

V. JELISSEJEV, A. KATAJEV, I. PELEVINA, I. ŽILOV

**NÕUKOGUDE
KOOPERATIIVKAUBANDUSE
ÖKONOOMIKA JA PLANEERIMINE**

I

X

H

77 363

30687₁₁

EESTI TARBIJATE KOOPERATIIVIDE VABARIIKLIK LIIT

V. JELISSEJEV, A. KATAJEV,
I. PELEVINA, I. ŽILOV

NÕUKOGUDE
KOOPERATIIVKAUBANDUSE
ÖKONOOMIKA JA PLANEERIMINE

I

KIRJASTUS „VALGUS“ • TALLINN 1970

338 K

№ 93

Originaali tiitel:

В.Ф. Елисеев, И.И. Жилов, А.Ф. Катаев
И.О. Пелевина

Экономика и планирование
советской кооперативной торговли

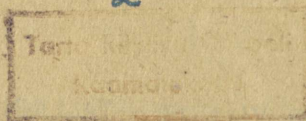
Издание 2-е, переработанное
и дополненное

Издательство "Экономика"
Москва - 1967

Lubatud Tarbijate Kooperatiivide Keskliidu
Õppeasutuste Valitsuse poolt õpikuna koope-
ratiivtehnikumidele

Tõlkinud I. Priks, U. Talvik ja
A. Vulf

2

77363

SISSEJUHATUS

Nõukogude kaubandus on üks tähtsamaid rahvamajandusharusid. Tal on laialdane, sadadest tuhandetest jae ja hulgiettevõtetest koosnev materiaal-tehniline baas. Enam kui 80% kõigist tarbeesemetest realiseeritakse nõukogude kaubanduse kaudu.

NLKP programmis on öeldud, et kaubandus kuulub majanduse arendamise nende vahendite hulka, millel on tähtis osa kommunistlikus ülesehitustöös. Kaubanduses väljenduvad kõige eredamalt kaubalis-rahalisel suhted.

V.I. Lenini õpetuses üleminekuperioodi majandusest ja sotsialismi ülesehitamisest kuulub tähtis koht kaubandusele. V.I. Lenin rõhutas maa ja linna, tööstuse ja põllumajanduse vahelise tööproduktide vahetamise suurt poliitilist ja majanduslikku tähtsust. Kaubanduses nägi ta sellise vahetamise konkreetset vormi.

Esimese maailmasõja, seejärel aga Kodusõja poolt tekitatud majandusliku laose tingimustes pidas V.I. Lenin kaubandust üheks otsustavamaks vahendiks riigi rahvamajanduse taastamiseks ja arendamiseks.

"Kaubandus," ütles ta - "on see "lülid" sündmuste ajaloolises ahelas, meie sotsialistliku ülesehitustöö üleminekuvormides aastail 1921-1922, "millest tuleb kõigest jõust lihtsi haarata" meil, proletaarsel riigivõimul, meil, juhtival kommunistlikul parteil. Kui me nüüd sellest lülist küllalt kõvasti "kini haarame", siis saame lähemas tulevikus oma valdusesse kindlasti kogu ahela. Teisiti aga on meil võimatu kogu ahelat oma valdusesse saada, on võimatu sotsialistlike ühiskondlik-majanduslike suhete vundamenti rajada."¹

V.I. Lenin püstitas loosungi "Õppige kauplema!" ja pöördus sellega nõukogude kaubandustöötajate poole.

Selle Lenini loosungi elluviimise ja maa elektrifitseerimise tulemusel suurenes tööstustoodang järsku ning kindlustas vajalike kaupade regulaarse saabumise nõukogude kaubandusse. Üheaegselt turu hõlvamisega nähti ette ka tarbijate nõudluse süste-

¹ V.I. Lenin, Teosed, 33. kd., lk. 88.

maatiline uurimine, paindliku kaubandusaparaadi loomine ja põhjalik muutus ühiskonna suhtumises kaubandustöötaja elukutsesse. Kaubandustöötaja elukutsesse tuleb suhtuda austusega ja pidada seda niisama vajalikuks kui töölise või maaharija ametit. V.I. Lenin pidas kaubanduse arenemise oluliseks tingimuseks monopoli juurutamist väliskaubanduses, kuna see välistab igasuguse siseturu hõivamise võimaluse rahvusvahelise imperialismi poolt.

Kaubanduse kui majanduslikult vajaliku riikliku tööstuse ja talumajanduse vahelise seose tähtsuse leninlik hinnang puudub otseselt ka sotsialismi perioodi.

Nõukogude rahvas viis Kommunistliku Partei juhtimisel elu leninlikud ideed, mille tulemusel loodi meie maal kaubandus kui rahvamajandusharu.

NLKP programmis on öeldud, et kommunismi ülesehitamise perioodil "areneb edasi nõukogude kaubandus kui rahva kasvavate nõudmiste rahuldamise vajalik tingimus".

NLKP XXIII kongressi otsused avavad kogu majandusele, sealhulgas ka kaubandusele, avarad perspektiivid.

Kongressi direktiivides viisaastaku (1966-1970) plaani kohta on märgitud, et viisaastaku peamiseks majanduslikuks ülesandeks on tööstuse tunduv kasv, põllumajanduse kõrge, pidev arengutempo ja selle põhjal rahva elatustaseme tunduv tõus, kõigi nõukogude inimeste materiaalsete ja kultuuriliste vajaduste üha täielikum rahuldamine.

XXIII kongress rõhutas, et viisaastakuplaani täitmise otustavaks tingimuseks on NLKP Keskkomitee märtsi- ja septembripleenumil (1965.a.) aluse saanud majanduse juhtimise, planeerimise ja materiaalse stimuleerimise uue süsteemi juurutamine ja edasine arendamine.

NLKP XXIII kongressi direktiivid viisaastaku plaani kohta näevad ette abinõud maa- ja linnaelanikkonna elatustaseme edasiseks lähendamiseks, maa ja linna vaheliste sotsiaal-majanduslike ja kultuur-elukondlike erinevuste ületamiseks.

Omapoolse panuse nende ülesannete lähendamiseks peab andma tarbijate koöperatsioon. Olles põhiliseks kaubandussüsteemiks maal, arendab tarbijate koöperatsioon ka ühiskondlikku toitlustamist, põllumajandussaaduste ja tooraine varumist ning tootmis-tegevust. Ühiskondliku massiorganisatsioonina, kellel on miljooneid liikmeid, haarab tarbijate koöperatsioon töötajaid kommunistlikku ülesehitustöö ja aitab kaasa kultuuri tõusule maa-kohtades.

Suur tähtsus kõigi tegevusharude, sealhulgas ka kaubanduse edasiarendamisel kaasaegetes tingimustes on majandusalase töö tugevdamisel.

Majandusalase töö põhiliseks sisuks kaubanduses on kaubandusorganisatsioonide ja -ettevõtete pidevalt muutuvate töötin-gimuste põhjalik uurimine (teenindatava elanikkonna arv ja koos-seis; elanikkonna rahaliste tulude tase jne.), nõudmise ja pakku-mise olukorra tundmaõppimine, majandusliku tegevuse analüüs, planeerimine teaduslikel alustel ja jooksev kontroll plaani-de täitmise üle.

Tarbijate kooperasiiooni süsteemis õpetatakse majandus-alaseid teadmisi kaadri ettevalmistamise ja kvalifikatsiooni tõstmise õppevõrgus (instituuudid, tehnikumid, koolid, kursu-sed), kaubandustöötajate kultuurilülikoolides, majanduskonverent-sidel, ringides ja seminaridel.

Ökonoomika kui teadus vaatleb, kuidas kõige efektiivsemalt ja ratsionaalsemalt majandust juhtida. Seetõttu on nõukogude kooperasiivkaubanduse ökonoomikal ja planeerimisel esmajärguline tähtsus tehnikumides kesk-eriharidust omandava kaadri majandus-alasel ettevalmistamisel.

Kursuse metodoloogiliseks aluseks on marksistlik-leninlik poliitökonoomia ja eelkõige üks tema osadest - sotsialismi poliit-ökonoomia. Nõukogude kooperasiivkaubanduse ökonoomika ja planeerimise kursus vaatleb poliitökonoomia baasil tarbijaskooperat-siooni osa ja ülesandeid kõigi tegevusharude arendamisel, sotsia-listliku ühiskonna põhilise ja teiste majandusseaduste elluviimi-sel.

Antud kursus on tihedalt seotud selliste majandusalaste õp-peainetega nagu statistika, raamatupidamine, tarbijate kooperat-siooni finantseerimine ja krediteerimine. Ilma statistikaalase ja raamatupidamise dokumentatsioonita, ilma suure hulga aruandeliste andmeteta on põhjalik ökonoomikaalane töö mõeldamatu. Nõukogude kooperasiivkaubanduse ökonoomika ja planeerimise kursuse loogili-seks lõpetuseks on tarbijate kooperasiiooni finantseerimine ja krediteerimine. Nõukogude kooperasiivkaubanduse ökonoomika ja planeerimine on vahetult seotud nõukogude kooperasiivkaubanduse or-ganiseerimise ja tehnika kursuse ning matemaatikaga. Matemaati-lisi meetodeid kasutatakse üha laialdasemalt majandusliku analüüsi teostamisel ja plaani optimaalsete (parimate) variantide valikul.

Nõukogude kooperatiivkaubanduse ökonomika ja planeerimise kursuse põhilised ülesanded on järgmised.

1. Kaubaringluse teooria õppimine, tarbijaskooperatsiooni osa ja ülesannete uurimine kommunistliku ühiskonna ülesehitamise perioodil vastavalt partei ja valitsuse poliitikale, mis on suunatud rahva materiaalse heaolu ja kultuuritaseme tõusule.

2. Vilumuse omandamine tarbijate kooperatsiooni ettevõtete ja organisatsioonide majandusliku tegevuse analüüsimise ja planeerimise valdkonnas.

I PEATÜKK

NSV LIIDU KAUBANDUS JA SELLE VORMID

1. Kaubatootmine ja kaubaringlus sotsialismi ajal ja kommunistliku ühiskonna laiahaardelise ülesehitamise perioodil

Kaubatootmine tähendab, et ühiskondliku töö produktid tootetakse kaubana, s. t. mitte isiklikuks tarbimiseks, vaid müügiks.

Kaubatootmine tekkis juba ürgkogukondliku korra lagunemise perioodil, eksisteeris orjanduslikus ühiskonnas, feodalismi ajastul ja saavutas kõrgeima arengutaseme kapitalismi tingimustes.

Orjanduslikus ühiskonnas ja feodaalajal esines lihtne kaubatootmine. See baseerus kauba tootja (käsitöölise, talupoja) isiklikul tööil ja tootmisvahendite ning tööprodukti eraomandil.

Lihtsa kaubatootmise kasv ja arenemine sai palgatöö ekspluateerimisel ja tootmisvahendite kapitalistlikul eraomandil põhineva kapitalistliku tootmise lähtepunktiks ja aluseks.

Kapitalismi ajal omandab kaubatootmine domineeriva, üldise iseloomu. Kõik muutub kaubaks, sealhulgas ka inimese tööjõud.

K.Marx väitis, et "... kaubatootmine ja kaubaringlus on nähtused, mis on omased kõige erinevamatele tootmisviisidele, kuigi nende maht ja tähtsus pole kaugeltki ühesugune".¹

V.I. Lenin, arendades K.Marxi ja F.Engelsi õpetust, põhjendas teaduslikult kaubalis-rahaliste suhete vajalikkust kapitalismilt sotsialismile ülemineku perioodil ja nende suurt tähtsust sotsialismi ülesehitamisel.

Kommunismi esimese faasi - sotsialismi ajal ja kommunistliku ühiskonna ülesehitamise perioodil säilib NSV Liidus kaubatootmine.

Kaubatootmise säilitamise vajadus sotsialismi ajal on tingitud:

1) rahvamajanduse üksikute harude vahel olemasolevast ühiskondlikust tööjaotusest, mis pidevalt areneb ja süveneb;

I
K.Маркс и Ф.Энгельс. Соч., т. 23 lk.124

tootmisvahendite sotsialistliku ühisomandi kahe vormi - rahva ühisvaraks oleva riikliku omandi ja üksikute kollektiivide omandi moodustava kooperatiiv-kolhoosliku vormi - olemasolust. Neis tingimustes võivad vajalikud majandussidemed riikliku tööstuse ja kooperatiivse põllumajanduse vahel teoks saada ainult kaubalis-rahaliste suhete abil, kuna produkti üleminek ühest sotsiaalsest sektorist teise on seotud omandivormi muutumisega ja toimub ostu-müügi teel. Kolhoosid ja kolhoosnikud võivad soetada neile vajalikke tööstustooteid ainult ostu-müügi korras raha eest, mida nad saavad toodangu müügist riigile, tarbijate kooperatsioonile või kolhoositurul. Riik omakorda saab kolhoositoodangut samuti raha eest põllumajandussaaduste ja tooraine varumise teel kolhoosidelt ja kolhoosnikutelt;

töö sotsiaal-majanduslikust ebaühtlusest ja materiaalse-
te hüvede sotsialistliku ühiskonna liikmete vahel jaotamise
iseloomust.

Oluliste erinevuste olemasolek vaimse ja füüsilise, kvalifitseeritud ja kvalifitseerimata töö vahel, töö vahel tööstuses ja põllumajanduses kutsub esile vajaduse võtta see ebaühtlane töö kokku ühele tööliigile ja mõõta seda ihtses rahalises vormis. Vastavalt sellele on enamikel juhtudel võimalik kasutada ainult töö hindamise rahalist vormi materiaalseste hüvede ja-gamisel sotsialistliku ühiskonna liikmete vahel vastavalt nende poolt kulutatud töö hulgale ja kvaliteedile.

Seega on kaubatootmise säilitamise vajadus sotsialismi ajal tingitud sotsialistlike tootmissuhete kogumist.

Sotsialistlikus majanduses on kaubaks nii tarbeesemed kui ka riiklike tööstusettevõtete poolt toodetavad ja raha eest ostu-müügi korras kolhoosi-kooperatiivsetele ettevõtetele realiseeritavad tootmisvahendid.

Tootmisvahendite kauba-iseloom on tingitud riikliku omandi ja teiste omandivormide omavahelisest seosest, samuti riikliku omandi iseärasustest (ühiskondlik tööjaotus riiklike ettevõtete vahel, nende suhteline majanduslik eraldatus jne.).

Kaubatootmine sotsialismi ajal on eriline kaubatootmine, ilma tootmisvahendite eraomandita, ilma kapitalistideta. Kaupa toodavad põhiliselt ühinenud sotsialistlikud tootjad (riik, kooperatsioon) ja kaubatootmine areneb plaanipäraselt. Sotsialistlikus ühiskonnas pole kaubatootmise sfääril sellist piira-

matut levikut kui kapitalismi ajal. Sotsialismi ajal pole tööjõud enam kaup. Samuti pole kaup ega kuulu ostmisele-müümisele maa ja maapõuevarad, tehased, vabrikud, kaevandused, elektri-jaamad jne.

Sotsialismi ajal allub kaubatootmine sotsialismi majandusseadustele. Kaupade tootmise eesmärgiks pole mitte maksimaalse kasumi saamine nagu kapitalismi ajal, vaid rahva pidevalt kasvavate materiaalsete ja kultuuriliste vajaduste üha täielikum rahuldamine.

Selles kõiges väljendubki sotsialistliku kaubatootmise põhjalik erinevus kapitalistlikust kaubatootmisest.

Kaubatootmine on vahetult seotud kaubaringlusega.

Kuna sotsialismi ajal tööprodukti põhiline osa toodetakse kaubana, siis selle jaotamine võib toimuda ainult vahetuse teel. Raha abil (ostu-müügi teel) toimuvat kaupade vahetust nimetatakse kaupade ringluseks ehk kaubaringluseks.

Kaubatootmine sotsialismi tingimustes kutsub esile kaubaringluse kui tootmise, jaotamise ja tarbimise vahelise lüli eksisteerimise vajaduse.

Sotsialistliku majanduse tingimustes toimub kogu kaubatoodangu liikumine raha abil kaubaringluse teel - nii tööstusharude, tööstuse ja põllumajanduse, maa ja linna vahel kui ka tootmise ja tarbimise vahel.

NSV Liidu astumine kommunismi ülesehitamise perioodi nõudis kaubalis-rahaliste suhete veel täielikumat ärakasutamist maa majanduselus.

NLKP programmis öeldakse, et kommunistlikus ülesehitustöös tuleb täielikult ära kasutada kaubalis-rahalsed suhted vastavalt nende uuele sisule sotsialismi ajajärgul. Sealjuures etendavad suurt osa sellised majanduse arendamise instrumendid, nagu isemajandamine, raha, hind, omahind, kasum, kaubandus, krediit, rahandus.

Need kaubalis-rahaliste suhete arenemise põhiseisukohad käesoleval etapil kajastuvad täielikult NLKP Keskkomitee märtsi- ja septembripleenumite (1965) otsustes. Neis otsustes on ette nähtud: ettevõtete majandusliku iseseisvuse suurendamine täieliku isemajandamise rakendamise abil, kasutades sealjuures kõiki selliseid majanduslikke hoobasid nagu hind, kasum, krediit, rahandus; ettevõtete vaheliste ja turustus- ning kauban-

duserganisatsioonide vaheliste majanduslike otsesidemete arendamine; majandusliku tegevuse tulemuste hindamine realiseeritud kaubatoodangu mahu järgi; töötajate materiaalse huvitatuse kindlustamine tootmistulemustest jt.

Kõik need tööstusliku ja põllumajandusliku tootmise edasiseks arendamiseks suumatud abinõud koos nõukogude rahva sissetulekute ja materiaal-kultuurilise elatustaseme tõusuga on lahtematult seotud kaubalis-rahaliste suhete arendamisega.

Meie maal toimub kolme erinevat liiki kaubaringlus: materiaal-tehniline varustamine; põllumajandussaaduste ja tooraine varumine; kauplemine rahvatarbekaupadega.

Kõik need liigid moodustavad ühtse kaubaringluse sfääri, samal ajal aga erinevad oluliselt üksteisest.

Riiklikke ja kooperatiivseid ettevõtteid varustavad tootmisvahenditega varustuse ja turustuse peavalitsused ja territoriaalsete varustus- ja turustusorganite süsteem. Selle töö juhtimiseks moodustati NSV Liidu Ministrite Nõukogu Materiaal-tehnilise Varustamise Riiklik Komitee. Kolhoose varustab tootmisvahenditega spetsiaalne organisatsioon "Üleliiduline Põllumajandustehnika". Tarbijate kooperatsiooni varustavad veoautode ja spetsiaalsete autodega, kaubandusliku ja tehnoloogilise sisustusega, küttega jne. Keskkliidu Materiaal-tehnilise Varustamise Peavalitsus ja vabariiklike liitude varustuse ja turustuse peavalitsused.

Tootmisvahendite kaubaringlus erineb tunduvalt tarbeesemetega kauplemisest.

Tootmisvahendite ringlus toimub põhiliselt vastavalt materiaal-tehnilise varustamise plaanidele, tarbekaupu aga ostetakse ja müüakse vabalt kaubandusvõrgu kaudu. Riiklikus sektoris ringlevad tootmisvahendid ei vaheta ostu-müügi tulemusel omandivormi, nende omanikuks jääb riik. Tarbeesemed vahetavad realiseerimisel omanikku. Riiklikust või kooperatiivsest omandist lähevad nad üle kodanike isiklikuks omandiks.

Riiklike organite poolt kolhoosidele ja teistele kooperatiivsetele organisatsioonidele müüdadavad tootmisvahendid muudavad omandivormi, muutudes riiklikust omandist kolhoosi-kooperatiivseks omandiks.

Materiaal-tehnilise varustamise süsteemi parandamiseks on NLKP XXIII kongressi rahvamajanduse arendamise viisaastaku plaani (1966-1970) käsitlevates direktiivides ette nähtud üleminek sisustuse, materjalide jne. plaanipärasele jaotamisele hulgi-kaubanduse kaudu.

Põllumajandussaaduste ja tooraine varumine on kaubaringluse eriharu, mis ülesannetelt ja organisatsioonilt tundub erineb kaubandusest.

Varumine võimaldab riigil koondada enda kätte põllumajanduse kaubatoodangu põhilise osa, mis on allikaks elanikkonna varustamisel toiduainetega, toiduainete tööstuse ja kergetööstuse varustamisel toorainega, toiduainete ja toorainete riiklike reservide moodustamisel jne.

Käesoleval ajal varuvad riiklikud ja kooperatiivsed organisatsioonid põllumajandussaadusi ja tooraineid plaanilise riikliku kokkuostu korras sovhoosidelt, kolhoosidelt ja osaliselt maaelanikkonnalt. Peale selle ostavad tarbijate kooperatsiooni organisatsioonid kolhoosidelt, kolhoosnikutelt ja teistelt kodanikest komisjoni alustel kokku põllumajandussaaduste ülejääke.

Rahvatarbekaupadega kauplemisel on juhtiv osa kaubaringluses. See moodustab rahvamajanduse eriharu, mis NSV Liidus sai nimeks nõukogude kaubandus.

Nõukogude kaubandus on kaubaringluse vorm, mille abil peetakse plaanipäraselt sidet linna ja maa vahel, sotsialistliku tootmise ja tarbimise vahel selleks, et üha täielikumalt rahuldada elanikkonna pidevalt kasvavat vajadust kaupade järele.

Nõukogude kaubanduse kaudu realiseeritakse elanikkonnale isiklike tarbeesemete põhiline osa. Paralleelselt müüakse rahvatarbekaupu kollektiivsetele tarbijatele (lasteasutustele, haiglatele, klubidele jt.), mõningaid kaupu tootmisotstarbeks aga ka kolhoosidele (sadulepatooteid, vooritarbeid jne.).

NLKP programm viitab nõukogude kaubanduse kui kommunismi eduka ülesehitamise ja rahva heaolu tõusu tähtsaima tingimuse edasise arendamise vajadusele. Seetõttu areneb kaubandus kõikumatu kogu kommunismi ülesehitamise perioodi vältel, rahuldades üha enam töötajate kasvavaid vajadusi tarbeesemete järele.

Kommunismi kõrgemas faasis, kui domineerib üldrahvalik kommunistlik ühisomand ja ühiskond läheb üle kommunistlikule vajaduste järgi jaotamise süsteemile, kaubalis-rahalisel suhtel hääbuvad ja surevad välja.

Kaubanduselt tööproduktide otsesele jaotamisele üleminekuks on tarvis kõigepealt luua kommunismi materiaal-tehniline baas ning selle põhjal materiaalsete hüvede üliküllus. Kommunistliku ülesehitustööga seotud teiste ülesannete lahendamise kõrval on tarvis hästi organiseeritud jaotusaparaati, mis oleks võimeline jaotamaprodukte sadadele miljonitele inimestele. Nii-suguse aparaadi loomine on võimalik ainult ideaalselt organiseeritud nõukogude kaubanduse baasil. Seepärast ongi praegu ülesandeks pidevalt täiustada kaubandust, igakülgselt tugevdada ja laiendada tema materiaal-tehnilist baasi. Erilise tähtsuse omandab elanikkonna teenindamise kõige progressiivsemate vormide arendamine.

Kaubanduse eädasine parandamine on tihedalt seotud ka kaubandustöötajate kvalifikatsiooni ja kultuursuse tõstmisega.

2. Kaubanduse funktsioonid ja osa NSV Liidu rahvamajanduses

Nõukogude kaubandus täidab tähtsaid rahvamajanduse funktsioone.

Nõukogude kaubanduse põhifunktsiooniks on tootmise ja sellest tingitud jaotamise ning tarbimise vahelise plaanipärase seose kindlustamine.

Plaanilise sotsialistliku majanduse tingimustes arenevad tootmine ja tarbimine ühtse tervikuna. Tootmise otseseks eesmärgiks sotsialistlikus ühiskonnas on inimeste ühiskondlike ja isiklike vajaduste üha täielikum rahuldamine. Koos tootmise arenemisega tõuseb sotsialismi ajal ka tarbimine. Kaupade tootmise ja tarbimise vaheline vastavus kindlustatakse põhiliselt kaubanduse abiga.

Nõukogude kaubandus kindlustab organiseeritud turu sotsialistlikes ettevõtetes valmistatud rahvatarbekaupadele. Viies kaupad tarbijateni vastavalt nende nõudmisele, aitab kaubandus rahuldada rahva vajeäusi kaupade järele.

Nõukogude kaubanduse teiseks funktsiooniks on see, et kaubandus, olles sõltuv tootmisest, mõjustab omakorda ka tootmist.

Uurides elanikkonna nõudmist ja määrates selle mahtu ja struktuuri, taotleb kaubandus vastastikuste suhete käigus toot-

misega tellimiste ja majanduslepingute süsteemi kaudu vajalike toodete väljalaske suurendamist nõutavas mahus ja sortimendis ning vähenõutavate kaupade tootmise vähendamist.

NLKP Keskkomitee 1965. aasta septembrileenumi otsustes kajastuvad tootmise ja kaubanduse vahelised uued vastastikused suhted suurendavad majanduslepingute ja materiaalsete stimuleerivate tähtsust. Need nõuavad kaubanduselt vastutusrikkamat suhtumist tööstusettevõtetes valmistatud toodangu kvaliteedilisse vastuvõtmisse.

Nõukogude kaubanduse kolmandaks funktsiooniks on mõju tarbimisele ja nõudmise ratsionaalseima struktuuri moodustumisele. Selline tähtsamate kaupade müügi suurendamisele suunatud mõju viiakse ellu jaehindade süsteemi, reklaami, näitusmüükide ja teiste abinõude varal.

Sotsialistlikus ühiskonnas ergutatakse igati kollektiivsete tarbimisvormide, eriti aga ühiskondliku toitlustamise arendamist. Hästi organiseeritud ühiskondlik toitlustamine soodustab tööliste ja kolhoosnike tööviljakuse tõusu, võimaldab teotlikule tööle laialdasemalt kaasa tõmmata naisi, annab neile rohkem vaba aega osavõtuks ühiskondlikust ja kultuuritööst, võimaldab täielikumalt rahuldada inimeste erilaadseid maitseid ja vajadusi.

Tuleb silmas pidada, et kaubandus saab mõjustada töötajate tarbimist vaid sedavõrd, kui võrd see on olemas jaekaubakäibest. Elanikkonna kogu tarbimine koosneb veel toiduainete saamisest kolhoosidelt, sovhoosidelt, õueaiamaadelt ja abimajanditest, kohalike loodusvarade kasutamisest jahinduse, kalanduse, metsamarjade, seente jne. korjamisest ja vajaduste rahuldamisest ühiskondlike fondide arvel.

Kommunistliku ühiskonna ülesehitamise perioodil areneb kaubandus tingimustes, kus turul on külluses mitmekesiseid tooteid. Sellest tingitult kasvavad paratamatult nõudmised nii kaupade sortimendile kui ka kvaliteedile. Seetõttu areneb koos kaupade tarbijateni viiva kaubanduse funktsiooni tugevnemisega üha enam ka kaubanduse see funktsioon, mis mõjustab tootmist ja nõudmise kõige ratsionaalsema struktuuri väljakujunemist. Järelt arenevad kõige rohkem kaubanduse need küljed, mis on omased tulevasele kommunistlikule vajaduste järgi jaotamise süsteemile.

Nõukogude kaubanduse neljas funktsioon on väärtusvormide muutumist eeldav kaupade vahetuse organiseerimine. Sellise vahetuse käigus hüvitatakse kaupade tootmisega seotud kulud ja moodustub puhaskasu, millest üks osa kasutatakse ära tootmisettevõttes, osa aga eraldatakse eelarvesse.

Eespool loetletud funktsioonides väljendubki nõukogude kaubanduse rahvamajanduslik tähtsus.

Nõukogude kaubandus tugevdab maa ja linna vahelisi majanduslikke sidemeid, soodustades sellega töölisklassi ja talupoegade liidu kindlustumist. Maa ja linna, talupoegade ja töölisklassi vahelisi majanduslikke sidemeid realiseeritakse nii tootmise kui ka isikliku tarbimise valdkonnas.

Linn varustab maad põllumajandusmasinatega ja teiste tootmisliku sihitusega kaupadega. See soodustab põllumajandusliku tootmise tõusu. Põllumajandussaaduste varumise süsteemi kaudu, kus üheks juhtivaks varujaks on kooperasiion, suunatakse põllumajanduse toorained tööstusse.

Kaubandusel on suur tähtsus töölisklassi ja talupoegade vahelistes suhetes. See väljendub rahvatarbekaupadega kauplemises, samuti põllumajandussaaduste varumises, mis kindlustab töölisklassi vajaduste rahuldamise toiduainetega.

Töölisklassi ja talupoegade vaheliste suhete õigsus sõltub paljuski ühest küljest tööliste vajaduste rahuldamisest põllumajanduslikust toorainest toodetavate toiduainetega ja tarbeesemetega, teisest küljest aga talupoegade nõudmiste rahuldamisest tööstusettevõtetes valmistatavate tarbeesemetega. Sellele aitab kaasa nõukogude kaubanduse arendamine ja täiustamine nii linnas kui maal ning õieti organiseeritud põllumajandussaaduste ja tooraine varumine.

Nõukogude kaubandus tugevdab majanduslikke sidemeid maa eri rajoonide vahel.

Sõltuvalt loodusrikkuste olemasolust, kliimatilistest tingimustest, ajaloo käigus väljakujunenud eksisteerimistingimustest ja teistest teguritest on maa eri majandusrajoonidel teatud tootmisalane spetsiifika. Tootmise spetsialiseerumine ja tööjaotus majandusrajoonide vahel aitavad täielikumalt kasutada nende võimalusi. See kutsub esile mitmekülgse kaubavahetuse vajaduse üksikute rajoonide vahel.

Näiteks Kaug-Ida on tähtis kala ja kalasaaduste hankija maa teistele rajoonidele, samal ajal kui puu- ja tsitrusvilju veetakse Kaug-Itta Kesk-Aasia vabariikidest ja teistest kohtadest. Niisugune kaubavahetus Kaug-Ida ja teiste rajoonide vahel (samuti maa teisteski rajoonides) toimub paljude kaupade osas. Rahvatarbekaupade vahetus toimub nõukogude kaubanduse kaasabil.

Nõukogude kaubandusel on tähtis osa materiaalse hüvede jaotamisel ühiskonnaliikmete vahel vastavalt nende poolt tehtud tööle.

Sotsialistlik töö järgi jaotamise printsiip on tingitud tootmisjõudude arenemise tasemest. Sotsialismi ajal jäävad veel püsima märkimisväärsed erinevused vaimse ja füüsilise töö, kvalifitseeritud ja kvalifitseerimata töö vahel. Kõik see nõuab ranget töömõõdu ja tarbimismäära kontrolli.

Ühiskonnaliikmetele tasutakse nende töö eest põhiliselt rahavormis. Ainult kolhoosides on tähtsal kohal naturaaltasu. Kuid ka kolhoosid laiendavad järk-järgult kolhoosnikele rahata-su maksmist.

Põhilise osa oma sissetulekute kulutavad töötajad rahvatarbekaupade ostuks riiklikest ja kooperatiivsetest kaubandusettevõtetest. Järelikult tagavad hästi organiseeritud kultuursed kauplused, kus on suur valik tarbijale vajalikke kaupu, materiaalse hüvede jaotamise sotsialistliku ühiskonna liikmete vahel vastavalt tehtud tööle.

Nõukogude kaubandus on tihedalt seotud raharinglusega, maa rahanduse ja krediidi süsteemidega.

Kaupade väärtuse realiseerimine toimub raha kaasabil. Peaaegu 90% Riigipanga kassadesse laekuvast sularahast moodustavad kaubandusorganisatsioonidelt laekuvad rahalised vahendid. Kaupade massi ja raha vahel kujuneb välja teatud suhe. Riigi poolt kaubandusse suunatav kaupade mass on rahagüsteemi stabiilsuse põhitingimus.

Realiseerides kaupu, tagab kaubandus kauba hinna ühe osa - käibemaksu - laekumise riigieelarvesse. Riiklikud kaubandusorganisatsioonid teevad peale selle kasumieraldisi riigieelarvesse. Tarbijaskooperatsiooni organisatsioonid maksavad tulumaksuna riigieelarvesse 35% kasumist. Riigieelarvest finantseeritakse riikliku kaubanduse materiaal-tehnilise baasi laiendamist ja omakäibevahendite suurendamist.

Kaubandusorganisatsioonid saavad hankijatelt vajalikud kaubaressursid, kasutades selleks ainult osaliselt omavahendeid. Kaubandusorganisatsioonide käibevahendite moodustamisel etendavad tähtsat osa Riigipanga krediidid. Riigipanga laenud soodustavad käibe arengut ja kaubaringluse kiirenemist.

3. Kaubanduse põhilised erinevused ja eelised sotsialismi ajal võrreldes kapitalistliku kaubandusega

Oma olemuselt erineb nõukogude kaubandus põhiliselt kapitalistlikust kaubandusest. Peamine erinevus on selles, et sotsialistlik kaubandus nagu tema põhialus - kaubatootminegi -, eksisteerib ja areneb olukorras, kus domineerivaks on tootmisvahendite ühiskondlik omand. Kaubandusega tegelevad riiklikud ja kooperatiivsed organisatsioonid ja ettevõtted, samuti tootjad - kolhoosid ja kolhoosnikud.

Nõukogude kaubandusse saavad kaubad, mis on toodetud põhiliselt sotsialistlikes ettevõtetes.

Kapitalistlik kaubandus baseerub tootmisvahendite kapitalistlikul eraomandil ja palgatöö ekspluateerimisel. Kaubandusega tegelevad erakaupmehed, firmad ja monopolid. Kapitalistlikust kaubandusest võtab osa hulgaliselt vahendajaid, ülesostjaid, spekulante, agente ja komisjonäre.

Tootmisvahendite ühisomand sotsialistliku majanduse tingimustes määrab kindlaks üksikute kaubandusorganisatsioonide ja ettevõtete, samuti ka kaubanduse ja tootmise vahelised koostöö ja vastastikuse abistamise suhted ning eesrindlike kogemuste ja saavutuste vahetamise. Kapitalistliku majandussüsteemi tingimustes põhjustab tootmisvahendite eraomand antagonismi ja terava konkurentsi tekkimise üksikute monopolistlike koondiste (kapitalistide) vahel tootmise ja kaubanduse valdkonnas.

Kapitalistliku ja sotsialistliku süsteemi majanduslike aluste põhilised erinevused põhjustavad ka nõukogude ja kapitalistliku kaubanduse eesmärkide erinevuse. Vastavalt sotsialismi põhilise majandusseaduse nõudmistele on nõukogude kaubanduse eesmärgiks töötajate pidevalt kasvavate nõudmiste üha täielikum rahuldamine. Nõukogude kaubanduse arendamine soodustab sotsialistliku tootmise kasvu ja täiustumist ning rahva materiaalse heaolu tõusu.

Töötajate huvid ja nõukogude kaubanduse eesmärgid moodustavad ühtse terviku, mille tulemusena ostja toetab igati kaubanduse arengut (ostjaskonna arvukad ettepanekud kaubanduse parandamiseks, aktiivne osavõtt otsjate konverentsidest jne.).

Kapitalistliku kaubanduse eesmärgiks pole mitte elanikkonna vajaduste rahuldamine kaupade osas, vaid võimalikult suurema kasumi saamine. Kaubanduskapitalistid, ekspluateerides palgatöölisi, omastavad osa tootmisprotsessis loodud lisakasumist, mille töösturid loovutavad neile kaupade realiseerimise eest. Peale selle kasumiallika püüavad nad saada täiendavat kasumit hindade kõrgendamisest, halvakvaliteediliste ja võltsitud kaupade müügist jne. Kapitalismi ajal on kaubandus täiendavaks vahendiks töötajate riisumisel. Töötajate huvid ja kapitalistliku kaubanduse eesmärgid on lepitamatus vastuolus. See on nõukogude kaubanduse ja kapitalistliku kaubanduse teine põhiline erinevus.

Nagu kõik teisedki majandusharud, areneb ka kaubandus sotsialismi ajal plaanipäraselt. Talle on võõrad kapitalistlikule kaubandusele omased turustuskriisid. Nõukogude riik määrab plaani korras jaekäibe mahu, kaubajäägid, kaubaressursside paigutuse, hindade taseme jne.

Kapitalismi ajal toimub majandustegevus terava konkurentsivõitluse tingimustes. Seda põhjustab tootmisvahendite eramand. Iga kapitalist, iga firma otsib omal riisikol ja vastutusel kõrgeima kasumi saamise võimalusi. Seetõttu valitseb kapitalistlikus majanduses anarhia nii tootmises kui ka kaubanduses. Paljud ettevõtted, kes ei pea vastu konkurentsile, lähevad pankrotti. Kriisinähtused tabavad perioodiliselt kogu majandust või selle üksikuid harusid.

Nõukogude kaubanduse arenemise plaanilised alused kapitalistliku kaubanduse arenemise stiihilisuse asemel - see on sotsialistliku ja kapitalistliku kaubanduse kolmas põhiline erinevus.

Sotsialistliku kaubanduse põhilised erinevused kapitalistlikust kaubandusest määravad kindlaks tema majanduslikud eelised. See väljendub kõigepealt jaekäibe kõrges kasvutempos sotsialismi ajal. Plaanimajanduse tingimustes on selle põhjuseks rahvatarbekaupade tootmise pidev areng ja elanikkonna ostuvõime kindel tõus.

Kapitalistliku kaubanduse käive, vastupidi kasvades küll pikema ajavahemiku jooksul, areneb ebaühtlaselt: tõusud vahelduvad seisakutega, tihti aga ka langusega. See on kapitalistlikus majandussüsteemis valitsevate lepitamatute vastuolude ja stiihilisuse tulemus.

Nõukogude kaubandus on ökonoomsem võrreldes kapitalistliku kaubandusega. Talle on omane kaupade kiirem ringlus, vedude ja kaubaliikluse lüüsilise ratsionaalne organiseerimine ja kaubandustöötajate töökulude efektiivne kasutamine.

Kapitalistlikule kaubandusele on omased kaupade aeglustatud ringlus, suured mittetootlikud töökulud, kaubaliiklusteede ja lüüsilise moonutamine, liigne pillavus. Käibekulude tase kapitalistlikus kaubanduses on 3-4 korda kõrgem kui sotsialistlikus kaubanduses.

Kaubanduse parandamist sotsialismi ajal soodustab rahvahulkade osavõtt sellest tööst töörahva saadikute nõukogude ja ühiskondliku kontrolli kaudu, ostjate konverentside kaudu jne. See on samuti nõukogude kaubanduse iseärasus ja eelis võrreldes kapitalistliku kaubandusega.

4. Nõukogude kaubanduse vormid

Nõukogude kaubandus areneb kolmes vormis - riikliku, kooperatiivse ja kolhoosikaubanduse vormis. Erinevate kaubandusvormide eksisteerimine on tingitud sotsialistliku omandi kahe vormi - riikliku (üldrahvaliku) ja kooperatiiv-kolhoosliku (grupilise) omandi olemasolust.

Nõukogude kaubanduse kolmel vormil on ühiseid jooni. Nad põhinevad sotsialistlikul omandil ja põhiliseks on sotsialistlikes tööstusettevõtetes toodetud kaubad. Ka eesmärk on neil ühine: üha täielikumalt rahuldada rahva pidevalt kasvavaid vajadusi.

Eespool toodud kolmel vormil on ka teatud iseärasused.

Riiklik ja kooperatiivne kaubandus tegutsevad riikliku plaani kohaselt, ostavad tootjatelt kaupu ja realiseerivad neid tarbijatele kindlate riiklike hindadega. Sellega moodustavad riiklik ja kooperatiivne kaubandus meie maa organiseeritud turu.

Kolhoosikaubandus kujutab endast organiseerimata turgu. Sellega tegelevad kolhoosid ja kolhoosnikud, kes müüvad põllumajandussaaduste ülejääke vastavalt nõudmisele ja pakkumisele turul kujunevate hindadega.

Kolhoosikaubandust riik ei planeeri, küll aga reguleerib majanduslikult. Riik mõjustab kolhoosikaubanduse hindasid kõigepealt kaubakoguste suurendamisega riiklikus ja kooperatiivses kaubandusvõrgus. Ta võtab tarvitusele abinõud, mis on suunatud põllumajandusliku tootmise edasisele arendamisele, kolhooside organisatsioonilisele ja majanduslikule tugevdamisele, õigele varumispoliitikale, kolhoosidele ja kolhoosnikutele abi osutamisele toodangu ülejääkide realiseerimisel tarbijaskooperatsiooni kaudu, kolhoositurgude materiaal-tehnilise baasi arendamisele ja rekonstrueerimisele.

Riikliku kaubandusega tegelevad kaubandusorganisatsioonid ning tal on juhtiv osa jae- ja hulgikaubanduses. Riiklikud kaubandusorganisatsioonid on põhiliselt koondatud linnadesse ja töölisasulatesse. Toetudes üldrahvalikule (riiklikule) omandile, on ta materiaalsete ja rahaliste vahendite üldistamise kõrgem aste.

Riiklike kaubandusorganisatsioonide ja -ettevõtete juhtimise aluseks on ainujuhtimise printsiip.

Erinevalt riiklikust kaubandusest toetub kooperatiivkaubandus, mille ainuülejääk on tarbijate kooperatsioon, kooperatiivsele omandile. Kooperatiivsete kaubandusorganisatsioonide ja -ettevõtete juhtimine toimub demokraatlikel alustel, kusjuures tarbijate kooperatiivide tegevus põhineb kollektiivsel juhtimisel.

Kooperatiivse kaubanduse kasum, välja arvatud riigieelarvesse minev tulumaks, kasutatakse põhiliselt ära majandusliku tegevuse edasiseks arendamiseks ja kultuur-elukondlikuks otsustamiseks. Vastavalt tarbijate kooperatiivi põhikirjale võib osa kasumist jaotada kooperatiivi liikmete vahel.

Kooperatiivne kaubandus on levinud põhiliselt maakohdades. Linnades arendab tarbijate kooperatsioon kaubandusvõrku, mille kaudu realiseeritakse kolhoosidelt ja kolhoosnikutelt kokkuostetud põllumajandussaaduste ülejääke. Tarbijate kooperatsiooni hulgikaubandusvõrk (baasid, laod) asub linnades ja maakohdades.

Nõukogude kaubanduse eri vormide osatähtsust NSV Liidu jaekäibes iseloomustavad tabelis 1 toodud andmed.

Toodud andmed näitavad, et juhtiv koht jaekaubakäibes kuulub riiklikule kaubandusele. Kui võtta arvesse, et riiklik kaubandus ja kolhoositurg on põhiliselt linnades ja töölisasulates,

(%-des)

Kaubanduse vormid	1940	1950	1965
Riiklik kaubandus	62,7	63,9	68,1
Kooperatiivne kaubandus	23,0	24,1	28,5
Kolhoositurg	14,3	12,0	3,4
Jaekaubakäive kokku	100,0	100,0	100,0

tarbijate kooperatsioon aga põhiliselt maakohtades, siis on märgatavad nihked maakohtade käibe osatähtsuse suurenemise suunas. Kooperatiivse kaubanduse osatähtsuse suurenemist põhjustab maaelanikkonna reaaltulude kiirem kasv, rahalise töötasu osatähtsuse suurenemine maal (kolhooside järkjärguline üleminek rahalisele töötasule, kasvab nende sovhooside arv, kus töö taustamise vormiks on palk).

Kolhoosikaubanduse osatähtsuse vähenemine on tingitud riikliku ja kooperatiivse kaubakäibe kõrge arengutempost, riikliku varumise, samuti kolhoosidelt ja elanikkonnalt põllumajandussaaduste ülejääkide kokkuostu paremast organiseerimisest. Viimasega tegeleb tarbijate kooperatsioon kohalikel turgudel kujunevate hindade alusel.

II PEATÜKK

NÕUKOGUDE TARBIJATE KOOPERATSIOON

1. Kooperatsiooni tekkimine ja arenemine

Sõnal kooperatsioon on kaks tähendust:

töökooperatsioon on paljude isikute ühine osavõtt ühest ja samast tööprotsessist või erinevatest, kuid omavahel seotud protsessidest. Kollektiivsel tööil on suured eelised üksikisiku töö ees: on võimalik paremini ja ökonoomsemalt kasutada tööriistu, tõuseb tööviljakus, kollektiiv suudab täita keerukaid ja raskeid ülesandeid lühemate tähtaegadega jne.;

kooperatsioon on inimeste vabatahtlik ühinemine majanduslikuks koostööks, kusjuures liidetakse materiaalsed ja rahalised vahendid (osamaksud). Seega on kooperatsioon töötajate vaba ühinemine tootmisalaseks koostööks või koostööks kaubaringluse organiseerimisel; majandi organiseerimise vorm kollektiivse omandi tingimustes. NSV Liidus esineb kooperatsioon kolhoosidena, tarbijate kooperatsioonina ja elamukooperatsioonina.

Esimesed töötajate kooperatiivid tekkisid kapitalismi ajal võitlusvahendina kapitalistliku ekspluateerimise vastu, tööliste ja talupoegade elutingimuste mõningaseks kergendamiseks.

Tootmisvahenditest ilmajätud tööline on sunnitud müüma kapitalistile oma tööjõudu. Tema poolt loodud lisaväärtuse omastab kapitalist. Kuid sellega ei lõpe tööliste ekspluateerimine. Vabrikandi kannul pretendeerivad tema palgale kaupmees, majaanik, liigkasuvõtja jne.

Võitluseks kaubanduskapitaliga ühinevad töölistes, käsitöölised ja talupojad tarbijate kooperatiividesse, mille kaudu neil on võimalik soetada parema kvaliteedi ja madalamate hindadega tarbeesemeid.

Selleks et vastu panna eramajaanikele, loovad töölistes elamukooperatiive, mis kindlustavad oma liikmetele korterid soodsamatel tingimustel.

Konkurentsi tõttu suurte kaubatootjatega (kulakute ja mõisnikega) ühinevad oma toodangu turustamisega raskustes olevad talupojad turustuse ja varustuse kooperatiividesse, kes organiseerivad liikmete toodangu turustamist ja varustavad neid vajalike tootmisvahenditega.

Selleks et mitte pöörduda liigkasuvõtjate poole ja maksta laenude eest ülemäära kõrgeid protsente, organiseerivad talupojad, käsitöölised ja kodukäsitöölised kredidiühistuid.

Seega, lähtudes oma sotsiaalsest seisundist ja võitluse eesmärkidest kapitalismi tingimustes, loovad töötajad mitmesuguseid kooperatiivide vorme, peamiselt ringlussfääris.

Tootmisvahendite eraomandil põhinevas kapitalistliku ühiskonna tootmissfääris on võimatu organiseerida suuri tootmiskooperaatiive, kuna otsestel tootjatel (töölistel, talupoegadel, käsitöölistel) puudub raha ettevõtete loomiseks. Kui sellised kooperatiivid isegi tekivad, ei suuda nad konkureerida suurte kapitalistlike ettevõtetega.

Kooperatsiooniliikumine sai alguse tööstuskapitalismi arenemise perioodil.

Esimesed tarbijate kooperatiivid tekkisid Inglismaal, kus varem kui teistes riikides hakkas arenema tööstuskapitalism. Suurt mõju kooperatsiooni tekkimisele ja arenemisele Inglismaal ja teistes riikides osutasid sotsialistid-utopistid Robert Owen (Inglismaa), Charles Fourier ja Saint-Simone (Prantsusmaa).

Seades endale õige eesmärgi - sotsialismi ülesehitamise, arvasid sotsialistid-utopistid ekslikult, et selle saavutamise on võimalik rahulikult teel, ilma klassivõitluseta, kooperatsiooni abiga.

Suurima kuulsuse osaliseks esimeste kooperatiivide hulgas sai 1944. aastal Šotimaal Rochdale'i linnas kangrute poolt organiseeritud tarbijate kooperatiiv, kes töötas välja kindlad tegevuse põhimõtted. Need läksid maailma ajalukku "rochdale'i põhimõtete" nime all.

Nende printsiipide olemus oli selles, et kooperatiivi liikmetel olid võrdsed õigused sõltumata osamaksu summast. Kooperatiiv müüs ainult heakvaliteedilisi kaupu täpse kaalu ja mõõduga, jaotas suure osa kasumist liikmetele vastavalt igapähe poolt ostetud kaupade summale, kasutas osa kasumist liikmetele hariduse andmiseks.

Järgides neutraliteediprintsiipi poliitikas ja religiooni valdkonnas, püüdsid rochdale'i kooperaatorid piirata oma tegevust ainult majandusega, isoleerida ennast kõigist poliitilistest parteidest, säilitada oma iseseisvus. Need põhimõtted peegeldasid tolle perioodi tööliste poliitilist ebaküpsust.

Inglismaa järel algas kapitalismi areng ka teistes Euroopa maades ning Ameerika Ühendriikides. Hakkas levima ka kooperatiivne liikumine. Erinevad tingimused erinevates maades kutsusid esile uute suundade tekkimise kooperatiivses liikumises. Rochdale'i põhimõtted täienesid ja modifitseerusid mõningal määral, kuid põhiliselt säilisid nad suuremas osas kapitalismimaade kooperatiivides käesoleva ajani.

120 aastat tagasi, varase kapitalismi ajastul väljatöötatud rochdale'i põhimõtted on paljuski vananenud ega peegelda ühiskonna poliitilises ja majanduselus toimunud muudatusi.

Rahvusvahelise Kooperatiivide Liidu XXII kongressil 1963. aastal võeti vastu NSVL Keskliidu delegatsiooni ettepanek kooperatiivse liikumise uute põhimõtete väljatöötamiseks Rochdale'i Tarbijate Kooperatiivi põhimõtete asemele.

Venemaa astus kapitalistlikule arenguteele teistest maadest tunduvalt hiljem. Pärast pärisorjuse kaotamist 1861. aastal hakkas kapitalism Venemaal arenema küllaltki kiire tempoga. Suurt mõju maa ühiskondlikule elule sel perioodil avaldasid vene revolutsioonilised demokraadid Belinski, Herzen, Tšernõševski, Dobroljubov.

Kapitalismi kiire arengu tulemusena ja revolutsiooniliste demokraatide ideede mõjul tekkis ja arenes Venemaal kooperatsioon.

Esimene tööliste kooperatiivi Venemaal organiseerisid 1864. aastal Uraalis Kõni tehase töölised ja teenistujad. Kooperatiivi põhikirja registreeris Venemaa Siseasjade Ministeerium alls 1870. aastal. Riia Tarbijate Kooperatiivi põhikiri kinnitati tunduvalt varem - 1865. aastal. Kõni kooperatiivi järel tekkisid tööliste kooperatiivid ka teistes linnades ja tööstusrajoonides.

Tööliiskoopratsiooni kõrval arenes ka tarbijate kooperatsioon maakotades. Esimene talupoegade tarbijate kooperatiiv tekkis Olonetsi kubermangu (praegune Vologda oblast) Osta külas 1870. aastal. Kuni 1881. aastani oli see ainuke maal asuv tarbijate kooperatiiv.

Kooperatsiooniliikumine Venemaal arenes algul väga aeglaselt. Selle arenemisele sai tõukeks 1905. aasta revolutsioon, mil maa ühiskondlikku ellu lülitusid väga paljud töötajad.

Kooperatsiooni äärmiselt aeglane areng Venemaal oli seletatav feodaal-pärisorjuslike suhete pikaajalise kehtimisega nii maal (teorent, kogukondlik maakasutamine jne.) kui ka linnas (palga maksmine natuuras tehase poest jne.). Tsaarivalitsus tegi takistusi igale töölisklassi organisatsioonile, sealhulgas ka tarbijate kooperatiividele. Seda võib otsustada kas või selle järgi, et kuni 1897. aastani kinnitas tarbijate kooperatiivide põhikirju Siseasjade Ministeerium.

Paljude tööliskooperatiivide sõltuv ja suletud iseloom ei võimaldanud kasutada neid täielikult tööliste huvides. Kooperatiivide sõltuvus nende ettevõtete administratsioonist, kus nad olid organiseeritud, tekkis seoses sellega, et nad kasutasid tehase ruume ja võtsid peremeestelt laenu. Kooperatiivide eesotsas seisid sageli tehase administratsiooni esindajad.

Maal aga ei haaranud kooperatsioon talupoegade enamust. Põllumajandus- ja krediitkooperatiividesse kuulusid tavaliselt jõukamad külaelanikud. Pärast 1905. aasta revolutsiooni ja eriti Esimese maailmasõja aastail arenes linnades laialdaselt kõiki seisusekihte ühendav kooperatsioon, kuhu kuulusid teenistujad, töölised, käsitöölised ja intelligentsi esindajad.

Toetudes Lääne-Euroopa riikide kogemustele, tõstis kooperatsioon Venemaal esile oma erilised organisatsioonilised vormid. Nii lubas Venemaa Siseasjade Ministeerium 1898. aastal Nižni-Novgorodis toimunud kooperatiivide nõupidamise palvel organiseerida Kooperatiivide Liidu ja kinnitas selle põhimääruse. Selle tulemusel loodi Moskva Tarbijate Kooperatiivide Liit, mis hiljem muudeti Keskliiduks.

Kooperatiivide liite loodi varem Inglismaal ja teistes Lääne-Euroopa riikides, kuid need ei olnud maa kooperatsiooniliikumise keskuseks, kuna nad piirasid oma funktsioone kas majanduslike või organisatsiooniliste küsimustega.

Moskva Tarbijate Kooperatiivide Liit täitis mitmesuguseid ülesandeid: tegeles hulgikaubandusega, töötas välja tarbijate kooperatiivide tegevuse organisatsioonilisi aluseid, tegeles arvestuse küsimustega tarbijate kooperatiivides, andis välja kirjandust, valmistas ette kaadrit.

Kooperatsiooniliikumise iseloomulikuks jooneks Venemaal oli terav võitlus kooperatsiooni pärast bolševike ja teiste parteide esindajate (narodnikud, esseerid, menševikud jt.) vahel, kes püüdsid seda kasutada oma huvides.

Revolutsioonieelsel Venemaal tervikuna ei olnud kooperatsioonil olulist tähtsust revolutsioonilises liikumises. Kuid ometi, vaatamata kõigile puudustele, arendas see töötavate hulkade iseseisvat tegevust ja muutus järk-järgult võimsaks majandusorganisatsiooniks, mida oli võimalik kasutada elanikkonna varustamisel toiduainete ja teiste kaupadega pärast proletaariaadi diktatuuri kehtestamist.

K.Marx oli esimene, kes määras õigesti kooperatsiooni osa ja tähtsuse kapitalismi tingimustes.

K.Marx tõestas teaduslikult ja ajalugu kinnitas tema teooria õigsust selle kohta, et sotsialismi ehitamine saab võimalikuks ainult pärast seda, kui tööliklass võtab võimu enda kätte, tootmis- ja vahetusvahendid aga kuuluvad kogu rahvale, mitte aga väikesele kapitalistide rühmale. Ainult sel tingimusel saab kooperatsioon aktiivselt osa võtta uue ühiskonna ülesehitamisest. Samal ajal tunnistas K.Marx kooperatsiooni kui tööliklassi olukorra teatava parandamise vahendi väärtust kapitalismi tingimustes.

V.I. Lenin täiendas ja arendas uutes ajaloolistes tingimustes K.Marxi õpetust kooperatsiooni osast kapitalismi ajal.

Kooperatsiooni tegevuse positiivseteks külgedeks kapitalismi tingimustes luges V.I. Lenin järgmisi.

1. Kooperatsioon annab võimaluse tööliklassi olukorra parandamiseks.

2. Proletaarsed kooperatiivid omandavad üha suurema tähtsuse tööliklassi majanduslikus ja poliitilises võitluses, abistades töölisi streikide, lokautide jne. korral.

3. Kooperatsioonis omandavad töölised oskusi majandusliku tegevuse juhtimiseks, saavad organisatsioonilise töö alaseid kogemusi.

Kooperatsiooni puuduseks kapitalismi tingimustes luges V.I. Lenin seda, et kooperatiivide poolt saavutatav töötajate materiaalse olukorra paranemine on väga piiratud, senikaua kui tootmis- ja vahetusvahendid jäävad kapitalistide valdusse;

- olles puhtal kujul kommertsettevõtted, on kooperatiividel konkurentsi mõjul tendents muutuda kodanlikeks aktiivseltsideks;

- kuna kooperatiivid ei võitle otseselt kapitaliga, tekitab see illusiooni, nagu võiks nad lahendada sotsiaalse küsimuse (sotsialismi ülesehitamise) klassivõitluseta, rahulikult teel.

Marksistlik-leninlikku õpetust kooperatsioonist kinnitab täielikult kooperatsiooniliikumise praktika kapitalistlikes riikides.

Käesoleval ajal on kapitalistlike riikide kommunistlike parteide programmides kooperatsiooniliikumist käsitlevates küsimustes üles seatud järgmised ülesanded: arendada kooperatsiooniliikumist, eriti tööliste hulgas, organiseerides seda rangelt demokraatlikel alustel; tugevdada kooperatiivide sidemeid kommunistlike ja töölisparteidega, progressiivse ametiühinguliikumise ja töötajate teiste demokraatlike organisatsioonidega; tõmmata kooperatiivsed organisatsioonid kaasa võitlusele rahu eest; pidada otsustavat võitlust iga liiki oportunisti ja kodanlike mõjude vastu kooperatsioonis.

2. Lenini kooperatsiooniplaan ja tarbijate kooperatsiooni tähtsus selle elluviimisel

V.I. Lenin vaatles alati kooperatsiooni - tema olemust, osa ja tähtsust - mitte eraldi, vaid seoses nende majanduslike ja sotsiaalsete tingimustega, milles ta tekkis ja arenes.

Kapitalismi tingimustes, kui võimul on kodanlus, tootmis- ja vahetusvahendid aga on eraomandiks, on kooperatsioon kapitalistlik ühistöö vorm. Pärast võimu haaramist proletariaadi poolt ja tootmisvahendite ühistamist omandab kooperatsioon hoopis teistsuguse tähenduse ühiskonnas, aidates kaasa riigi sotsialistlikule ümberkujunemisele.

Esimestest nõukogude võimu päevadest alates viisid Kommunistlik Partei ja Nõukogude valitsus läbi terve rea abinõusid kooperatiivide säilitamiseks, nende sotsialistlikuks muutmiseks, tugevdamiseks ja arendamiseks.

Sotsialismi ülesehitamise plaani üheks koostisosaks oli Lenini poolt väljatöötatud plaan talupoegade üleminekuks väikestelt mahajäänud eramajapidamistelt suurtele eesrindlikele sotsialistlikele majanditele kooperatsiooni kaudu.

Leninliku kooperatsiooniplaani ellurakendamise otsustavaks eeltingimuseks oli proletariaadi diktatuuri kehtestamine ja põhiliste tootmisvahendite muutmine ühiskondlikuks üldrahvalikuks omandiks. See saavutati Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni tulemusena.

Teiseks tähtsaks eeltingimuseks oli vajaliku materiaaltehnilise baasi loomine, milleta kollektiivne põllumajandus oli mõeldamatu. Niisugune eesrindlik tehniline baas loodi riigi sotsialistliku industrialiseerimise tulemusena.

Kooperatsiooniplaani elluviimise kolmandaks väga tähtsaks tingimuseks oli näidata talupoegadele suure põllumajandusliku tootmise eeliseid võrreldes individuaalmajapidamisega. Suur tähtsus oli siin riiklikel põllumajandusettevõtetel - sovhoosidel ja esimestel kolhoosidel, mis loodi varsti pärast sotsialistlikku revolutsiooni.

Neljandaks tähtsaks tingimuseks talupoegade ettevalmistamisel tootmisalaseks koopereerumiseks oli neile kollektiivsete töömehodite õpetamine lihtsate kooperatsioonivormide - tarbijate kooperatsiooni, turustuse ja varustuse kooperatsiooni ning krediitkooperatsiooni kaudu.

V.I. Lenin seostas talupoegade koopereerumise protsessi rahva kultuuritaseme üldise tõusuga. Artiklis "Kooperatsioonist" kirjutas ta, et "... tsiviliseeritud ühistegelaste kord, kui tootmisvahendid kuuluvad ühiskonnale ja kui proletariaat on saavutanud klassivõidu kodanluse üle, - see on sotsialismi kord."¹

Leninlikul kooperatsiooniplaanil on määratu suur rahvusvaheline tähtsus. V.I. Lenini poolt esitatud talupoegade väikekaubaliste individuaalmajandite suureks mehhaniseeritud põllumajanduseks reorganiseerimise plaani geniaalsust ja elulisust ei tõesta mitte ainult Nõukogude Liidu, vaid kõigi sotsialismimaade kogemused.

Tarbijate kooperatsioonil oli tähtis osa leninliku kooperatsiooniplaani elluviimisel. Nõukogude võimu esimestest sammudest alates kasutati tarbijate kooperatsiooni maa ja linna va-

¹ V.I. Lenin, Teosed, 33. kd., lk. 431.

helise kaubandusliku koostöö organiseerimiseks. Ajal, mil talupojal oli tootmisvahendite eraomandil põhinev isiklik majapidamine, oli see ainuvõimalik maa ja linna vahelise koostöö vorm, milleta poleks olnud võimalik leninliku kooperatsiooniplaani elluviimine. Varustades talupoegi tööstustoodanguga ja samaaegselt ostes neilt kokku põllumajandussaadusi ja tooraineid, tugevdas tarbijate kooperatsioon linna ja maa, tööliste ja talupoegade vahelist majanduslikku koostööd. Luues toitlusettevõtete võrku, organiseerides tööstuslikku leivaküpetust, soodustas ta külaolustiku ümberkorraldamist.

Tarbijaskooperatsiooni suur tähtsus sel perioodil oli veel selles, et ta võttis aktiivselt osa kultuurirevolutsiooni läbiviimisest.

Olles demokraatlikele alustele tuginev ühiskondlik massiorganisatsioon, haaras tarbijate kooperatsioon oma tegevusega suure hulga maaelanikkonnast, harjutades teda omaks võtma kollektiivse töö meetodeid.

Tarbijate kooperatsiooni töö põllumajandussaaduste kontraheerimisel, vastukaubanduse organiseerimisel varumistegevuses, kolhooside varustamisel tootmis-majandusliku sihitusega kaupadega ja nende toodangu realiseerimisel soodustas kolhooside organisatsioonilis-majanduslikku tugevnemist.

Tarbijate kooperatsiooni mitmekülgisel tegevusel kollektiviseerimise ettevalmistamise ja läbiviimise perioodil oli suur tähtsus küla üleminekul uuele, sotsialistlikule arenguteele.

Tarbijate kooperatsiooni, turustuse ja varustuse kooperatsiooni, krediidikooperatsiooni ja teiste kooperatsioonivormide arendamine oli leninliku kooperatsiooniplaani lahutamatuks osaks. Need lihtsad kooperatsioonivormid valmistasid talupoegi ette tootmisalaseks koopereerumiseks.

Pärast põllumajanduse lõplikku kollektiviseerimist muutusid tarbijaskooperatsiooni ülesanded keerukamaks. Kõrvuti põhiülesandega - maaelanikkonna kasvavate nõudmiste rahuldamisega isiklike tarbeesemete osas - omandab üha suurema tähtsuse kolhooside varustamine tootmis- ja majanduslikuks ots-tarbeks vajalike kaupadega.

Tunduvalt on elavnenud tarbijate kooperatsiooni varumis- ja kokkuostualane tegevus, kuna pärast põllumajanduse kollektiviseerimist likvideeriti turustuse ja varustuse kooperatsioon.

Käesoleval ajal on tarbijate kooperatsioon tähtsaim varumisorganisatsioon meie maal.

3. Tarbijate kooperatsiooni osa NSV Liidu rahvamajanduses

Sotsialistliku ülesehitustöö kõigil etappidel on tarbijate kooperatsioon püsivalt aidanud Kommunistlikul Parteil ja Nõukogude valitsusel täita meie riigi ees seisvaid ülesandeid.

Tarbijate kooperatsioon võttis aktiivselt osa sotsialistlikest ümberkujundamistest kapitalismilt sotsialismile ülemineku perioodil.

Nii näiteks sõjakommunismi aastail (1918-1920) kasutati laialdaselt tarbijate kooperatsiooni toiduainete jaotamise organiseerimisel, täiendavate allikate leidmiseks elanikkonna varustamisel põllumajandussaaduste kokkuostu ja mitmesuguste kaupade omatootmise organiseerimise teel, kaubavahetuse korraldamisel maa ja linna vahel.

Pärast üleminekut uuele majanduspoliitikale (nep) oli tarbijate kooperatsioonil tähtis osa erakapitali väljatõrjumisel riigi kaubakäibest ja nõukogude kaubandusaparaadi sotsialiseerimisel.

Nepile üleminekul oli 1922-1923. aastal kaubanduses lubatud erakapital riigi jaekäibes ülekaalus. Sel perioodil oli tarbijate kooperatsioon põhiliseks sotsialistlikku majandussektorisse kuuluvaks kaubandussüsteemiks. Riigi toetusel ja abiga haaras kooperatsioon 1924. aastal juba 30,8%, 1927. aastal 49,2% ja 1928. aastal 60,2% meie maa jaekäibest.

1931. aastaks oli erakapital kaubandusest täielikult välja tõrjutud, sealjuures moodustas tarbijate kooperatsioon 74% meie maa jaekäibest, riiklik kaubandus aga 26%.

Uue majanduspoliitika perioodil ei tegelnud kooperatsioon ainult kaubandusega. Erakapitali väljatõrjumine toimus ka varumises. Laialt hargnenud kooperatiivse varumisaparaadi mõjutusel loovutas eraviisiline põllumajandussaaduste kokkuostja oma positsiooni kooperatsioonile. Tarbijate kooperatsioon muutus meie maa suureks varumissüsteemiks.

Seades sisse otsesed sidemed põllumajanduse ja tööstuse vahel, aitas tarbijate kooperatsioon kaasa meie maa industrialiseerimisele, kindlustades toorainega arenevat tööstust.

Sotsialistliku majanduse tingimustes kasvas tarbijate kooperatsiooni tähtsus veelgi.

Kolhoosikorra võiduga külas algas põllumajandusliku tootmise kiire kasv, koos sellega aga tõusis ka maaelanikkonna materiaalne heaolu ja kultuuritase.

ÜK(b)P ja NSVL Rahvakomissaride Nõukogu määrusega 29. septembrist 1935 "Tarbijate kooperatsiooni tööst külas" suunati tarbijate kooperatsiooni tegevus maaelanikkonna teenindamisele.

Üheaegselt määrusega nähti ette rida tõsisemaid abinõusid tarbijate kooperatsiooni kõigi lülide töö põhjalikuks ümberkorraldamiseks ja parandamiseks.

Suure Isamaasõja aastail (1941-1945) oli tarbijate kooperatsiooni töös tähtsal kohal rinde varustamine toiduainetega.

Et meie maa toiduaineteressursid vähenesid järsku seoses paljude ettevõtete üleminekuga kaitse vajadusteks valmistatava tootmangu väljalaskele ja rea tähtsate rajoonide okupeerimisega, oli tarvis leida kaupade saamise lisaallikaid.

Tarbijate kooperatsioon arendas laialdaselt põllumajandussaaduste ja tooraine varumist ning töötlemist oma tootmisettevõtetes, organiseeriti suur hulk majandeid, hakati tootma paljusid rahvatarbekaupu.

Tarbijate kooperatsiooni tööd rinde varustamisel märkis ära Nõukogude valitsus: rohkem kui 600 tarbijate kooperatsiooni organisatsioonide ja ettevõtete töötajat autasustati NSV Liidu ordenite ja medalitega.

Teiseks tähtsaks tarbijate kooperatsiooni poolt läbi viidavaks abinõuks sõja ajal oli fašistide poolt ajutiselt okupeeritud rajoonides elanike arvel suurenenud maaelanikkonna normeeritud varustamine tarbeesemetega. Evakueeritute ja laste toitlustamine toimus kooperatiivisööklate kaudu.

Rahvamajanduse taastamine sõjajärgsel perioodil nõudis suuri pingutusi.

Esmajärguliseks ülesandeks oli normeeritud varustamise likvideerimise ettevalmistamine ja üleminek arenenud nõukogude kaubandusele. Selleks oli tarvis suurendada kaupade tootmist

riiklikus tööstuses ja mobiliseerida kohalikke ressursse, eriti aga organiseerida kaupade tootmist kohalikes tööstusettevõtetes, tööstuskooperatsiooni ettevõtetes ja kaubandusorganisatsioonides.

1946. aasta novembrikuust alates organiseerib tarbijate kooperatsioon linnades ja töölisasulates kauplemist kolhoosidelt ja kolhoosnikutelt turgudel kujunevate hindadega kokkuosetud põllumajandussaadustega. See võimaldab linnaelanikkonda paremini varustada toiduainetega ja samaaegselt mõjutada hindade langust linnade ja töölisasulate kolhoositurgudel. Sõjajärgsel perioodil suurendas tarbijate kooperatsioon tunduvalt rahvatarbekaupade tootmist oma ettevõtetes. Kõik see soodustas teatud määral kaardisüsteemi kaotamise edukat ettevalmistamist 1947. aastal.

Sellest perioodist algas tarbijate kooperatsiooni majandusliku tegevuse kiire tõus.

Sõjajärgsetel aastatel hakati süstemaatiliselt läbi viima tarbijate kooperatsiooni volinike kongresse. 1948. aastal toimus kolmas kongress, 1954. aastal - neljas, 1958. aastal - viies, 1962. aastal - kuues ja 1966. aastal - seitsmes. Kongressidel tehti kokkuvõtteid tarbijate kooperatsiooni tööst, kavandati suunad tegevuse edasiseks arendamiseks.

Edusammude eest töös autasustati tarbijate kooperatsiooni 1958. aasta juunikuus Lenini ordeniga.

NSV Liidu tarbijate kooperatsiooni volinike seitsmes kongress oma määruses Keskliidu juhatuse aruande kohta märkis, et meie maa majanduse pidev tõus, partei ja valitsuse toetus ja abi võimaldasid tarbijate kooperatsioonil laialdaselt arendada ühiskondlikku ja majanduslikku tegevust. Kuuenda ja seitsmenda kongressi vahelise perioodi jooksul suurenes jaekäive 33,1% võrreldavates hindades, kaubandusettevõtete arv kasvas 30 000 võrra jne. Samal ajal pole aga veel paljud puudused likvideeritud: kaubandusvõrgu juurdekasvutempo jääb maha kaubakäibe kasvutempost, mõnede kaupade osas ei suudeta nõudmist täielikult rahuldada, tootlustusettevõtete võrk ei vasta maatöötajate kasvunud nõudmistele jne.

Kongress andis kooperatiivsetele organisatsioonidele konkreetseid ülesanded kõigi tegevusharude edasiarendamiseks, samuti ülesanded finants-majandusliku ja kaadrialase töö ning

tarbijate kooperatsiooni rahvusvaheliste sidemete arendamise valdkonnas. Kongress tunnistas tarbijate kooperatsiooni tähtsaimaks ülesandeks rakendada abinõud, mis on suunatud kaubanduse kiiremale arengule maakohtades ja oluliste erinevuste kõrvaldamisele maa ja linna kultuur-elukondlikes elutingimustes.

NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu tervituses seitsmendale volinike kongressile on öeldud, et NLKP XXIII kongressi otsused seavad nõukogude kooperaatoritele uued, kõrgendatud nõudmised. Tarbijate kooperatsiooni töötajaid kutsutakse üles veel laialdasemalt arendama kultuurset kaubandust maakohtades, pidevalt parandama ostjate teenindamist, arendama uusi, elanikkonnale kohasemaid kaubandusvorme. Nad peavad oskuslikult manööverdama kaubaressurssidega, tugevdama sidemeid tööstusettevõtetega, aktiivsemalt mõjustama tootmise laiendamist ja kaupade kvaliteedi parandamist.

Tarbijate kooperatsiooni tegevuse põhilised arengusuunad käesoleval viisaastakul (1966-1970) on järgmised:

tarbijate kooperatsiooni jaekäibe kiirema arengutempo kindlustamine ja ühe elaniku kohta tulevate müükide taseme lähenemine maal ja linnas;

kaubakäibe struktuuri parandamine, kultuur-elukondliku ja majandusliku sihitusega kaupade, riietuse, jalatsite ja kangaste osatähtsuse suurendamine kaubakäibes;

jaekäibe näitajate taseme järkjärguline ühtlustamine ühe elaniku kohta üksikutes vabariikides ja oblastites;

jaekaubandusvõrgu plaanipärane arendamine, igapäev nõutavate kaupade maksimaalselt kättesaadavaks tegemine elanikkonnale, laialdase sortimendiga ja tehniliselt keerukate kaupade koondamine rajooni- ja maauniversaalkauplustesse ning spetsialiseeritud kauplustesse;

spetsialiseeritud kaubanduse igakülgne arendamine suurtes asustatud punktides, liikuva kaubandusvõrgu laiendamine nende väikeste asustatud punktide teenindamiseks, kus statistonaarsete kaubandusettevõtete avamine on ebaratsionaalne;

tarbijate kooperatsiooni hulgi-kaubanduse kindlustamine, kooperatiivse hulgilüli ja tööstusettevõtete vaheliste kommertssuhete arendamine, elanikkonna kaubanõudluse uurimise parandamine ja täiustamine;

omatootmise laiendamine, toodangu kvaliteedi parandamine ja tootmise majandusliku efektiivsuse tõstmine; varumistegevuse laiendamine ja täiustamine; töötajate töötingimuste parandamine, töömahukate protsesside mehhaniseerimine;

kooperatiivi liikmete iseseisva tegutsemise edasiarendamine, kooperatiivse demokraatia edasine tugevdamine, massilise kultuuritöö parandamine liikmete ja tarbijate kooperatsiooni töötajate hulgas.

Kommunismi ülesehitamise perioodil omandab üha suurema tähtsuse kooperatsioon kui ühiskondlik organisatsioon, "kui üks rahvahulkade kommunistlikule ülesehitustööle mobiliseerimise, kommunistliku kasvatustöö ja ühiskonna omavalitsuse koollivorme".¹

Nõukogude riigi arenemine toimub sotsialistliku riikluse ümberkujundamise teel ühiskonna kommunistlikuks omavalitsuseks. Praegused riiklike organite funktsioonid antakse järkjärgult üle ühiskondlikele organisatsioonidele.

Tarbijate kooperatsioon on töötajate kõige massilise vabatahtlik, iseseisvalt tegutsev ühiskondlik organisatsioon. Ta ühendab üle 53 miljonit liikme ja teenindab rohkem kui poolt meie maa elanikkonnast.

Tarbijate kooperatsioon peab tunduvalt laiendama tööd elanikkonna edasiseks koopereerimiseks selliselt, et lähema kümne aasta jooksul värvata kooperatiivide liikmeks nende poolt teenindatavate rajoonide kogu täiskasvanud elanikkond.

Selle ülesande täitmine on seotud kooperatiivide liikmete materiaalse huvitatuse printsiibi tugevdamisega, mida viiakse ellu neile mitmesuguste soodustuste võimaldamise teel. Demokraatlike põhimõtete tugevdamine tarbijate kooperatsiooni töös peab toimuma liikmete õiguste edasise laiendamise teel, tõmmates neid ühiskondlikel alustel kaasa kooperatiivi tegevusse juhtimisse ühiskondlike juhtimisorganite - rajoonilistude ja tarbijate kooperatiivide nõukogude - loomise teel.

Üha suurema hulga kooperatiivi aktivistide kaasatõmbamine juhtimise ja kontrolliga seotud töösse võimaldab järkjärgult koondada kooperatsiooni koosseisulist aparati ja viia juhtimine üle ühiskondliku omavalitsuse alustele.

¹ NLKP programm, Tallinn 1965. lk. 108.

Kõigi kooperatiivsete organisatsioonide põhikirjades on ette nähtud juhtivate ja kontrollorganite perioodilised ümbervalimised. Nende organite koosseisu tuleb pidevalt uuendada. See võimaldab kooperatiivide ja rajooniliitude tegevuses laiemalt kasutada uusi, võimekaid ja algatusvõimelisi liikmeid.

Juhtimise kollegiaalsus kooperatiivse aparadi kõigis lülides, kriitika ja enesekriitika arendamine töös esinevate puuduste kõrvaldamiseks, kasvatustöö parandamine liikmete seas - kõik see võimaldab veelgi tõsta tarbijate kooperatsiooni kui ühiskonna omavalitsuse kooli tähtsust kommunismi ülesehitamise perioodil.

4. NSV Liidu tarbijate kooperatsiooni osa rahvusvahelises kooperatsiooniliikumises

Kooperatsiooniliikumise areng paljudes maades püstitas XIX sajandi lõpul küsimuse rahvusvahelise kooperatiivse organisatsiooni loomise kohta. Selline organisatsioon - Rahvusvaheline Kooperatiivide Allianss (Liit) - loodi 1895. aastal. Sellesse kuulusid 12 riigi kooperatiivkoondised: Inglismaa, Prantsusmaa, Itaalia, Belgia, Holland, Rootsi, Ungari, Taani, Serbia, Austraalia, Ameerika Ühendriigid ja Argentiina.

Venemaa tarbijate kooperatsioon astus Rahvusvahelise Kooperatiivide Liidu liikmeks 1907. aastal. Nõukogude tarbijate kooperatsioon astus allianssi 1921. aastal.

Käesoleval ajal ühendab Rahvusvaheline Kooperatiivide Allianss 58 riigi kooperatiivseid liitusid, kes esindavad rohkem kui 200 miljonit kooperatoorit.

Alliansi kõrgeimaks juhtivaks organiks on kolme aasta järel kokkukutsutav kongress. Kongress vaatab läbi ja arutab alliansi tegevust ja kogu kooperatiivse tegevuse tähtsamaid küsimusi. Kongressi istungitest võtavad osa kõigi allianssi kuuluvate kooperatiivsete organisatsioonide esindajad.

Kongressidel valitakse keskkomitee, mis koosneb kõigi alliansi liikmesriikide kooperatiivsete organisatsioonide esindajatest. XXIII kongressil valitud keskkomitee liikmete üldarv on 143 inimest.

Keskkomitee tuleb kokku kaks kuni kolm korda aasta jooksul. Valitakse president ja kaks asepresidenti. Üheks asepresi-

dentidest on praegu Keskliidu juhatuse esimees. Keskkomitee koosseisust valitakse 16-liikmeline täidesaatev komitee.

Alliansi tegevus määratakse kindlaks põhikirjas, mis kinnitati 1948. aastal XVII kongressil Prahas.

1948. aastani kehtinud põhikiri piiras selle rahvusvahelise organisatsiooni tegevust: ta tegeles põhiliselt küsimustega, mis puudutasid kooperatiivkoondiste majanduslike huvide kitsast ringi, samuti propagandat, töötajate osavõttu kapitalistlike ettevõtete kasumist, tootmisühistute loomist, kooperatiivse tootmise arendamist jne. Kuid alliansi uuest põhikirjast ei peeta kaugeltki mitte alati kinni.

Kõige tõsisemad kõrvalekaldumised põhikirja nõudmistest ilmnevad alliansi liikmeks oleku küsimustes. Alliansi juhtivate organite reaktioonilised tegelased takistavad igati sotsialistliku leeri maade vastuvõttu sellesse rahvusvahelisse organisatsiooni. Käesoleval ajal on alliansi liikmeteks sotsialismimaade kooperatiivsetest organisatsioonidest ainult NSV Liit, Tšehhoslovakkia Föderatiivne Sotsialistlik Vabariik, Bulgaaria Rahvavabariik, Rumeenia Sotsialistlik Vabariik, Jugoslaavia Föderatiivne Sotsialistlik Vabariik, Poola Rahvavabariik ja Ungari Rahvavabariik.

Alliansi koosseisu pole võetud Albaania Rahvavabariigi ja Saksa Demokraatliku Vabariigi kooperatiivide liituseid. Allianssi ei kuulu ka Hiina Rahvavabariigi, Koera Rahvademokraatliku Vabariigi, Mongoolia Rahvavabariigi ja Vietnami Demokraatliku Vabariigi kooperatiivsed organisatsioonid. Äärmiselt ebaühtlaselt on alliansis esindatud erinevate kontinentide kooperatsioon. Allianssi kuulub peaaegu 80% kõigist Euroopa riikidest ja ainult 25% Ameerika ja Aasia riikidest. Kõige nõrgemalt on alliansis esindatud Aafrika riigid - neid on kõigest 8%. Üksikud majanduslikult vähearenenud riigid võeti allianssi korrespondentliikmetena, kes ei oma otsustavat häält juhtivates organites.

Allianssi kuulumise esimestest päevadest alates peab nõukogude tarbijate kooperatsioon järjekindlat ja leppimatut võitlust reaktiooniliste elementidega kõigis rahvusvahelise kooperatsiooniliikumise tähtsamates küsimustes.

Rahvusvahelises Kooperatiivide Liidus on moodustunud antiimperialistlik leer, mille eesotsas on Nõukogude tarbijate kooperatsioon.

Koostöös Tšehhoslovakkia Föderatiivse Sotsialistliku Vabariigi, Rumeenia Sotsialistliku Vabariigi, Bulgaaria Rahvavabariigi ja teiste sotsialistlike maade kooperatiivide liitudega taotleb Nõukogude tarbijate kooperatsioon kõigi riikide kooperatiivsete organisatsioonide Rahvusvahelisse Kooperatiivide Liitu vastuvõtmise küsimuse õiglast lahendamist.

Liikmeks oleku küsimus on kõige teravam, kuna juhtkonna reaktsiooniline enamus saab aru, et kõigi riikide, sealhulgas ka sotsialismileeri koloniaalsete ja vähearenenud riikide kooperatiivsete organisatsioonide astumine allianssi kaotab võimaluse rahvusvahelises kooperatiivses liikumises kodanlusele kasuliku poliitika teostamiseks.

Printsiipiaalsed vastuolud rea Lääne-Euroopa maade ja Ameerika Ühendriikide kooperatiivse liikumise reaktsiooniliste tegelaste ja sotsialismimaade ning paljude Aasia ja Aafrika riikide progressiivsete kooperaatorite vahel ilmnevad ka teistes küsimustes, eriti aga küsimustes, mis puudutavad kooperaatorite osavõttu kaasaja tähtsaimate probleemide - rahu eest võitlemise, üldise ja täieliku desarmeerimise - lahendamisest.

Esimesel sõjajärgsel alliansi kongressil 1948. aastal võeti progressiivsete kooperaatorite initsiatiivil vastu rahuresolutsioon, mis kutsus kõiki kooperaatoreid võitlema rahu eest kõigi nende käsutuses olevate vahenditega.

Alliansi keskkomitee istungil 1949. aastal võeti Nõukogude delegatsiooni initsiatiivil vastu tegevusprogramm, milles üheks tähtsamaks seisukohaks oli aktiivne võitlus rahu eest, koostöö eest rahvaste vahel, fašismi vastu kõigis tema väljendusvormides.

Nõukogude Liidu, Tšehhoslovakkia, Itaalia ja Jaapani kooperaatorid seadsid ka järgnevatel aastatel ülesande kooperatiivkoondiste osavõtu kohta võitlusest rahu eest. Rahvusvahelise Kooperatiivide Liidu XXI kongressil said reaktioonäärid selle küsimuse lahendamisel kaotuse osaliseks. Kongress lükkas häälteenamusega tagasi Kanada Kooperatiivide Liidu ettepaneku piirata kooperatiivsete organisatsioonide võitlust koopera-

tiivsete põhimõtete ja meetodite levitamiseks. Kongress võttis üksmeelselt vastu läkituse Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni Peaassamblee XV istungjärgule rahu ja üldise ning täieliku desarmeerimise küsimustes.

Kongress demonstreeris progressiivsete kooperaatorite positsioonide kindlustumist ka rahvusvahelise kooperatiivkaubanduse laiendamise küsimustes erinevate ühiskondlike süsteemidega riikide vahel.

XXI kongressil väljendati kindel seisukoht Aasia, Aafrika ja Ladina-Ameerika riikidele intensiivse abi osutamiseks kooperatsiooniliikumise arendamisel.

1963. aasta oktoobrikuus Inglismaal Bornemouth'i linnas asetleidnud alliansi XXII kongressil võeti vastu rida tähtsaid otsuseid, mis on suunatud ühtsuse ja koostöö edasisele tugevdamisele rahvusvahelises kooperatsiooniliikumises.

Seega peegelduvad maailmas toimuvad sotsiaalsed muudatused ka kooperatiivsete organisatsioonide tegevuses. Reaktsionääride poliitika kooperatiivses tegevuses, mis on suunatud rahvusvahelise kooperatsiooniliikumise lõhestamisele, kooperatsiooni kõrvaletõmbumisele kõiki rahvaid erutavate teravate küsimuste lahendamisest, osutub üha vähem paljapidavaks.

Kooperaatorite hulgas suureneb üha progressiivsete jõudude mõju, kasvab rahu eest võitluse, erinevate riikide kooperatiivsete organisatsioonide vaheliste majandus-, kultuuri- ja sõprussidemete ning rahvusvahelise kooperatiivkaubanduse pooldejate arv.

Nõukogude tarbijate kooperatsioon laiendab ja tugevdab iga aastaga majandus- ja kultuurisidemeid teiste maade kooperaatoritega. Need sidemed on mitmesugused: kaubandus, delegatsioonide vahetamine, seminaride korraldamine, kaadri ettevalmistamine jne. Kõik see määrab Nõukogude tarbijate kooperatsiooni avangardse osa rahvusvahelises Kooperatsiooniliikumises.

III PEATÜKK

NÕUKOGUDE KAUBANDUSE PLANEERIMISE ALUSED JA PLAANI- TÖÖ ORGANISEERIMINE TARBIJATE KOOPERATSIOONI SÜS- TEEMIS

1. Rahvamajanduse plaanipärase, proportsionaalse arene- mise seadus ja sotsialistlik planeerimine

Tootmisriistade ja -vahendite ühiskondlikul omandil põhinevale sotsialistlikule ühiskonnale on omased erilised majandusseadused.

Sotsialismi üheks tähtsamaks majandusseaduseks on rahvamajanduse plaanipärase, proportsionaalse arenemise seadus. Seaduse olemus seisab selles, et sotsialismi ajal eksisteerib objektivne vajadus ja reaalne võimalus rahvamajanduse plaaniliseks proportsionaalseks arendamiseks. See seadus kindlustab ühiskondliku tootmise kiirema kasvutempo. Rahvamajanduse arendamine toimub nii, et kõik materiaalsed, tööjõu- ja finantsressursid kasutatakse ära võimalikult efektiivselt, et kogu ühiskond saaks sellest maksimaalset kasu.

NLKP programmis on öeldud: "Rahvamajanduse arendamisel on tarvis rangelt kinni pidada proportsionaalsusest, õigel ajal ära hoida majanduslike disproportsioonide tekkimine..."¹ Tähtsaimaks rahvamajanduslikuks proportsiooniks on õige suhe tootmisvahendite ja rahvatarbekaupade tootmise vahel.

Meie riigi kogu eksisteerimise ajal on Kommunistlik Partei ja Nõukogude valitsus ellu rakendanud rasketööstuse ja selle aluse - masinaehituse - eeliskotras arendamise poliitikat. See võimaldas lühima aja jooksul luua kõrgeltarenenud tööstuse, mehhaniseerida põllumajanduse ja jõuda maailmas esiridadesse tööstustoodangu väljalaske osas. Selle poliitika elluviimine võimaldas lahendada ka põllumajanduse, kerge- ja toiduainete tööstuse uue tehnikaga varustamise küsimuse ja tõsta seega järsult rahvatarbekaupade tootmise taset.

¹ NLKP programm. Lk. 87.

NLKP XXIII kongressi direktiivid rahvamajanduse arendamise viisaastaku plaani (1966-1970) kohta näevad ette tootmisvahendite ja tarbeesemete tootmise kasvutempode lähenemist. Kui aastatel 1929-1940 tootmisvahendite tootmise aasta keskmine juurdekasvutempo ületas 70% tarbeesemete tootmise juurdekasvutempo, siis aastatel 1966-1970 moodustab see vahe 14-15%. Selle protsessi eesmärgiks on rahva kaupadevajaduse üha täielikum rahuldamine.

Teiseks tähtsamaks proportsiooniks rahvamajanduses on tööstuse ja põllumajanduse vaheline õige suhe.

Tootmisvahendite tootmise eeliskorras arendamine määrab kindlaks tööstuse juhtiva osa rahvamajanduses. Õigete proportsioonide määramine kahe tähtsama rahvamajandusharu - tööstuse ja põllumajanduse - arenemises kindlustab nende pideva kasvu. See loob tingimused kogu sotsialistliku majanduse normaalseks arenguks ning soodustab töölisklassi ja talupoegade liidu - meie ühiskonna põhialuse kindlustumist.

Põllumajanduse arenemise tulemused viimaste aastate jooksul näitasid, et planeerimisel esines tõsiseid puudusi, mis rikkusid selle tähtsa tegevusharu arenemise proportsionaalsust. See omakorda peegeldus ka teistes rahvamajandusharudes.

Käesoleval ajal on põllumajanduse arendamiseks ette nähtud otsustavad abinõud, mis on kooskõlas NLKP KK 1965. aasta märtsipleenumi ja partei XXIII kongressi otsustega, suunatud põllumajanduse ja tema üksikute harude arenemise proportsionaalsuse taastamisele.

Küllaltki suur tähtsus sotsialistliku majanduse edukal arendamisel on õigel suhtel tootmise ja tarbimise vahel.

Kaupade tootmise lõppeesmärgiks on nende kasutamine. Tootmine peab kindlustama inimese vajaduste täieliku rahuldamise. Järelikult tuleb tarbeesemete tootmise mahu ja kaubakäibe planeerimist tihedalt siduda elanikkonna tulude kasvuga. Seejuures peab tootmise kasv ületama elanikkonna maksevõimelise nõudmise kasvu selleks, et kindlustada küllaldane kaupade vablik ja häireteta müük.

Rahvamajanduse põhiliste proportsioonide hulka kuuluvad ka tootmise ja transpordi, tootmis- ja tööjõuressursside, akumulatsiooni ja tarbimise vahelised proportsioonid.

Nõukogude kaubanduse plaan peab olema seotud teiste rahvamajandusharude plaanidega. Nii määratakse kaubakäibe maht vastavalt elanikkonna ostufondile, rahvatarbekaupade tootmise mahule, kõigi transpordiliikide tööle.

Proportsionaalsust tuleb silmas pidada nii rahvamajandusharude vahel kui ka iga rahvamajandusharu piirides. Kaubanduses tuleb kindlustada proportsionaalsus plaani üksikute osade vahel. Näiteks jaekäibe mahu kasvuga peab kaasnema kaubandusvõrgu laienemine. Üksikutes plaani osades peetakse samuti kinni teatud proportsioonidest. Nii seostatakse käibemaht kaubajääkide ja kaupade saabumisega, kusjuures seos peab kehtima nii käibe üldmahu järgi kui ka sortimendis.

Rahvamajanduse plaanipärase arendamise seadusest kõrvalekaldumine planeerimisel toob kaasa normaalse tootmis- ja käibeprotsessi häired ja disproportsioonide tekkimise sotsialistliku majanduse üksikutel aladel. Kui näiteks kinnitatud jaekäibeplaan on suurem ostufondist (elanikkonna maksevõimeline nõudmine kaupadele), siis põhjustab see plaani mittetäitmise ja kaubajääkide suurenemise. Peale selle jääb täitmata Riigipanga kassaplaan, mis suurelt osal koosneb kaubandusettevõtelt laekuvatest summadest.

Seega objektivistsete majandusseaduste, sealhulgas ka rahvamajanduse plaanipärase, proportsionaalse arenemise seaduse õige kajastumine plaanides on nende teadusliku ja praktilise väärtuse ning elulisuse otsustav tingimus.

Ebaõige planeerimise või loodusõnnetuste tagajärjel rahvamajanduses tekkivate disproportsioonide kõrvaldamiseks on riigil teatud reserv tooraineid, materjale, kütust, toiduaineid jne.

Rahvamajanduse plaanipärane, proportsionaalne arendamine sotsialistlikus ühiskonnas annab talle kapitalismiga võrreldes suured eelised.

Kapitalistlikes riikides, kus tootmisvahendid (maa, vabrikud, tehased jne.) on üksikute kapitalistide või suurte monopolistlike koondiste eraomandiks, on võimatu majanduse planeerimine riigi mastaabis tervikuna. Seetõttu toimub kapitalistliku majanduse arendamine stiihiliselt, ägeda klassivõitluse tingimustes, kusjuures tekivad pidevad disproportsioonid. Kapitalistliku tootmise antagonistlikud vastuolud viivad perioodiliselt korduvate ületootmiskriisideni, kus toodang ületab järsult elanikkonna maksevõimelise nõudmise.

2. Rahvamajanduse planeerimise organiseerimine

Vastavalt Kommunistliku Partei direktiividele väljatöötatud rahvamajandusplaanid kinnitab Nõukogude valitsus. NSV Liidu Ministrite Nõukogu töötab koos liiduvabariikide ministrite nõukogudega perspektiivplaanide alusel igaks aastaks välja rahvamajanduse arendamise riiklikud plaanid, mis kinnitatakse NSV Liidu Ülemnõukogu istungjärgudel.

NLKP programmis on äärmiselt täpselt ja lühidalt formuleeritud majandusliku juhtimise ja planeerimise põhinõue: "Saanutada ühiskonna huvides kõige suuremaid tulemusi kõige väiksemate kulutustega - selline on majandusliku ülesehitustöö vankumatu seadus."¹

Sellest nõudest juhindudes töötasid partei ja valitsus välja majandusliku juhtimise ja planeerimise täiustamise teed meie maal tervikuna ja üksikutes rahvamajandusharudes.

NLKP Keskkomitee märtsi- ja septembripleenumi (1965) otsustes märgiti ära tõsised puudused põllumajanduse ja tööstuse planeerimises; võeti vastu otsustavad abinõud nende puuduste likvideerimiseks ning majandusliku juhtimise ja planeerimise meetodite põhjalikuks parandamiseks.

Vastavalt neile otsustele tõuseb NSV Liidu Riikliku Plaanikomitee kui ühtse liidulis-vabariikliku plaaniorgani tähtsus. Riiklik Plaanikomitee peab kindlustama meie maa majanduse arendamise teaduslikult põhjendatud plaanide koostamisega seotud töö õige organiseerimise. NSV Liidu Riikliku Plaanikomitee ülesandeks on perspektiiv- ja aastaplaanide koostamine, samuti nende täitmise käigu majanduslik analüüs.

NSV Liidu Riiklik Plaanikomitee peab tegutsema tihedas koostöös liiduvabariikide plaanikomiteedega, ministriumide ja keskasutuste plaaniaparaadiga. Selline koostöö peab kindlustama kogu rahvamajanduse huvide silmaspidamise ja samaaegselt iga vabariigi, iga majandusrajooni kompleksse arenemise.

NLKP Keskkomitee 1965. aasta spetembripleenumil kinnitatud uus planeerimise kord tööstuses näeb ette nende ettevõtete majandusliku iseseisvuse ja initsiatiivi laiendamist, kes

¹ NLKP programm. Lk. 86.

on täielikult isemajandavad. Sel eesmärgil vähendati tunduvalt kõrgemalseisvate organisatsioonide poolt kinnitatavate plaaninäitajate arvu. Tsentraliseeritud planeerimine haarab ainult tootmise arendamise järgmisi põhisuundasid: toodangu realiseerimise maht, toodangu põhimeneklatuur, palgafond, kasum ja rentaablus, maksed eelarvesse, assigneeringud eelarvest. Kõik ettevõtte ülejäanud plaaninäitajad määratakse iseseisvalt, kõrgemalseisva organisatsiooni kinnitamiseta. Samuti nägi pleenum ette rea abinõusid tootmise majandusliku stimuleerimise ja töötajate materiaalse huvitatuse tõstmiseks, mis tuleneb ettevõtte töötulemuste parandamisest.

NLKP Keskkomitee 1965. aasta septembripleenumi otsustes määrati kindlaks abinõud tööstuse juhtimise ja planeerimise edasiseks täiustamiseks. Neil otsustel on suur tähtsus ka kõigi teiste rahvamajandusharude, sealhulgas ka tarbijate kooperatsiooni jaoks. Kõigis rahvamajandusharudes võetakse tarvitusele abinõud planeerimise ja majandusliku juhtimise täiustamiseks ning tootmise majandusliku stimuleerimise tugevdamiseks.

Praegu kehtib kaubanduses järgmine planeerimise kord.

NSV Liidu Ministrite Nõukogu kinnitab jaekaubakäibe üldmahu NSV Liidu ulatuses, jaotatult liiduvabariikide vahel kvartalite lõikes, tähtsamate kaupade turufondid, loomakasvatussaaduste, kartulite, juur- ja puuvilja üleliidulise fondi moodustamise ja kasutamise plaanid.

Liiduvabariikide ministrite nõukogud kinnitavad sellel põhjal kaubandussüsteemide plaanid (vabariigi kaubandusministeerium ja tarbijate kooperatiivide vabariiklikud liidud) järgmiste näitajate osas: kaubandusvõrgu jaekäibeplaan, kaubandusettevõtete ja ladude võrgu juurdekasv, põhiliste kaupade turufondid (oblastite ja kaubandussüsteemide lõikes), käibekulude plaan ja kaubandustöötajate palgafond protsentides käibest (kaubandussüsteemide lõikes) jt.

Teisiti on organiseeritud planeerimine Vene Föderatsioonis. VNFSV Ministrite Nõukogu kinnitab plaanid oblastite, kraide ja autonoomsete vabariikide lõikes, jaotamata neid kaubandussüsteemide vahel. Kaubandussüsteemide plaanid kinnitab oblasti täitevkomitee, krai täitevkomitee ja autonoomse vabariigi ministrite nõukogu.

Põllumajandussaaduste müügi käibe turgudel kujunevate hindadega kinnitab liiduvabariigi ministrite nõukogu.

3. Sotsialistliku planeerimise põhiprintsiibid

Plaanide läbitöötamise aluseks on leninlik- demokraatliku tseentralismi printsiip, s.o. tseentraliseeritud plaanipärase juhtimise seostamine kohalike organite loominguulise intsiatiiviga.

Partei programmis on öeldud: "Kommunistlik ülesehitustöö eeldab demokraatlike juhtimis põhimõtete igakülgsset arendamist, kusjuures ühtlasi tugevneb ja täiustub rahvamajanduse tseentraliseeritud riiklik juhtimine. Ühtse rahvamajandusplaani raamides laienevad ka edaspidi kohalike organite ja ettevõtete majanduslik iseseisvus ja õigused, planeerimises peavad ikka suuremat osa etendama plaanid ja ettepanekud, mis tulevad altpoolt, alates ettevõtetest."¹

Käesoleval ajal toimub kõigis rahvamajandusharudes, sealhulgas ka kaubanduses, planeerimise detsentraliseerumisprotsess, mis seisab selles, et põhitöö teostatakse kohapeal: vabariigis, oblastis, krais ja rajoonis. Riiklikud plaaniorganid ja vastavate majandusharude kõrgemalseisvad organisatsioonid määravad ainult põhilised juhtivad plaaninäitajad.

Suure sammu selles suunas tegi NLKP Keskkomitee 1965. aasta septembripleenum. Pleenumi otsustes ja partei ning valitsuse järgnevatel määrustel tunnistati vajalikuks kõrgemalseisvate organisatsioonide poolt kinnitatavate plaaninäitajate arvu tunduv vähendamine. Seejuures peetakse silmas, et ülejäänud plaaninäitajad töötatakse välja ettevõtete endi poolt. Selles suunas minnakse ka kaubanduses, sealhulgas tarbijate kooperatsiooni süsteemis.

Alates 1965. aasta juulikuust viidi katseliselt üle planeerimise ja majandusliku tegevuse hindamise uuele korrale VNFSV ja Ukraina NSV mõnede oblastite, Eesti, Moldaavia ja Moskva kaubandusorganisatsioonid ja -ettevõtted, mille tegevust hinnati kahe näitaja - kaubakäibe ja kasumi järgi, tootlusettevõtetes aga kasumi ja kaubakäibe järgi, tuues eraldi välja omatoodangu realiseerimise käibe, või siis ainult kasumi ja omatoodangu realiseerimise käibe järgi.

¹ NLKP programm. Lk. 87.

Uuele planeerimiskorrale üleviidud ettevõtted ja organisatsioonid peavad iseseisvalt määrama kõik teised plaaninäitajad vastavalt kinnitatud käibe- ja kasumiplaanidele.

Sotsialistliku planeerimise tähtsaimateks printsiipideks on parteilisus ja teaduslikkus.

Planeerimise parteilisus väljendub selles, et kogu sotsialistliku majanduse edasiarendamise plaanid viiakse ellu Kommunistliku Partei ja Nõukogude riigi juhtimisel. Rahvamajandusplaanides, sealhulgas ka nõukogude kaubanduse plaanides, leiab konkreetse väljenduse meie partei ja riigi kommunistliku ühiskonna ülesehitamisele suunatud majanduspoliitika.

Plaanide teaduslikkus seisab selles, et nad peegeldavad sotsialismi majandusseaduste nõudmisi. Majandusseaduste tundmine ja nende nõudmiste arvestamine rahvamajanduse arendamise plaanide koostamisel aitab õigesti lahendada neid ülesandeid, mida andis partei ja valitsus sotsialistliku ülesehitustöö igal etapil.

Plaanide koostamisel kasutatakse teaduse ja tehnika uusi saavutusi, eesrindlike kogemusi, teaduslikult põhjendatud tööaja, materjalide, kütuse jne. kulunorme. Plaanide koostamisest võtavad osa teaduslikud töötajad ja tootmiseesrindlased. See kindlustab teaduse tihedat sidet praktikaga, eluga.

Riiklikud plaanid on direktiiviks, mille täitmine on kohustuslik. Rahvamajanduse arendamise perspektiivplaanid vaadatakse läbi Kommunistliku Partei kongressidel, kus kinnitatakse rahvamajanduse arendamise kontrollarvad.

XXIII kongress kinnitas Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei uue programmi - meie maal kommunismi ülesehitamise programmi. Selles meie ajastu ajaloolises dokumendis on toodud majanduse ülesehitamise, kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomise ja arendamise ülesanded ning on määratud rahvamajanduse juhtivate harude põhiülesanded lähemaks kahekümneks aastaks.

Nende ülesannete alusel töötatakse välja plaanid lähema teks tähtaegadeks. Nii näiteks pärast seitseaastaku (1959-1965) lõppemist võttis valitsus NLKP XXIII kongressi poolt kinnitatud direktiivide alusel vastu rahvamajanduse arendamise viisaastaku plaani aastateks 1966-1970.

Viisaastaku plaaniülesandeid konkretiseeritakse aastate viisi vastavalt majanduse arendamise käigule, ressursside ja rahvamajanduse ning elanikkonna vajaduste muutumisega.

Rahvamajandusplaanid kinnitab igaks aastaks NSV Liidu Ülemnõukogu ja pärast kinnitamist on nendel seaduse jõud. Üldriikliku plaani alusel koostatakse üksikute majandusharude plaanid.

Rahvamajanduse planeerimisel tervikuna ja tegevusharude viisi tuuakse välja põhilised, juhtivad osad või näitajad, mis on otsustavaks sotsialistliku ülesehituse antud etapil. Juhtivaid töölõike või põhiharusid varustatakse esmajärjekorras materjalide ja rahaliste vahenditega, samuti tööjõuga. Neile alluvad kõik majandusharud, neist sõltuvalt planeeritakse ülejäänud näitajad.

Tarbijate kooperatsiooni juhtivateks tegevusharudeks on kaubandus ja varumine. Sõltuvalt kaubakäibe ja varumise mahust määratakse plaanides kõik teised tarbijate kooperatsiooni tegevuse näitajad: võrgu arendamine, unehitused, kulutused või käibekulud, transpordivahendid jne.

Plaanide reaalsus, nende täitmise võimalikkus kindlustatakse esmajärjekorras tootmisvahendite sotsialistliku omandi eksisteerimisega. See loob tugeva aluse kogu rahvamajanduse pidevaks arenguks.

Plaanid ei tohi põhineda orienteerivatel prognoosidel ja üksikisikute subjektiivsel arvamisel, vaid peavad toetuma majanduslike protsesside ja nähtuste põhjalikul analüüsil, objektiivsete seaduste mõju rangelt teaduslikul hinnangul ja arvestamisel. Plaanid on reaalsed ainult siis, kui nad on majanduslikult põhjendatud ja kindlustatud vajalike materiaalsete, finants- ja teiste vahenditega. Nii näiteks kaupade müügiplaan on reaalne sel juhul, kui ta on kindlustatud kaubafondidega ja vastab ostufondi mahule (maksevõimelisele nõudmisele). Plaani reaalsus peab olema kindlustatud ka töötajate palgasüsteemiga, nende materiaalse huvitatusega, mis tuleneb plaani täitmisest.

Pidev planeerimine - see on kogu rahvamajanduse ja tema üksikute harude õige juhtimise üks tähtsamaid tingimusi. NLKP programmis on öeldud: "Planeerimine peab olema pidev, orgaaniliselt ühendama aasta- ja perspektiivplaan, kindlustama rahaliste vahenditega ja materiaal-tehniliste ressurssidega."¹

¹ NLKP programm. Lk. 93.

Pidev planeerimine võimaldab täpsustada ja korrigeerida perspektiivplaanide üksikuid näitajaid, võttes sealjuures arvesse aastaplaanide täitmise käigus selguvaid materiaalseid ressursse, uusi progressiivseid norme, täiuslikumat tootmistehnikat, eesrindlike kogemusi ja teisi tingimusi.

Sotsialistliku planeerimise tähtsaks osaks on kontroll plaani täitmise üle. Igapäevane kontroll ja plaani täitmist kindlustavad organisatsioonilised abinõud on iga ettevõtte, iga organisatsiooni õige ja efektiivse töö kohustuslikuks tingimuseks.

Plaaniülesannete täitmine nõuab suurt organisatsioonilist tööd. Plaani täitmise käigus võib tekkida kõrvalekaldumisi. Nende õigeaegne väljaselgitamine ja abinõude tarvituselevõtmine puuduste kõrvaldamiseks ning avastatud reservide kasutamiseks võimaldab täita kinnitatud ülesanded.

Sotsialistliku planeerimise meetodid. Tähtsaim rahvamajanduse arenemise õigeid proportsioone määrata võimaldavad planeerimismeetod on plaaniliste bilansside koostamine.

Bilanss tähendab tasakaalu. Majanduses kasutatakse seda omavahel seotud näitajate süsteemi tähenduses.

Bilansid jagunevad materiaalseteks (naturaalseteks), bilanssideks rahalises väljenduses ja tööjõubilanssideks.

Materiaalsetes bilanssides tuuakse välja antud toote väljalaske ja tarbimise vaheline suhe. Neid koostatakse tähtsamate tootmisvahendite (tööpingid, metall, puuvill jt.) ja tarbeesemete (liha, suhkur, või jt.) kohta. Materiaalsed bilansid koostatakse naturaalnäitajates.

Rahalises vormis väljendatud bilansside hulka kuuluvad elanikkonna rahaliste tulude ja kulude bilanss, riigieelarve jt.

Tööjõubilanssides määratakse kaadri vajadus rahvamajanduses ja selle rahuldamise allikad.

Bilansimeetod on planeerimise põhimeetodiks nii kogu riigi ulatuses kui ka üksikutes rahvamajandusharudes.

Bilansilise planeerimismeetodi kasutamine nõukogude kaubanduses võimaldab määrata õiged rahvamajandusproportsioonid jaekäibe mahu ja elanikkonna ostufondide vahel, elanikkonna nõudmise struktuuri ja üksikute kaupade turufondide vahel jne.

Kaubandusorganisatsiooni plaanis peavad kehtima bilansilised seosed jaekäibe mahu ja kaupadega kindlustatuse vahel, jaekäibe kasvu, kaubandusvõrgu laienemise ja ehituseks ettenähtud kulude mahu vahel jne.

Bilansimeetodit kasutatakse peale jaekäibe planeerimise ka tarbijate kooperatsiooni kõigi teiste tegevusharude planeerimisel.

Tarbijate kooperatsiooni poolt varutavate põllumajandussaaduste ja tooraine maht seostatakse põllumajanduse kaubatoodangu mahuga. Selleks koostatakse tähtsamate põllumajandussaaduste ja toorainebilansid (tulude poolel - kogutoodang, kulude poolel - toodangu hulk, mis läheb majandi enda mitmesuguseks vajaduseks, vahe - kaubatoodang).

Tarbijate kooperatsiooni tootmisettevõtetes kasutatakse bilansimeetodit kinnitatud tootmisprogrammi toorainega, kütusega, materjalidega jne. kindlustatuse arvestuste tegemisel.

Bilansimeetodi õige kasutamine planeerimisel kindlustab iga majandusharu ja kogu maa majanduse eduka arenemise.

Planeerimisel kasutatakse samuti mitmesuguseid tehnilis-majanduslikke arvestusi. Need arvestused põhinevad normatiivide kasutamisel. Nii näiteks jahuvajaduse arvestamisel teatud koguse leiva küpsetamiseks kasutatakse väljatulekunorme, mis määratakse vastavalt leiva sordile, kasutatavale jahule ja niiskusprotsendile. Pärimi, soola ja või hulk määratakse samuti jahu kaalu järgi kehtestatud normide põhjal.

Normatiive kasutatakse nii koguslike näitajate arvestamisel (toodangu väljalaske maht, tooraine, materjalide, elektrienergia, kütuse jne. kulu) kui ka kvalitatiivsete näitajate määramisel (kaupade ringlus, töötajate tööviljakus jne.).

Plaanilistes arvestustes tuleb kasutada eesrindlikes ettevõtetes ja organisatsioonides saavutatud progressiivseid norme. Sellega seoses vaadatakse kehtivad normid aeg-ajalt uuesti läbi, võttes arvesse tootmistehnilisel varustamisel ja töö parremal organiseerimisel saavutatud edusamme ning tootmiseesrindlaste töönäitajaid.

Käesoleval ajal omandavad üha suurema tähtsuse matemaatilised planeerimismeetodid.

4. Plaanide liigid

Sõltuvalt planeerimise eesmärgist ja käsitletavate näitajate ringist võivad plaanid olla koostatud:

1. territoriaaltuunuse järgi - vabariigi, krai, oblasti, administratiiv-majandusrajooni lõikes;

2. majandusharude viisi - tööstus, põllumajandus, transport, kaubandus jne.;

3. ettevõtete (vabrik, tehas, kauplus, söökla jne.) või organisatsioonide (tarbijate kooperatsioonis - tarbijate kooperatiiv, rajooniliit jne.) lõikes;

4. ministeeriumide või keskasutuste lõikes, s. o. antud ministeeriumi või keskasutuse kõigile ettevõtetele ja organisatsioonidele (näiteks NSV Liidu Kaubandusministeerium, Keskliit);

5. kogu rahvamajandusele tervikuna ühtse rahvamajandusplaanina, mis määrab meie maa rahvamajanduse kõigi tegevusharude põhinäitajad.

Vastavalt plaanilise perioodi kestusele koostatakse perspektiiv- ja jooksvad plaanid.

Perspektiivplaanid koostatakse pikaks ajavahemikuks (näiteks viieks aastaks). Nendes plaanides töötatakse välja näitajad, mis määravad ülesanded pikaks ajavahemikuks (aasta, kvartal, kuu, hooaeg). Neis plaanides on ette nähtud laiem näitajate ring, lähtudes selle perioodi konkreetsetest ülesannetest, milleks plaanid koostatakse.

5. Nõukogude kaubanduse plaani seos teiste rahvamajandusharude plaanidega

Olles meie maa rahvamajanduse üheks osaks, peegeldub nõukogude kaubandus ühtses rahvamajandusplaanis. Nõukogude kaubanduse plaani põhinäitajad määratakse seostatult teiste tegevusharudega. Nii määratakse jaekäibe üldmahu plaan rahvatarbekaupu tootva tööstuse ja põllumajanduse arendamise plaanide ja elanikkonna ostufondi põhjal.

Vastavalt NLKP Keskkomitee 1965. aasta septembrileenu-
mil kinnitatud uuele planeerimiskorrale on tööstusettevõtete
põhiliseks töönäitajaks realiseeritud toodangu plaan. Selle
näitaja täitmisele sõltub töötajate materiaalne ergutamine ja
tootmise edasine laiendamine. Sellega seoses muutub kaubandus
tööstuse majandusliku tegevuse hindamise üheks tähtsamaks ele-
mendiks.

Tarbijate kooperatsiooni põllumajandussaaduste ja toor-
aine varumisplaanid on tihedalt seotud põllumajanduse arendami-
sega. Põllumajandusliku tootmise tõus kindlustab tarbijate ko-
operatsiooni plaanides kindlaksmääratud varumise ja tööstusele
antava toodangu maht mõjustab omakorda vastavate esemete toot-
mist.

Tarbijate kooperatsiooni veosekäibe maht kajastub meie
maa transpordiorganisatsioonide plaanides jne.

Tarbijate kooperatsiooni plaan on ühtse rahvamajandus-
plaani koostisosa.

6. Tarbijate kooperatsiooni plaani sisu ja koos- tamise järjestus

Tarbijate kooperatsiooni majandus on mitmeharuline. Kõi-
gi tegevusharude tööd planeeritakse koguseliste ja kvalitatiiv-
sete näitajate osas.

Koguselised näitajad määravad ühe või teise tegevusharu
mahu: kaubakäibe ja kokkuostu mahu, tootmisettevõtete kogutoo-
dangu jne.

Kvalitatiivsete näitajate hulka kuuluvad need, mis ise-
loomustavad ettevõtte või organisatsiooni töö kvaliteeti: too-
dangu omahind tootmistegevuses; kaubandus- ja teiste töötajate
tööviljakus, kulutused või käibekulud kaubanduses ja varumi-
ses; kasum majanduslikust tegevusest jne.

Koguseliste ja kvalitatiivsete plaaninäitajate vahel
kehtib teatud sõltuvus. Olenevalt kaubakäibe mahust ja struk-
tuurist määratakse kindlaks kaubandusest saadavad tulud, kulu-
tused või käibekulud, töötajate arv, palgafond, kasum.

See sõltuvus kehtib ka tarbijate kooperatsiooni teistes
tegevusharudes.

Tarbijate kooperatsiooni tegevusharude plaani põhiosad on:

kaubanduses (jae- ja hulgikaubandus) - kaupade müük, kaubajaägid, kaupade saabumine. Jaekäibesse kuulub kaubandus- ja toitlustusettevõtete võrgu käive, samuti kolhoosidelt komisjonile võetud ja elanikkonnalt kokkuostetud põllumajandussaaduste müügi käive. Hulgikäibesse kuulub rajooniliitude hulgiladude, samuti oblastite, kraide ja vabariiklike liitude ning Keskliidu kaubanduse peavalitsuste hulgibaaside käive.

Kaubakäive (müük) on tarbijate kooperatsiooni kaubandusliku tegevuse plaani põhiline, juhtiv osa. Selle põhjal määratakse plaani ülejäänud osad: kaupluste, ladude ja toitlustusettevõtete võrgu laiendamine; kaubandus- ja toitlustusettevõtete töötajate tööjõuplaan; käibekulude ja kapitaal-mahutuste plaanid, finantsplaan jt.;

varumisplaani põhiosaks on põllumajandussaaduste saabumise (kokkuostu) ja turustuse maht. Selle põhjal töötatakse välja ka plaani teised osad: tööjõud, kulud, tulud, varumise kasum, samuti varumise materiaalse tehnilise baasi arendamise plaan.

Tootmistevõime plaani põhiosaks on toodangu väljalaske suurus (tootmise maht), mille põhjal arvestatakse välja tooraine, abimaterjalide ja kütuse vajadus, tootmiskulud ja teised näitajad.

Tarbijate kooperatsiooni plaanid hõlmavad tema majandusliku ja finantstegevuse kõiki külgi. Samuti planeeritakse tarbijate kooperatsiooni organisatsioonilist tegevust - elanikkonna kooperaerimist, kaadri ettevalmistamist jne.

Plaanide läbitöötamise järjestus on igas tegevusharus peaaegu ühesugune. Kõigepealt määratakse kindlaks koguselised töönäitajad (jae- või hulgikäive kaubanduses, toodangu väljalase tööstusettevõtetes, põllumajandussaaduste ja tooraine kokkuostu maht varumises, vedude maht transpordimajanduses, kapitali- ja tehnikatööstuse maht jne.); seejärel arvestatakse välja igale tegevusharule kinnitatud töömahu materiaalne kate (käibeplaanide täitmiseks vajalik kaupade saabumine, tooraine ja materjalide vajadus tootmistevõimeks, autotranspordi kütteaine ja tagavaraosade vajadus jne.).

Koguseliste näitajate põhjal töötatakse samuti välja plaaniülesanded, mis kindlustavad vajaliku materiaalse baasi - kaubandusvõrgu laiendamine (kauplused, laod, leivatehas, sööklad jne.), olemasolevate ettevõtete remont jne.

Tarbijate kooperatsiooni kogu tegevuse planeerimine lõpeb finantsplaani koostamisega. Finantsplaani tulude pool kajastab majandusliku tegevuse tulemusi (kasum kõigist majandusharudest, summade laekumine liikmetelt sisseastumismaksude ja osamaksudena), kulude pool aga omavahendite rivist väljalangemist ja kasutamist planeeritava perioodil.

Tarbijate kooperatsiooni majandusliku tegevuse plaani üksikosad töötatakse välja väärtuselistes (näiteks tuh. rublades) või naturaalnäitajates (tükides, kilogrammides, tonnides jne.). Need näitajad iseloomustavad absoluutandmeid: käibe mahtu, varutud põllumajandussaaduste hulka, tootmisettevõtete toodangu väljalaske mahtu, koopereeritud elanikkonna arvu jne.

Planeerimisel kasutatakse laialdaselt ka suhtelisi näitajaid: protsendilist suhet (näiteks plaani täitmise protsent, juurdekasvu protsent võrreldes eelneva perioodiga, kulude, tulude ja akumulatsiooni tase protsentides käibest); osatähtsust (näiteks ühe või teise kaubarühma osatähtsus üldisest kaubakäibest) jne.

7. Plaanide koostamisel kasutatavad tarbijate kooperatsiooni organisatsioonide tegevuspiirkonna sotsiaal-ökonomilised näitajad

Majandusliku tegevuse plaani õigeks koostamiseks on tarvis seda majanduslikult põhjendada. Ainult sel juhul on plaanid reaalsed.

Igal tarbijate kooperatiivil ja tarbijate kooperatiivide rajooniliidul peavad plaanide läbitöötamisel olema teenindatava rajooni põhilised sotsiaal-majanduslikud näitajad. Sellisteks näitajateks on elanikkond, kaubandus, põllumajandus, töösutus, elanikkonna ja kolhooside rahalised tulud.

Kaupade vajaduse (kaubakäibe mahu) ja kaubandusvõrgu õige paigutuse määramiseks on vaja teada teenindatavate elanike arvu, selle koosseisu tegevuse iseloomu (kolhoosnikud, sovhoosi-

de, tööstusettevõtete, varumispunktide töötajad jne.), vanuse ja soo järgi, samuti asustatud punktide arvu, nende paiknemist jne. Peale selle tuleb arvesse võtta laste- ja raviasutuste ning teiste asutuste ja ettevõtete kontingente.

Tarbijate kooperatsiooni käibemahu arvestamisel planeeritavaks perioodiks on vaja teada, kas rajoonis on teisi kaubandusorganisatsioone, kuidas paikneb nende ettevõtete võrk, miline on nende kaubakäibe maht ja kaupade sortiment.

Põllumajandussaaduste ja tooraine kokkuostu plaani koostamiseks peavad kooperatiivorganisatsioonid arvestama oma rajooni põllumajanduse arengusuundasid ja perspektiive, kolhooside ja kolhoosnike võimalikke kaubaressursse. Tarbijate kooperatsiooni organisatsioonidel peavad tingimata olema andmed kolhooside ja sovhooside arvu kohta rajoonis, nende külvipindade kohta üksikute kultuuride viisi, plaanilise ja tegeliku saagikuse, kariloomade üldarvu kohta jne.

Jaekäibeplaani kaupadega katmise määramisel on tähtis tunda kaubaressursside kohalikke allikaid - missugused kohaliku tööstuse ettevõtted asuvad rajoonis, missugune on nende poolt väljalastav toodang, missugune on tootmismahd ja võimalused selle laiendamiseks.

Kaubakäibe maht peab vastama elanikkonna ja kolhooside rahaliste tulude sellele osale, mida kasutatakse kaupade muretsemiseks.

Oblasti- ja vabariiklikud liidud koostavad elanikkonna rahaliste tulude ja kulude bilansi ja ostufondi arvestused. Neil arvestustel on suur tähtsus iga kaubandusorganisatsiooni jaekäibeplaani majanduslikul põhendamisel, kuna nad võimaldavad määrata kaupade müügi mahtu sõltuvalt elanikkonna maksevõimelisest nõudmisest.

Käesoleval ajal töötatakse välja sotsiaal-majanduslikud näitajad iga rajooni kohta ja kantakse spetsiaalsesse vihikusse, mis kannab nimest "Rajooniliidu tegevuspiirkonna majanduse näitajad".

8. Plaaniialase töö organiseerimine

Plaanide väljatöötamise korra ja tähtajad tarbijate kooperatsiooni süsteemis määravad Keskliit ja vabariiklike liitude juhatused vastavalt kõigi rahvamajandusharude jaoks kinnitatud planeerimiskorrale.

Tarbijate kooperatsiooni põhiliste tegevusharude tähtsamad koguselised ja kvalitatiivsed näitajad kinnitab liiduvabariikide ministrite nõukogu, VNFSV-s aga autonoomsete vabariikide ministrite nõukogud, oblastide ja kraide täitevkomiteed. Tarbijate kooperatiivide vabariiklikud liidud teatavad Keskliidule neile põhiliste näitajate osas kinnitatud plaaniülesanded. See võimaldab Keskliidul kontrollida nende näitajate täitmist igas vabariigis ja meie maal tervikuna.

Vabariiklike liitude juhatused kinnitavad plaaniülesanded oma vabariigi oblasti- (krai-)liitude koguseliste ja kvalitatiivsete näitajate osas.

Tarbijate kooperatiivide liidud planeerivad kaubandusvõrgu ja toitlustusettevõtete jaekäivet, turgudel kujunevate hindadega põllumajandussaaduste müügi käivet, kaubandusvõrgu juurdekasvu, põhiliste kaupade turufonde; nad kinnitavad põllumajandussaaduste kokkuostu ülesanded, palgafondi ning kaubanduse, varumise ja ühiskondliku toitlustamise käibekulud (protsentides käibest); kinnitavad omatoodangu mahu, uute teenindusvormide rakendamise ülesanded kaubanduses ja ühiskondlikus toitlustamises, kapitaalvahetused ja teised näitajad.

Tarbijate kooperatiivide rajooniliidud määravad koguselised ja kvalitatiivsed näitajad oma ettevõtetele ja tarbijate kooperatiividele. Tarbijate kooperatiiv viib plaaninäitajad iga ettevõteteni. Plaan peab olema viidud täitjani plaaniperioodi alguseks. Sellel nõudmisel on suur tähtsus plaani täitmise õigeks organiseerimiseks.

Plaaniülesannetega seotud töösse haaratakse tarbijate kooperatsiooni töötajad ja liikmete aktiiv. Iga kooperatiivorganisatsiooni plaan vaadatakse läbi juhatuse koosolekul, kinnitatakse volinike (liikmete) koosoleku poolt ja viiakse täitjateni.

Plaanülesannete väljatöötamisele ja kinnitamisele eelneb plaan-avalduse koostamine. Plaan-avaldus kujutab endast plaani projekti kitsa ringi põhiliste näitajate osas.

Plaan-avalduste koostamisel peavad kooperatiivorganisatsioonid arvesse võtma oma töökogemusi, muudatusi tegevuspiirkonna sotsiaal-majanduslikes näitajates, reserve töö edasiseks laiendamiseks ja teiste kooperatiivorganisatsioonide eesrindlikke kogemusi.

Plaan-avalduse koostamine on loominguine protsess, millele ei tohi mehaaniliselt läheneda. Seetõttu on eriti tähtis liikmete ja kooperatiivi aktiivi (kauplus- ja sööklakomisjonide), kooperatiivorganisatsioonide ja -ettevõtete kõigi töötajate juhtnõrde arvestamine. See võimaldab plaan-avaldustes täielikumalt kajastada elanikkonna tegelikke vajadusi ja paremini kasutada majandi reserve.

Arvesse võttes ettevõtete avaldusi, koostab ja esitab tarbijate kooperatiiv oma plaan-avalduse rajooniliidule. Rajooniliit ja -kooperatiiv esitavad plaan-avalduse oblasti- (krai-)liidule. Oblasti, krai ja autonoomse vabariigi tarbijate kooperatiivide liitude plaan-avaldused esitatakse vabariiklikule liidule.

Rajoonide, oblastite, kraide ja vabariikide tarbijate kooperatiivide liidud esitavad plaan-avaldused töörahva saadikute nõukogude täitevkomiteedele ja liiduvabariikide ministrite nõukogudele (vabariigi plaanikomisjoni ja Riikliku Plaanikomitee kaudu).

Plaan-avalduse tähtsus on põhiliselt selles, et ta võetakse aluseks plaaniülesande kinnitamisel igale kooperatiivorganisatsioonile või -ettevõttele. Plaan-avalduse kvaliteedist sõltub suurel määral kinnitatud plaaniülesannete reaalsus ja vastavus iga kooperatiivse organisatsiooni või ettevõtte konkreetsetele töötingimustele.

Peale selle on ettevõtete avaldused tarbijate kooperatiivile, tarbijate kooperatiivide ja otsealluvate ettevõtete avaldused aga rajooniliidule lähtetingimuseks nende enda plaan-avalduse koostamisel.

9. Tarbijate kooperatsiooni plaaniorganite struktuur

Tarbijate kooperatsiooni süsteemi plaani- ja statistikaalase töö juhtimine ja majandusliku tegevuse analüüs on pandud Keskliidu Finantsökonoomika Valitsusele.

Majandusliku ja organisatsioonilise tegevuse planeerimise funktsiooni tarbijate kooperatiivide vabariiklikes, kraide ja oblastite liitudes täidavad plaanimajandusosakonnad, rajooniliitudes aga plaanigrupid või ökonomistid.

Rajoonikooperatiivides ja suurtes tarbijate kooperatiivides töötavad ökonomistid (plaanijad), kes organiseerivad ja teevad kogu plaanimisega ja operatiiv-statistilise aruandlusega seotud tööd. Tarbijate kooperatiivides, kus puudub ökonomist, teeb plaanitööd vanemraamatupidaja.

Kooperatiivorganisatsiooni plaanitöö üldjuhiks on juhatatus.

Tarbijate kooperatsiooni majandusliku ja finantstegevuse plaanide väljatöötamisest ja läbivaatamisest võtavad laialdaselt osa liikmed, nagu seda näeb ette tarbijate kooperatiivi tüüppõhikiri.

Kooperatiivorganisatsioonide plaanitööst võtavad aktiivselt osa operatiiv- ja arvealatöötajad.

Kaubandusosakondade juhatajad, kaubatundjad, hulgibaaaside ja -ladude töötajad, kaupluste juhatajad ja müüjad võtavad osa plaan-avalduste koostamisest, plaaniliste ülesannete väljatöötamisest jaekäibe osas, plaani täitmise käigu kontrollimisest kaubanduses ja konjunktuuri uurimisega seotud tööst.

Tarbijate kooperatiivi juhatuse esimehe asetäitjad varumise alal, rajooniliitude varumiskontorite ja oblasti- (krai-, vabariiklike) liitude varumisvalitsuste töötajad planeerivad ja analüüsivad oma organisatsiooni varumistegevust.

Finants- ja arvealatöötajad planeerivad käibekulusid kaubanduses ja teistes tegevusharudes, tootmisettevõtete kulusid, kasumit ja organisatsiooni kogu finantstegevust.

Plaani projekt kaubandus-, varumis- ja tootmisettevõtete lõikes vaadatakse läbi tarbijate kooperatiivi juhatus koosolekul ja viiakse pärast kinnitamist täitjateni.

Kõigile täitjatele kinnitatud plaanide kogum peab vastama tarbijate kooperatiivile rajooniliidu poolt kinnitatud plaanile.

Ökonoomikaalase töö sisu tarbijate kooperatsiooni organisatsioonides ja ettevõtetes defineeritakse vastavates põhimäärustes. 1967. aastal kinnitas Keskliidu juhatus praegu kehtivad plaani-ökonoomikaalase töö tüüpõhimäärused tarbijate kooperatiivile, rajooniliidule ja rajooniliidu hulгибаasile. Põhimäärustes on ette nähtud plaani- ja statistikaalase töö üldsuunad, samuti ökonomistide ja teiste töötajate kohustused.

10. Kooperatiivorganisatsioonide plaanialase dokumentatsiooni vormid

Tarbijate kooperatsiooni süsteemile töötatakse välja ja kinnitatakse ühtsed plaanialase dokumentatsiooni vormid. See võimaldab koondada kõigi kooperatiivorganisatsioonide ja ettevõtete andmed ühtseks plaaniks. Vormid võivad muutuda seoses töötingimuste muutumisega, kohalike kooperatiivorganisatsioonide õiguste edasise laienemisega jne.

Käesoleval ajal kasutatakse Keskliidu poolt väljatöötatud plaanialase dokumentatsiooni vorme.

Plaanialase dokumentatsiooni kõik vormid jagatakse nelja põhirühma: 1) plaan-avaldused; 2) koguseliste ja kvalitatiivsete plaaninäitajate kõrgemalseisva organisatsiooni poolt all-lülideni viimise vormid; 3) plaaniliste ülesannete arvestuste tegemisel ja põhjendamisel kasutatavad läbitöötamistabelid; 4) kinnitatud ülesannete põhjal üksikutes ettevõtetes väljatöötatavate plaanide vormid (näiteks TTF-plaan).

11. Kooperatiivorganisatsioonide majandusliku tegevuse analüüsi tähtsus ja meetodika

Kooperatiivorganisatsiooni või ettevõtte majandusliku tegevuse analüüs on töö edasise planeerimise aluseks.

Majandusliku tegevuse analüüsi ülesandeks on aktiivselt mõjustada organisatsiooni või ettevõtte kogu edasist tööd. See tõttu on analüüsi käigus väga tähtis välja selgitada majandusliku tegevuse kitsaskohad, leida reserve töönäitajate parandamiseks ja näidata, kuidas neid tulevikus kasutada.

Töö põhjalikuks analüüsimiseks tuleb kasutada statistilisi ja raamatupidamise materjale, rajooni ökonomika näitajaid, kontrollide ja revisjonide akte, kooperatiivorganisatsiooni liikmete, aktiivi, juhatuse ja revisjonikomisjoni koosolekute protokolle jne.

Selleks et saada õiget ettekujutust organisatsiooni tegevuse iseloomust, välja selgitada positiivsed küljed ja avastada töös esinevad puudused, tuleb peale dokumentide tundmaõppimist tutvuda ka olukorraga kohapeal.

Analüüsi ei tohi piirata ainult tegelike ja plaaniandmete kõrvutamise ja plaanist kõrvalekaldumiste väljatoomisega.

Üht või teist töönäitajat iseloomustavaid arvandmeid (kaubakäive, kaubavarud jt.) tuleb võrrelda rea aastate kohta, et teha kindlaks kogu majanduse või tema üksikharu (kaubanduse, varumise) üldine arengusuund. Kuid ka see pole küllaldane: analüüsitava organisatsiooni tööd tuleb kõrvutada teiste organisatsioonide tööga. See võimaldab kindlaks määrata ühe või teise tööloigu saavutuste iseloomu.

Analüüsimisel kasutatakse kõige laialdasemalt võrdluste ja kõrvutamiste meetodeid. Võib võrrelda ja kõrvutada absoluutandmeid (kaubakäibe, kaubavarude suurus) või relativseid suurusi (plaani täitmise protsent, osatähtsus, kasvu dünaamika jne.).

Analüüsimisel kasutatakse laialdaselt keskmisi suurusi (keskmine palk, keskmine kaubavaru jne.), sealjuures tuleb silmas pidada, et keskmiste positiivsete näitajate taga võib pei-

tuda mitmesuguseid tööalaseid vigu. Nii võib plaan rajoonis tervikuna olla täidetud ja isegi ületatud, analüüsid aga tarbijate kooperatiivide ja kaupluste viisi, selgub, et suur osa neist ei täitnud plaani. Sel juhul mõjustab keskmisi näitajaid üksikute tarbijate kooperatiivide ja rajooniliidu jaevõrgu üksikute kaupluste järsk plaani ületamine.

Eriti hoolikalt tuleb jälgida mahajäänud organisatsiooni- ja ettevõtteid, et välja selgitada mahajäävuse põhjused, töötada välja ja rakendada abinõud selle likvideerimiseks.

Hoolikalt tuleb jälgida ka eesrindlike organisatsioonide ja ettevõtete tööd, kuna nende kogemused ja saavutused peavad saama kõigi ühisvaraks. Siin ei tohi piirduda saavutuste loeteluga, vaid tuleb näidata, kuidas edu saavutati.

Majandusliku tegevuse analüüsi põhitapid on järgmised:

materjalide kogumine ja aritmeetiline kontrollimine;

materjalide süstematiseerimine ja võrreldavaks tegemine. Näiteks rajooniliidu jaekäibe mahu võrreldavuse kindlustamiseks määratakse jaekäibe maht, võttes arvesse plaanis ettenägemata kaubandusvõrgu üleandmised ja vastuvõtmised, arvestatakse ümber jaekäibe maht muutumatutes (baas-) hindades jne.;

kooperatiivorganisatsiooni tegevuse uurimine kogutud materjalide põhjal, s. o. analüüsimine;

analüüsist tulenevad järeldused ja ettepanekud.

Analüüsi käigus tuleb kindlaks teha, missugused organisatsioonilis-majanduslikud abinõud on läbi viidud iga tegevusharu plaani täitmise eesmärgil.

Majandusliku tegevuse analüüsi küsimustega ei tegele üksnes organisatsioonide juhid, ökonomistid ja raamatupidajad. Tarbijate kooperatiivide liitude, tarbijate kooperatiivide ja suurte ettevõtete juures organiseeritakse majandusliku analüüsi büroosid ja ökonomika nõukogusid ühiskondlikel alustel. Nende põhiülesanne seisab majanduslike protsesside igakülgse uurimises nende täiustamise eesmärgil, kasutamata reservide väljaselgitamises ja isemajandamise edasise kindlustamise võimaluste leidmises.

Tarbijate kooperatiivide liidud organiseerivad majanduskonverentse tarbijate nõudmise uurimiseks, kaubavarude ja kaupade juurdeveo plaani täitmise ühtlustamiseks jne.

Kõik need abinõud on suunatud majanduslase töö taseme tõstmiseks süsteemis.

IV PEATÜKK

KAUBARESSURSID JA TURUFONDID

1. Kaubaressursside ja turufondide mõiste. Kaupade turufondide moodustamise allikad

Kaubaressurssid koosnevad tarbeesemeist ja tootmisvahendite sellest osast, mis sotsialistlikus majanduses kuulub kauba hulka (tööpingid, masinad, sisustus, instrumendid, tooraine). Kaubaressursside ülesandeks on rahuldada rahvamajanduse mitmesuguseid vajadusi. Suurem osa neist on riigi käsutuses.

Suur osa kaubaressursside üldkogusest asub nõukogude kaubanduses. Kaubad, põhiliselt tarbeesemed, on jaekaubakäibe materiaalseks aluseks. Nõukogude kaubanduse kaubaressurssi nimetatakse turufondideks. Seega on turufondideks kaubad, mis suunatakse müügiks tarbijale kaubandusvõrgu ja toitlustustevõtete kaudu.

Masinad, sisustus, tooraine ja teised tootmisvahendid realiseeritakse materiaal-tehnilise varustuse süsteemi kaudu ja nad kuuluvad mitteturufondide hulka, s. t. tarbijad - riiklikud ja kooperatiivsed organisatsioonid ja ettevõtted - saavad neid nõukogude kaubanduse vahendusega.

Valdav osa kaupade turufondide moodustamisel on sotsialistlikul tööstusel. Kerge- ja toiduainete tööstuse harud on põhilisteks kaupade ja toiduainete hankijateks kaubandusele ja ühiskondlikule toitlustamisele.

Nende tegevusharude ettevõtted on suuremalt osalt koondatud kolme liidulis-vabariikliku ministeeriumi süsteemi. Need on kergetööstuse, toiduainete tööstuse ning liha- ja piimatööstuse ministeerium.

Tarbeesemeid toodavad ka rasketööstuse ettevõtted. Näiteks toodavad metallurgiatehased paralleelselt põhitoodanguga ka metallnõusid, uushõbedast tooteid jne.; metsatööstuse, tseluloosi-, paberi- ja puidutööstuse ettevõtted toodavad nõõblit, paberit, tuletikke ja teisi kaupu; naftatööstuse ettevõtted - petrooleumi, bensiini jne. Mitmesuguseid majapidamissaadmeid

(kilmutuskapid, pesumasinad, tolmuimejad, elektrihabemeaja-
mismasinad jne.) toodavad suurtes kogustes üleliidulisele ker-
ge- ja toiduainete tööstuse masinaehituse ja majapidamiseseadmete
ministeeriumile alluvad ettevõtted.

Kaupade turufondide moodustamisel on tähtis koht sotsia-
listliku põllumajanduse ettevõtetel - kolhoosidel ja sovhoosid-
del.

Osa nende toodangust - kartulid, juurvili, puuvili jt. -
läheb otse kaubandusse ja ühiskondlikku toitlustamisse, suur osa
põllumajandustoodangust läheb aga tööstuse tooraineks. Pärast
töötlemist kaubandusse ja ühiskondlikku toitlustamisse suunatud
kaubad moodustavad tööstusliku tootmise turufondi.

Oluline tähtsus kaupade tootmisel elanikkonnale on vaba-
riikliku (kohaliku tööstuse ministeerium ja elukondliku tee-
nendamise ministeerium), oblasti, krai, linna v. rajooni al-
luvusega kohaliku tööstuse ja elukondliku teenendamise ettevõ-
tetel.

Eriti suur on selliste ettevõtete tähtsus majandusliku ja
kultuur-elukondliku sihitusega kaupade tootmisel. Kohalikud et-
tevõtted, kasutades suurtes kogustes kohalikke tooraineid ja
suurte tehaste ning vabrikute toorainejääke, soodustavad meie
maa kaubaressursside suurenemist.

Kolhoosides areneb kodutööstus.

Tööstusettevõtteid on ka riikliku kaubanduse ja tarbi-
jate kooperasiiooni süsteemil. Need on suuremalt osalt väikesed
ettevõtted, mis toodavad alkoholit jooke, kondiitri- ja vors-
titooteid, galanteriikaupu, õmblustooteid, jalatseid jne.

Eriti arenenud on tootmistegevus tarbijate kooperasioo-
ni süsteemis, kus kõrvuti eespool loetletud kaupade tootmisega
on tähtsal kohal leivaküpsetus, puu- ja juurvilja, metsamarja-
de ja seente töötlemine. Iseseisev suur kooperatiivne tootmis-
haru on konservitööstus, mis toodab suurtes kogustes puu- ja
juurviljakonserve.

Teatud koguse põllumajandussaadusi saavad kaubandusorga-
nisatsioonid ja ettevõtted oma abimajanditelt, kus kõige enam
on arenenud sigade nuumamine.

Turufondide täiendavaks allikaks on kaupade sissevedu. NSV Liidu väliskaubanduse käive kasvas 1965. aastal rohkem kui 13 korda võrreldes 1938. aastaga. Tarbeesemed moodustavad 25% kogu impordist. NSV Liidu peamised kaubanduslikud partnerid on Saksa Demokraatlik Vabariik, Tšehhoslovakkia Föderatiivne Sotsialistlik Vabariik, Poola Rahvavabariik, Bulgaaria Rahvavabariik, Rumeenia Sotsialistlik Vabariik ja teised sotsialismimaad. Laieneb kaubandus Aasia ja Aafrika arenevate maadega ning paljude kapitalismimaadega.

Tarbeesemetest veab NSV Liit sisse mitmesuguseid kangaid, õmblustooteid, trikootaži, puuvilju, konserve ja teisi kaupu. NSV Liidu ekspordis moodustavad tarbeesemed ligi 15% (tarbepuit, kellad, fotoaparaadid, televiisorid, raadiovastuvõtjad jne.).

Tarbijate kooperasiioon teostab iseseisvaid väliskaubandusoperatsioone 35 välisriigi kooperatiivorganisatsiooni ja firmaga.

Importkaupade osatähtsus meie maa jaekaubakäibes on suhteliselt väike. Valdava osa turufondikaupadest saab kaubandus kodumaistest allikatest.

2. Tarbeesemete tootmise areng NSV Liidus

Juhtiv osa meie maa rahvamajanduses kuulub rasketööstusele. Rasketööstuse arengutase määrab ka riigi industriaalse võimsuse.

Seitseaastaku (1959-1965) jooksul saavutas meie tööstus suurt edu. Tööstustoodangu üldmaht 1965. aastal kasvas 1958. aastaga võrreldes 84% plaanilise 80% asemel. Eriti edukalt töötasid rasketööstusharud. Seejuures kasvas kogutoodang kõige enam sellistes kogu rahvamajanduse tehnilist progressi tagavates tegevusharudes nagu elektrienergeetika-, masinahitus-, metalli- ja keemiatööstus. Nende tegevusharude osa tootmise üldmahus kasvas 7 aasta jooksul 27 protsendilt 35 protsendini. Kerge- ja toiduainete tööstuse toodang kasvas 1,5-kordselt. Kõikide rahvatarbekaupade tootmine kasvas 1,6 korda.

Üha suurema tähtsuse rahvatarbekaupade tootmisel omandab keemiatööstus, mis varustab kergetööstust kiudainega, sünteetilise siidi, kunstnaha, kilematerjalide ja teiste tooraineliikidega.

Võrdlus sõjaseelse tasemega näitab, et tootmise üldise kasvu juures 7,9-kordselt aastatel 1940-1965 suurenes tootmisvahendite tootmine 10,5 korda, tarbeesemete tootmine aga 4,4 korda.

Tarbeesemete tootmise areng sõjajärgsetel aastatel kindlustas üha täielikumalt elanikkonna kaupade vajaduse. Nii kasvab NSV Liidu elanike arv aastatel 1940-1965 18%, tähtsamate tarbeesemete tootmine aga järgmiselt: peensuhkur 1,5 korda, kondiitritooted - 2,9, puuvillased kangad - 2, siidikangad - 12,4, pesu ja pealistrikotaaž - ligi 5, nahkjalatsid - 2,3 korda.

Nende aastate jooksul laienes järsult tarbeesemete sortiment ja paranes kvaliteet.

Rahvatarbekaupade tootmisele esitab suuri nõudmisi NLKP programm, kus rõhutatakse, et "rahvatarbekaupade tootmine peab täielikult rahuldama kasvavat nõudmist nende järele ja vastama nõudmise mundatustele".¹

NLKP programmis kavandatud ülesanded kajastuvad NLKP Keskkomitee märtsi- ja septembripileenumi (1965) otsustes ja NLKP XXIII kongressi direktiivides rahvamajanduse arendamise viisaastaku plaani (1966-1970) kohta.

Käesoleval ajal pööratakse suurt tähelepanu väljastatava toodangu kvaliteedi tõstmisele. See on üks majanduse arendamise põhinõudeid.

Tööstusele on antud ülesanne lähema 3-4 aastaga jõuda toodangu kvaliteedilt maailma parimate näidiste tasemele.

Palju tehakse toodangu standardiseerimisel. Tähtis osa võitluses toodangu kvaliteedi tõstmise eest on toodangu atesteerimisel (parima kvaliteedi märkide omistamine).

NLKP Keskkomitee 1965. aasta septembripileenum avas laialdased võimalused rahvatarbekaupade tootmise laiendamiseks. Kaupade tootmise edasise kiire kasvu ja sortimendi laiendamise

¹ NLKP Programm. Lk. 93.

aluseks on tootmisettevõtte tähtsuse suurenemine nüüd, kus tema tegevus põhineb tsentraliseeritud juhtimise ja majandusliku iseseisvuse ja initsiatiivi ühendamisel, otsesidemete ja järjekindlat laienemist kindlustavate kaubanduse ja tööstuse vaheliste suhete täiustamine, toodangu väljalaske plaanide kindlitamine kaubanduse tellimiste põhjal, ettevõtte tegevuse hindamine kõigepealt tööstustoodangu realiseerimise ja kasumiplaani täitmise tulemuste järgi.

NSV Liidu rahvamajanduse arendamise viisaastaku plaan aastateks 1966-1970 näeb ette grupi "A" tööstuse ennetava arengutempo kõrval ka grupi "B" tööstuse kasvutempo tõusu.

NLEP XXIII kongressi direktiivides viisaastaku plaani kohta aastateks 1966-1970 on kavandatud tööstustoodangu mahu suurenemine 47-50%, sealhulgas tootmisvahendeid tootvate harude toodangu osas 49-52% ja tarbeesemeid tootvate harude osas 43-46%.

Kerge- ja toiduainete tööstuse toodangu väljalase kasvab ligikaudu 1,4 korda. On ette nähtud kiiremini arendada nende kaupade tootmist, mille järele on kõrgendatud nõudmine - need on trikotaaž, sünteetilisi kiudaineid sisaldavad tooted, kunstnahaast ja kilest tooted, lastekaubad.

On ette nähtud tõsta toodete toite- ja maitseomadusi, laiendada nende sortimenti ja parandada välimust. Palju tähelepanu pööratakse laste toiduainete, pool- ja valmiskulinaartoodete, valmisroogade ja kalasaaduste tootmise arendamisele.

Viisaastaku jooksul kasvab tunduvalt (1,8 korda) kultuur-elukondlike ja majapidamiskaupade tootmine. Raadiovastuvõtjate ja radiolade tootmine kasvab 5,2 miljonilt 1965. aastal 7,5-8 miljonini 1970. aastal, televiisorite tootmine vastavalt 3,7 miljonilt 7,5-7,7 miljoni tükini, majapidamises kasutatavate külmutuskappide tootmine aga 1,7 miljonilt 5,3-5,6 miljoni tükini.

On ette nähtud parandada kaupade kvaliteeti ja välimust ning tõsta nende vastupidavust. Kaupade sortimenti laiendatakse ja uuendatakse pidevalt.

Tootmise kiire areng ja täiustumine võimaldab lühikese ajaga edukalt lahendada NSV Liidu põhilise majandusülesande - ületada eesrindlike kapitalistlike maade toodangu väljalaske taseme ühe elaniku kohta.

3. Rahvatarbekaupade bilansid

Riigi kaubaressursside põhinomenklatuur seostatakse plaani korras rahvamajanduse vajadustega. Selleks töötatakse välja tooteliikide materiaalsed bilansid.

Nõukogude kaubanduses on eriti tähtsad rahvatarbekaupade bilansid.

Põhiliste teidu- ja tööstuskaupade bilansid töötavad välja NSV Liidu Riiklik Plaanikomitee ja liiduvabariikide riiklikud plaanikomiteed. Need koostatakse nii üleliidulises ulatuses kui ka liiduvabariikidele aastaks ja kvartaliteks.

Rahvatarbekaupade bilansside põhiülesanneteks on kaubaressursside õige jaotamine turufondi ja mitteturufondi vahel, mitteturufondide piiramine miinimumini, turufondide osa igakülgne suurendamine.

NSV Liidu Riikliku Plaanikomitee poolt koostatavad leivasaaduste, suhkru, kalatoodete, kangaste, õmblustoodete, triketaži ja mõnede teiste kaupade bilansid meie maa kohta tervikuna kinnitab NSV Liidu Ministrite Nõukogu.

Rahvatarbekaupade bilansid tööstuskaupadele töötatakse välja järgneva skeemi kohaselt.

Kaupade bilansi skeem

Ressursid	Jaotamine
Varud planeeritava perioodi alguseks (ettevettes, välje- ja kaubabaasides)	Turufondid
Saamine teetmisest (kaubatoodang)	Tööstusliku töötlemise fond
Teised saamisallikad (import, riiklikest reservidest)	Kokku turufondid ja tööstuslik töötlemine
	Mitteturufondid
	Sellest:
	a) tööstusliku tarbimise fond;
	b) riigieelarveliste ja ühiskondlike organisatsioonide ja ettevõtete fond;
	c) erirõivastuse ja erijalatsite fond;
	d) muud sihitused
	Eksport
	Riiklikud reservid (tagastamine, suurendamine), varud planeeritava perioodi lõpuks (tööstuses, hankijate välje- ja kaubabaasides)
Kokku ressursse	Kokku ressursse

Toidukaupade bilansid töötatakse välja põhiliselt sama skeemi järgi, ainult selle vahega, et ressursside poolel näidatakse kokkuvõtte järel kaupade säilitamisega seotud kaod ja jäätmad (määratakse normide alusel). Kaod ja jäätmad lahutatakse ressursside üldmahust ning saadakse jaotamisele kuuluvad ressursid, mis kajastuvad bilansi jaotamise poolel. Peale selle ei kajastu jaotamise poolel riiklike eelarveliste asutuste fond, kuna neile eraldatavad toidukaubad on arvestatud turufondides.

Suur osa toidukaupade bilansse koostatakse naturaälväljenduses. Tööstuskaubad kajastuvad bilanssides väärtuselises väljenduses (jaehindades) ja naturaälväljenduses.

Bilansi ressursside poolel kajastuvad esmajärjekorras üleminevad varud aasta (kvartali) alguses, mis koosnevad vabrikute ladudes ja liiduvabariikide kaubandusministeeriumide baasides olevatest valmistoodangu varudest.

Ressursside põhiosa moodustab saabumine tootmisest, mille suuruse määrab vastavate tegevusharude plaanides ettenähtud kaubatoodangu maht.

Impordi maht määratakse sõlmitud väliskaubanduslepingute põhjal. Saabumine riiklikest reservidest nähakse ette ainult erandjuhtudel, kui mingil põhjusel planeeritaval aastal pole võimalik rahuldada kõiki vajadusi jooksvatest allikatest.

Bilansi jaotamise poolel määratakse kaupade turufondid, arvestades olemasolevaid ressursse ja elanikkonna nõudmise üha täielikuma rahuldamise võimalusi antud tingimustes, samuti mitteturufondi tarbijate vajadusi.

Seega ei määrata turufondide suurust aritmeetiliste arvutuste abil, vaid kooskõlas bilansi jaotamise poole teiste kirjjetega.

Mõnede kaupade osas määratakse tööstusliku töötlemise fond. Seda tehakse siis, kui kaupa kasutatakse põhitootainena vastavates tööstusharudes (näiteks kangad - õmblustööstuses, taimeõli - margariinitööstuses, suhkur - kondiitritööstuses jne.). Tööstusliku töötlemise fond on oma iseloomult tihedalt seotud turufondidega. Tööstusliku töötlemise fondi suurenemine

ei vähenda harilikult turufonde. Näiteks kangastest õmblustoodete valmistamine võimaldab täielikumalt rahuldada elanikkonna vajadusi õmblustoodete osas ja vabastab inimesed rõivaste õmbmise eest muredest.

Tööstusliku töötlemise fondi määramisel tuleb lähtuda toorsaine kulunormidest toodangu ühiku kohta ja antud tegevusharule määratud toodangu väljalaske mahust.

Mitteturufondide hulka kuuluvad:

a) tööstusliku tarbimise fond, mis haarab mitmesugustes tegevusharudes abimaterjalidena kasutatavaid kaupu. Näiteks nahkjalatsite tootmisel kasutatavad kangad, seebi ja värnitsa tootmisel kasutatav taimeõli jne.

Seda fondi piiratakse järk-järgult paljude hinnaliste saaduste osas seoses keemiatööstuses loodavate ja toodetavate aseinete kasutuselevõtmisega. Tööstusliku tarbimise fondi planeerimisel tuleb lähtuda abimaterjalide kulunormidest ja vastavate tegevusharude tootmisprogrammidest;

b) riigieelarveliste ja ühiskondlike asutuste ja ettevõtete (haiglad, sanatooriumid, puhkekodud, õppe- ja lasteasutused jt.) fondi määramisel tööstuskaupade osas tuleb lähtuda vastavatest normidest ja kontingendi suurusest, samuti esemete kasutamisest;

c) erirõivastuse ja erijalatsite fond, mis on ette nähtud mõnede tegevusharude töötajate ja teenistujate varustamiseks (välja arvatud raha eest väljastatav erirõivastus ja erijalatsid, mis arvestatakse turufondide koostisse). Selle fondi määramisel tuleb lähtuda väljastamise normidest, kasutamise tähtaegadest ja varustatavate kontingentide suurusest;

d) muude sihituste fond, kuhu põhiliselt kuulub armee varustamine.

Bilansi jaotamise poolel kajastub samuti eksport vastavalt ettenähtud väliskaubanduse mahule, riiklike reservide täendamise vajadusi ja möödunud ajavahemikel riiklikest reservidest saadud kaupade tagastamine.

Bilansside koostamisel võetakse arvesse, et põllumajandussaadusi - teravilja, liha, piima jms. - toodavad riiklike ettevõtete kõrval ka kolhoosid ja individuaaltootjad. Riiklikud

ressursid moodustatakse ainult varumise korras laekuva toodangu arvel. Põllumajandussaaduste ülejäanud osa kasutavad kolhoosid ja individuaaltootjad oma äranägemise järgi.

Kui kangaste, jalatsite, suhkru, konservide ja teiste kaupade bilansid iseloomustavad kogu riigi ressursse ja vajadusi, siis teravilja, liha, piima ja teiste põllumajandussaaduste bilansid kajastavad ainult riikliku sektori toodangut. Selleks et määrata kindlaks nende produktide kogu kaubaressurssi riigi ulatuses, koostatakse paralleelselt riiklike ressursside bilanssidega ka koguresursside bilansilised arvestused, mis haaravad kogu toodangut. Need arvestused tehakse enne teravilja, liha, piima ja teiste produktide bilansside koostamist. Neist oleneb teatud määral riiklike põllumajandussaaduste ressursside bilansside jaotamise poole struktuur. Niisugune vastastikune seos on tingitud sellest, et ressursside suurus teatud kindlaks otstarbeks ei sõltu ainult jaotatava produkti hulgast, vaid tema ressursside üldkogusest riigis (näiteks langeb ikaldusaastal kolhoositurgudel realiseeritava toodangu maht, mistõttu tuleb suurendada turufonde; kõrge saagikuse tingimustes suureneb märgatavalt riiklikku reservi suunatavate produktide kogus).

Rahvatarbekaupade plaaniliste bilansside koostamise aluseks on aruandebilansid möödunud perioodi kohta või loodetavad bilansid (kui bilanss on koostatud alles lõppemata ajavahemiku kohta). Aruande- ja loodetavad bilansid tuleb koostada sama skeemi põhjal mis plaanilinegi. Neis kajastub kaubaressursside tegelik või loodetav olukord ja jaotamine allikate lõikes. Aruandebilansse kasutatakse planeerimisel, kuid nad võimaldavad hinnata plaanilise bilansi täitmist ka aruandeperioodil.

4. Kaupade turufondide jaotamise planeerimine

Materiaalsete bilansside abil leitud turufondid jaotatakse liiduvabariikide, kraide, oblastite, samuti kaubandussüsteemide ja organisatsioonide lõikes. Teraviljasaa-

duste, suhkru, kalatoodete, kangaste, õmblustoodete, trikootaazi, nahkjalsite ja rea teiste kaupade turufondid liiduvabariikidele, Moskvale ja Leningradile kinnitab NSV Liidu Kaubandusministeerium.

Liiduvabariikides (välja arvatud Vene NFSV) kinnitab põhiliste kaupade fondid kaubandussüsteemidele vabariigi ministrite nõukogu. Vabariikide kaubandussüsteemide keskused planeerivad turufondide jaotamist oblastitele, oblastikeskused aga oma linnade ja rajoonide organisatsioonidele.

Vene NFSV Ministrite Nõukogu kinnitab põhiliste kaupade fondid oblastitele, kraidele ja autonoomsetele vabariikidele, jaotamata neid kaubandussüsteemide vahel. Oblastite (kraide) täitevkomiteed, autonoomsete vabariikide ministrite nõukogud kinnitavad turufondid oblasti, krai, autonoomse vabariigi kaubandussüsteemidele, need aga omakorda linnades ja rajoonides asuvatele all-lülidele. Oblasti (krai) või autonoomse vabariigi kaubandussüsteemide keskused informeerivad vabariiklikke keskusi neile eraldatud fondidest. Sejärel need andmed liidetakse. Sel teel määravad vabariiklikud kaubandussüsteemide keskused turufondid Vene NFSV-le tervikuna.

Tsentraliseeritud korras eraldatakse fondid Vene Tarbijate Kooperatiivide Vabariikliku Liidu kaubandusseksioonile, samuti ennetähtaegselt kohaleveoks Kaug-Põhja rajoonidesse ja teistesse raskesti juurdepääsetavatesse piirkondadesse.

Teistsugune turufondide jaotamise kord kehtib loomakasvatussaaduste osas. Liiduvabariikides varutud loomakasvatussaaduste kaubaressurssidest tehakse eelnevalt kindlaksmääratud eraldised üleliidulisse fondi. Seda fondi kasutatakse Moskva ja Leningradi elanikkonna ja armee varustamiseks, ekspordiks, riiklike reservide täiendamiseks, samuti nende liiduvabariikide abistamiseks, kes ei suuda ennast kindlustada liha- ja piimasaadustega omatootmise arvel.

Ülejäänud loomakasvatussaadused antakse täielikult liiduvabariikide ministrite nõukogude käsutusse elanikkonna varustamiseks ja neid kasutatakse igas oblastis vastavalt varumisplaanide täitmisele.

Liiduvabariikides moodustatakse liha- ja piimasaaduste vabariiklikud fondid oblastitelt saadavate kindlaksmääratud eraldiste põhjal. Vabariiklikud fondid on määratud vabariigi suurte tööstuskeskuste elanikkonna varustamiseks. Ülejäänud ressursid kasutatakse täielikult igas oblastis kohaliku elanikkonna varustamiseks.

Kartulite, juurvilja, puuvilja, viinamarjade ja tsitrusviljade osas kinnitatakse plaanilised üleliidulisse fondi andmise normid ning sisse- ja väljaveoplaanid liiduvabariikidele.

Tõsiseks stiimuliks täiendavate kaubaressursside harramisel kaubakäibes on see, et üleplaaniline toodang enamiku kaupade osas jääb liiduvabariigi käsutusse.

Fondide jaotamisel liiduvabariikidele, kraidele ja oblastitele arvestatakse kõigepealt linnade- ja maaelanikkonna arvu ja koosseisu. Paljude tarbeesemete osas võetakse arvestuste tegemisel aluseks saavutatud tarbimistase ühe elaniku kohta. Peale selle arvestatakse ka tarbimistaseme edasise tõusu võimalusi tootmise arenemise ja elanikkonna reaaltulude kasvu tingimustes.

Fondide jaotamisel pööratakse tähelepanu kliimatilisest ja rahvuslikest iseärasustest, elanikkonna tulude tasemest ja teistest tingimustest sõltuvale kaupade nõudmise iseloomule ja mahule. Nii näiteks kinnitatakse lõunavabariikidele viltjalatsite fondid piiratud kogustes. Võttes arvesse nõudmise rahvuslike iseärasusi, antakse roheline tee fondid peaaegu tervikuna Kesk-Aasia liiduvabariikidele, tahvlites musta tee fondid aga põhiliselt Kasahstanile.

Tingimata tuleb arvestada ka jaekäibe mahtu territoriaalses lõikes, kuna kaubakäive ja turufondid peavad olema omavahel seotud.

Fondide jaotamisel vabariikidele, kraidele ja oblastitele arvestatakse ka teisi tegureid: liiduvabariigi koosseisu kuuluvate majandusrajoonide spetsialiseerumine, mis nõuab vabariikide- ja oblastitevaheliste kaubandussuhtemete üha laiemat arenemist; kohaliku kaubatootmise arengutase; kolhoosikaubanduse arengutase, samuti elanikkonna varustatus toiduainetega isikliku majapidamise arvel; üksikute kaupade reaalseerimise analüüs eelneva perioodi kohta ja kaubajääkide olukord.

Käesoleval etapil tuleb samuti arvestada vajadust rahuldada eelisjärjekorras neid rajeone, kus asuvad tööstuse põhiharude ettevõtted ja tähtsamad ehitused.

Turufondide jaotamisel kaubandussüsteemidele ja -organisatsioonidele tuleb lähtuda nende poolt teenindatava elanikkonna kontingentide arvust ja koosseisust. Peale selle arvestatakse üksikute kaubandussüsteemide käibe suurust, nende nõudmise uurimisel põhinevaid kaubatellimisi ja kaupade müügi ja kaubajääkide analüüsi andmeid.

Paljud tooted ei kuulu tsentraliseeritud korras jaotatavate kaupade hulka, vaid suunatakse kohalikesse kaubandusorganisatsioonidesse vastavalt kokkuleppele hankijatega. Sellised kaupad on näiteks jalgrattad, tolmuimejad, fotoaparaadid, keldad, sukad, sokid, alumiinium- ja malmnõud, juur- ja puuviljakonservid jt. Nende kaupade nomenklatuur laieneb järjekindlalt.

5. Kaupade turufondide planeerimise kord tarbijate koöperatsiooni süsteemis

Kaubafondide õige jaotamine riiklike kaubandusorganisatsioonide ja tarbijate koöperatsiooni vahel on käesoleval ajal oluliseks teguriks erinevuste likvideerimisel maa ja linna kultuur-elukondlikes tingimustes.

Tarbijate koöperatiivide vabariiklikud liidud (välja arvatud VNFSV) koostavad tavaliselt II kvartalis või III kvartali algul arvestused eeloleval aastal vajalike kaubafondide kohta. Need arvestused koostatakse oblastiliitudel laekuvate nõudeavalduste põhjal, viimased omakorda saavad sellised avaldused rajooniliitudel ja rajooni tarbijate koöperatiividelt. Kokkuvõttes kujuneb tarbijate koöperatiivide vabariikliku liidu nõudeavaldus, mis suunatakse vabariigi ministrite nõukogusse, plaanikomiteesse ja kaubandusministeeriumisse. Vabariigi kaubandusministeerium koostab kõikide kaubandussüsteemide koondplaani ja täpsustab seda koos plaanikomiteega. Fondide jaotamise plaani kinnitab liiduvabariigi ministrite nõukogu.

VNFSV-s kinnitatakse põhiliste kaupade fondid tarbijate kooperatsioonile nagu teistelegi süsteemidele oblastites, kraides ja autonoomsetes vabariikides. Oblastiliitude ja teiste süsteemide fondide nõudeavaldused üldistab oblasti kaubandusvalitsus. Ta täpsustab (põhiliste positsioonide osas koos oblasti plaanikomiteega) fondide jaotuse, mille seejärel vaatab läbi ja kinnitab oblasti täitevkomitee. Selline on fondide paigutamise kord ka kraides ja autonoomsetes vabariikides: autonoomsetes vabariikides võtavad fondide kinnitamisest osa vabariigi ministrite nõukogu, Riiklik Plaanikomitee ja kaubandusministeerium. VNFSV Tarbijate Kooperatiivide Liit määrab vabariigi tarbijate kooperatsiooni põhiliste kaupade fondid tarbijate kooperatiivide oblasti- (krai-, autonoomsete vabariikide) liitudelt saabuvate teadete põhjal kinnitatud fondide kohta.

Mõningate kaupade fondid, põhiliselt kultuur-elukondliku ja majandusliku sihitusega kaupade hulgast (näiteks ehitusmaterjalidest tsement, laineline eterniit, aknaklaas jt.), planeerib oblastite, kraide ja autonoomsete vabariikide lõikes vahetult VNFSV Tarbijate Kooperatiivide Liit.

Kaubafondid eelseisvaks aastaks kinnitatakse kõikides liiduvabariikides novembris-detsembris.

Tarbijate kooperatsiooni organisatsioonide tähtsaks ülesandeks sel perioodil on maaelanike varustamiseks kõigi vajalike kaubafondide kättesaamise kindlustamine.

Tunduvalt enne fondide kinnitamist - veel I kvartalis - koostavad kooperatiivorganisatsioonid (nagu teistegi süsteemide organisatsioonid ja ettevõtted) eelseisvaks aastaks tellimised tööstusettevõtetele ja kaubabaasidele (tekstiilkaupade, jalatsite hulгимüügi baasidele jt.) laiendatud sortimendis. Pärast fondide kinnitamist seostatakse tellimised eraldatud fondide suurusega.

6. Kaubanduse osa turufondide suurendamisel, sortimendi laiendamisel ja kaupade kvaliteedi parandamisel

Kaupade turufondide planeerimine eeldab kõigi võimaluste täielikku ärakasutamist kaubaressursside käibesse haaramisel. Materiaalsete bilansside väljatöötamise käigus otsitakse

võimalusi kaubaressursside ja turufondide igakülgseks suurendamiseks. Kogu rahvatarbekaupade hankimise süsteem on suunatud sellele, et kindlustada kaubakoguste mahu, sortimendi ja kvaliteedi vastavus elanikkonna nõudmistele.

Tööstusettevõtete üleviimine otsesidemetele kaubandusorganisatsioonide ja -ettevõtetega on tähtsaks tingimuseks tööstuse efektiivseima mõjustamise kindlustamisel kaubanduse poolt. Toodangu väljalaske sortimendilise mahu määramisel tuginevad tööstusettevõtted jae- ja hulgikaubandusorganisatsioonide ja suurte kaupluste tellimistele. Kaubanduse tellimised tuleb koostada tarbijate nõudmiste igakülgse uurimise põhjal. Tööstusettevõtte töö hindamise põhiliseks näitajaks muutub toodangu realiseerimise plaan. Tellimiste süsteemi edasine laiendamine kaubanduse ja tööstuse vahelistes vastastikustes suhetes võimaldab avaldada aktiivsemat mõju tööstustoodangu mahule, sortimendile ja kvaliteedile, toob kaasa kaupade kiirema realiseerimise ja tarbijate nõudmiste täielikuma rahuldamise.

Tarbijate nõudmine pole püsiv. See muutub sageli lühikeste ajavahemiku jooksul. Seetõttu peavad kaubandusorganisatsioonid vajaduse korral nõudma paranduste tegemist tööstusettevõtete üksikute tooteliikide väljalaske plaanides.

Kaupade turufondide suurendamisel on oluline tähtsus kohaliku tööstuse ettevõtetele. Kaubandusorganisatsioonid peavad lepingute süsteemi abil neid aktiivselt mõjustama, nõudes elanikkonnale vajalike rahvatarbekaupade tootmist. Kaupade hulga suurenemisele aitavad samuti kaasa kaubandussüsteemide endi tööstusettevõtted. Nende ettevõtete tootmisprogrammid tuleb eranditult koostada kohalike tarbijate nõudmiste põhjaliku tundmaõppimise alusel.

Suur tähtsus võitluses toodangu sortimendi laiendamise ja kvaliteedi parandamise eest on rangel kontrollil kaupade hankimise üle. Kaubandusorganisatsioonid peavad nõudma, et tööstus hangiks kaupu ainult tellitud sortimendis. Tootmise majandusliku mõjustamise tähtsaks vahendiks on kaupade mittevastuvõtmine üksikutelt, madalakvaliteedilist toodangut väljastavatelt ettevõtetelt. Kaubandusorganisatsioonid peavad laiemalt kasutama neile antud õigust võtta tarvitusele sanktsioone hanketingimusi rikkuvate hankijate suhtes.

Üha suurema tähtsuse omandavad tööstuse ühiskondliku mõ-
justamise meetodid. Siia kuuluvad kaubandusettevõtete ja tehase-
te vahel sõlmitavad vastastikusete kohustuste lepingud kaupade
sortimendi laiendamise, kvaliteedi tõstmise ja tarbijate tee-
nindamise parandamise kohta, samuti tööstusettevõtete töötajate
kaasatõmbamise kohta näitusmüükidest ja ostjate konverent-
sidest.

V PEATÜKK

JAKAUBAKÄIVE

1. Jaekaubakäibe mõiste ja tähtsus

Jaekaubakäive viib lõpule kaupade liikumise tootmisest tarbijani. See tähendab, et ostu-müügi alusel läheb kaup ringlussfäärist üle isikliku tarbimise sfääri.

Järelikult mõistetakse jaekaubakäibe all kaupade müüki tarbijale isiklikuks tarbimiseks. Põhiliseks tarbijaks on elanikkond. Osa kaupu ostavad kaubandusvõrgust kolhoosid ja kolhoosidevahelised organisatsioonid, samuti organisatsioonid, asutused ja ettevõtted teenindatava kontingendi toitlustamiseks (toidukaupade müük lastesõimede ja -aedadele, internaatkoolidele, puhkekodudele jne.) ja jooksvateks majanduslikeks vajadusteks (mõned tööstuskaubad väikestes kogustes). Need kaubad arvestatakse samuti jaekäibesse ning nad moodustavad meie maal ligi 5% selle üldsummast.

Mitteturufondi kaupade müüki kolhoosidele, kolhoosidevahelistele organisatsioonidele, mitmesugustele asutustele, ettevõtetele ja organisatsioonidele, mida põhiliselt teostavad materiaal-tehnilise varustamise organisatsioonid, ei arvestata jaekäibesse.

Seega kaupade ost kolhooside ja teiste organisatsioonide poolt arvestatakse jaekäibesse ainult sel juhul, kui kaubad on ostetud jaevõrgust. Erinevalt sellest võib jaekäibesse kuuluv kaupade müük elanikkonnale toimuda peale kaubandusvõrgu ka ateljeede, töökodade, kolhooside, sovhooside ja teiste mitmesuguseid esemeid tootvate ettevõtete ning organisatsioonide kaudu.

Jaekäibesse arvestatakse vormi- ja eririietuse müük töölistele ja teenistujatele materiaal-tehnilise varustamise ladudest.

Jaekäibesse ei arvestata tasusid teenuste eest (foto-ateljeede, juuksuritöökodade, pesumajade jt. laekumised). Samal ajal kellade, raadiote, jalatsite ja teiste tarbeesemete remondi töökodade laekumised arvestatakse jaekäibesse, kuna see tööprotsess taastab tarbeesemete hinna.

Jaekäibesse arvestatakse samuti kaupade müük järeelmak-suga, laekumised kultuur-elukondlike kaupade laenutamisest elanikkonnale, laekumised toidukaupade kojuvlumisest jne.¹

Vastavalt nõukogude kaubanduse kolmele vormile eristatakse NSV Liidus riikliku, kooperatiivse ja kolhoosi-(kolhoositu) kaubanduse jaekäivet.

Riikliku ja kooperatiivkaubanduse jaekäive jaguneb kaubandusvõrgu ja toitlustusettevõtete käibeks. Peale selle eristatakse tarbijate kooperatsioonis veel turgudel kujunevate hindadega põllumajandussaaduste müügi käivet (kolhoosidelt komisjonile võetud ja kolhoosnikelt ning teistelt kodanikelt kokkuostetud saaduste realiseerimine).

Kaubanduse jaekäibe moodustab müük kaupluste, kioskite ja teiste jaettevõtete kaudu, samuti hulgiorganisatsioonide lädude kaudu (jaekäibesse kuuluv kaupade väikehulgimüük kolhoosidele ja teistele organisatsioonidele ning ettevõtetele). Kolhoosidelt komisjonile võetud ja kolhoosnikelt ning teiselt kodanikelt kokkuostetud põllumajandussaadusi müüakse põhiliselt linnades ja töölisasulates asuvate jaettevõtete kaudu.

Toitlustusettevõtete jaekäibe moodustab müük sööklate, teemajade, restoranide, puhvetite ja teiste toitlustusettevõtete kaudu.

Riikliku ja kooperatiivse kaubanduse jaekäivet planeerib ja arvestab, kolhoosituru jaekäivet aga ainult arvestab riik. Kuid erinevalt jaekäibe dokumentaalsest arvestusest riiklikus ja kooperatiivkaubanduses määratakse kolhoosituru jaekäive valikulisel teel, arvestades saaduste juurdevedu ja hindade kõikumist.

¹ Üksikasjaliselt sellest, mida arvestatakse ja mida ei arvestata käibesse, räägib "Riiklikus ja kooperatiivkaubanduses jaekäibe ja kaubavarude arvestamise juhend". Moskva, Riiklik Statistlikakirjastus, 1961.

Jaekäive kuulub rahvamajanduse tähtsaimate näitajate hulka. Jaekäibe arenemine võimaldab täielikumalt rahuldada elanikkonna vajadusi kaupade järele. Jaekäibe suurenemine iseloomustab rahva tarbimistaseme tõusu. Jaekäive on siduvaks lüliks sotsialistliku tootmise ja tarbimise vahel. Jaekaubanduses uuritakse nõudmist, mis on aluseks kaubakoguste mahtu, sortimenti ja kvaliteeti käsitlevate nõudmistele esitamisel tööstusele.

Jaekäibe areng suurendab töötajate materiaalselt huvitatust tööviljakuse kasvust, soodustab rahva materiaalse ja kultuurilise elutaseme tõusu, kindlustab riigi rahasüsteemi.

2. Tarbimine ja selle areng kommunismi ülesehitamise perioodil

Tarbimine kujutab endast inimeste mitmesuguste materiaalsete ja vaimsete vajaduste rahuldamise protsessi.

Elanikkonna individuaalseks tarbimiseks on riiklikest ja kooperatiivkauplustest ostetavad kaubad; kolhoositurult ja vahetult kolhoosidelt ja sovhoosidelt ostetavad ning kolhoosidelt tööpäevade eest saadavad produktid; individuaalmajapidamissaadused; ühiskondlikest fondidest tasuta saadavad toiduained (õpilaste toitlustamine internaatkoolides, haiglates ravil viibivate isikute toitlustamine jne.). Peale selle kuuluvad isikliku tarbimise fondi elamu- ja kommuunalalane teenindamine, transpordi, sidevahendite ja mitmesuguste kultuuriliste hüvede kasutamine. Seejuures moodustavad valdava osa (ligi 9/10) mitmesugused saadused ja kaubad.

Inimeste vajadused ületavad sotsialismi ajal maksevõimelise nõudmise, mis saab kaubalise väljenduse jaekäibe kaudu. Vajadused ületavad ka isikliku tarbimise kogumahtu niisugusel kaubalises (jaekäive) kui ka mittekaubalises vormis (produktid, mis on saadud tööpäevade eest, oma majapidamisest jne.). Tootlike jõudude kasv, rahva heaolu ja kultuuritaseme tõus sotsialistlikus ühiskonnas arendavad vajadusi, mida tootmise piiratud võimaluste tõttu pole võimalik rahuldada. Tootlike jõudude arenemisega sotsialismi ajal, eriti aga kommunismi ülesehitamise perioodil toimub tarbimistaseme järkjärguline lähenemine inimese mitmekesistele vajadustele.

Tarbimise täielik vastavus inimeste vajadustele mõistlikkuse piirides on võimalik ainult ühiskonna kõrgeima arengutaseme tingimustes - kommunismi ajal, kui jõustub jaotamise põhimõte: "Igaühelt tema võimete järgi, igaühele tema vajaduste järgi."

Jaekäibe areng NSV Liidus kajastab ilmekalt tarbimise kasvu, kuna rohkem kui 80% isikliku tarbimise fondi kuuluvatest saadustest ja kaupadest suundub ühiskonnaliikmete käsutusse kaubanduse kaudu.

Tarbimise arenemise põhiliseks seaduspärasuseks NSV Liidus on tema mahu pidev kasv, mida tingib riigi rahvatulu pidev suurenemine. 1965. aastal suurenes rahvatulu 5,9 korda võrreldes sõjaeelse, 1940. aastaga. Rahvatulu suur kasv tõi kaasa ka tarbimistaseme tunduva tõusu. Iga töötaja osa rahvatulus väljendub tema reaalsetes sissetulekutes. Võrreldes 1940. aastaga suurenesid 1965. aastal töölaliste ja teenistujate reaaltulud ühe inimese kohta 2,3 korda, talupoegade reaaltulud aga 3,4 korda; reaaltulud ühe elaniku kohta kasvasid selle ajavahemiku jooksul 3 korda.

NLKP XXIII kongressi direktiivides viisaastaku plaani (1966-1970) kohta on ette nähtud rahvatulu kasv 38-41%, reaaltulude kasv ühe elaniku kohta aga ligikaudu 1,3 korda. Kõik see koos tarbeesemete tootmise kiire kasvuga kindlustab tarbimise edasise tunduva tõusu.

Tarbimise teiseks tähtsaks seaduspärasuseks on struktuuri pidev paranemine. See väljendub kõrgemakvaliteediliste ja hinnaliste esemete tarbimise eeliskasvus. Nii näiteks NSV Liidu elanikkonna tarbimise kasvu juures ligikaudu 1/3 võrra aastatel 1959-1965 suurenes põhiliste kultuur-elukondlike kaupade müük ligi 3 korda, trikotaaži müük 64% ja nahkjalatsite müük 41%. Seitseaastaku jooksul toimusid olulised muudatused ka toiduainete tarbimises, olles suunatud tootumiskvaliteedi parandamisele: leiva ja leivatoodete tarbimine vähenes 9,3%, kartulite tarbimine vähenes 6%; kalatoodete tarbimine suurenes 28,6, puuviljade tarbimine 23, või tarbimine 25 ja suhkru tarbimine 41,3%. Viisaastaku plaanis (1966-1970) on ette nähtud suurendada kangaste, riietusesemete ja trikotaaži müüki elanikkonnale 1,4 korda, sealhulgas enamnõutava pealis- ja pe-

sutrikotaaži müüki 1,9 korda. Nähakse ette toiduainete tarbimise struktuuri parandamist. Nii näiteks liha ja lihatoodete tarbimine ühe elaniku kohta peab suurenema keskmiselt 20-25%, toidurasvade tarbimine 40-46%, puuviljade ja viinamarja tarbimine 45-50%, kala ja kalatoodete tarbimine 50-60%.

Tarbimise arenemise tähtsaks iseärasuseks on maa- ja linnaelanikkonna tarbimise struktuuri järjekindel lähendamine. Maaelanikkonna tarbimine läheneb sortimendilt üha rohkem linnaelanikkonna tarbimisele. See toimub maa ja linna vaheliste sotsiaal-majanduslike ja kultuur-elukondlike erinevuste järkjärgulise likvideerimise teel. Eriti tähtis on maatöötajate reaaltulude eeliskasv võrreldes linnatöölise ja -teenistujate tuludega, samuti rahapalga osatähtsuse kasv maakohdades.

Kiirema kasvutempoga kui linnas kasvab maakohdades näiteks villaste ja siidikangaste, riidetusesemete, pesu ja trikotaaži müük. Märkatavalt vähenes erinevus kultuur-elukondlike kaupade soetamisel maa- ja linnaelanikkonna poolt. Seitseaastaku jooksul suurenes televiisorite müük meie maal tervikuna 3,7 korda, tarbijate kooperatsioonis aga, kes teenindab põhiliselt maaelanikkonda, ligi 11 korda; külmutuskappide müük maal tervikuna kasvas 4 korda, tarbijate kooperatsioonis aga 7 korda.

NLKP programmis on püstitatud ajalooline ülesanne - kindlustada Nõukogude Liidus kõige kõrgem elatustase, võrreldes ükskõik missuguse kapitalistliku riigiga. Selle ülesande lahendamiseks on ette nähtud kaks teed: 1) individuaaltöötasu tõstmine koos jaehindade alandamisega ja maksude kaotamisega; 2) tasuta ühiskondlike tarbimisfondide laiendamine.

Partei programmis püstitatud ülesanded kajastuvad täielikult NLKP XXIII kongressi direktiivides viisaastaku plaani kohta aastateks 1966-1970.

Direktiivides on ette nähtud tööliste ja teenistujate palga ning kolhoosnikutele ühismajandite poolt makstava rahalise ja naturaaltasu tunduv tõus. On kavandatud abinõud mõnede tööliste ja teenistujate kategooriate palgalt võetavate maksude järkjärguliseks alandamiseks ja kaotamiseks. Samuti on ette nähtud üksikute rahvatarbekaupade, esmajoones lastekaupade jaehindade alandamine.

Tarbimiseks suunatud materiaalsete hüvede üldsumma aastateks 1966-1970 ületab 1,7 korda nende mahu aastatel 1961-1965.

Viisaastaku jooksul kasvab ühiskondlike fondide arvelt elanikkonnale võimaldatavate väljamaksete ja eeliste maht enam kui 40%. Esmajärjekorras kasvavad ühiskondlikud tarbimisfondid maakohtades.

NLKP XXIII kongressi otsuste elluviimine, mis on suunatud kolhoosimajanduse tugevdamisele, võimaldab kolhoosidel eraldada üha rohkem vahendeid ühiskondlikesse tarbimisfondidesse. Koos otsustava tähtsusega riiklike vahenditega aitavad kolhooside vahendid kaasa ühiskondlike tarbimisfondide kiirele kasvule maakohtades.

3. Elanikkonna ostufond ja selle arvestus

Ostufondi (kaupade maksevõimelise nõudmise) all mõistetakse seda elanikkonna raha, mis läheb kaupade ostuks riiklikust ja kooperatiivsest kaubandusvõrgust, osaliselt ka sovhoosidelt ja kolhoosidelt.

Elanikkonna ostufondi kasutatakse jaekäibeplaani majanduslikuks põhendamiseks. Jaekäive, kui sellest on lahutatud müük organisatsioonidele, asutustele ja ettevõtetele, peab maksimaalselt vastama elanikkonna ostufondi suurusele. Kui selline vastavus puudub, siis jääb maksevõimeline nõudmine kaupadele osaliselt rahuldamata ja kauplemisel tekivad häired. Kõrvuti sellega on meie maa mõningates rajoonides oluline tähtsus teiste rajoonide elanikkonna nõudmistel. Teiste rajoonide nõudmist ei saa jätta arvestamata saavutatud jaekäibe mahu hindamisel ja selle planeerimisel.

Ostufondi arvestamiseks kasutatakse elanikkonna rahaliste tulude ja kulude bilanssi. Ostufondi leidmiseks lahutatakse elanikkonna kõigist rahalistest tuludest mittekaubalised kulud, kaasa arvatud hoiuste juurdekasv. Elanikkonna rahaliste tulude ja kulude bilanss hõlmab ainult seda osa individuaal-tarbimisfondist, mis jaotatakse rahavormis. Teine osa - elanikkonna naturaaltulud - bilansis ei kajastu. Elanikkonna ra-

haliste tulude ja kulude bilansid koostatakse riigi kohta tervikuna, samuti liidu- ja autonoomsete vabariikide, oblastite ja rajoonide kohta. Eksisteerivad kaks bilansiliiki - laiendatud ja lihtsustatud skeemi järgi koostatavad bilansid.

Laiendatud skeemi järgi koostatavad bilansid on üles ehitatud elanikkonna gruppide viisi (töölised ja teenistujad, talupojad). Need haaravad, esiteks, elanikkonna ja riiklike, kooperatiivsete ja ühiskondlike ettevõtete ning asutuste vahelist rahalist käivet, teiseks, elanikkonna gruppide vahelist rahalist käivet, mis on seotud toiduainete müügiga turgudel ja mitmesuguste teenuseliikide osutamisega.

Käesoleval ajal leiab praktikas üha laialdasemat kasutamist elanikkonna rahaliste tulude ja kulude bilansside koostamine lihtsustatud skeemi järgi. Seda liiki arvestuste olemus on selles, et bilansid koostatakse kogu elanikkonna kohta tervikuna ja nad iseloomustavad ainult elanikkonna ja ettevõtete, asutuste ning organisatsioonide vahelist rahalist käivet.

Elanikkonna rahaliste tulude ja kulude bilansid koostatakse aasta kohta. Eristatakse aruande- ja plaanilisi bilansse. Aruandebilansi üheks eriliigiks on elanikkonna rahaliste tulude ja kulude loodetav bilanss, mis koostatakse planeeritavale aastale eelneva, veel mitte lõppenud aasta esialgsete andmete põhjal.

Aruandebilanss koostatakse statistilise ja raamatupidamisaruandluse, ühekordsete loenduste andmete ja teiste materjalide põhjal.

Elanikkonna rahaliste tulude ja kulude plaaniline bilanss koostatakse plaaniprojektide ja büdžeti näitajate põhjal, arvestades eelnevate aastate aruandebilansside andmeid. Plaaniilise bilansi koostamisel tuleb hoolikalt analüüsida statistilisi materjale möödunud aastate jooksul tegelikult kujunenud elanikkonna rahaliste tulude ja kulude kohta.

Aruandebilansid koostab NSV Liidu Ministrite Nõukogu juures asuv Statistika Keskvalitsus ja selle kohalikud organid; loodetavad ja plaanilised bilansid - NSV Liidu, Riiklik Plaanikomitee ja selle kohalikud organid kaubandus- ja statistikaorganite, Riigipanga kontorite ja osakondade ning rahandusorganite osavõtul.

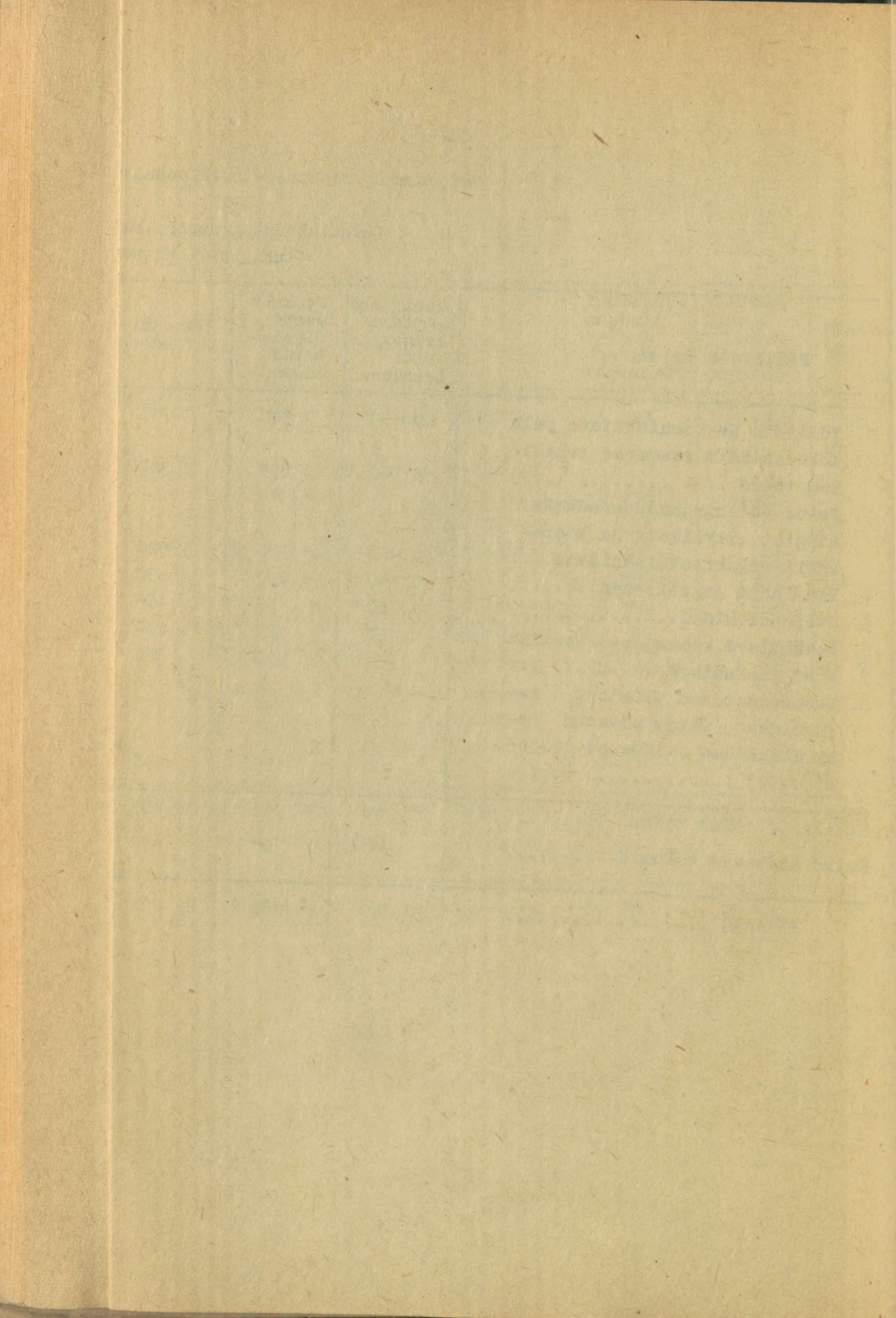
Oktjabrski rajooni elanikkonna rahaliste tulude ja kulude

b i l a n s s

(elanikkonna gruppide vahelise käibeta)

(tuh. rbl., arvud tinglikud)

Rahalised tulud	Jooksvale aastale eelnev aasta (aruanne)	Jooksev aasta (loode-tavad andmed)	Planeeri-tav aasta	Rahalised kulud	Jooksvale aastale eelnev aasta (aruanne)	Jooksev aasta (loode-tavad andmed)	Planeeri-tav aasta
1. Tööliste ja teenistujate palk	7 160	7 340	7 710	1. Kaupade ost (elanikkonna ostufond) sellest:	15 320	15 953	16 910
2. Kolhoosidelt saadavad rahalised tulud	6 560	6 850	7 300	a) riiklikust ja kooperatiivsest kaubandusvõrgust	14 700	15 300	16 220
3. Tulud põllumajandussaaduste müügist riiklikele ja kooperatiivorganisatsioonidele ...	4 160	4 380	4 620	b) tarbijate kooperatsioonilt tur-gudel kujunevate hindade alusel	370	381	400
4. Pensionid ja abirahad	1 640	1 730	1 850	c) kolhoosidelt	250	272	290
5. Stipendiumid	60	60	65	2. Tasud teenuste eest ja muud kulud	2 545	2 620	2 730
6. Laekumised rahandussüsteemist	120	125	130	3. Kohustuslikud maksed, vabatahtli-kud maksed ja säästud	2 330	2 390	2 470
7. Muud laekumised	380	352	325	4. Raha ülekanded teistesse rajooni-desse (välja arvatud rahasaadeti-sed teistest rajoonidest)	85	89	100
8. Rahasaadetised teistest ra-joonidest (välja arvatud ra-ha ülekanded teistesse rajoo-nidesse)	160	155	150				
Rahalised tulud kokku	20 240	20 992	22 150	Rahalised kulud ja säästud kokku	20 280	21 052	22 210
Kulud ületavad tulusid	40	60	60	Tulud ületavad kulusid	-	-	-
BILANSS	20 280	21 052	22 210	BILANSS	20 280	21 052	22 210

Tarbijate kooperatsiooni oblastiliidud praktiseerivad nende poolt teenindatava elanikkonna rahaliste tulude ja kulude plaanilise bilansi koostamist kogu oblasti elanikkonna ostufondi arvestuse põhjal. Selline arvestus võimaldab täpsemini põhjendada oblasti tarbijate kooperatsiooni jaekäibeplaani projekti.

Jaekäibeplaani majanduslikuks põhjendamiseks tuleb ka rajoonides koostada elanikkonna rahaliste tulude ja kulude bilansid. Paljudes kohtades, kuigi mitte igal pool, teevad neid arvestusi rajoonide plaanikomisjonid. Järgmisel leheküljel on toodud Oktjabrski rajooni elanikkonna rahaliste tulude ja kulude bilans. Antud rajooni bilansi näitel on üles ehitatud majandusliku tegevuse näitajate analüüs ja planeerimine järgmistes peatükkides.

Bilansi iga kirje kohta tehakse vastavad arvestused ja kasutatakse mitmesuguseid aruande- ja plaanidokumente.

Nii näiteks võetakse bilansi tuludepoole kirje "Palk" aluseks jooksvale aastale eelneval aastal tegelikult sularahas väljamakstud palgasummad vastavalt Riigipanga kassakäibe aruandele (jättes välja stipendiumid ja teised palgafondi mittekuuluvad töötasuüliigid, mis kajastuvad selles aruandes). Sellele summale lisatakse kaupluste ja sööklate töötajatele jooksvatest laekumistest ning hoiukassade, sidekontorite ja sidesõlmede töötajatele sularaha arvelt väljamakstud palgad vastavalt nimetatud ettevõtete ja asutuste aruannetele. Sel teel saadud palgasumma kajastab sularahas väljamakseid töölistele ja teenistujatele. Summade täielikuks kajastamiseks kirjes "Palk" tuleb veel lisada tööliste ja teenistujate palgalt võetavad maksud rahandusorganite aruandeandmete põhjal.

Jooksva aasta loodetav palgasumma leitakse samal põhimõttel, võttes aluseks aruandeandmed palkade ja maksude kohta aasta möödunud osa jooksul (kaheksa-üheksa kuud) ning hinnates objektiivselt aasta lõpuni jäänud perioodi.

Plaanilise bilansi palgafondi leidmisel lähtutakse selle mahust möödunud aastatel, võttes arvesse võimalikke kasvutegureid planeeritaval aastal (tööliste ja teenistujate arvu suurenemine, keskmise palga suurenemine jne.) ning täpsustades seda hiljem plaaniandmete põhjal.

Bilansi tuludepoole koostamise käigus kasutatakse samuti kolhooside aruandeid ja tootmis-finantsplaan (kolhoosidelt saadavad rahalised tulud), varumisorganisatsioonide aruandeid ja plaane (elanikkonna tulud põllumajandusaaduste müügist varumisorganisatsioonidele), sotsiaalkindlustuse büdžeti ja ametiühingute büdžettide aruande- ja plaaniandmeid (pensioidid ja abirahad).

Bilansi tuludepoole teiste kirjete leidmiseks kasutatakse Riigipanga, riiklike tööhoiukassade ja riikliku krediidi kohalike valitsuste, riiklike kindlustusorganite jne. andmeid.

Bilansi kuludepoolel eraldatakse kahte põhiosa: elanikkonna rahalised väljaminekud kaupade ostuks (ostufond) ja mittekaubalistel kulud koos hoiuste juurdekasvuga.

Tähtsal kohal mittekaubalistel kulude seas on tasud mittekaubalistel teenuste eest ja teised kulud riiklike ja koöperatiivsetel asutustel ja ettevõtete liinis. Bilansi selle kirje all arvestatakse elanikkonna järgmisi kulusid: a) korteriüür ja kommunaalmaksud; b) tasud elukondlike teenuste eest; c) maksed lasteasutustele; d) kulutused sanatooriumi- ja puhkekodutuasikutele ja raviks tasulistel polikliinikutes; e) transpordikulud; f) sideteenuste kulud; g) muud kulud (tasud tootmistööde, turuteenuste, kolhoosi transpordi jne. eest).

Teenuste eest tasumise kulutused saab aruandebilansis kindlaks määrata Riigipanga kassaplaani täitmise andmete põhjal, rahandusorganite, ametiühinguorganisatsioonide jne. aruannete põhjal, planeeritavaks perioodiks aga - lähtudes samade organisatsioonide ja ettevõtete arvestusandmetest. Oluliseks abiks planeeritavate andmete täpsustamisel on mitmete elanikkonna gruppide büdžettide uurimine.

Kohustuslike maksete, vabatahtlike maksude ja hoiuste juurdekasvuga seotud kulude gruppi kuuluvad: a) maksud ja loivud; b) kindlustustasud; c) loteriipiletite ost; d) hoiuste kasv ja riikliku 3%-lise sisevõidulaenu obligatsioonide soetamine; e) maksud ühiskondlikele ja koöperatiivsetele organisatsioonidele. Siia kuulub ka elanikkonna säästude juurdekasv.

Aruandelises ja plaanilises bilansis kajastuvad elanikkonna ülaltoodud kulud määratakse kindlaks Riigipanga, rajooni rahandusosakonna, ühiskondlike ja koöperatiivsetel orga-

nisatsioonide, riikliku kindlustuse organite, riiklike tööhoiukassade ja riikliku kredidi kohalike valitsuste andmete ning ühiskondlike ja kooperatiivsete organisatsioonide andmete põhjal. Sealjuures tuleb silmas pidada vastavate kulude analüüsi möödunud aastate jooksul.

Rajoonides, kus oluline tähtsus on teiste rajoonide nõudmisel, mis ületab kohaliku elanikkonna poolt rajooni piiridest väljaveetava rahasumma, kajastub bilansi tuludepoolel kulude ülekaal. Neis rajoonides, kus toimub vastupidine protsess, s. o. kohalik elanikkond veab välja raha teiste rajoonide nõudmist ületavas summas, näidatakse bilansi kuludepoolel tulude ülekaal. Tulude või kulude ülekaalu konkreetne summa määratakse kindlaks paljude aastate tähelepanekute põhjal ja võetakse arvesse raha juurde- või äravoolu mõjustavaid majanduslikke protsesse antud rajoonis (hooajaliste tootmisharude arenemine, puhkebaaside laiendamise rajoonis jne.).

Ostufond on tuletatud näitaja. See saadakse, kui mittekaubaliste kulude ja hoiuste juurdekasv lahutada elanikkonna kogu rahalistest tuludest. Saadud ostufondi summat kasutab elanikkond kaupade ostmiseks riiklikest ja kooperatiivkauplustest, tarbijate kooperatsiooni turuhindadega põllumajandussaadusi realiseerivatest kauplustest, samuti kolhoosidelt (linnaelanike ostud kolhoositurgudel ja kolhoosnike ostud kolhoosidelt, samuti kolhoosides organiseeritava ühiskondliku toitlustamise kaudu).

Tarbijate kooperatsiooni kauplustest põllumajandussaaduste ostuks kulutatava ostufondi osa võib tinglikult võrdsustada põllumajandussaaduste müügi tegeliku või projekteeritava käibega. Elanikkonna ostufondi osa, mis kulutatakse kolhoosidelt ostudeks, määratakse aruandeaasta kohta kolhooside aastaaruannete põhjal (sealjuures arvestatakse maha müük teiste rajoonide turgudel). Elanikkonnale müüdavate kolhoosisaaduste arvestamisel planeeritavaks aastaks tuleb pidada silmas kolhooside tootmisfinantsplaanide ning müügi laiendamise perspektiive.

Majanduslike arvestuste tegemiseks rajooniliidu süsteemis on otstarbekohasem kasutada teenindatava elanikkonna ostufondi andmeid. Rajoonides, kus tarbijate kooperatsioon haarab valdava osa jaekäibest (harilikult 75% ja rohkem), võib teenindatava

elanikkonna ostufondi määramisel lähtuda ostufondi üldsummast rajooni plaanikomisjoni koostatud bilansi andmetel ja tarbijate kooperatsiooni osatähtsusest rajooni kaubakäibes.

Meie näites Oktjabrski rajooni kohta oli tarbijate kooperatsiooni käibe osatähtsus kogu rajooni käibest jooksvale aastale eelneval aastal 80,5%. Arvesse võttes plaanilisi ja loodetavaid andmeid, võib aga jooksvale aastal saavutada 81,5%. Seda protsenti võib kasutada ka planeeritavaks aastaks (järgnevates plaanilistes arvestustes seda näitajat täpsustatakse).

Oktjabrski rajooniliidu poolt teenindatava elanikkonna ostufondi arvestus on toodud tabelis 2.

Tabel 2

Näitajad	Jooksva- le aasta- le eelnev aasta	Jooksev aasta	Planee- ritav aasta
1. Elanikkonna poolt riiklikus ja kooperatiivses kaubanduses kasutatav ostufond (rajooni plaanikomisjoni poolt koostatava bilansi põhjal) tuh. rbl.	14 700	15 300	16 220
2. Tarbijate kooperatsiooni käibe osatähtsus kogu rajooni käibest (%)	80,5	81,5	81,5
3. Rajooniliidu süsteemi poolt teenindatava elanikkonna ostufond (tuh.rbl.)	11 834	12 470	13 220

Nii näiteks rajooniliidu süsteemi poolt teenindatava elanikkonna ostufondisumma on leitud järgnevalt:

$$\frac{16\ 220 \times 81,5}{100} = 13\ 220 \text{ tuh. rbl. (ümarдатult).}$$

Kui rajooniliidu süsteemi jaekäibe osatähtsus on madalam kui 75%, siis on jaekäibeplaani võimalik põhjendada rajooni kõigil kaubandusorganisatsioonidel. Seejärel eraldatakse üldi-

sest käibeplaanist rajooniliidu süsteemi käive. Eraldamine toimub tarbijate kooperatsiooni käibe osatähtsuse analüüsi põhjal rea möödunud aastate kohta ja lähtudes selle suurendamise perspektiividest planeeritava aastal.

Sel juhul, samuti neis rajooniliitudes, kus rajooni plaanikomisjon ei koosta elanikkonna rahaliste tulude ja kulude bilanssi, võib jaekäibeplaan põhjendamisel kasutada andmeid teennidatava elanikkonna põhiliste tulukirjete kohta. Rajooniliidud koostavad rahaliste tulude arvestused järgmiste kirjete osas: palk; kolhoosidelt saadavad rahalised tulud; tulud põllumajandussaaduste müügist varumisorganisatsioonidele; pensionid ja abirahad.

Toodud kirjed moodustavad tavaliselt kuni 90% teenindatava elanikkonna kogu rahalistest tuludest. Jaekäibeplaan põhjendamiseks kooperatiividele peab iga rajooniliit määrama kindlaks rahaliste tulude põhikirjed oma tarbijate kooperatiivide tegevuspiirkondades.

4. Jaekäibe arenemise põhilised seaduspärasused

Jaekäibe arengut iseloomustavad kaks põhilist seaduspärasust: a) käibemahu pidev kasv; b) sortimendilise käibestruktuuri pidev paranemine.

Jaekäibe mahu pideva ja kiire kasvu aluseks on tarbeesemete tootmise pidev suurenemine ja rahva heaolu tõusust tingitud elanikkonna ostuvõime pidev kasv.

Sõjajärgsetel viisaastakutel (1928-1940), s.o. 13 aasta jooksul, kasvas NSV Liidu jaekäive võrreldavates hindades 2,3 korda.

Sõjajärgsetel aastatel jätkus jaekäibe kiiretempoline areng. See on oluliseks erinevuseks NSV Liidu jaekäibe ja kapitalistlike maade jaekäibe vahel ning väljendab sotsialistliku majandussüsteemi üleolekut kapitalistlikust majandussüsteemist. Kui aastatel 1953-1963 keskmine jaekäibe juurdekasv NSV Liidus moodustas 9,5% aastas, siis Ameerika Ühendriikides oli see näitaja aastatel 1951-1963 ainult ligi 2,5%.

Ajavahemikul 1940 kuni 1965 suurenes riikliku ja kooperatiivkaubanduse jaekäive võrreldavates hindades 4,35 korda.

Jaekäibe arengu tähtsaks iseärasuseks on eeliskasv maakohtades. See on seotud maatöötajate reaaltulude kiirema kasvutempoga võrreldes linnaelanikkonnaga, kolhooside üleminekuga rahapalgale, sovhooside võrgu laienemisega, kus palk on töötasu maksmise põhivormiks, ja rea teiste teguritega, mis soodustavad kaubalis-rahaliste suhete arenemist maal. Olulist mõju selles suunas osutas ka kaubanduse organiseerimise parandamine maal.

Maakaubanduse eelisarengut peegeldab põhiliselt maaelanikkonda teenindava tarbijate kooperasiiooni käibe kiirem arengutempo. Tabeli 3 andmed näitavad kaubakäibe füüsilise mahu kasvudünaamikat, s. o. jaekäibe kasvu võrreldavates hindades.

Tabel 3

(%-des 1940. aastast)

Aastad	Riikliku ja kooperatiivkaubanduse jaekäibe	Tarbijate kooperasiiooni jaekäibe (kaasa arvatud turgetel kujunevate hindadega pollumajandussaaduste müük)	Tarbijate kooperasiiooni käibe kasv ületab käibe kasvu riiklikus ja kooperatiivkaubanduses tervikuna
1940	100	100	-
1958	274	309	+ 35
1960	326	374	+ 48
1964	396	462	+ 66
1965	435	514	+ 79

Seitse aastaku (1959-1965) jooksul kasvas meie maa jaekäibe võrreldavates hindades 60%, sellest riiklikus kaubanduses 56% ja tarbijate kooperasiionis 69%.

Viisaastaku plaan (1966-1970) näeb ette riikliku ja kooperatiivkaubanduse käibemahu suurenemist 50%. Tarbijate kooperasiiooni aasta keskmine käibekasv ulatub 8,5%-ni eelmise viisaastaku 6,5% asemel.

Jaekäibe arenemise teiseks iseärasuseks on muutumine vastavalt maa tootlike jõudude ümberpaigutusele. Leninliku rahvuspoliitika elluviimine meie partei poolt kindlustas majan-

dusrajoonide kompleksse arenemise ja likvideeris rahvuslike rajoonide endise majandusliku ja kultuurilise mahajäävuse. See mõjustas minevikus majanduslikult arengult mahajäänud vabariikide jaekäibe kasvutemposid. Nende kasvutempod on tunduvalt kõrgemad NSV Liidu keskmistest. Nii näiteks suurenes jaekäive ühe elaniku kohta 1965. aastal võrreldes 1940. aastaga Kasahstanis 4,6 korda, Moldaavias aga 5,5 korda, samal ajal kui NSV Liidu keskmine juurdekasv suurenes 3,6 korda (hinnad võrreldavad). Eriti kiiresti kasvas käive Uraali ja Siberi rajoonides.

Jaekäibe arengu teiseks põhiliseks seaduspärasuseks on sortimendi pidev paranemine, mis väljendub kõrgemakvaliteediliste ja hinnalisemate kaupade müügi eeliskasvus. Nii näiteks oli kõigi toidukaupade realiseerimine 1965. aastal 3,6 korda suurem kui 1940. aastal (võrreldavates hindades), samal ajal aga kasvas lihatoodete müük 6,7 korda, kalatoodete müük 5,5, suhkrumüük 5,7, piima ja piimatoodete müük 8,5 korda. Kui tööstuskaupade müük kasvas samal ajavahemikul keskmiselt 5,7 korda, realiseeriti trikootooteid 8,3 korda, kellasid 8,5, jalgrattaid 18 ja raadiovastuvõtjaid 31 korda rohkem.

Olulised nihked toimuvad tarbijate kooperasiiooni jaekäibe struktuuris. 1928. aastal moodustasid sellised igapäevase nõudmise kaubad nagu sool, petrooleum, tikud, tubakatooted, mähorka, majapidamisseep ja puuvillased kangad ligi 30% käibest, 1940. aastal aga 15,4%. 1965. aastal kahanes nende kaupade osatähtsus 6,8 protsendini, samal ajal rahuldati täielikult elanikkonna nõudmised neile kaupadele. Samal ajal kasvas tunduvalt kultuurikaupade, mööbli ja ehitusmaterjalide osatähtsus käibes. Tunduvalt kiiremini kui linnades kasvas seitseaastakul kangaste, õmblus- ja trikootoodete müük. Nii näiteks rõivaste ja pesu müük suurenes aastatel 1959-1964 riiklikus kaubanduses 44%, tarbijate kooperasiosis aga 58%, trikootoodete müük aga vastavalt 68 ja 80%.

Maaelanikkonna jõukuse kasvu näitab hinnalisemate kaupade ostude suurenemine. Nii moodustas siidikangaste müük tarbijate kooperasiiooni kangaste kogukäibest 1958. aastal 29%, 1964. aastal aga 34%. Trikoo- ja õmblustoodete osa kangaste, trikoo- ja õmblustoodete üldkäibest moodustas seitseaastaku alguseks

47%, 1964. aastal aga 60%. Kuni 1965. aastani suurenes pidevalt tööstuskaupade osatähtsus tarbijate kooperatsiooni käibes. Toidukaupadega kauplemise tunduv paranemine maal aastatel 1956-1965 ja paljud rahapalga tõusu põhjustavad tegurid kajastuvad nende käibe osatähtsuse suurenemises. Käesoleval viis-aastakul (1966-1970) toimub nihe tööstuskaupade osatähtsuse tõusu suunas, mis vastab rohkem maaelanike maksevõimelise kaubandamise arengu nõuetele.

5. Jaekäibeplaani näitajate süsteem

Jaekäibeplaan koosneb järgmistest põhilistest näitajatest: kaupade müügi käive, kaubavarud ja kaupade saabumine.

Peamiseks näitajaks on kaupade müügi käive. See näitaja kajastab kauba hulka, mis peab jõudma tarbijateni. Plaanis sõltub see näitaja ühest küljest elanikkonna ostufondist, tarbijate nõudlusest, kolhooside ja teiste organisatsioonide vajadusest kaupade järele, teisest küljest aga kaubaressurssidest. Jaekäibeplaan töötatakse välja nii üldmahu kui ka sortimendis (kaubarühmade viisi).

Järgmiseks jaekäibeplaani põhiliseks näitajaks on kaubavarud. Eristatakse kaubavarusid planeeritava perioodi alguseks ja lõpuks. Kaubavarud planeeritava perioodi alguseks võetakse arvesse vastavalt tegelikule mahule. Planeeritava perioodi lõpuks neid normeeritakse. Kaubavarud on hädavajalikud kogu ettenähtud kaupade sortimendiga häireteta kauplemiseks.

Jaekäibeplaani viimaseks näitajaks on kaupade saabumine. Kaupade ühtlane saabumine nõutavas sortimendis tagab kaupade valiku ja aitab hoida kaubavarusid vajalikul tasemel, mis loob tingimused jaekäibe normaalseks arenguks.

Kõik jaekäibeplaani põhilised näitajad on omavahel bilansiliselt seotud. Kaubakäibe bilanss näitab kaupade vajadust ja kaubaressursse. Plaanilistes arvestustes kasutatakse kaubakäibe bilanssi põhiliselt kaupade vajaliku saabumise määramisel.

Kui tähistada kaupade müügi näitaja tähega M , kaupade jäägid kaubandusvõrgus perioodi alguseks J_1 ja perioodi lõpuks J_2 , kaupade saabumine tähega S , siis võib kaubakäibe bilansi väljendada järgmise valemiga:

$$M + J_2 = J_1 + S .$$

Seega kaupade saabumise plaan väljendub

$$S = M + J_2 - J_1 .$$

Jaekäibe laiendatud bilanss (koos ühiskondliku toitlustamisega) hõlmab ka teisi näitajaid: kaupade vajaduse poolel - kaupade loomuliku kaoga normi piires (kuid mitte rohkem kui 0,2% käibest) seotud kulude hüvitamine k, mitteminevate ja seisjäädunud kaupade allahindluse summa a, kaubakatte poolel - toitlustusettevõtete juurdehindlus j, sügavpunkti juurdehindlus s.

Alljärgnevalt on toodud Nikolski Tarbijate Kooperatiivi laiendatud jaekäibe bilanss planeeritava aasta I kvartaliks.

Nikolski Tarbijate Kooperatiivi jaekäibe bilanss planeeritava aasta I kvartaliks (koos toitlustusettevõtete käibega)

Kaupade vajadus	Summa (tuh. rbl.)	Kaubakate	Summa (tuh. rbl.)
1. Kaupade müügi käibe (M)	370,0	1. Kaupade saabumine (S)	365,4
2. Kaupade loomuliku kaoga seotud kulude hüvitamine (k)	0,4	2. Kaubajäägid I kvartali alguseks, s.o. 1. jaanuari seisuga (J ₁)	300,4
3. Mitteminevate ja seisvate kaupade allahindluse hüvitamine (a)	1,0	3. Toitlustusettevõtete juurdehindlus (j)	5,0
4. Kaubajäägid perioodi lõpuks, s.o. 1. aprilli seisuga (J ₂)	300,9	4. Sügavpunkti juurdehindlus (s) ...	1,5
Bilanss	672,3	Bilanss ...	672,3

üksikute raamatupidamiskontode analüütilisi andmeid. Jaekäibe analüüsimisel on suureks abiks kaupade saabumise, väljamineku ja jääkide operatiivvarvestuse vihikud, mida täidetakse igas tarbijate kooperatiivis, samuti operatiivse arvestuse materjalid (kaubakäibe 15-päevakute aruanded, kaupluste juhatajate kaubalis-rahalisel aruanded jne.).

3. Kaubandust iseloomustavad operatiivmaterjalid - volinike koosolekute protokollid, kaubandusalaste nõupidamiste materjalid, uurimiste ja revisjonide materjalid, arvamused avalduste ja ettepanekute raamatutes, ostjate konverentside, ühiskondliku kontrolli, kohaliku ajakirjanduse jm. materjalid.

4. Organisatsiooni tegevuspiirkonna sotsiaal-majanduslikud, kaubandustingimusi iseloomustavad näitajad: teenindatava elanikkonna arv ja koosseis, selle rahalised sissetulekud põhikirjete viisi ehk ostufond, teiste kaubandussüsteemide käive jne.

Kui analüüsi teostatakse käibeplaani koostamiseks enne planeeritava aasta algust, siis tuleb jooksva aasta tegelike jaekäibeandmete asemel määrata selle perioodi loodetav käive. Loodetav käive on vajalik ka jaekäibe mahu õigeks määramiseks eelseisva aasta plaan-avalduses.

Rajooni tarbijate kooperatiivide liit ja rajooni tarbijate kooperatiiv koostavad plaan-avalduse harilikult novembris. Veidi varem, s. o. oktoobri lõpus, peavad tarbijate kooperatiivid esitama oma plaan-avaldused.

Jooksva aasta loodetav käive plaan-avalduse koostamiseks määratakse järgnevalt.

Rajooniliidus ja rajooni tarbijate kooperatiivis kasutatakse jooksva aasta esimese kolme kvartali ja oktoobrikuu tegelikke andmeid. Esimese kolme kvartali käibeandmed võetakse kvartali statistilistest aruannetest, oktoobrikuu andmed aga kuuaruandest. Novembri- ja detsembrikuu tuleb võtta arvesse käibeplaani põhjal. Vajaduse korral tuleb plaanis teha parandusi, arvesse võttes elanikkonna sissetulekuid, eriti pärast põllumajandusaasta lõppu, samuti tarbijate nõudmist, kaupadega kindlustatust ja kaubanduse kulgemise perspektiive. Harilikult tehakse parandus suurenemise suunas, pidades silmas, et loodetava käibe arvestamise momendiks avastatud puudused kaubanduses tuleb likvideerida lähima aja jooksul.

Jaekäibe jagunemisele kuude viisi avaldavad teatavat mõju kohalikud majanduslikud tingimused ja iseärasused. Seetõttu tuleb novembri- ja detsembrikuu kõige reaalsemate jaekäibeandmete leidmiseks arvesse võtta jaekäibe kasvutemposid ka rea eelnevate aastate samadel kuudel.

Leitud loodetava käibesumma reaalsust on võimalik hinnata, võrreldes seda tõenäolise kaupade saabumisega hankijailt novembri- ja detsembrikuu jooksul, võttes arvesse ka kaubavarude vähenemise summat, juhul kui need 1.novembri seisuga ületavad normatiivi.

IV kvartali loodetava käibe määramiseks liidetakse oktoobrikuu tegelikule käibelega novembri- ja detsembrikuu loodetav käive.

Jooksva aasta loodetava käibe leidmiseks liidetakse esimese kolme kvartali tegelikule käibelega IV kvartali loodetav käive.

Rajooniliidule alluva tarbijate kooperatiivi loodetav käive määratakse samadel põhimõtetel, kusjuures saab arvestada ainult 9 või 9,5 kuu tegelikku käivet.

Plaaniülesannete täitjateni viimisel enne planeeritava aasta algust tekib loodetava käibe leidmise vajadus.

Sel juhul on võimalik leida loodetavat käivet suurema täpsusega, kuna on olemas andmed 11-11,5 kuu tegeliku käibe kohta.

Vaatleme näite abil rajooniliidu plaan-avalduse koostamiseks vajaliku jooksva aasta loodetava käibe määramist.

Näide. Rajooniliidule jooksvaks aastaks kinnitatud jaekäibeplaan on 8 660 000 rubla, sellest I, II ja III kvartal - 6 320 000 rubla ja IV kvartal - 2 340 000 rubla. IV kvartali plaanist on oktoober 775 000 rubla ja november-detsember 1 565 000 rubla. Esimese kolme kvartali tegelik käive oli 6 380 000 rubla, oktoobrikuus aga 765 000 rubla.

Põllumajandusaasta lõppes edukalt. Seoses sellega tõusis tunduvalt nende elanike tulude tase, keda teenindas rajooniliit. See peaks tooma kaasa nõudmise suurenemise kaupadele novembris-detsembris. Kaupadega kindlustatus on samuti soodne: rajooniliidu sisetem peab hankijailt saama kaupu mitte vähem kui 1 400 000 rubla eest. Samuti on novembri- ja detsembrikuu käivet võimalik kindlustada, alandades kaubavarusid, mis 1. novembriks ületasid kinnitatud normatiivi 250 000 rubla ulatuses.

Seega, vaatamata käibe väiksusele oktoobrikuus, on olemas soodsad tingimused jaekäibe arenguks käesoleva aasta novembris-detsembris. Seega on põhjust eeldada, et plaani täitmine neil kuudel moodustab 101-102%.

Võttes aluseks 102%, leiame novembri- ja detsembrikuu võimaliku käibesumma:

$$\frac{1\,565\,000 \times 102}{100} = 1\,596\,300 \text{ rubla.}$$

Pärast leitud summa ümardamist jääb novembri- ja detsembrikuu loodetavaks käibeks 1 595 000 rubla.

On teada, et hankijatelt peab saabuma kaupa 1 400 000 rubla eest. 1. novembri seisuga olemasolevatest ülenormatiivsetest kaubavarudest tuleb haarata käibesse 195 000 rubla, mis on täiesti reaalne.

IV kvartali loodetav jaekäive moodustab:

$$765\,000 + 1\,595\,000 = 2\,360\,000 \text{ rubla.}$$

Jooksva aasta loodetav jaekäive moodustab:

$$6\,380\,000 + 2\,360\,000 = 8\,740\,000 \text{ rubla.}$$

Üksikjuhtumitel tekib analüüsi käigus vajadus jaekäibe võrreldavaks ümberarvestamiseks seoses muudatustega süsteemi organisatsioonilises ülesehituses (plaanis ettenägemata kaubandusvõrgu üleandmise või vastuvõtmisega). Näiteks jooksva aasta 1. juulist likvideeriti rajoonis TVO ja selle kaubandusvõrk anti üle rajooniliidule. Analüüsimisel tuleb rajooniliidu käibeplaanid hulka arvata TVO kaubandusvõrgule teiseks poolaastaks kinnitatud plaan. Rajooniliidu aruandes tuleb teise poolaasta käive näidata koos ülevõetud endise TVO kaubandusvõrguga. Vastupidi, mõnede rajooniliidule kuuluvate kaubandusettevõtete üleandmisel teisele organisatsioonile tuleb nende käibeplaan üleandmise momendist perioodi lõpuni lahutada antud kooperatiivse organisatsiooni käibeplaanist.

Analüüsi käigus tekib vajadus uurida analüüsitava perioodi jaekäibe dinaamikat võrreldes eelneva perioodiga. Kui analüüsitava perioodi jooksul muutusid kaupade hinnad, siis tuleb käibedinaamikat uurida nii jooksvates kui ka võrreldavates hindades.

Käibe ümberarvestamiseks võrreldavatesse hindadesse kasutatakse hinnaindeksit. Hinnaindeks on aruande- ja möödunud perioodi hindade suhe.

Näide. Teatud kaubaühiku hind oli kuni hindade alandamiseni 3 rubla, pärast alandamist 2 rbl. 40 kop. Seega hinnaindeks on:

$$2 \text{ rbl. } 40 \text{ kop.} : 3 \text{ rbl.} = 0,80.$$

Kui hind oleks tõusnud 3 rbl. 15 kopikani, siis hinnaindeks oleks olnud järgmine:

$$3 \text{ rbl. } 15 \text{ kop.} : 3 \text{ rbl.} = 1,05.$$

Hinnaindeksid saavad kaubandusorganisatsioonid harilikult plaani- ja statistikaorganeilt.

Kuni muutumiseni kehtinud hindade ümberarvestamisel võrreldavaks tuleb käive hindade muutmise päevast perioodi lõpuni jagada hinnaindeksiga.

Näide. Teatud kauba hinda alandati aruandeaasta 1. aprillist 10%. Aruandeaasta jaekäive selle kauba osas moodustas 92 000 rubla, sellest I kvartal - 20 000 rubla ja 1. aprillist kuni aruandeaasta lõpuni - 72 000 rubla. Hinnaindeks alates aruandeaasta 1. aprillist moodustab $(100-10) : 100 = 0,90$ (1. aprillini kehtinud hinnad on arvestatud 100).

Antud kauba jaekäive alates 1. aprillist kuni aasta lõpuni moodustab:

$72\ 000 : 0,90 = 80\ 000$ rubla (muutumiseni kehtinud hindades).

Kogu jaekäive eelmise aasta hindadega võrreldavates hindades (eelneval aastal hindade muudatusi ei toimunud) moodustab:

$$20\ 000 + 80\ 000 = 100\ 000 \text{ rubla.}$$

Kui ka eelneval aastal hinnad muutusid, tuleb käive selle aasta algusest kuni hindade muutmise momendini korrutada vastava hinnaindeksiga. Sel teel saame käibe, mis on väljendatud aruandeaastaga võrreldavates hindades.

7. Jaekäibe üldmahu analüüs

Jaekäibe analüüs üldmahu järgi annab ettekujutuse jae-kaubanduse olukorrast, käibe arengust organisatsioonide ja ettevõtete viisi ning elanikkonna maksevõimelise nõudluse rahuldamise astmest.

Rajooniliidus (rajooni tarbijate kooperatiivis) tuleb jaekäibe üldmahu analüüsi alustada olukorra hindamisest aastaa tervikuna ja kvartalite viisi.

Seejärel tuleb analüüsida kaubakäivet tarbijate kooperatiivide ja rajooniliidu jaettevõtete viisi, tarbijate kooperatiivides aga kaubandusettevõtete viisi.

Rajooniliidu süsteemi jaekäibe analüüsi käigus tuleb kõigepealt leida analüüsitava aasta plaani täitmise protsent jaekäibe kohta tervikuna ja käibeliikide viisi (kaubandusvõrgu ja toitlustusettevõtete käive).

Eraldi analüüsitakse turgudel kujunevate hindadega põlumajandussaaduste müügiplaani täitmist.

Seejärel tuleb jälgida jaekäibe dünaamikat, mis on väljendatud aruandeaasta ja sellele eelneva aasta käibe protsendilise suhtena, kusjuures eelneva aasta käive on võetud 100%. Käibedünaamikat tuleb vaadelda nii jooksvates kui ka võrreldavates hindades (kui aruandeaastal või sellele eelneval aastal hinnad muutusid). Esimesel juhul näitab dünaamika käibemuutust summas. See on väga tähtis majandusliku tegevuse ja kaubanduse kvalitatatiivsete näitajate (palgafond, käibekulud jt.) hindamisel.

Käibedünaamika võrreldavates hindades iseloomustab tarbijateni viidud reaalselt füüsilist kaubamassi.

Edasi tuleb välja selgitada tarbijate kooperatsiooni jaekäibe osatähtsus rajooni kogu jaekäibest. Võrreldes rajooniliidu (rajooni tarbijate kooperatiivi) jaekäibe tegelikku osatähtsust aruandeaastal plaanilisega ja osatähtsusega sellele eelneval aastal, näeme, kuidas kasvab tarbijate kooperatsiooni osa rajooni kogu jaekäibes.

Analüüs lõpetatakse elanikkonna maksevõimelise nõudluse rahuldamise hinnanguga. Selleks tuleb leida rajooniliidu jaekäibe (välja arvatud müügid asutustele ja organisatsioonidele) protsendiline suhe rajooni tarbijate kooperatsiooni poolt teenindatava elanikkonna ostufondi. Antud suhet aruandeaastal tuleb võrrelda plaanilise suhtega ja eelneva aasta vastava tegeliku suhtega. Andmete puudumisel ostufondi kohta tuleb samadel põhimõtetel kasutada teenindatava elanikkonna rahaliste tulude andmeid.

Antud suhete kasv aruandeaastal, võrreldes plaaniga ja eelneva aastaga, näitab, et elanikkonna maksevõimelise nõudmise rahuldamise tase tõuseb.

Vaatleme Oktjabrski rajooni tarbijate kooperatiivide liidu näitel aruandeaasta jaekäibe üldmahu järgi analüüsimise meetodikat (tabel 4). Tabelis kasutatud elanikkonna ostufondi andmed on võetud tabelist 2.

Tabeli 4 üksikud näitajad on leitud sellises järjekorras.

Rajooniliidu kogu jaekäibeplani täitmise protsent aruandeaastal:

$$\frac{10\ 763 \times 100}{10\ 700} = 100,6\%$$

Kogu jaekäibe dünaamika aruandeaastal võrreldes eelneva aasta käibega:

$$\frac{10\ 763 \times 100}{10\ 060} = 107,0\%$$

Tarbijate kooperatsiooni käibe osatähtsus rajooni kogu jaekäibes aruandeaastal:

$$\frac{10\ 763 \times 100}{13\ 212} = 81,5\%$$

Jaekäibe suhe (välja arvatud müügid asutustele ja organisatsioonidele) elanikkonna ostufondi aruandeaastal:

$$\frac{10\ 180 \times 100}{12\ 470} = 81,6\%$$

Tabeli 4 andmete põhjal võib teha järgmised järeldused.

1. Oktjabrski rajooni tarbijate kooperatiivide liit täitis aruandeaasta jaekäibeplaani 100,6%. Plaan ületati nii kaubanduses kui ka ühiskondlikus toitlustamises.

2. Võrreldes eelneva aastaga kasvas jaekäive 7%. Halvasi arenes põllumajandussaaduste müük turgudel kujunevate hindadega.

3. Tarbijate kooperatsiooni jaekäibe suurem juurdekasv võrreldes rajooni teiste kaubandussüsteemidega tõi kaasa rajooniliidu osatähtsuse tõusu rajooni kogu käibes (80,5%-lt eelneval aastal 81,5%-le aruandeaastal).

4. Aruandeaastal tõusis ka rajooniliidu jaekäibe suhe teenindatava elanikkonna ostufondi (80,3%-lt eelneval aastal 81,6%-le aruandeaastal). Siiski jäävad veel kasutamata suured reservid: 18,4% elanikkonna ostufondist pole võetud rajooniliidu käibesse.

Lisaks tabelile 4 tuleb leida jaekäibe dünaamika võrreldavates hindades. Meie näites oli hindade alanemine aruandeaasta jooksul keskmiselt 4% võrreldes eelneva aastaga. Järelikult on hinnaindeks 0,96.

Aruandeaasta käive imberarvestatult eelmise aasta võrreldavatesse hindadesse:

$$10\ 763\ 000 : 0,96 = 11\ 211\ 000\ \text{rubla.}$$

Käibedünaamika võrreldavates hindades moodustab (eelneval aastal hindade muutusi ei olnud):

$$\frac{11\ 211 \times 100}{12\ 470} = 111,4\%.$$

See tähendab, et aruandeaasta käive võrreldavates hindades kasvas eelneva aasta suhtes 11,4% (käibe kasv kehtivates hindades moodustas 7%).

Rajooniliidu (rajooni tarbijate kooperatiivi) jaekäibe aruandeaasta analüüs kvartalite viisi peab välja selgitama, kuidas oli kindlustatud kvartalite käibeplaanide ühtlase täitmine. Plaani ebaühtlane täitmine näitab olulisi puudusi kaubanduslikus teenindamises ja tarbijate nõudluse rahuldamises. Peale selle, plaani ebaühtlasel täitmisel kasvavad harilikult käibekulud, toimub palgafondi ülekulu ja halvenevad teised kvalitatiivsed töönäitajad.

Tabel 4

Jrk. nr.	Näitajad	Eelnev aasta (tegelik)	Aruandeaasta			Aruandeaasta %-des eelnevast
			plaan	tegelik	täitmise %	
1.	Rajooniliidu jaekaubakäive kokku	10 060	10 700	10 763	100,6	107,0
	sellest:					
	a) kaubandusvõrgu jaekäive	9 210	9 800	9 843	100,4	106,9
	b) toitlustusettevõtete jaekäive	850	900	920	102,2	108,2
2.	Rajooniliidu süsteemi jaekäibest:					
	a) müük organisatsioonidele ja asutustele	560	580	583	100,5	104,1
	b) müük elanikkonnale	9 500	10 120	10 180	100,6	107,2
3.	Teenindatava elanikkonna ostufond	11 834	12 440	12 470	100,2	105,4
4.	Jaekaubakäibe suhe elanikkonna ostufondi (rida 26 %-des reast 3)	80,3	81,4	81,6	-	-
5.	Kõigi kaubandussüsteemide jaekaubakäive..	12 490	13 140	13 212	100,5	105,8
6.	Rajooniliidu süsteemi käibe osatähtsus rajooni jaekaubakäibest (rida 1 %-des reast 5)	80,5	81,4	81,5	-	-
7.	Peale selle rajooniliidu süsteemi jaekaubakäive turgudel kujunevate hindadega pollumajandussaaduste müügist	370	385	381	99,0	103,0
8.	Rajooniliidu kogu jaekaubakäive, kaasa arvatud pollumajandussaaduste müügi käive (rida 1 + rida 7) ...	10 430	11 085	11 144	100,5	106,8

Jaekäibe kvartalite viisi analüüsimise käigus jälgitakse samuti kvartalite käibe dünaamikat ja osatähtsust aasta käibes. Viimane on väga tähtis, kuna see võimaldab näha kohalikele tingimustele omaseid iseärasusi kaubakäibe arengus kvartalite viisi. Iseärasuste uurimine viimaste aastate materjalide põhjal võimaldab õigesti määrata planeeritava aasta jaekäivet kvartalite viisi.

Aruandeaasta jaekäibe analüüsi kvartalite viisi tuleb teha käibe kohta tervikuna ja käibeliikide viisi (kaubandusvõrgu, tootlustusettevõtete käive).

Oktjabrski Rajooni Tarbijate Kooperatiivide Liidu aruandeaasta käibe arengut kvartalite viisi iseloomustab tabel 5,

Tabel 5

(tuh. rbl.)

Kvartal	Eelnev aasta		Aruandeaasta				Plaanil täitmise %	Aruandeaasta %des eelnevast aastast
	tegelik	osatähtsus (%)	plaan		tegelik			
			summa	osatähtsus (%)	summa	osatähtsus (%)		
I	2 334	23,2	2 500	23,3	2 475	23,0	99,0	106,0
II	2 404	23,9	2 600	24,3	2 626	24,4	101,0	109,2
III	2 616	26,0	2 750	25,8	2 745	25,5	99,5	104,9
IV	2 706	26,9	2 850	26,6	2 917	27,1	102,3	107,8
Aasta	10 060	100,0	10 700	100,0	10 763	100,0	100,6	107,0

Kvartalikäivate osatähtsuse leidmiseks aasta käibest jagatakse vastava kvartali käive aasta käibega ja korrutatakse 100-ga. Nii näiteks aruandeaasta I kvartali tegelik käive moodustab aasta käibest

$$\frac{2475 \times 100}{10\ 763} = 23,0\%$$

Tabeli 5 andmete analüüs näitab, et oluliseks puuduseks on jaekäibeplani ebaühtlane täitmise kvartalite viisi.

Jaekäibe analüüsimisel üldmahu järgi tuleb jälgida ka selle arengut tarbijate kooperatiivide ja rajooniliidu ettevõtete viisi (rajooni tarbijate kooperatiivis kaubandusettevõtete viisi).

Analüüsi alustatakse põhiküsimusest - kuidas täideti jaekäibeplaan tervikuna ja kuidas liikide viisi, kuidas tarbijate kooperatiivide ettevõtete ja kuidas rajooniliidu ettevõtete lõikes. Erilist tähelepanu tuleb pöörata linnadest kaugel asuvatele tarbijate kooperatiividele, kus sageli esineb mahajäävust jaekäibeplaani täitmisel seoses kaupade juurdeveo häiretega. Edasi uuritakse jaekäibe dünaamikat aruandeaastal, võrreldes eelneva aastaga, tarbijate kooperatiivide ja rajooniliidu ettevõtete lõikes.

Tähtsaks näitajaks kaubandusliku teenindamise hindamisel tarbijate kooperatiivide tegevuspiirkondade viisi on jaekäibe (välja arvatud müügid organisatsioonidele ja ettevõtetele) ja elanikkonna rahaliste tulude protsendiline suhe (määratakse analoogiliselt rajooni kaubakäibe ja elanikkonna ostufondi suhtele).

Kõrgem hinnang elanikkonna kaubandusliku teenindamise eest tuleb anda neile tarbijate kooperatiividele, kus kaubakäibe ja elanikkonna rahaliste tulude protsendiline suhe on kõrgem rajooniliidu keskmisest näitajast. On otstarbekohane võrrelda omavahel ka üksikute tarbijate kooperatiivide, esmajärjekorras aga enam-vähem ühesugustes tingimustes töötavate tarbijate kooperatiivide jaekäibe ja rahaliste tulude protsendilist suhet. Sama küsimust võib uurida ka igas tarbijate kooperatiivis eraldi, kui võrrelda kaubakäibe ja teenindatava elanikkonna rahaliste tulude dünaamikat. Kui kaubakäibe kasv ületab rahaliste tulude kasvu, siis näitab see elanikkonna kaubanõudluse rahuldamise paranemist.

Lõpuks tuleb analüüsida kaubakäivet ühe teenindatava elaniku kohta. Kaupade tegelikku müüki ühe elaniku kohta tuleb võrrelda plaanilise ja eelmise aasta tegeliku müügiga igas tarbijate kooperatiivis. Peale selle tuleb omavahel võrrelda tarbijate kooperatiivide müüke ühe elaniku kohta.

Oktjabrski Rajooni Tarbijate Kooperatiivide Liidu aruandeaasta jaekäivet (välja arvatud turgudel kujunevate hindadega põllumajandussaaduste müük) tarbijate kooperatiivide ja rajooniliidu ettevõtete lõikes on võimalik analüüsida tabeli 6 põhjal.

Peale tarbijate kooperatiivide ja rajooniliidu ettevõtete jaekäibeplaani täitmise analüüsi aasta kohta tervikuna tuleb plaani täitmist analüüsida ka kvartalite lõikes.

Meie näites on jaekäibeplaan tarbijate kooperatiivide lõikes täidetud ebaühtlaselt. Plaani täitmisel on eriti maha jäänud linnadest kaugel asuvad Ostrovski ja Zaretski tarbijate kooperatiivid. Need tarbijate kooperatiivid ei täitnud kaubandusvõrgu ja toitlustusettevõtete jaekäibeplaani. Linnadest kaugel asuvates tarbijate kooperatiivides on kõige madalam käibe ühe teenindatava elaniku kohta. Jaekäibe ja teenindatava elanikkonna rahaliste tulude protsendiline suhe on neis kooperatiivides madalam süsteemi keskmisest näitajast. See räägib olulistest puudustest nende jaekäibe arendamises.

Rajooni tarbijate kooperatiivis ja rajooniliidu igas kooperatiivis tuleb jaekäivet analüüsida kaubandusettevõtete lõikes. Sealjuures tuleb tingimata jälgida plaani täitmise ühtlust kaubandusettevõtetes, samuti nende käibedünaamikat võrreldes eelneva aastaga.

Jaekäibeplaani täitmise ühtlust tuleb hinnata igas kvartalis ka kuude viisi.

Peale puuduste avastamist jaekäibe arendamisel tuleb kindlaks teha nende tekkimise konkreetset põhjust. Põhjused võivad olla mitmesugused. Nende leidmiseks tuleb kasutada mitmesuguseid operatiivandmeid: volinike (liikmete) koosolekute protokolle, kaubandusalaste nõupidamiste materjale, kaubanduse kontrollimise akte jne. Põhjusteks võib lugeda: tarbijate teenindamise progressiivsete vormide vähene kasutamine; vähete abinõude kasutuselevõtmine jaekäibe aktiveerimiseks (üksikute kaupade näitusmüügid, veokaubandus jt.); liitsortimendi kaupade pihustamine väikeste, nende müügiks kohandamata ettevõtete vahel; nõrk kontroll sõlmitud hankepingute täitmise üle; kaupade juurdeveo ebaõige organiseerimine; tööseisakud kaupluste lahtioleku aegadel; uute kaubandusettevõtete, eriti aga hooajalise võrgu käikulaskmise tähtaegade rikkumine.

Tabel 6

Tarbijate kooperaatiivide ja rajooniliidu ettevõtted	Rajooniliidu süsteemi jaekaubakäive tuh. rbl.					Sellest aruandeaasta					
	eelnev aasta (tegelik)	aruandeaasta				kaubandusvõrgu käive			toitlustusettevõtete käive		
		plaan	tegelik	plaani täitmise %	aruande aasta %-des eelnevast	plaan	tegelik	plaani täitmise %	plaan	tegelik	plaani täitmise %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Oktjabrski	3 478	3 790	3 845	101,4	110,6	3 280	3 313	101,0	510	532	104,3
Nikolski	1 498	1 590	1 603	100,8	107,0	1 445	1 458	100,9	145	145	100,0
Lozovski	1 516	1 620	1 643	101,4	108,4	1 485	1 506	101,4	135	137	101,5
Ostrovski	976	1 030	1 015	98,5	104,0	958	946	98,7	72	69	95,8
Zaretski	552	590	565	95,8	102,4	552	528	95,6	38	37	97,4
Kokku	8 020	8 620	8 671	100,6	108,1	7 720	7 751	100,4	900	920	102,2
Rajooniliidu universaalkauplus	1 645	1 678	1 686	100,5	102,5	1 678	1 686	100,5	-	-	-
Rajooniliidu kaubaas (väikehulgikäive)	395	402	406	101,0	102,8	402	406	101,0	-	-	-
Kõik kokku ..	10 060	10 700	10 763	100,6	107,0	9 800	9 843	100,4	900	920	102,2

Järg

Rajooniliidu süsteemi jaekäive (välja arvatud müük organisatsioonidele) tuh. rbl.			Teenindatavate inimeste arv		Kaubakäive arvestatult ühe elaniku kohta (rbl.)			Elanikkonna rahulised tulud põhiliste kirje te osas aruandeaastal (tuh. rbl.)	Jaekäibe suhe (organisatsioonide müükide ta) %-des rahvast (1915 %-des)
eelnev aasta (tegelik)	aruandeaasta		eelnev aasta	aruande aasta	eelnev aasta (tegelik)	aruandeaasta			
	plaan	tegelik				plaan	tegelik		
13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
3 443	3 753	3 807	16 000	16 290	215	230	234	5 431	70,1
1 453	1 542	1 556	6 760	6 860	214	225	227	2 288	68,0
1 480	1 581	1 605	7 340	7 450	202	212	215	2 353	68,2
956	1 007	992	5 020	5 100	190	197	194	1 537	64,2
539	576	551	2 890	2 940	187	196	186	910	60,0
7 871	8 459	8 511	38 010	38 640	207	219	220	12 519	67,9
1 629	1 661	1 669	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
9 500	10 120	10 180	38 010	38 640	250	262	263	-	-

8. Jaekäibe analüüs kaubarühmade viisi

Põhiülesandeks jaekäibe analüüsimisel kaubarühmade viisi on kontroll elanikkonna nõudluse rahuldamise üle.

Jaekäivet kaubarühmade viisi võib rajooniliidus ja tarbijate kooperatiivide lõikes analüüsida kahel teel.

1. Kaupade müüki tervikuna kaubandusvõrgust ja toitlustusettevõtete kaudu.

2. Kaupade müüki kaubandusvõrgust.

Mõlemal juhul on analüüsi meetodika ühesugune. Analüüsitakse kogu aasta müüki ja kvartalite lõikes koigi 92 kaubarühma viisi.

Analüüsida võib ka piiratud arvu kaubarühmi, et koondada kogu tähelepanu tähtsamatele neist.

Jaekäibe analüüsimisel kaubarühmade viisi tuleb välja selgitada:

a) jaekäibeplaani täitmine aruandeaastal kaubarühmade viisi.

Jaekäibeplaani mittetäitmisel üksikute kaubarühmade osas tuleb välja selgitada, kas pole rikutud kaupade juurdeveo graafikut ajaliselt ja mahult, kas kaubaressursid on ühtlaselt jaotatud tarbijate kooperatiividele ja kaubandusettevõtetele, jae- ja hulgilülile; kas kaubandusvõrku saabunud kaubad vastasid nõudlusele; kas arenesid üksikute kaupade müügi progressiivsed vormid; kas organiseeriti uute kaubaliikide reklaamimist. Mõnesse liitsortimendi kaupade rühma kuuluvad mitmesugused kaupade eriliigid. Näiteks õmblustoodete rinna kuulub palju meeste, naiste ja laste pealisriideid ja pesu. Kõik need kaubarühma kuuluvad kaupade eriliigid moodustavad grupisise sortimendi. Kaupade grupisene kitsas sortiment on üks võimalikest plaani mittetäitmise põhjustest liitsortimendi kaubarühmade osas. Käibeplaani mittetäitmist ühe või teise kaubarühma osas võib põhjustada ka kaasnevate kaupade müügi halb organiseerimine.

Üksikute kaupade müügiplaani täitmine sõltub samuti spetsialiseeritud kaubandusvõrgu olemasolust. Igal kaubandusettevõtetel peab olema kõrgemalseisva organisatsiooni juhatuse poolt

kinnitatud kaupade sortimendi nimekiri. Sortimendi nimekirjast kõrvalekaldumine, eriti aga liitsortimendi kaupade pihustamine väikeste ettevõtete vahel avaldab negatiivset mõju üksikute kaupade müügiplaani täitmisele;

b) aruandeaasta käibedünaamika kaubarühmade viisi, võrreldes eelneva aastaga, nii kehtivates kui ka võrreldavates hindades. Tuleb kontrollida, kas kindlustati kogu jaekäibe kasvust kõrgemad juurdekasvud selliste hinnaliste ja kõrgekvaliteediliste kaupade müügi osas nagu rõivastusesemed, jalatsid, kultuur-elukondlikud kaubad, mööbel ja teised tooted, mille tarbimine peab kasvama kiiremas tempos;

c) muudatused jaekäibe struktuuris. Jaekäibe struktuuri analüüsimiseks tuleb leida iga kaubagrupi osatähtsus aruandeaasta käibes ja võrrelda seda plaanis ettenähtud osatähtsusega ning eelneva aasta tegeliku osatähtsusega.

Jaekäibe struktuuri muudatused peavad kajastama elanikkonna seas üha rõhkem nõutavate hinnaliste ja kõrgemakvaliteediliste kaupade osatähtsuse suurenemist.

Samuti tuleb kontrollida, kuidas muutub toidu- ja tööstuskaupade omavaheline suhe käibes. Seaduspärane on tööstuskaupade osatähtsuse suurenemine nii toidu- kui ka tööstuskaupade müügi absoluutmahu kasvu tingimustes.

Oktjabrski Rajooni Tarbijate Kooperatiivide Liidu kaubandusvõrgu ja toitlustusettevõtete jaekäibe sortimendiliseks analüüsimiseks kasutatakse tabelit 7.

Aruandeaasta käibestruktuuri iseloomustavate kaubagrupid osatähtsuse leidmist tabelis 7 illustreerime näitega suhru kohta:

$$\frac{716,4 \times 100}{10\ 763} = 6,66\%.$$

Analoogiliselt leitakse ka teiste kaubagrupid osatähtsused.

Tabeli 7 andmed koos vastavate operatiivmaterjalidega võimaldavad teha järgmisi järeldusi.

Oktjabrski Rajooni Tarbijate Kooperatiivide Liidu kaubandusvõrgu jaekäibeplaan toidu- ja tööstuskaupade osas täideti edukalt. Ebarahuldav oli plaani täitmine soola, puuvillas-

te kangaste ja kultuurikaupade osas. Soola käibeplaan mitte-täitmist põhjustasid sellega kauplemisel esinevad puudused reas tarbijate kooperatiivides (pakitud soola pikaajaline müügit puudumine). Seetõttu ostis elanikkond soola TVO kauplustest ja rajooniliidu süsteemi käive selle kaubagrupi osas langes.

Paljude nõutavate kultuurikaupade müügit puudumine või väike valik takistasid edukat plaanitäitmist selle tähtsa kaubagrupi osas.

Puuvillaste kangaste müügiplaan jäi samuti täitmata. See on teatud määral seotud elanikkonna nõudluse ümberlülitumisega kangastelt õmblustoodetele, mille müügiplaan ületati tunduvalt. Võrreldes eelneva aastaga kasvas peaaegu kõigi kaubagruppide käive.

Mõningal määral paranes aruandeaastal käibestruktuur. Võrreldes eelneva aastaga kasvas tööstuskaupade osatähtsus 0,4%. Kasvas selliste tähtsate kaupade osatähtsus käibest nagu suhkur, õmblustooted ja kultuurikaubad. Vaatamata teatud plaaniületamisele oli viina ja likööri-viinatoodete müügi kasv tähtsusetu ja selle kaubagrupi osatähtsus vähenes tunduvalt.

Jaekäibe sortimendilist analüüsi tuleb täiendada põhiliste kaupade müügi väljatoomisega ühe elaniku kohta. Arvestused tuleks teha rajooniliidu kohta tervikuna ja tarbijate kooperatiivide viisi. Kaupade müükide võrdlus ühe elaniku kohta tarbijate kooperatiivide viisi näitab, millistes neist kindlustati ostjaid paremini ühe või teise kaubaga, millistes aga tuleks kauplemist parandada. Eriti tähtis on võrrelda üksikute kaupade müüki elaniku kohta ühesugustes majanduslikes tingimustes töötavates tarbijate kooperatiivides.

Kui rajooniliidus tervikuna müüdi ühe elaniku kohta suhkrut 18 rbl. 55 kop. eest (käive 716 800 rubla, elanike arv 38 640 inimest), siis Oktjabrski tarbijate kooperatiivis moodustas see 21 rbl. 20 kop. (käive 345 000 rubla, elanike arv 16 290 inimest), linnadest kaugel asuvas Zaretskis aga kõigest 12 rbl. 40 kop. (käive 36 500 rubla, elanike arv 2 940 inimest). Toodud andmed näitavad, et Zaretski tarbijate kooperatiiv varustas elanikkonda suhkruga halvasti ning tuleb võtta kasutusele abinõud olukorra parandamiseks.

Täielike ja õigete järelduste tegemiseks tuleb üksikute kaupade müüki elaniku kohta analüüsida dünaamikas. Selleks tuleb aruandeaasta müüki ühe elaniku kohta igas kooperatiivis võrrelda eelneva aasta vastavate näitajatega.

Jaekäibe sortimendilisel analüüsimisel on oluline tähtsus üksikute liitsortimendiga kaubagrupidesse kuuluvate kaupadega kauplemise olukorra hinnangul. See aitab õigeaegselt teha muudatusi kaupade juurdeveos grupisisesel sortimendi lõikes tarbijate nõudluse parema rahuldamise sihiga. Kuid aruandematerjalid ei võimalda andmete saamist üksikute kaubanimetuste müükide kohta (aruanded on üles ehitatud kaubagruppide lõikes). Vastavasse kaubarühma kuuluvate üksikute kaupade müügi määramiseks inventuuridevahelisel perioodil tuleb kasutada valikulist meetodit, kasutades üksikute kaubandusettevõtete algdokumente saabuva kauba kohta ning inventeerimisnimestikke vaadeldava perioodi alguseks ja lõpuks.

Näide. Maauniversaalkaupluses toimusid kaks viimast inventuuri käesoleva aasta 10. märtsil ja 20. augustil. Vastavalt 10. märtsil tehtud inventuuri andmetele oli kaupluses lastesortimenti kuuluvaid õmblustooteid, mis kõik kuuluvad õmblustoodete gruppi, 2 400 rubla eest, 20. augustiks aga 3 600 rubla eest. Ajavahemikul 10. märtsist 20. augustini saabus lastesortimenti kuuluvaid õmblustooteid arve-faktuuride järgi 4 000 rubla eest.

Kasutades kaubakäibe bilansi tuletatud valemit $M = S + J_1 - J_2$, määrame lastesortimenti kuuluvate õmblustoodete tegeliku käibe inventuuridevahelisel perioodil:

$$M = 4,0 + 2,4 - 3,6 = 2,8 \text{ tuh. rbl.}$$

Kuu keskmine käive sellel perioodil moodustab (10. märtsist kuni 20. augustini - ligikaudu 5,3 kuud)

$$2,8 : 5,3 = 0,53 \text{ tuh. rbl.}$$

Kui kahe eelneva inventuuri vahelisel perioodil kuu keskmine lasteõmblustoodete müük oli näiteks 830 rubla, siis järeldub sellest, et viimaste kuude jooksul esines tõsiseid häireid nende toodetega kauplemisel. Sellest räägib ka lastesortimenti kuuluvate õmblustoodete jääkide suurenemine viimaseks inventuuriks, mis ühtlasi näitab ka olemasoleva kauba mittevastavust elanikkonna nõudmistele.

Jaekäibe sortimendilise analüüsi käigus avastatud puuduste põhjuste ja üksikute kaupadega kauplemise parandamiseks ettenähtud õigete abinõude täpsemaks määramiseks ei piisa ainult statistilistest ja raamatupidamise andmetest. Tuleb laialdaselt kasutada mitmesuguseid operatiivmaterjale: sissekandeid avalduste ja ettepanekute raamatutes, akte kaubandusvõrgu kontrollimise kohta, volinike (liikmete) koosolekute protokolle, kaubandusalaste nõupidamiste, ostjate konverentside, ühiskondliku kontrolli materjale, andmeid läbiviidud näitumusüüride tulemuste kohta, nõudluse uurimise kontroll-korrespondentpunktide poolt esitatavaid materjale nõudluse olukorra ja selle rahuldamise kohta, kolhooside andmeid tootmiseks ja majanduslikeks vajadusteks kasutatavate kaupade tellimiste rahuldamise kohta.

9. Kolhoosidelt komisjonile võetud ja kolhoosnikelt ning teistelt kodanikelt kokkuostetud põllumajandussaaduste müügi analüüs

Põllumajandussaadusi kolhoosidelt komisjonile võttes ja kolhoosnikutelt ning teistelt kodanikelt kokku ostes realiseerib tarbijate kooperatsioon neid turgudel kujunevate hindadega spetsiaalsest, põhiliselt linnades ja töölisasulates paiknevast kaubandusvõrgust.

See kaubandusvõrk koosneb vabariiklikele liitudele või rajooni tarbijate kooperatiividele alluvate kooperatiivkaubastute kauplustest. Rajoonides, kus ei ole kooperatiivkaubastuid, alluvad need kauplused vahetult tarbijate kooperatiivile.

Igas rajoonis tuleb analüüsida kolhoosidelt komisjonile võetud ja kolhoosnikutelt ning teistelt kodanikelt kokkuostetud põllumajandussaaduste müüki aruandeperioodil.

Statistiline aruandlus kajastab põllumajandussaaduste müüki rahas ja naturaalväljenduses. Seetõttu on võimalik peale kaubakäibe analüüsida ka üksikute põllumajandussaaduste koguselist müüki.

Põllumajandussaaduste jaekäibeplaani täitmist üldmahus ja käibe dünaamikat vaadeldakse rajooniliidu või tarbijate kooperatiivi kogu jaekäibe analüüsi käigus. Meie näites on analüüsi andmed toodud tabelis 4.

Jaekäibe sortimendilise analüüsi käigus avastatud puuduste põhjuste ja üksikute kaupadega kauplemise parandamiseks ettenähtud õigete abinõude täpsemaks määramiseks ei piisa ainult statistilistest ja raamatupidamise andmetest. Tuleb laialdaselt kasutada mitmesuguseid operatiivmaterjale: sissekandeid avalduste ja ettepanekute raamatutes, akte kaubandusvõrgu kontrollimise kohta, volinike (liikmete) koosolekute protokolle, kaubandusalaste nõupidamiste, ostjate konverentside, ühiskondliku kontrolli materjale, andmeid läbiviidud näitumüükide tulemuste kohta, nõudluse uurimise kontroll-korrespondentpunktide poolt esitatavaid materjale nõudluse olukorra ja selle rahuldamise kohta, kolhooside andmeid tootmiseks ja majanduslikeks vajadusteks kasutatavate kaupade tellimiste rahuldamise kohta.

9. Kolhoosidelt komisjonile võetud ja kolhoosnikelt ning teistelt kodanikelt kokkuostetud põllumajandussaaduste müügi analüüs

Põllumajandussaadusi kolhoosidelt komisjonile võttes ja kolhoosnikutelt ning teistelt kodanikelt kokku ostes realiseerib tarbijate kooperatsioon neid turgudel kujunevate hindadega spetsiaalsest, põhiliselt linnades ja töölisasulates paiknevast kaubandusvõrgust.

See kaubandusvõrk koosneb vabariiklikele liitudele või rajooni tarbijate kooperatiividele alluvate kooperatiivkaubastute kauplustest. Rajoonides, kus ei ole kooperatiivkaubastuid, alluvad need kauplused vahetult tarbijate kooperatiivile.

Igas rajoonis tuleb analüüsida kolhoosidelt komisjonile võetud ja kolhoosnikutelt ning teistelt kodanikelt kokkuostetud põllumajandussaaduste müüki aruandeperioodil.

Statistiline aruandlus kajastab põllumajandussaaduste müüki rahas ja naturaalväljenduses. Seetõttu on võimalik peale kaubakäibe analüüsida ka üksikute põllumajandussaaduste koguselist müüki.

Põllumajandussaaduste jaekäibeplani täitmist üldmahus ja käibe dünaamikat vaadeldakse rajooniliidu või tarbijate kooperatiivi kogu jaekäibe analüüsi käigus. Meie näites on analüüsi andmed toodud tabelis 4.

Tabel 7

Kaubagrupid	Aruandeaastale eelnev aasta		Aruandeaasta				täitmine (%)	Aruandeaasta %-des eelneva aasta suhtes
	summa (tuh. rbl.)	osatähtsus (%)	plaan		tegelik			
			summa (tuh. rbl.)	osatähtsus (%)	summa (tuh. rbl.)	osatähtsus (%)		
Suhkur	663,3	6,59	707,5	6,61	716,4	6,66	101,3	108,3
Sool	22,2	0,22	23,5	0,22	23,1	0,21	98,3	104,1
Viin ja likööri-viina- tooted	864,8	8,60	868,0	8,11	870,0	8,08	100,2	100,6
Ülejäänud toidukaubad	3 753,7	37,31	4 032,0	37,69	4 050,8	37,64	100,4	107,9
Kokku toidukaupu ...	5 304,0	52,72	5 631,0	52,63	5 660,3	52,59	100,5	106,7
Ühiskondliku toitlus- tamise juurdehindlus	113,3	1,13	120,0	1,12	122,0	1,13	101,7	107,7
Kokku toidukaupu koos ühiskondliku toit- lustamise juurde- hindlusega	5 417,3	53,85	5 751,0	53,75	5 782,3	53,72	100,5	106,7
Puuvillased kangad..	432,9	4,30	431,0	4,03	426,5	3,96	99,0	98,5
Õmblustooted	683,4	6,80	766,0	7,16	781,8	7,27	102,1	114,4
Kultuurikaubad	313,1	3,11	368,0	3,44	366,1	3,40	99,5	116,9
Ülejäänud tööstuskaubad	3 213,3	31,94	3 384,0	31,62	3 406,3	31,65	100,7	106,0
Kokku tööstuskaupu...	4 642,7	46,15	4 949,0	46,25	4 980,7	46,28	100,6	107,3
Kõik kokku	10 060	100	10 700	100	10 763	100	100,6	107,0

Peale selle tuleb käibeplaani täitmist ja dünaamikat analüüsida põllumajandussaadusi realiseerivate kaubandusettevõtete viisi.

Lisaks kaubakäibe analüüsile üldmahu järgi tuleb põllumajandussaaduste jaekäivet analüüsida ka sortimendiliselt, määrates plaani täitmise ja käibe dünaamika eelneva aastaga võrreldes iga saaduse osas. Käibe analüüsimisel kvartalite viisi tuleb seda võrrelda eelneva aasta vastavate kvartalite käibega, mitte aga aruandeaasta eelmise kvartali käibega, sest põllumajandussaadustega kauplemisel on hooajalisusel eriline tähtsus.

Väga tähtis on saaduste müügi dünaamika uurimine naturaälväljenduses (tsentnerites, tükkides jne.). See kindlustab erinevate perioodide näitajate täieliku võrreldavuse, välistades väärtuselise teguri, ja annab seega reaalse ettekujutuse elanikkonnale müüdud saaduste füüsilisest mahust.

Põllumajandussaaduste jaehindade muutumise analüüs on tähtis tegur, millele tuleb pöörata tõsist tähelepanu. Üksikute saaduste keskmiste hindade muutumist (keskmise hinna leidmiseks jagatakse saaduste müügisumma kogusega) tuleb uurida nii aastate kui hooaegade viisi. Saaduste keskmist hinda tuleb võrrelda kohalike turuhindadega. Hinnad kooperatiivkaubanduses peaksid olema madalamad turuhindadest.

Põhjalikumal analüüsimisel tuleks selgitada, kas kasvab üksikute põllumajandussaaduste müügi osatähtsus kooperatiivi kauplustes, kui võrrelda seda müükidega kogu rajooni ulatuses, kaasa arvatud kolhoositurud.

Näide. Rajooni statistikainspektuuri andmetel müüdi rajooni turgudel aruandeaasta jooksul 1590 tsentnerit liha, kooperatiivi kauplustes aga 1060 tsentnerit. Järelikult müüdi kooperatiivi kauplustes ja kolhoositurudel kokku liha 2650 tsentnerit turuhindadega. Seega kooperatiivi kauplustes müüdud liha osatähtsus moodustab

$$\frac{1060 \times 100}{2650} = 40\%.$$

Kui eelneval aastal oli see näitaja 35%, tuleb tarbijate kooperatsiooni osa suurenemist liha realiseerimisel turgudel kujunevate hindadega pidada igati positiivseks nähtuseks.

10. Kaubavarud ja kaubakäibe välde kaubanduses

Kaubavarudeks nimetatakse käibesfääris olevat ja müü-
giks määratud kaupade kogust.

Kaubavarude suurus peab olema teatud vastavuses kaubakäi-
be mahuga. Kui kaubavarud on väiksemad kaubandusvõrgu vajadu-
sest, toob see kaasa häired kauplemisel; üleliigsed varud kau-
banduses aeglustavad kaubaringlust. Selline olukord kahjustab
nõudluse rahuldamist, kaubandusorganisatsioonide finantsolukor-
da ja kogu rahvamajandust.

Oma sihi poolest jagunevad kaubavarud järgmiselt: varud
jooksvaks säilitamiseks ja varud pikaajaliseks säilitamiseks.

Kaubavarud jooksvaks säilitamiseks uuenevad regulaarselt
ja on ette nähtud igapäevaseks müügiks. Nad moodustavad kaupade
põhilise osa.

Pikaajaliseks säilitamiseks ettenähtud kaubavarude hulka
kuuluvad hooaegse säilitamise ja ennetähtaegse kohaleveo kau-
bad. Need varud luuakse kaubandusorganisatsioonides ja -ettevõ-
tetes seoses tootmise hooajalisusega (suhkur, puuviljad, juur-
viljad jne.) või eelseisvaks kauplemise hooajaks (talvekaupade
kogumine enne talvist kauplemise hooaega jne.). Sellised varud
luuakse samuti üksikutes rajoonides teede lagunemise ajaks ke-
vadel ja sügisel. Siia kuuluvad ka navigatsiooniperioodil Kaug-
-Põhja rajoonidesse saabuvad kaubad ning kaubad, mis saabuvad
mägi- ja teistesse raskesti ligipääsetavatesse rajoonidesse
ajal, kui teed on autotranspordile avatud.

Paiknemise järgi jagunevad kaubavarud kaupadeks jaevõr-
gus, hulgiladudes ja -baasides ning teel olevateks kaupadeks.

Eristatakse veel kaubavarusid aruande- ja planeeritava
perioodi alguseks ja lõpuks. Kaubavarusid arvestatakse rahali-
ses väljenduses. Analüüsimisel määratakse jooksvad kaubavarud
päevades plaanilisest käibest.

Näide. I kvartali lõpuks, s. o. seisuga 1. aprill, moo-
dustasid tarbijate kooperatiivi jooksvad kaubavarud 620 000 rub-
la. Kaubandusvõrgu jaekäibeplaan II kvartaliks on 900 000 rubla.
Siit plaaniline ühe päeva käive $900\ 000 : 90 = 10\ 000$ rub-

la (kaubavarude analüüsi ja planeerimisega seotud arvestustes loetakse kuu päevade arvuks 30, kvartalis 90 ja aastas 360), varud päevades aga $620 : 10 = 62$ päeva.

Jooksvate kaubavarude hindamiseks päevades kvartalisesel kuupäeval tuleb kaubavarud summas jagada sama kvartali plaanilise ühe päeva käibega.

Kaubavarudega on tihedalt seotud kaubakäibe välde.

Kaubakäibe välteks nimetatakse kaupade realiseerimise kiirust ehk ajavahemikku, mille jooksul realiseeritakse aruan-
deperioodi keskmine kaubavaru.

Mida lühemat aega asuvad kaubavarud jaevõrgus, ladudes ja teel, s. o. mida lühem on kaupade realiseerimise tähtaeg, seda kiirem on kaubakäibe välde.

Kaubakäibe välde väljendatakse päevade arvuga, mille jooksul realiseeritakse keskmine kaubavaru, või keskmise kaubavaru aruandeperioodil tehtud käiberingide arvuga (kordades).

Keskmine kaubavaru on soovitatav leida kronoloogilise keskmise abil: kaubavarude suurus aruandeperioodi alguseks ja lõpuks võetakse pooles ulatuses, neile liidetakse kaubavarud aruandeperioodi teisteks kuupäevadeks terves ulatuses ning summa jagatakse kuupäevade arvuga miinus üks. Erandiks on keskmise kaubavaru leidmine, kui varud on antud kaheks kuupäevaks. Sel juhul on võimalik teha arvestus aritmeetilise keskmise abil (alg- ja lõppjääkide summa jagatakse pooleks).

Kuu keskmise varu määramisel üldmahu järgi võetakse arvesse kaubajäägid kuu alguseks ja lõpuks.

Kvartali keskmise kaubavaru määramisel üldmahu järgi võetakse arvesse neli jääki (kvartali alguseks ja iga kuu lõpuks), kaupade sortimendi lõikes aga kaks jääki (kvartali alguseks ja lõpuks). Selline arvestuse kord on tingitud kehtivast aruandlusest: kaubavarud üldmahus kajastuvad kuuaruannetes, kaubagruppide viisi aga ainult kvartali statistilistes aruan-
netes.

Aasta keskmine kaubavaru üldmahu järgi tuleb leida kolmeteistkümne või kõige vähem viie jäägi põhjal (aasta alguseks ja iga kvartali lõpuks). Viit jääki tuleb arvestada ka aasta keskmise kaubavaru määramisel kaubagruppide viisi.

Mida rohkem kaubavarude seisusid arvesse võtta, seda täpsem on keskmine kaubavaru.

Aruandeperioodi kaubakäibe välte määramiseks päevades tuleb keskmine kaubavaru summa jagada ühepäevase käibega, mis on leitud lähtudes kogu aruandeperioodi tegelikust käibest.

Käiberingide arvus (kordades) väljendatud kaubakäibe välte leidmiseks jagatakse aruandeperioodi käive sama perioodi keskmise kaubavaruga või perioodi päevade arv kaubakäibe vältega päevades.

Näide. Tarbijate kooperatiivi kaubandusvõrgu käive aruandeperioodil oli 1 008 000 rubla. Normaalkahekuajaga kaubavarud seisuga 1. jaanuar moodustasid 200 000 rubla, 1. veebruaril 210 000 rubla, 1. juulil 190 000 rubla, 1. oktoobril 220 000 rubla ja järgmise aasta 1. jaanuaril 240 000 rubla.

Aruandeaasta ühepäevane käive:

$$1\ 008\ 000 : 360 = 2\ 800\ \text{rubla.}$$

2. Keskmine kaubavaru:

$$\frac{200\ 000}{2} + 210\ 000 + 190\ 000 + 220\ 000 + \frac{240\ 000}{2} =$$

$$5 - 1$$

$$= 210\ 000\ \text{rubla.}$$

3. Kaubakäibe välde päevades aruandeaastal:

$$210\ 000 : 2,8\ \text{päeva.}$$

4. Kaubakäibe välde käiberingide arvus (kordades) aruandeaastal:

$$1\ 008\ 000 : 210\ 000 = 4,8\ \text{korda}$$

ehk

$$360\ 000 : 75\ 000 = 4,8\ \text{korda.}$$

Kaubakäibe välte kiirendamisel on suur rahvamajanduslik tähtsus. See võimaldab vähendada kaubavarusid ja müüa kaupu varude väiksema absoluutväärtuse tingimustes. See vabastab osa kaubavarude all olevatest käibevahenditest, mida on võimalik sunnata käibe edasiseks arendamiseks ja teistesse rahvamajandusharudesse. Kõrvuti sellega soodustab kaubakäibe välte kiirendamine ka käibekulude alanemist ja kaubandusalase töö rentaabluuse tõstmist.

Kuid tuleb silmas pidada, et kaubakäibe välte kiirendamisel kaubanduses on oma piirid. Kaubanduskultuuri tõstmise ülesanded sortimendi ja tootmise mahu pideva laiendamise tingimustes nõuavad suhteliselt kõrgemate kaubavarude normatiivide kinnitamist võrreldes varasema ajaga. Just seetõttu ongi tarbijate kooperasiiooni süsteemi kaubavarude normatiiv pä-rastsõjajärgsel perioodil korduvalt tõusnud.

Üksikutes organisatsioonides ja ettevõtetes, kus kaubakäibe välde on aeglustunud, s. o. ületab kinnitatud normatiivi päevades, tuleb tarvitusele võtta kõik võimalikud abinõud selle kiirendamiseks.

11. Kaubavarude suurust ja kaubakäibe vältet
mojustavad tegurid

ülalpool

Kaubavarude suurust ja kaubakäibe välde sõltuvad tervest reast teguritest (tingimustest), mida tuleb jälgida nende näitajate analüüsimisel ja planeerimisel.

Põhilised tegurid on järgmised.

Kaupade sortimendi ulatus. Laialdase sortimendiga kaubad ringlevad aeglasemalt kui lihtsa sortimendiga kaubad. Näiteks nahkjalatseid peab kaubandusettevõtetes olema kümneid eri liiki ja eri suurust. Veelgi rohkem üksikesemeid peab olema sellistes laialdase sortimendiga kaubagruppides nagu galanteeriikaubad ja õmblustooted. Niisugustes lihtsa sortimendiga kaubagruppides nagu tuletikud ja petrooleum kas ei ole üldse üksikesemeid (petrooleum) või neil ei ole tarbijate jaoks mingit olulist tähtsust (tuletikud).

Laialdase sortimendiga kaupade kvaliteediliseks ja koguseliseks vastuvõtmiseks, komplekteerimiseks ja sorteerimiseks kulub rohkem aega kui lihtsa sortimendiga kaupade puhul. Loomulik on, et ka laialdase sortimendiga kaupade käibevälde on tunduvalt aeglasem kui lihtsa sortimendiga kaupadel.

Kuna lihtsa sortimendiga kaubad kuuluvad põhiliselt toidukaupade hulka, millest paljud oma füüsikalise-keemiliste omaduste tõttu (kiirelt riknevad kaubad) peavad kiiremini liikuma tootmisest tarbijani, siis on ka nende ringlus kiirem kui tööstuskaupadel.

Kui kaubandusorganisatsiooni käibes kasvab toidukaupade osatähtsus, siis teiste võrdsete tingimuste juures kiireneb keskmine kaubaringlus organisatsioonis tervikuna. Tööstuskaupade osatähtsuse tõusuga keskmine kaubaringlus aeglustub.

Kaubandusorganisatsioonide ja -ettevõtete kaubakäibe maht. Suurtel kaubandusorganisatsioonidel ja -ettevõtetel on võimalus saada paljusid kaupu vahetult tööstusettevõtetest, läbimata ladu. Sel juhul kiireneb kaupade ringlus.

Peale selle peab igal kaubandusettevõttel olema teatud kogus kaupu vastavalt kinnitatud sortimendi loetelule. Ühesuguse kaupade miinimumsortimendiga sama tüüpi ettevõtetes võib ringlus olla erinev. Ta on kiirem seal, kus on suurem kaubakäibe maht.

Näide. Kahele sama tüüpi kauplusele kinnitati kaupade miinimumsortiment 10 000 rubla ulatuses. Kaubaringlus 18 000-rublase kvartalikäibega kaupluses on 50 päeva (18 000 : 90 000 = 200 rubla; 10 000 : 200), kaubaringlus 22 500-rublase kvartalikäibega kaupluses aga 40 päeva.

Kaupade müügi organiseerimine. Progressiivsete kaubandusvormide ja meetodite juurutamine soodustab käibe arengut ning järelkult kaubakäibe vältel kiirenemist. Sellele aitavad kaasa ka sellised kaubanduse organiseerimise tingimused nagu kõrge teeninduskultuur, enamikule tarbijaist kõige sobivama lahtiolekuaaja leidmine, näitusmüükide organiseerimine, veo-kaubanduse laiendamine jne.

Kaubatootmise territoriaalne paigutus. Tootmise lähendamine tarbimisrajoonidele võimaldab kaubandusorganisatsioonidel ja -ettevõtetel laiendada otsesidemeid tööstusettevõtete-ga. See vähendab hulgivahelülilide osavõttu kaupade liikumisest, real juhtudel aga välistab selle hoopis. See lühendab kaupade ladudes ja teel oleku aega, võimaldab kaubavarude pidevate täiendamisvõimaluste tingimustes töötavatel kaubandusorganisatsioonidel ja -ettevõtetel üheaegselt mitte sisse vedada suuri kaubakoguseid, mis omakorda kiirendab kaubaringlust.

Kaubandusorganisatsioonide kaubavarudele ja kaubaringlusele avaldab soodsat mõju kohaliku tööstuse arendamine ja sidemete laiendamine kohalike ettevõtetega.

Transporditingimused. Raudteede võrgu laiendamine, väikeste jõgede kasutuselevõtmine ja maanteedehitus võimaldavad kiiremini ja mugavamalt suunata kaupu kaubandusorganisatsioonidesse ja -ettevõtetesse. Kindlustatus oma autotranspordiga, suurte automajandite loomine tarbijate kooperasiiooni süsteemis võimaldab vedude paremat organiseerimist, kaupade kiiremat suunamist kaubandusvõrku ja kaubaringluse kiirendamist.

Kaubandusorganisatsioonide ja -ettevõtete asetus. Kaubandusorganisatsioonide ja -ettevõtete lähedus varustusorganisatsioonidele, raudteejaamadele ja sadamatele võimaldab kaupu sagedamini juurde vedada ja vältida nende liikumist läbi hulgiladude. Linnadest kaugel asuvatesse rajoonidesse, tarbijate kooperatiividesse ja kauplustesse saabuvad kaubad harvemini. See kutsub esile vajaduse vedada neid sisse suurte partiidena, mis tahes-tahtmata aeglustab kaubaringlust.

Kaupade kaubandusorganisatsioonidesse ja -ettevõtetesse juurdeveo kord. Tsentraliseeritud vedude, ringvedude ja teiste progressiivsete kaupade juurdeveo meetodite laiem kasutuselevõtmine tõstab kaupade juurdeveo sagedust, võimaldab õigeaegselt ja vajalikes kogustes täiendada varusid. Järelikult võib kaubandusorganisatsioonidesse ja -ettevõtetesse koondatud kaupade hulk olla mahult suhteliselt väiksem.

Suur tähtsus kaubaringluse kiirendamisel on kaupade ühtlasel saabumisel hankijatelt, mis loob tingimused kaupade liigse kuhjumise vältimiseks juurdeveoperioodil.

Kaubavarude suurusele ja kaupade ringluskiirusele avaldab mõju suurte kaubandusorganisatsioonide ja -ettevõtete loomine, kaubanduse materiaal-tehnilise baasi tugevdamine (spetsialiseeritud võrgu arendamine, ettevõtete varustamine uue kaubandustehnikaga) ja teised tegurid.

12. Jooksvate kaubavarude normeerimine

Normaalhoiuajaga kaubavarude normatiivid kinnitatakse igaks aastaks tarbijate kooperasiiooni kõigile kaubandusorganisatsioonidele ja -ettevõtetele päevades IV kvartali plaanilisest käibest. Teiste kvartalite varude normatiivid leitakse peatükis "Kaubavarude ja kaupade saabumise planeerimine" toodud arvestuse põhjal.

Kaubavarude normatiiv tarbijate kooperatsiooni süsteemile tervikuna (hulgi- ja jaekaubandusele) kinnitatakse päevades kaubandusvõrgu jaekäibest (ilma turgudel kujunevate hindadega põllumajandussaaduste müügi käibeta).

Kaubavarude normatiiv päevades ei ole püsiv suurus. Sõjajärgsetel aastatel suurenes pidevalt kaupade tootmine, laienes nende sortiment. Kaubanduse parandamise ülesanded nõudsid kaubandusvõrgu paremat kaupadega varustatust, kaubavarude viimist tasemele, mis kindlustaks tarbijatele kõikide kaupade laialdase valiku ja garanteeriks häireteta kauplemise. NSV Liidu Ministrite Nõukogu vaatas läbi ja suurendas korduvalt tarbijate kooperatsiooni süsteemile kinnitatud normatiivi päevades.

Tõsiseks kaubavarusid puudutavaks probleemiks on nende õige jaotamine jae- ja hulgilüli vahel. Varude jaotus lülide vahel peab vastama kaupade realiseerimise kiirendamise nõuetele, võimaldama kaupadega paremat manööverdämist nõudluse täielikuma rahuldamise huvides. 1965. aastal paiknes umbes 70% tarbijate kooperatsiooni kaubavarudest jaelülis ja ainult 30% hulgilülis. Niisugust paiknemist jae- ja hulgilülis ei saa lugeda rahuldavaks. Hulgilülis asuvate kaubavarude osatähtsuse suurendamine (umbes 40%-ni) muudaks kaubad liikuvamaks ja võimaldaks õigemini kasutada süsteemi käsutuses olevaid kaupu. Lisaks sellele on kaupade säilitamise tingimused hulgilülis tunduvalt paremad kui jaelülis, mistõttu hulgilülis asuvate varude osatähtsuse tõusuga väheneksid kaubakaod. Selliste muudatuste läbiviimiseks on aga tarvis edaspidi kindlustada hulgikaubanduse materiaal-tehnilist baasi.

Igale tarbijate kooperatiivide rajooniliidule kinnitatakse normaalhoiuajaga kaubavarude normatiiv eraldi jae- ja hulgilülile. Eraldi kaubavarude normatiiv kinnitatakse turgudel kujunevate hindadega põllumajandussaadusi realiseerivale kaubandusvõrgule (kuni 45 päevani käibest).

Osa rajooniliidu jaelülile kinnitatud varude normatiivist võib üle anda hulgilülile väikehulgikäibe tarbeks. Vastavate arvestuste tegemise kord on toodud peatükis "Kaubavarude ja kaupade saabumise planeerimine".

Tarbijate kooperatiivide rajooniliidu jaelüli normatiivi piires kinnitatakse normatiivid tarbijate kooperatiividele ja rajooniliidu jaettevõtetele. Rajooni tarbijate kooperatiivis kinnitatakse normatiivid kaubandusettevõtetele.

Kaubavarude normatiivid päevades kinnitatakse ka kaubagruppidele. Orientiiriks kasutatakse sealjuures oblasti- (krai-, vabariiklike) liitude poolt kohalikke tingimusi arvesse võttes väljatöötatud kaubavarude näidishnormatiive kaubarühmade viisi. 1964. aasta jaanuarikuus kinnitas Keskliidu juhatus kaubavarude näidishnormatiivid tarbijate kooperatsiooni põhilistele jaettevõtete tüüpidele.

Näiteks soovitatav kaubavarude näidishnormatiiv nahkjalatsite rajooni universaalkaupluses on 110 kuni 150 päeva, osakondadega maauniversaalkaupluses ja jalatsite kaupluses 120 kuni 160 päeva (maauniversaalkaupluses, kus ei ole osakondi, on ülemmääraks normatiivi minimaalne suurus), kultuurikaupade kauplusele 90 kuni 120 päeva jne.

Normatiive tuleb silmas pidada kaubandusettevõtetele kaubavarude normide kinnitamisel kaubagruppide viisi.

Praegu kehtiva korra kohaselt kaubavarude kinnitamisel organisatsioonidele, ettevõtetele ja kaubagruppide viisi arvestatakse mitmesuguseid kaubavarude taset mõjustavaid tegureid, rea aastate jooksul väljakujunenud tegelikku kaubakäibe vädet ja kaubagruppidele normatiivi määramisel ka näidishnormatiive.

Kaubavarude normatiivi määramisel loetakse õigemaks meetod, mille kohaselt kõigepealt määratakse üksikute kaubagruppide varunormid, mis vastaksid iga kauba ringluse iseärasustele. Nende normide ja kaubakäibe struktuuri põhjal saab määrata kaubavarude normatiivi kaupadele tervikuna. Seda arvestusmeetodit kasutatakse kõige sagedamini kauplustele normatiivi kinnitamisel.

Keskliidu Finantsökonoomika Valitsus soovitab jaekaubandusettevõtetele kaubarühmade viisi varude normatiivi määramiseks järgmist meetodit.¹

¹ Указания по анализу и планированию хозяйственной деятельности райпотребсоюза. М., "Экономика", 1964, стр. 92-95.

Varude normatiivi arvestamiseks päevades igale kaubagrupile võib kasutada järgmist valemit:

$$N = V + P + \frac{1}{2}M + G,$$

kus N on varude normatiiv;

- V - kaupade müügiks ettevalmistamiseks ja vastuvõtmiseks vajalikud varud;
- P - näidisteks ja kaupade müügiks vajalik varu, mis peab pidevalt olema müügisaalis;
- M - kaupade regulaarse müügi kindlustamiseks kuni nende järgmise saabumiseni vajalik varu, mis määratakse juurdeveosagedusest lähtudes;
- G - garantiivaru, mida kasutatakse häireteta kauplemiseks hanketähtaegadest ja hangitavatest kaubakogustest kõrvalekaldumiste puhul, nõudluse muutumisest tingitud tegeliku ühepäevase käibe kõrvalekaldumisel keskmisest ühepäevasest käibest juhul, kui kasvavad üksikute kaupade müügid.

Vaatleme näite põhjal kaubavarude normatiivi määramist lihtsa sortimendiga kaupale - taimeõlile.

Näide. Taimeõli vastuvõtuks ja müügiks ettevalmistamiseks näeme ette ühe päeva (V).

Arvestades konkreetseid töötingimusi, näeme ette näidisteks ja kaupade müügiks vajaliku varu (P) 2 päeva ulatuses. Taimeõli veetakse kauplusse keskmiselt üks kord 20 päeva jooksul. Juurdeveosagedusest sõltuv varu on seega 10 päeva ($\frac{1}{2}M$).

Vastastikku asendamatu toidukaupade (liha, taimeõli, suhkur, sool jne.) garantiivaru arvestatakse 100% ulatuses kogusest ($P + \frac{1}{2}M$). Ülejäänud toidukaupade ja ka tööstuskaupade garantiivaruks võetakse kuni 50% eeltoodud kogusest, arvestades konkreetseid kauplemistingimusi.

Meie näites on taimeõli garantiivaru $2 + 10 = 12$ päeva. Taimeõli varunormatiiv kaupluses tervikuna on:

$$N = 1 + 2 + 10 + 12 = 25 \text{ päeva.}$$

Laialdase sortimendiga kaupade varu normatiivi määramisel tuleb arvestada sortimendi keerukuse mõju kaubavarude suurusel.

Vaatleme näite põhjal puuvillaste kangaste normatiivi määramist rajooni universaalkauplusele. Näidisteks ja müügiks vajaliku laialdase sortimendiga kaupade varu määramiseks korrutatakse kauba keskmine hind üksikute kaupade arvuga, mis peavad olema pidevalt müügil. Korrutisele lisatakse ühepäevane käive. Seejärel jagatakse saadud summa ühepäevase käibega. Kaubaühikuks võetakse tükk, paar, üks pakkekoht jne.

Näide. Kangaste vastuvõtuks ja müügiks ettevalmistamiseks kulub üks päev. Rajooni universaalkaupluses peab olema pidevalt müügil 32 mitmesugust puuvillast kangast. Ühe kanga keskmine hind on 50 rubla. Puuvillaste kangaste keskmine ühepäevane plaaniline käive on 400 rubla.

Siit saame näidisteks ja kaupade müügiks vajaliku varu:

$$\frac{(50 \times 32) + 400}{400} = 5 \text{ päeva.}$$

Paljude ühikutega ja laialdase sortimendiga kaupade juurdeveo perioodilisuse määramisel tuleb arvestada hankepartiide kompleksust (artiklite, suuruste, värvide valiku jne. järgi). Kompleksuse all mõistame keskmiselt ühes kaubapartiis saabuvate ühikute arvu ja ühikute suhet, mis peavad olema pidevalt müügil (mõlemad näitajad määratakse töökogemuste põhjal).

Juurdeveo perioodilisuse määramiseks hankepartiide kompleksust arvestades võib kasutada tabelit 8.

Tabel 8

Kaubagrupid	Kaubapartiide juurdeveo vaheline intervall (päevades)	Ühikute arv, mis peavad olema pidevalt müügil (tükkides)	Ühes partiis saabuvate ühikute keskmine arv (tükkides)	Hangete kompleksus (1.4:1.3)	Juurdeveo perioodilisus, arvesse võttes hangete kompleksust (1.2:1.5) päevades)	Pool juurdeveo perioodilisusest (päevades) (1/2M)
Puuvillased kangad jne.	20	32	10	0,312	64	32

Garantiivaru moodustab $\frac{5+32}{2} = 18,5$ päeva.

Puuvillaste kangaste varu normatiiv $N = 1 + 5+32+ 18,5 = 56,5$ päeva ehk pärast ümardamist 56 päeva.

Iga kaubagrupi varude normatiiv summäs leitakse IV kvartali plaanilise ühe päeva käibe korrutamisel kinnitatud normatiivpäevadega.

Kaupluse kaubavarude normatiivi üldsumma leidmiseks liidetakse kõigi kaubagruppide normatiivid. Varude üldnormatiivi (summas) jagamisel planeeritava aasta IV kvartali ühepäevase käibega leitakse kaupluse kaubavarude normatiiv päevades.

13. Kaubavarude ja kaubakäibe välte analüüsimine

Kaubavarude ja kaubakäibe välte analüüs peab välja selgitama, kas toodud näitajad vastavad kinnitatud normatiividele, missugused on kõrvalekaldumise põhjused, ja aitama kavandada abinõud varude korrastamiseks.

Tarbijate kooperatiivide rajooniliidu süsteemi jaekaubanduse kaubavarusid ja kaubakäibe vädet analüüsitakse rajooni kohta tervikuna tarbijate kooperatiivide ja rajooniliidu jaettevõtete lõikes, samuti kaubagruppide viisi, tarbijate kooperatiivis aga kaubandusettevõtete ja kaubagruppide viisi.

Tarbijate kooperatiivide rajooniliitudes ja tarbijate kooperatiivides kehtiv raamatupidamise ja statistiline aruandlus ei kajasta valmiskujul varude tegelikke summasid aasta või kvartali lõpuks, mida saaks võrrelda varude normatiividega.

Kaubavarude normatiivid haaravad nii normaalhoiuajaga varusid kaubandusvõrgus kui ka kaupu teel. Kuid statistilistes aruannetes kaubad teel ei kajastu. Kaubad teel kajastuvad raamatupidamise bilansis ostuväärtuse järgi.

Selleks et kehtiva aruandluse põhjal saada normatiiviga võrreldavad kaubavarud, tuleb võtta varude üldsumma ilma turudel kujunevate hindadega realiseeritavate põllumajandussaadusteta (statistilise aruande andmete põhjal), lisada kau-

bad teel (bilansi järgi), mis on eelnevalt ümber arvestatud jaehindadesse, ning lahutada hooajalised kaubavarud (statistilise aruande järgi).¹

Kaupade ennetähtaegse kohaleveo rajoonides lahutatakse kaubavarude üldsummast ka ennetähtaegse kohaleveo kaubavarud.

Teel olevate kaupade jaehindadesse ümberarvestamiseks (kasutamiseks kaubavarude analüüsimisel) kasutatakse tulude keskmist plaanilist taset (käibekulude tase pluss kasum protsentides kaubandusvõrgu plaanilisest jaekäibest).

Tulude keskmise plaanilise taseme kasutamine tegeliku asemel tarbijate kooperatiivides ja tarbijate kooperatiivide rajooniliititudes ei avalda märkimisväärset mõju teel olevate kaupade summale ja koos sellega ka analüüsi tulemustele. Sealjuures jääb kehtima vajadus teha täiendavad arvestused tulude tegeliku taseme väljaselgitamiseks.

Näide. Tarbijate kooperatiivile on aruandeaastaks kinnitatud järgmised plaaninäitajad: kaubandusvõrgu jaekäive - 1 200 000 rubla, käibekulude tase - 5%, kasum - 24 000 rubla.

Kaubad teel bilansi järgi seisuga 1. aprill - 1 500 rubla.

Siit kasum protsentides käibest:

$$\frac{24\ 000 \times 100}{1\ 200\ 000} = 2\%.$$

$$\text{Tulude tase} - 5 + 2 = 7\%.$$

Kaubad teel jaehindadesse ümberarvestatult: arvestus tuleneb proportsioonist

$$\begin{array}{r} 1,5 \text{ — } 100 \\ x \text{ — } 100 \end{array} - 7$$

$$x = \frac{1\ 500 \times 100}{93} = 1\ 600 \text{ rubla (ümardatult).}$$

Kui antud tarbijate kooperatiivi statistilise aruande järgi on kaubavarude seis 1. aprillil (ilma põllumajandussaadusteta) 260 000 rubla, hooajalisi kaupu aga 3 600 rubla eest, siis normatiiviga võrreldavad normaalhoiuajaga kaubavarud moodustavad

$$260\ 000 + 1\ 600 - 3\ 600 = 258\ 000 \text{ rubla.}$$

¹ Alates 1966. aasta II kvartalist aruande 3-kaubandus andmed hooajaliste kaubavarude kohta näidatakse nii üldsummas (seda summat tuleb arvestada varude võrreldavaks tegemisel) kui ka seda osa neist, mis on kaetud Riigipanga sihtkrediitidega.

Normaalhoiuajaga kaubavarude analüüsi põhiülesande, s. o.
 nende normatiivile vastavuse kontrolli - täideviimiseks tuleb normatiiviga võrreldavat kaubavarude tegelikku summat kõrvutada kaubavarude normatiiviga summas. Võrdluse põhjal tuuakse välja tegelike varude kõrvalekaldumine normatiivist. Kui tegelikud varud ületavad normatiivi, siis näitab see liigsete kaupade olemasolu, tunduva ületamise korral aga on tegemist kaupade kuhjumisega. Kaupade vähesus normatiiviga võrreldes põhjustab häireid kauplemisel ja elanikkonna nõudluse rahuldamisel. Võrdlemisel võib ilmned ka kolmas tulemus - tegelike varude vastavus normatiivile.

Kaubavarude normatiivid summas ja päevades kinnitatakse igaks kvartaliks. Üle- ja allanormatiivsete varude määramisel kehtib järgmine kord: normaalhoiuajaga kaubavarude analüüsimisel aruandeaasta lõpu seisuga võrreldakse tegelikke jääke järgmise aasta I kvartaliks kinnitatud normatiiviga; analüüsides tegelikke varusid I, II ja III kvartali lõpuks, tuleb neid võrrelda järgneva, s. o. vastavalt II, III ja IV kvartali varude normatiiviga. Üle- või allanormatiivsete varude reaalse suuruse hindamiseks, eriti aga võrdluseks teiste organisatsioonide ja ettevõtetega tuleb nad väljendada päevades. Selleks jagatakse kõrvalekaldumise summa järgmise kvartali plaanilise ühepäevase käibega. Näiteks varude analüüsimisel seisuga 1. aprill tuleb kõrvalekaldumise summa jagada II kvartali plaanilise ühepäevase käibega.

On võimalik kasutada ka teist moodust tegelike varude normatiivist kõrvalekaldumise leidmiseks päevades: normaalhoiuajaga kaubavarude tegelik summa, näiteks 1. aprilliks, jagatakse II kvartali plaanilise ühepäevase käibega ja saadud päevi võrreldakse selleks kvartaliks kinnitatud normatiiviga päevades.

Eelistatakse siiski esimest moodust, kuna kvartalite normatiivid päevades on harilikult ümardatud tervete päevadeni, see aga võib teise mooduse kasutamisel viia mittevastavuseni summas ja päevades väljendatud normatiivist kõrvalekaldumise vahel.

Normaalhoiuajaga kaubavarusid võib analüüsida ka kvartalisisel kuupäeval. Sel juhul võrreldakse tegelikke varusid (näiteks seisuga 1. veebruar) käesoleva kvar-

tali, antud näites I kvartali normatiiviga. Kõrvalekaldumine päevades seisuga 1. veebruar määratakse kõrvalekaldumise summa jagamisel I kvartali plaanilise ühepäevase käibega.

Vaatleme Oktjabrski Rajooni Tarbijate Kooperatiivide Liidu näitel normaalhoiuajaga kaubavarude seis aruandeaasta lõpuks (tabel 9). Kaubad teel on tabelis jaehindadesse ümber arvestatud.

Tabeli 9 andmete põhjal võib teha järgmised järeldused. Normaalsooiaajaga kaubavarud rajooniliidu süsteemi jaekaubanduses seisuga 1. jaanuar ületavad kinnitatud normatiivi 81 900 rubla võrra, mis moodustab 3 päeva I kvartali plaanilisest käibest. Varud ületavad normatiivi nii rajooniliidu oma jaevõrgus kui ka kõigis tarbijate kooperatiivides, välja arvatud Lozovski tarbijate kooperatiiv. Kaubavarude normatiivist kõrvalekaldumiste võrdlus näitab, et varud rajooniliidu süsteemi organisatsioonide vahel on paigutatud ebahühtlaselt. Tunduv on kaupade kuhjumine Zaretski tarbijate kooperatiivis (18 400 rubla ehk 11,8 päeva) ja rajooni universaalkaupluses (52 800 rubla ehk 11,2 päeva).

Edasi vaadeldakse rajooniliidu süsteemi kaubavarude olukorda jaekaubanduses kaubagruppide viisi. Selle analüüsi ja üldmahu järgi organisatsioonide ja ettevõtete viisi teostatud analüüsi põhjal uuritakse puuduste põhjusi kaubavarude olukorras ja määratakse kindlaks abinõud nende korrastamiseks.

Kaubavarude tegelikud summad jaevõrgus aasta lõpu seisuga kaubagruppide viisi määratakse kindlaks rajooniliidu statistilise aruande põhjal. Need summad haaravad aga ka hooajalise kogumise kaupu, mis tuleb igast kaubagrupidest eraldada. Selleks tuleb liita andmed hooajalise kogumise kaupade kohta kaubarühmade viisi. Need andmed kajastuvad tarbijate kooperatiivide ja rajooniliidu oma jaevõrgu statistilistes aruannetes.¹

¹ Vorm 3 - kaubandus (kvartal) lahter 6 või vorm 7 - aasta, VII osa lahter 6 (analüüsimisel aasta lõpu seisuga). Hooajaliste kaupade kohta andmete saamiseks tuleb teha jäljavõtted tarbijate kooperatiivide ja rajooniliidu oma jaevõrgu aruannetest, kuna rajooniliidu koondaruandes kajastuvad antud kaubad ilma jaotuseta jae- ja hulgikaubanduse vahel.

(tuh. rbl.)

Tabel 9

Tarbijate kooperaatiivid ja rajooniliidu kaubandusvõrk	Tegelikud kaubavarud aasta lõpuks (IV kvartali lõpp)			Hooajalise kogumise kaupade tegelikud varud aasta lõpuks	Tegelikud normaalhoiuajaga kaubavarud (summa)	Järgneva aasta I kvartali kaubavarude normatiiv (summa)	Tegelike varude korvalekaldumine normatiivist (+, -)		I kvartali plaaniline ühe päeva käive (summa)
	kaubandusvõrgus	teel	kokku teel ja kaubandusvõrgus (2+3)				summa (6-7)	päevades I kvartali käibest (8:10)	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Oktjabrski	650,0	1,6	651,6	3,6	648,0	643,5	+ 4,5	+ 0,5	9,28
Nikolski	299,9	0,5	300,4	1,2	299,2	293,5	+ 5,7	+ 1,4	4,11
Lozovski	302,7	0,6	303,3	1,3	302,0	306,3	- 4,3	- 1,0	4,22
Ostrovski	216,6	0,5	217,1	0,8	216,3	206,5	+ 9,8	+ 3,6	2,72
Zaretski	146,6	-	146,6	0,7	145,9	127,5	+18,4	+11,8	1,56
Kokku	1615,8	3,2	1619,0	7,6	1611,4	1577,3	+34,1	+ 1,6	21,89
Rajooni universaalkauplus ..	613,0	2,1	615,1	0,5	614,6	561,8	+52,8	+11,2	4,72
Kokku jaekaubandusvõrk	2228,8	5,3	2234,1	8,1	2226,0	2139,2	+86,9	+ 3,3	26,61
Rajooniliidu kaubabaas (väikehulgimüük)	54,1	-	54,1	-	54,1	59,1	- 5,0	- 4,7	1,06
Kõik kokku	2282,9	5,3	2288,2	8,1	2280,1	2198,2	+81,9	+ 3,0	27,67

Tabel 10

Kaubagrupid	Tegelikud kaubavarud (aasta lõpuks (IV kv.))			Järgneva aasta I kvartali kaubavarude normatiiv (summa)	Korvalekaldumine normatiivist (+, -)		I kvartali plaaniline ühe päeva käive
	kokku	hooajalise kogumise ja ennetähtaegse kohaleveo kaubad	normaalhoiuajaga kaubad (2-3)		summa (4-5)	päevades (6:8)	
1	2	3	4	5	6	7	8
Suhkur	33,2	-	33,2	35,6	- 2,4	- 1,3	1,78
Sool	51,0	-	51,0	55,0	- 4,0	- 8,0	0,50
Viin ja likööri-viinatooted ..	97,8	-	97,8	93,2	+ 4,6	+ 2,1	2,22
Ülejäänud toidukaubad	349,2	-	349,2	339,8	+ 9,4	+ 1,0	9,44
Kokku toidukaupu	531,2	-	531,2	523,6	+ 7,6	+ 0,5	13,94
Puuvillased kangad	72,8	-	72,8	62,2	+10,6	+ 9,5	1,11
Õmblustooted	317,6	2,4	315,2	306,4	+ 8,8	+ 3,9	2,27
Kultuurikaubad	160,6	1,8	158,8	163,2	- 4,4	- 4,2	1,06
Ülejäänud tööstuskaubad	1206,0	3,9	1202,1	1142,8	+59,3	+ 6,4	9,29
Kokku tööstuskaupu	1757,0	8,1	1748,9	1674,6	+74,3	+ 5,4	13,73
Kõik kokku	2288,2	8,1	2280,1	2198,2	+81,9	+ 3,0	27,67

Kuna jaelulis on teel olevate kaupade summad üksikute kaubagruppide viisi vähesed, siis kaubavarude analüüsimisel sortimendi lõikes võib neid mitte arvestada.

Kuid kaubavarude analüüsiga kaubagruppide viisi rajooniliidu süsteemis tervikuna ei tohi piirduda. Suur tähtsus on kaubavarude analüüsimisel kaubagruppide viisi igas tarbijate kooperatiivis. See analüüs võib piirduda põhiliste kaubagruppidega (kangad, õmblustooted, jalatsid jt.) ning kaupadega, mille tegelikud varud rajooniliidu jaekaubanduses tervikuna on normatiivist tunduvalt kõrvale kaldunud. Niisugune analüüs aitab kavandada abinõusid kaupade ümberpaigutamiseks ühest tarbijate kooperatiivist teise või teatud kaupade ühtedesse tarbijate kooperatiividesse juurdeveo vähendamiseks ja teistesse juurdeveo suurendamiseks.

Normaalhoiuajaga kaubavarude kaubagruppide viisi võrdlust normatiiviga tehakse samuti kui üldmahu järgi tarbijate kooperatiivide ja rajooniliidu oma jaevõrgu kohta (s. o. iga kaubagrupi tegelikku varude summat, näiteks seisuga 1. aprill, võrreldakse igale kaubagrupile II kvartaliks kinnitatud normatiivi summaga jne.).

Normaalhoiuajaga kaubavarude analüüsimiseks kaubagruppide viisi võib kasutada tabelit 10.

Tabelis on toodud Oktjabrski Rajooni Tarbijate Kooperatiivide Liidu süsteemi jaevõrgu kaubavarud aruandeaasta lõpu seisuga.

Tabeli 10 andmetest nähtub, et puuvillaste kangaste, õmblustoodete ja rea teiste kaupade osas toimub kuhjumine. Sealjuures on madaldatud suhkru, soola ja kultuurikaupade normaalhoiuajaga kaubavarusid.

Käesoleval ajal kehtiva planeerimispraktika kohaselt ei kinnitata alati tarbijate kooperatiividele varude normatiive kaubagruppide viisi. Sel juhul kasutatakse tarbijate kooperatiivide viisi analüüsimisel rajooniliidu süsteemi jaekaubandusele tervikuna väljatöötatud varude normatiive. Sellise võrdluse juures tuleb silmas pidades, et linnadest kaugel asuvatele tarbijate kooperatiividele on lubatud suuremad kõrvalekaldumised normatiividest, kuna neil ka varude üldnormatiiv on harilikult kõrgem kui keskustes asuvatel tarbijate kooperatiividel.

Respool oli juttu kaubavarude võrdlusest normatiividega analüüsi käigus. Niisama suur tähtsus on ka tegelike kaubavarude võrdlemisel päevades aruandeperioodi erinevatel kuupäevadel. See näitab kaubavarude dünaamikat: kas aruandeperioodil kaubavarud normaliseerusid või vastupidi, ilmsid aruandeperioodil majanduslikus tegevuses kaubavarude kasvu põhjustavad tegurid.

Kaubavarude analüüsi edasiseks arengusuunaks on nende kaubavarude olukorra halvenemise põhjuste väljaselgitamine. Põhjused võivad olla mitmesugused: kaupade juurdevedu elanikkonna nõudlust arvestamata; mitteminevate ja mittehooajaliste kaupade, esialgsed omadused kaotanud või vananenud tegumoega toodete jääkide moodustumine; kaupade ebaõige jaotus tarbijate kooperatiivide vahel; kitsas grupisisene sortiment jne. Neid põhjusi on võimalik välja selgitada inventeerimisinimestike alusel ja ülikülluses olevate kaupadega isikliku tutvumise põhjal.

Kaupade kuhjumise või nende puudumise põhjuste analüüsi alusel tuleb töötada välja abinõud kaubavarude normaliseerimiseks. Siia kuuluvad jaekaubanduse aktiivsete vormide arendamiseks ettenähtud abinõud (üksikute kaupade näitusmüükide organiseerimine, kaupluseväliste kauplemisvormide kasutamine jne.); kaupade ümberjaotamine tarbijate kooperatiivide ja kaupluste vahel; liigsete kaupade müük väljapoole rajooni piire (eriti hulgi- ja laadadel) jne.

Vananenud tegumoega ja esialgse väärtuse kaotanud kaupade müügi kiirendamisel on suur tähtsus nende õigeaegsel allahindamisel. Kaupade allahindlusega seotud kulude hüvituseks on moodustatud spetsiaalne fond. Kooperatiivsed organisatsioonid peavad kaks korda aastas tegema allahindlust: sügisel kevadsuvisel sortimendi kaupadele ja kevadel sügistaselise sortimendi kaupadele. Vajaduse korral tehakse allahindlust ka aasta teistel perioodidel.

Eraldi analüüsitakse turgudel kujunevate hindade alusel müüdavate põllumajandussaaduste varusid. Põllumajandussaaduste varude analüüsimine ei erine millegipoolt varude analüüsist põhikaubanduses.

Põllumajandussaaduste varude analüüsimisel liikide viisi (varude normatiivide kinnitamine liikide viisi ei ole vajalik) tuleb võrrelda varusid päevades erinevate kuupäevade sei-

suga. Eriti tähtis on võrrelda üksikute saaduste varusid aruandeaasta ja sellele eelneva aasta samade kuupäevade seisuga, kuna põllumajandussaadustega kauplemisel on suur tähtsus hooajalisuse teguril.

Koos normaalhoiujaga kaubavarude analüüsiga tuleb analüüsida kaubaringlust. Kaubaringlus iseloomustab keskmist perioodi, mille jooksul realiseeritakse kaubandusorganisatsiooni saabuval kaubad, samal ajal kui kaubavarud teatud kuupäevaks peegeldavad varude olukorda antud momendil. Kaubaringlust analüüsimate ei saa täielikku ettekujutust varude olukorrast ja nende liikumisest kogu perioodi jooksul.

Organisatsioonide ja ettevõtete viisi üldmahu järgi ning kaubagruppide lõikes teostatava analüüsi käigus võrreldakse tegelikku kaubaringlust päevades normatiiviga. Kaubaringluse normatiivideks on planeeritava aasta kvartaliteks kinnitatud kaubavarude normatiivid päevades. Lisaks sellele tuleb kaubaringlust võrrelda eelneva perioodi või möödunud aasta sama perioodi kaubaringlusega päevades. Näiteks analüüsides aruandeaasta IV kvartali kaubaringlust, tuleb seda võrrelda eelneva aasta IV kvartali tegeliku kaubaringlusega.

Kaubaringlus peab vastama normatiivile, kaubakäibeplani ületamise tingimustes on aga lubatud mõningane alanemine võrreldes normatiiviga. Kui eelneval perioodil ringlus aeglustus, siis selle kiirenemine on positiivseks näitajaks.

Kaubaringlus sõltub otseselt kaubavarude olukorrast ja kaubakäibest. Seetõttu tuleb ringluse normatiivile mittevastavuse või eelneva perioodiga võrreldes aeglustumise põhjusi otsida nimelt nendest näitajatest. Kaubavarude korrastamiseks ja kaubakäibe aktiveerimiseks tarvitusele võetud abinõud peavad normaliseerima kaubaringlust.

Vaatleme kaubaringluse analüüsi meie näites Oktjabrski Rajooni Tarbijate Kooperatiivide Liidu süsteemi jaekaubanduse kohta aruandeaasta IV kvartalis (tabel 11).

Tabeli andmetest nähtub, et aruandeaasta IV kvartali kaubaringlus Oktjabrski Rajooniliidu jaekaubanduses oli normatiivist 3,1 päeva aeglasem ja isegi mõningal määral aeglustus eelneva aasta IV kvartali tegeliku kaubaringlusega võr-

Tarbijate koopera- tiivid ja rajooni- liidu kaubandus- vork	Tegelik kauba- ringlus eelneva aasta IV kvar- talis (päeva- des)	Aruandeaasta IV kvartal						Aruandeaasta IV kvartali tegeliku kau- baringluse korvalekaldu- mine aasta IV kvartali kau- baringlusest päevades +, - (6-2)
		normaal- hoiuaja- ga kau- bavaru- de kesk- mine suurus (tuh.rbl.)	kaubandusvorgu te- gelik käive (tuh. rbl.)		tegelik kauba- ringlus päevades (3:5)	kauba- ring- luse norma- tiiv päeva- des (6-7)	tegeliku kauba- ringluse korvale- kaldumi- ne nor- matii- vist päe- vades (6-7)	
			kokku	sellest ühepäe- vane käi- ve				
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Oktjabrski	66,3	639,5	890,8	9,90	64,6	65	+ 0,4	- 1,7
Nikolski	69,2	297,9	389,6	4,33	68,8	67	+ 1,8	- 0,4
Lozovski	69,6	299,5	402,6	4,47	67,0	68	- 1,0	- 2,6
Ostrovski	77,5	221,4	253,5	2,82	78,5	71	+ 7,5	+ 1,0
Zaretski	79,2	146,2	148,5	1,65	88,6	74	+14,6	+ 9,4
Kokku	69,8	1604,5	2085,0	23,17	69,2	67,4	+ 1,8	- 0,6
Rajooni univer- saalkauplus ...	115,7	602,6	452,7	5,03	119,8	110	+ 9,8	+ 4,1
Kokku ja evõrk	78,0	2207,1	2537,7	28,20	78,3	75	+ 3,3	+ 0,3
Rajooniliidu kau- babaas (väikehul- gimüük)	52,0	58,5	105,3	1,17	50,0	50	-	- 2,0
Kõik kokku ..	76,9	2265,6	2643,0	29,37	77,1	74	+ 3,1	+ 0,2

reldes. Kaubaringluse aeglustumise põhjuseks süsteemis ter-
vikuna oli kaubaringluse järsk aeglustumine linnadest kaugel
asuvates Ostrovski ja Zaretski tarbijate kooperatiivides ja ra-
jooni universaalkauplustes.

Võib eeldada, et kaubaringluse aeglustumise peamiseks põh-
juseks linnadest kaugel asuvates tarbijate kooperatiivides on
IV kvartali käibeplani mittetäitmine. Plani mittetäitmine on
nõudlusele mittevastavate kaupade juurdeveo ja kaubanduse nõrga
organiseerimise tagajärg.

Kaubaringluse aeglustumise peamiseks põhjuseks rajooni
universaalkauplustes oli kaupade kuhjumine liigsete kaubakoguste
juurdeveo tagajärjel. Kaupade kuhjumine leidis aset kaubakäibe-
plani ületamise tingimustes.

Eraldi analüüsitakse hooajalise kogumise ja ennetähtaeg-
se kohale veo kaupu. Selle varudeliigi plaan kinnitatakse sum-
mas ja see sõltub ühe või teise kauba kogumise tähtaegadest.

Ennetähtaegse kohaleveo rajoonides kogutakse kõik vaja-
likud kaubad sõltuvalt navigatsiooni tähtaegadest, aastaajast,
mil teed on autotranspordile avatud, ja teistest tingimustest.
Seetõttu, analüüsides seda varude liik, tuleb nende summat pe-
rioodi lõpu kuupäevaks (või perioodisisesel kuupäeval) võrrelda
plaanilise summaga samaks kuupäevaks. Tuleb tähelepanelikult lä-
bi vaadata hooajalise kogumise ja ennetähtaegse kohaleveo kau-
pade sortiment ning välja selgitada, kas see vastab täielikult
tarbijate nõudmistele.

14. Kaupade jaevõrku saabumise analüüs

Kaupade juurdevedu kaubandusorganisatsioonidesse ja -et-
tevõtetesse peab toimuma kaupade saabumise plaani alusel.

Analüüsi ülesandeks on kontrollida kaupade saabumise plaani
täitmist ja määrata kindlaks selle mõju jaekäbele ning nor-
maalsete kaubavarude moodustumisele.

Kaupade saabumise analüüsiks kasutatakse tarbijate ko-
operatiivide ja rajooniliidu jaevõrgu statistilisi aruandeid, kus
kajastub saabumine kaubagruppide viisi ja organisatsioonis
või ettevõttes tervikuna.

Rajooniliidult saadavate fondi- ja teiste kaupade ning jaelüli poolt põhiliselt kohalikelt hankijatelt otstetavate tarbeesemete mahu väljaselgitamiseks tuleb kasutada kaubandusosakonna operatiivandmeid ja kaupade saabumise, väljamineku ja jääkide operatiivarvestuse vihikuid, mida peetakse igas tarbijate kooperatiivis ja rajooniliidu jaettevõttes. Vihikutes kajastub iga saabuv kaubapartii, kusjuures on ära näidatud konkreetne hankija.

Kaupade saabumist analüüsitakse üldmahus rajooniliidu süsteemi tarbijate kooperatiivide ja rajooniliidu jaettevõtete viisi ning kaubagruppide lõikes.

Analüüsimisel vaadatakse kaupade saabumise plaani täitmist tervikuna ja allikate viisi - kaubafondide ja jaelüli osatude osas eraldi.

Erilist tähelepanu tuleb pöörata kaupade saabumise plaani täitmise kontrollimisele eraldatud fondide osas. Kaupade õigeaegne saamine vajalikus sortimendis ja kogustes on jaekäibe normaalse arengu tähtis tingimus.

Iga kaubanimetuse osas on tarvis kontrollida, kas kõik tarbijate kooperatiivid ja rajooniliidu ettevõtted said käte neile fondidega eraldatud kaubad ja kas ei esinenud juhtumeid, et ühed tarbijate kooperatiivid said teiste arvel rohkem fondikaupu, kui oli ette nähtud. Mõnikord saavad keskustes asuvad tarbijate kooperatiivid rajooniliidult rohkem kaupu linnadest kaugel asuvate tarbijate kooperatiivide arvel. See avaldab mõju jaekäibeplaani ühtlasele täitmisele ja nõudluse rahuldamisele.

Analüüsi käigus tuleb võrrelda iga tarbijate kooperatiivi ja rajooniliidu ettevõtte tegelikult saadud kaubakoguseid neile fondidega eraldatud kogustega kaubanimetuste viisi nii kvartalite lõikes kui ka aasta kohta tervikuna.

Tarbijate kooperatiividest ja rajooniliidu ettevõtetest saab andmed nende poolt kohalikelt hankijatelt ostetud kaupade kohta (kaupade saabumise, väljamineku ja jääkide operatiivarvestuse vihiku materjalide põhjal). Ostude mahtu aruandeperioodi jooksul tervikuna ja üksikute kaupade viisi tuleb võrrelda eelneva perioodi vastavate andmetega. Peale selle tuleb määrata kohalike kaubaressursside osatähtsus kaupade kogusaabumisest

tarbijate kooperatiivi ja võrrelda seda varasemate perioodide vastavate andmetega. Kohalikele hankijatelt ostetud kaubakoguste suurenenine ja nende osatähtsuse kasv avaldavad soodsat mõju kõigepealt nõudluse rahuldamisele.

Kontrollimisel tuleb välja selgitada kaubakoguste, sortimendi, kvaliteedi ja hanketähtaegade vastavus lepingutingimustele. Samuti tuleb välja selgitada, kas rakendati materiaalseid sanktsioone (trahvid, viivised, leppetrahvid) lepinguid rikkunud hankijatele.

Eraldi tuleb jälgida kolhoosidelt komisjonile võetud ja kolhoosnikutelt ning teistelt kodanikele kokkuostetud põllumajandussaaduste saabumise plaani täitmist üldmahus aasta kohta tervikuna. Statistilises aruandluses ei kajastu nende saabumine, kuid andmed müügi ja jääkide kohta võimaldavad määrata saabumise mahtu tuntud valemi $S = M + J_2 - J$ järgi.

Üksikute saadusteliikide saabumist aruandeaastal tuleb võrrelda eelneva aastaga. See võimaldab välja selgitada, kas paranes saabuvate kaupade kvaliteet.

Et täielikumalt välja selgitada kaupade saabumise mõju käbele ja kaubavarudele, tuleb jaekäibe analüüsi kõiki näitajaid vaadelda omavahelises seoses, määrates iga näitaja kõrvalkaldumise plaanist.

Tabel 12 iseloomustab kaupade saabumise olukorda tarbijate kooperatiivides ja rajooniliidu jaevõrgus ning selle mõju teistele plaaninäitajatele. Tabelis on toodud Oktjabrski Rajooni Tarbijate Kooperatiivide Liidu aruandeaasta jaekäibe näitajad bilansivormis.

Oktjabrski tarbijate kooperatiivis ületati kaupade saabumise plaan 59 500 rubla võrra. Seetõttu ületati ka käibeplaan 55 000 rubla võrra. Kaubad 4 500 rubla ulatuses suunati kaubavarude täiendamiseks. Aasta lõpuks ületasid kaubavarud plaani 4 500 rubla ulatuses.

Teistsuguseks kujunes olukord Zaretski tarbijate kooperatiivis. Kaupade saabumise plaan jäi täitmata 6 700 rubla ulatuses ja käibeplaan 25 000 rubla ulatuses. Sellest järeldub, et vaatamata kaupade saabumise plaani mittetäitmisele kasvavad kaubavarud 18 300 rubla võrra:

$$- 6\,700 \text{ rubla} - (- 25\,000 \text{ rubla}) = 18\,300 \text{ rubla.}$$

(tuh. rbl.)

Tabel 12

Tarbijate kooperatiiv- id ja ra- jooniliidu kaubandus- vork	Aruandeaasta jaekäive				Kaubavagud aruande- aasta lõpuks (jooks- vad ja hooajalised)			Kaupade saabumine aruandeaastal			Tegeliku käibe kor- valekaldu- mine plaan- ilisest	
	plaan	tegelik	kõrvalekaldu- mine plaanist (+, -)	kaubavagud aru- andeaasta algu- seks (jooksvad ja hooajalised)	plaan järgi neva aasta I kvarta- liks	tegelik	kõrvale- kalduvine (+, -)	plaan	tegelik	kõrvale- kalduvine (+, -)	kaupade saabumi- se ar- vel	
											varude muutu- se arvel	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Oktjabrski	3790	3845	+55	645,2	647,1	651,6	+ 4,5	3791,9	3851,4	+59,5	55	-
Nikolski	1590	1603	+13	292,0	294,8	300,4	+ 5,6	1592,8	1611,4	+18,6	13	-
Lozovski	1620	1643	+23	305,4	307,8	303,3	- 4,5	1622,4	1640,9	+18,5	18,5	4,5
Ostrovski	1030	1015	-15	208,6	207,5	217,1	+ 9,6	1028,9	1023,5	- 5,4	5,4	9,6
Zaretski	590	565	-25	130,0	128,3	146,6	+18,3	588,3	581,6	- 6,7	6,7	18,3
Kokku	8620	8671	+51	1581,2	1585,5	1619,0	+33,5	8624,3	8708,8	+84,5	51,0	-
Rajooni uni- versaalkaup- lus	1678	1686	+ 8	560,4	562,4	615,1	+52,7	1680,0	1740,7	+60,7	8	-
Kokku jaekäi- ve	10 298	10 357	+59	2141,6	2147,9	2234,1	+86,2	10 304,3	10 449,5	+145,2	59	-
Rajooniliidu kaubabaas (müük väike- hulgi korras)	402	406	+ 4	55,4	59,1	54,1	- 5,0	405,7	404,7	- 1,0	-	4
Kõik kokku	10 700	10 763	+63	2197,0	2207,0	2288,2	+81,2	10 710,0	10 854,2	+144,2	63	-

15. Rajooniliidu jaekäibe planeerimine üldmahus

Jaekäibeplaanide läbitöötamine rajooniliitudes ja tarbijate kooperatiivides algab üldmahu määramisest plaan-avalduse jaoks. Arvestused tehakse käibe kohta tervikuna ja liikide viisi (kaubandusvõrgu ja tootlustusettevõtete käibe) eelseisvaks aastaks kvartalite kaupa.

Pärast aastaks kvartalite viisi kinnitatud jaekäibeülesande saamist oblastiliidult määrab rajooniliit selle ülesande piires jaekäibeplaanid tarbijate kooperatiividele ja rajooniliidu ettevõtetele. Rajooni tarbijate kooperatiivis ja rajooniliidu süsteemi kuuluvates tarbijate kooperatiivides tehakse vastavad arvestused ettevõtete viisi.

Jaekäibe mahu määramise aluseks rajooniliidu (rajooni tarbijate kooperatiivi) plaan-avalduses tuleb võtta teenindatava elanikkonna ostufond. Ostufondi asemel võib kasutada andmeid elanikkonna rahaliste tulude põhikirjete kohta.

Jaekäibe arengu seaduspärasuseks on selle pidev kasv. Seetõttu tuleb plaanilistes arvestustes ette näha käibe edasine kasv võrreldes käesoleva aasta loodetava käibega. Suurenemise mahu määramisel tuleb arvestada viimastel aastatel saavutatud keskmisi käibekasve. Samuti tuleb silmas pidada tarbijate kooperatsioonile perspektiivplaanides ettenähtud aasta jaekäibe keskmisi juurdekasve kogu maa, oblasti ja rajooni ulatuses.

Seejuures peab jaekäibe kasvama kiiremini kui elanikkonna ostufond. Arvestuste teel saadud aasta jaekäibe plaaniline summa ei tohi olla väiksem kõigi tarbijate kooperatiivide ja rajooniliidu ettevõtete plaan-avalduste liitmisel saadud käibe summast.

Käibe kiirem kasv võrreldes ostufondi kasvuga peab tagama käibe ja elanikkonna ostufondi protsendilise suhte paranemise.

Käibe ja ostufondi protsendilise suhte leidmiseks tuleb määrata kaupade müügiplaan organisatsioonidele ja ettevõtetele. Selle plaani määramisel tuleb lähtuda organisatsioonide ja ettevõtete tellimisavaldustest, arvestades sealjuures ka müükide dünaamikat möödunud aastatel.

Käibe osatähtsuse määramisel ostufondist tuleb kavandatud käibesummast lahutada plaanilised müügid organisatsioonidele ja ettevõtetele.

Eraldi määratakse põllumajandussaaduste müügiplan. Arvestatakse eelmisel aastal saavutatud käibemahtu, tarbijate kooperatiivide ja põllumajandussaadustega kauplevate rajooniliidu kaupluste plaan-avaldusi, saaduste ülejääkide kokkuostu arenguperspektiive ja tarbijate nõudlust.

Ettenähtud jaekäibeplaan (koos põllumajandussaaduste müügi) põhjendamiseks tuleb kasutada ka sellist näitajat nagu rajooniliidu süsteemi käibe osatähtsus rajooni kõigi kaubandusorganisatsioonide kogu jaekäibes.

Pidades silmas maakaubanduse eelisarengut võrreldes linna-kaubandusega, peab rajooniliidu süsteemile plaanilistes arvestustes ettenähtud käibe osatähtsus rajooni kogukäibest tõusma.

Rajooniliidule või rajooni tarbijate kooperatiivile eelseisvaks aastaks kinnitatud jaekäibe piires (ilma põllumajandussaaduste müügi käibeta) määratakse kaubandusvõrgu ja toitlustusettevõtete käibeplaanid.

Sealjuures on ette nähtud nii kaubandusvõrgu kui ka toitlustusettevõtete käibe edasine kasv. Nimetatud käibeliikide vaheline õige suhe saavutatakse arvestades teenindatava rajooni majanduslikke iseärasusi (teenindatava elanikkonna koosseis jne.), kaubandusvõrgu ja toitlustusettevõtete olukorda ja arenguperspektiive ning tarbijate nõudlust. Valdavas osas tuleb ette näha toitlustusettevõtete käibe eeliskasv.

Oktjabrski Rajooni Tarbijate Kooperatiivide Liidu jaekäibe mahu arvestus planeeritavaks aastaks (plaan-avalduse jaoks) on toodud tabelis 13. Selles ja järgnevates tabelites on loodetav käibe tinglikult võrdsustatud käesoleva aasta tegeliku käibega, s. o. ta on võrdne jaekäibe analüüsimisel kasutatud käibesummaga.

Meie näites ületab elanikkonnale müüdvate kaupade käibe kasvutempo (7,8%) elanikkonna ostufondi kasvutempo (6%). Tulemusena paraneb käibesuhe ostufondi 81,6%-lt jooksva aastal 83%-ni eelseisval aastal. Sealjuures kogu jae-

(tuh. rbl.)

Tabel 13

Näitajad	Jooksev aasta (loode-tavad andmed)	Planeeritav aasta		
		tarbijate kooperatiivide ja rajooniliidu ettevotete plaan-ayalduste põhjal summeeritud käive	plaani projekt	projekt %des jooksvast aastast
1. Tarbijate kooperatsiooni poolt teennindatava elanikkonna ostufond	12 470	-	13 220	106,0
2. Rajooniliidu süsteemi jaekäive sellest:	10 763	11 470	11 570	107,5
a) kaupade müük kolhoosidele, organisatsioonidele ja ettevotetele	583	-	600	103,0
b) kaupade müük elanikkonnale	10 180	-	10 970	107,8
3. Elanikkonnale müüdud kaupade suhe ostufondi (rida 26 reast 1, protsentides)	81,6	-	83,0	-
4. Rajooniliidu süsteemi jaekäibe summast:				
a) kaubandusvõrgu käive	9 843	10 480	10 570	107,4
b) toitlustusettevotete käive	920	990	1 000	108,7
5. Rajooni kõigi kaubandusorganisatsioonide jaekäive	13 212	-	14 170	107,2
6. Rajooniliidu süsteemi käibe osatähtsus rajooni kogu jaekäibes (rida 2 reast 5, protsentides)	81,5	-	81,6	-
7. Peale selle rajooniliidu käive pollumajandussaaduste müügist	381	400	400	105,0
8. Rajooniliidu süsteemi kogu jaekäive (rida 2 + rida 7)	11 144	11 870	11 970	107,4

käibe summa ületab mõningal määral tarbijate kooperatiivide ja rajooniliidu jaettevõtete plaan-avaldustes ettenähtud käivete liitmisel saadud summa.

Rajooniliidu süsteemile kavandatud jaekäibe kasv (koos põllumajandusaaduste müügi käibega) on suurem rajooni kõigi kaubandusorganisatsioonide käibekasvust. Seetõttu tõuseb tarbijate kooperatsiooni käibe osatähtsus rajooni kogu jaekäibes 81,5 %-lt käesoleval aastal 81,6 %-ni planeeritaval aastal. Suuri nihkeid selle näitaja osas meie näites ei saa olla, kuna tarbijate kooperatsiooni süsteem on Oktjabrski rajoonis ülekaalus ja teenindab mitte ainult maatarbijaskonda, vaid ka linnakodanikke.

Projekt näeb ette toitlustusettevõtete käibe eeliskasvu võrreldes kaubandusvõrgu käibega. See vastab elanikkonna nõudlusele ja käibe arengu kohalikele tingimustele liikide viisi.

Edasised arvestused on seotud käibesummade määramisega igaks kvartaliks aasta käibesumma piires.

Selleks jälgitakse eelneva aasta rahaliste tulude arengut ja teisi rajooni majanduse näitajaid kvartalite viisi ning võetakse arvesse möödunud aastate käibe areng kvartalite viisi, kasutades selleks kvartalite osatähtsuse näitajat.

Rahalise töötasu osa kasvuga kolhoosides ja seoses sovhooside võrgu arenemisega võivad kvartalikäivete osatähtsuste vahed teatud määral tasanduda.

Jaekäibeplaani arvestusi kvartalite viisi võib teha tabeli 14 abil.

Tabelis on toodud Oktjabrski Rajooni Tarbijate Kooperatiivide Liidu süsteemi kogu jaekäibeplaani (ilma põllumajandusaaduste müügi käibeta) arvestus eelseisva aasta kvartalite viisi. Sama tabeli vormis töötatakse välja kaubandusvõrgu, toitlustusettevõtete ja põllumajandussaadusi realiseerivate ettevõtete jaekäibeplaanid kvartalite viisi.

Arvutusi antud tabelis võib alustada kvartalikäibe osatähtsuste määramisest eelseisvaks aastaks. Pärast kvartalite käibesummade leidmist osatähtsuste järgi tuleb leida käibe dünaamika võrreldes jooksva aasta kvartalikäibega. Kui dünaamika osutub vastuvõetavaks, võib piirduda esialgse arvestusega. Vajaduse korral tuleb kvartalikäibe osatähtsusi muuta.

Meie näites kinnitati I kvartali osatähtsuseks 23,5%, mis kindlustab käibe kasvu 9,9% aruandeaasta I kvartaliga võrreldes. See on kõige kõrgem kasv võrreldes käibekasvuga teistes kvartalites ja õigustab ennast täielikult, kuna puuduste tõttu kaubanduse organiseerimisel jäi käesoleva aasta I kvartali plaan suuresti täitmata. Sealjuures on plaani projektis IV ja I kvartali osatähtsuste vahet vähendatud põhjendamatult 4,1%-lt käesoleval aastal 3,0%-ni eelseisval aastal.

Samuti kui rajooniliidu süsteemis planeeritakse jaekäivet ka tarbijate kooperatiivi plaan-avalduse jaoks. Sel juhul võib kasutada samu tabeleid mis rajooniliidu süsteemile jaekäibeplaani projekti määramiselgi.

Pärasat rajooniliidu süsteemile jaekäibe mahu kinnitamist oblastiliidu poolt aastaks kvartalite viisi määratakse jaekäibeplaani kõigile tarbijate kooperatiividele ja rajooniliidu ettevõtetele. Arvestusteks kasutatakse läbitöötamistabelit, milles üksikute majanduslike näitajate kõrval kajastub ka planeeritavale aastale eelnenud aasta jaekäive, tarbijate kooperatiivide ja rajooniliidu ettevõtete plaan-avalduste põhjal saadud jaekäive, planeeritavaks aastaks ettenähtud käive ja planeeritava käibe dünaamika võrreldes eelneva aastaga. Samasugune n ka tarbijate kooperatiivi jaekäibeplaani ettevõtete viisi läbitöötamise tabel.

Planeeritavale aastale eelneva aasta jaekäive peab olema võrreldav eelseisva aasta plaaniga. See tähendab, et eelneva aasta tegelik (loodetav) käive tuleb ümber arvutada juhul, kui antud aastal toimub võrgu üleandmine või vastuvõtmine. Kui näiteks tarbijate kooperatiivile kuulunud kauplus planeeritavale aastale eelnenud aasta 1. juunist anti üle TVO-le, siis tuleb selle kaubandusettevõtte käive aasta algusest kuni 1. juunini lahutada antud tarbijate kooperatiivi tegelikust (loodetavast) jaekäibest. Vastupidi, kui tarbijate kooperatiiv võttis 1. juunil TVO-lt üle kaupluse, siis selle käive 1. jaanuarist 1. juunini (TVO statistilise aruande järgi) tuleb lisada tarbijate kooperatiivi jaekäibele planeeritavale aastale eelneval aastal.

Samasugused ümberarvestused tehakse ka juhul, kui toimub võrgu üleandmine ühelt tarbijate kooperatiivilt teisele sees teenindatava piirkonna muutumisega. Ümberarvestus-

Kvartalid	Jooksvale aastale eelneva aasta kvartalite käibe osatähtsused käibes (%-des)	Jooksev aasta					Eelneva aasta			
		plaan		tegelik (loodetav) täitmine			tarbijate kooperatiivide ja raionililidu ettevõtete plaanavaliduste põhjal summeeritud käive	kinnitatav käive (tuh.rbl.)	käibe osatähtsused kvartalite loikes (%)	Kinnitatav käive protsentides jooksva aasta tegelikust (loodetavast) käibest
		käive (tuh. rbl.)	osatähtsus (%)	käive (tuh. rbl.)	osatähtsus (%)	plaan täitmise protsent				
I	23,2	2500	23,3	2475	23,0	99,0	2700	2720	23,5	109,9
II	23,9	2600	24,3	2626	24,4	101,0	2770	2800	24,2	106,6
III	26,0	2750	25,8	2745	25,5	99,5	2950	2980	25,8	108,6
IV	26,9	2850	26,6	2917	27,1	102,3	3050	3070	26,5	105,2
Aasta jooksul	100,0	10 700	100,0	10 763	100,0	100,6	11 470	11 570	100,0	107,5

Märkus. I, II ja III kvartali käibed lahtis 5 on tegelikud (plaan töötatakse välja novembris), IV kvartali ja aasta käibed aga loodetavad.

te tulemusena on aruandeaasta andmed võrreldavad eelseisva aasta plaaniga ja neid võib kasutada lähtetingimusega plaani määramisel eelseisvaks aastaks.

Jaekäibeplaan rajooniliidu tarbijate kooperatiividele ja jaettevõtetele töötatakse kõigepealt välja üldsummas, seejärel liikide viisi - kaubandusvõrgule ja toitlustusettevõtetele.

Arvestuste aluseks on planeeritavale aastale eelnenud aastal saavutatud käibemaht, planeeritava aasta jaekäibeülesanne ja selle dünaamika võrreldes eelneva aasta käibega. Igale tarbijate kooperatiivile ja rajooniliidu ettevõtetele ettenähtud käive peab näitama kasvutendentsi võrreldes eelneva aastaga. See ei tohi olla madalam kooperatiivide ja rajooniliidu ettevõtete poolt nende plaan-avaldustes ettenähtud käibeplaanist.

Käibeplaanil konkreetselt mahu määramisel tuleb arvestada muudatusi elanikkonna arvus, koosseisus ja tuludes, nühkeid nõudluses, kaupadega kindlustatuse parandamise perspektiive kohalike ressursside arvel, samuti teisi majanduslikke näitajaid.

Kasutada tuleb ka jaekäibe analüüsi andmeid, mis aitavad õigemini hinnata käibe suurenemise võimalusi tarbijate kooperatiivides ja rajooniliidu ettevõtetes.

Arvestused tuleb teha järgnevalt. Rajoonides, kus kaupade väikehulgimüügi kolhoosidele ja teistele organisatsioonidele tegeleb rajooniliidu hulgiladu, tuleb kõigepealt määrata selle käibeliigi maht, arvestades kolhooside ja teiste organisatsioonide tellimisavaldusi ning analüüsi andmeid. Seejärel määratakse rajooniliidu jaettevõtete käibemaht.

Konkreetsete käibekasvude määramisel tuleb arvestada kaupade sortimenti, millega kauplevad rajooniliidu jaettevõtted, kaupade müügi dünaamikat rajooniliidu süsteemis möödunud aastatel, nõudluse arendamise perspektiive, varustamise võimalusi, planeeritavale aastale eelneva aasta plaani täitmise ja käibedünaamika analüüsi andmeid nende ettevõtete kohta ja plaan-avaldusi.

Käibekasvu määramisel igale tarbijate kooperatiivile tuleb jälgida nende käibe ja teenindatava piirkonna elanikkonna rahaliste tulude suhet planeeritavale aastale eelneval aastal. Tarbijate kooperatiividele, kus see protsendiline vahe on madalam süsteemi keskmisest, tuleb planeerida käibe kõrgem kasvutempo.

Käibe ja elanikkonna rahaliste tulude protsendilise suhte hinnang pole ammendav ja ei asenda kõiki jaekäibe põhjendamiseks vajalikke andmeid. On tarvis silmas pidada ka eelneva aasta jaekäibe arengut tarbijate kooperatiivides, tarbijate nõudlust, muudatusi tegevuspiirkonna majanduses ja elanikkonna rahaliste tulude dünaamikat tarbijate kooperatiivide piirkondades.

Jaekäibeplaani põhjendamiseks tarbijate kooperatiivide viisi tuleb kasutada ka sellist näitajat, nagu seda on käive ühe inimese kohta. Selleks jagatakse ettenähtud käibeplaan (välja arvatud müügid organisatsioonidele) teenindatava elanikkonna arvuga.¹ Kõrvutades planeeritavat käivet ühe elaniku kohta eelneva aasta tegeliku käibega igas tarbijate kooperatiivis ja võrreldes tarbijate kooperatiivide näitajaid omavahel, on võimalik anda hinnang kavandatavale käibeplaanile, vajaduse korral parandades tarbijate kooperatiividele kinnitatud käibesummasid.

Meie näites kinnitas oblastiliit Oktjabrski Rajooni Tarbijate Kooperatiivile planeeritavaks aastaks järgmise jaekäibeülesande, arvestades tema plaan-avaldust²:

	(tuh. rbl.)
Kaubandusvõrgu käive	10 570
Toitlustusettevõtete käive	1 000
Kogu jaekäive	11 570
Peale selle põllumajandussaaduste müü- gikäive turgudel kujunevate hinda- dega	400

Oktjabrski Rajooni Tarbijate Kooperatiivide Liidu jaekäibeplaani arvestus aastaks tarbijate kooperatiivide ja rajooniliidu ettevõtete viisi vastavalt oblastiliidu poolt üldmahus kinnitatud ülesandele on toodud tabelis 15. See tabel kujutab endast kehtiva plaanide läbitöötamise tabeli lühendatud varianti.

¹ Arvestuste tegemisel võib müügid organisatsioonidele tarbijate kooperatiivides võtta eelneva aasta tegelike müükide tasemel.

² Meie näites kinnitas oblastiliit ülesande Oktjabrski Rajooni Tarbijate Kooperatiivide Liidu poolt esitatud plaan-avalduse tasemel.

Meie näites on rajooni universaalkaupluse ja rajooni-
liidu baasi (väikehulgi) käibeplaani kavandatud esitatud plaan-
avalduste põhjal. Kasvutempo on eelneva aastaga võrreldes ma-
dalam rajooni keskmisest. Tarbijate kooperatiivide käive kokku
moodustab 9 350 000 rubla (11 570 000 - 420 000 - 1 800 000),
mis on 7,8% kõrgem eelneva aasta vastavast käibest (rajooni-
liidu süsteemi keskmine juurdekasv on 7,5%). Kõige kõrgem käi-
bekasv (13,3%) on ette nähtud linnadest kaugel asuvale Zaretski
tarbijate kooperatiivile, kes ei täitnud eelneva aasta käi-
beplaani ja kus käibe ning elanikkonna rahaliste tulude suhe
on kõige madalam (60%). Kõige väiksem käibekasv (6,9%) on ette
nähtud keskuses asuvale Oktjabrski tarbijate kooperatiivile, kes
eelmisel aastal täitis jaekäibeplaani ja kus käibe ning elan-
nikkonna rahaliste tulude suhe oli kõige kõrgem (70,1%).

Tarbijate kooperatiividele kavandatud käibesummad on mõ-
ningal määral kõrgemad esitatud plaan-avaldustest. Need summad
kindlustavad kaupade müügi edasist kasvu arvestatult ühe
elaniku kohta ja selle näitaja ühtlustumist tarbijate koopera-
tiivides. Kui näiteks käive ühe elaniku kohta Oktjabrski Tarbi-
jate Kooperatiivis oli eelmisel aastal 48 rubla suurem kui Za-
retski tarbijate kooperatiivis (234 rbl. - 186 rbl.), siis pla-
neeritaval aastal väheneb see 37 rublani (245 rbl. - 208 rbl.).

Kõigis tarbijate kooperatiivides, välja arvatud Zaretski
tarbijate kooperatiiv, ületab toitlustusettevõtete käibekasv kam-
bandusvõrgu käibekasvu. Zaretski tarbijate kooperatiivi toit-
lustusettevõtete võrgu moodustavad ainult einelauad, kellele po-
le vaja ette näha suurt käibekasvu.

Aasta käibeplaani piirides määratakse kvartali käibeplaa-
nid rajooniliidu ettevõtetele ja igale tarbijate kooperatiivile.
Arvestused tehakse samuti kui plaanide määramisel kvartali-
te viisi plaan-avalduse koostamisel. Sealjuures peavad kõigile
tarbijate kooperatiividele ja rajooniliidu ettevõtetele kin-
nitatud kvartalikäibed vastama oblastiliidu poolt teatatud
käibeülesannetele.

Määratud kvartaliplaanide piirides töötatakse väl-
ja kuuplaanid. Hiljemalt 15 päeva enne kvartali algust
jaotavad kõik tarbijate kooperatiivid kaubandusettevõ-

(tuh. rbl.)

Tarbijate kooperaatiivid ja rajooniliidu jaetted	Planeeritava aastale eelnev aasta							
	tegelik (loodetav) jaekäive, mis on võrreldav järgneva aasta plaaniga			kaubakäibe suhe elanikkonna rahalisesse tuludesse (%-des)	kogu kaubakäive arvestatult ühe inimese kohta (rbl.)	tarbijate kooperatiivide ja rajooniliidu ettevõtete plaan-aval-dused		
	kokku	selest				kogu kaubakäive	selest	
		kaubandusvork	toitlustysettevotted	kaubandusvork	toitlustysettevotted			
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Oktjabrski	3845	3313	532	70,1	234	4100	3530	570
Nikolski	1603	1458	145	68,0	227	1700	1545	155
Lozovski	1643	1506	137	68,2	215	1730	1580	150
Ostrovski	1015	946	69	64,2	194	1100	1025	75
Zaretski	565	528	37	60,0	186	630	590	40
Kokku	8671	7751	920	67,9	220	9260	8270	990
Rajooni universaalkauplus	1686	1686	-	-	-	1790	1790	-
Rajooniliidu kaubaas (väikehulgi)	406	406	-	-	-	420	420	-
Kõik kokku	10 763	9843	920	-	263	11 470	10 480	990

Järg

Planeeritav aasta				Planeeritav aasta %-des eel- neva aasta käibest			
kinnitatav käibeplaan			teenin- datava elanik- konna arv (ini- mest)	kogu kauba- käive ar- vestatult ühe inime- se kohta	kokku	sellest	
kokku	sellest					kaubän- dusvork	toitlustus- ettevõtted
	kaubän- dusvork	toitlustus- ettevõtted					
10	11	12	13	14	15	16	17
4110	3540	570	16 620	245	106,9	106,8	107,1
1720	1560	160	7 000	239	107,3	107,0	110,3
1760	1610	150	7 600	226	107,1	106,9	109,5
1120	1040	80	5 200	211	110,2	109,9	116,0
640	600	40	3 000	208	113,3	113,6	108,1
9350	8350	1000	39 420	233	107,8	107,7	108,7
1800	1800	-	-	-	106,8	106,8	-
420	420	-	-	-	103,5	103,5	-
11 570	10 570	1000	39 420	278	107,5	107,4	108,7

Märkus. Lahtrid 2-6 on täidetud tabeli 5 andmete põhjal (jaekäibe analüüs üldmahu järgi).

tetele kvartali käibeplaani kuude viisi ja saadavad oma plaanid rajooniliidule kinnitamiseks. Sama arvestus tehakse ka rajooniliidu ettevõtetele.

Tarbijate kooperatiivide ja rajooniliidu ettevõtete ettepanekute põhjal koostatakse süsteemi käibeplaani jaotus kuude viisi, kus vajaduse korral tehakse täpsustusi. Täpsustatud plaan kinnitatakse rajooniliidu juhatuse poolt ja teatatakse tarbijate kooperatiividele ja rajooniliidu ettevõtetele hiljemalt 7 päeva enne kvartali algust. Samal ajal teatavad rajooniliidud kinnitatud kuuplaanid ka oblastiliitudele.

Käibemahu määramisel kvartali igaks kuuks tuleb hoolikalt analüüsida käibe arengut möödunud aastate vastayates kvartalites kuude viisi (läbitöötamistabelis kasutatakse sellist näitajat nagu vastava kuu käibe osatähtsus kvartali käibes möödunud aastatel), samuti arvestada planeeritava perioodil toimuvaid muudatusi majanduses ja tööttingimustes.

16. Jaekäibe sortimendiline planeerimine

Jaekäibe sortimendilise planeerimise ülesandeks on määrata kaubarühmade viisi selline realiseerimise maht, mis kõige täielikumalt vastaks elanikkonna nõudlusele ja kolhooside ning teiste organisatsioonide nõudmistele.

Planeerimisel võetakse aluseks planeeritavale aastale eelneva aasta tegelikud käibeandmed kaubagruppide viisi ja jaekäibe sortimendilise analüüsi andmed, mis võimaldavad välja tuua käibe koostise muutumise iseärasusi ja arvestada neid planeerimisel.

Tingimata tuleb arvestada tarbijate nõudlust ja selle rahuldamise astet eelneval aastal. Selleks tuleb tähelepanelikult tutvuda nõudluse uurimise kontroll-korrespondentpunktide materjalidega, sissekannetega kauplustes asuvates nõudmiste ja ettepanekute vihikutes, uurimuste, volinike (liikmete) koosolekute ja ostjate konverentside materjalidega, näitusmüükide tulemustega ning teiste nõudlust ja selle rahuldamist iseloomustavate materjalidega. Rajooniliidu ja tarbijate kooperatiivide statistiliste aruannete ning kaubandusettevõtete inven-

teerimisnimestike põhjal tuleb jälgida kaubavarude liikumist. Madalad varud ühe või teise kauba normaalse juurdeveo tingimustes on üks kõrgendatud nõudluse tunnuseid.

Plaani koostamisel tuleb silmas pidada spetsialiseeritud kaubandusvõrgu arenguperspektiive ja üksikute kaupade müügi progressiivsete vormide juurutamist, mis võib soodustada nõudluse kasvu vastavate kaupade osas. Nõudluse kasvule üksikute kaupade osas aitab kaasa kaubandusorganisatsioonide poolt kaupade reklaamimine.

Rajooniliit koostab sortimendilise jaekäibeplaani talle kinnitatud käibemahu piires (kaubandusvõrgu ja toitlustusettevõtete käibe ilma põllumajandussaaduste müügita).

Lisaks sellele tuleb sortimendiline jaekäibeplaan koostada ainult kaubandusvõrgule. Sellela on võimatu õigesti leida kaubavarude normatiive summas kaubagruppide viisi.

Sortimendilise jaekäibe määramisel tuleb kõigepealt välja tuua need kaubagrupid, mille osas on nõudlust võimalik rahuldada täies ulatuses. Nende kaupade osas tuleb käibeplaan koostada arvestusega, et nõudlus rahuldatakse täielikult. Siiani veel piiratud fondidega kaupade osas (selliste kaupade loetelu lüheneb iga aastaga) tuleb peale nõudluse arvestada ka võimalikke kaubaressursse.

Käibeplaani koostamisel esmajärgulise vajaduse kaupadele (leivatpoted, sool, suhkur jt.) tuleb lähtuda analüüsi andmete põhjal määratavast keskmisest tarbimisest ühe elaniku kohta, arvestades ka edasise arengu perspektiive, ja teenindatava elanikkonna arvust. Mõningate kaupade osas tuleb arvestada ka kolhooside ja kolhoosnikute, toidukaupade osas haiglate, internaatkoolide ja teiste asutuste vajadusi.

Näitena toome soola käibe arvestuse.

Näide. Inimene tarvitab aastas (koos majapidamise vajadustega) 12 kg soola. Teenindatava elanikkonna arv on 39 420 inimest. Elanikkonna soolavajadus on seega

$$12 \times 39\,420 = 473\,040 \text{ kg ehk ümardatult } 473 \text{ tonni.}$$

Vastavalt arvestustele vajavad kolhoosid ja elanikkond juurvilja soolamiseks ja loomadele söötmiseks 149 tonni soola. Juurvilja soolamine elanikkonna poolt võetakse arvesse ainult turul või tarbijate kooperasiiooni kaudu realiseeritavas osas.

Soola üldvajadus on

$$473 + 149 = 622 \text{ tonni.}$$

Kui 1 tonni soola keskmiseks hinnaks lugeda 40 rubla, siis soola jaekäibeplaan on

$$40 \times 622 = 24\,880 \text{ rubla ehk ümardatult } 25 \text{ tuh. rubla.}$$

Nõudluse olukorra jälgimine on paljude keeruka sortimendi kaupade müügiplaani õige määramise põhitingimus. Enamõu-
tavatele kaupadele tuleb ette näha suurem käibekasv. See kind-
lustab nende kaupade osatähtsuse tõusu plaanilises käibes.

Käibeplaan kaubagruppide viisi põhjendamise vajalikuks
tingimuseks on plaanilise müügi määramine ühe teenindatava elaniku kohta. Et oleks võimalik otsustada, kas üksikute kaupade müük elaniku kohta on õigesti planeeritud, tuleb vaadelda möödunud aastate vastavaid näitajaid. Samuti tuleks andmeid võrrelda ka rajooni eesrindlike tarbijate kooperatiivide andmetega müükidest ühe elaniku kohta. Üksikjuhtudel võimaldab kaupade ühe elaniku kohta müügi hinnang leida planeerimisel tehtud vead ja parandada esialgselt määratud käibesumma antud kaubagrupi osas.

Käibe planeerimisel tuleb arvestada ka võimalikke kauba-ressursse.

Näide. Rajooniliidu võimalikke nahkjalatsite ressursse planeeritavaks aastaks hinnatakse 400 000 rubla väärtuses. Nahkjalatsite varud aasta alguseks moodustavad 200 000 rubla, sellest ülenormatiivsed 50 000 rubla. Jalatsite varu normaatiiv aasta lõpuks on 180 000 rubla. Aasta alguses olemasolevaid halvasti realiseeritavaid jalatseid tuleb planeeritaval aastal alla hinnata 15 000 rubla ulatuses ja müüa väljaspool rajooni piire 25 000 rubla eest. Jalatsite jaekäibeplaan on seega

$$(400\,000 + 200\,000) - (180\,000 + 15\,000 - 25\,000) = 380\,000 \text{ rubla.}$$

Kui leitud jaekäibemaht jalatsite osas kindlustab kõrgema kasvu kui kõigi kaubagruppide keskmine käibekasv ja müük ühe elaniku kohta kasvab küllaldaselt, siis võib jääda määratud plaanilise käibesumma juurde.

Kui käibesumma (380 000 rubla) ei ole küllaldane, võib käibemahtu suurendada tingimusel, et leitakse nahkjalatsite täiendavaid ressursse.

Teine näide. Aruandeaastal müüdi õmblustooteid 781 800 rubla eest ja rahuldati põhiliselt nõudmine nende järele. Kuid nõudmine õmblustoodete järele kasvab kiiresti. Oletame, et analüüs näitas õmblustoodete müügi kasvu rajooniliidu süsteemis ühe elaniku kohta viimastel aastatel keskmiselt 5-7% (aruandeaastal isegi rohkem). Järelikult võib soodsates kaupadega varustamise tingimustes näha ette õmblustoodete müügi edasist kasvu ühe elaniku kohta, näiteks 8%. Kuna teenindatava elanikkonna arv planeeritaval aastal kasvab 2%, moodustab õmblustoodete käibe indeks $1,08 \times 1,02 = 1,1016$ ehk ümardatult 1,10. See tähendab, et õmblustoodete käive peab kasvama 10%. Teeme arvestuse:

$$\frac{781\ 800 \times 110}{100} = 860 \text{ tuh. rubla (ümardatult).}$$

Toodud summa kindlustab õmblustoodete osatähtsuse kasvu käibes 7,27%-lt aruandeaastal 7,43%-ni planeeritaval aastal (tabel 16).

Pikaajalise kasutuse kaupade (raadiote, jalgrataste, õmblusmasinate jt.) müügiplaani leidmisel tuleb silmas pidada käibe dünaamikat viimase 2-3 aasta jooksul ja andmeid elanikkonna varustatuse kohta nende toodetega (rajooniliidu materjalide põhjal nende kaupade müügi kohta viimase 8-10 aasta jooksul ja ringkõsitluste andmete põhjal). Tuleb silmas pidada elanikkonna nõudlust, olemasolevaid kaubavarusid ja kaubaressursse (fonde ja fondeerimata kaupade käibesse haaramise võimalusi). Sealjuures tuleb arvestada kultuur-elukondlike kaupade tootmise kiiret kasvu ja nõudluse aktiivset arengut.

Toidukaupade kokkuvõtte järele tuleb märkida toitlustusettevõtete juurdehindluse summa, kuna see kuulub samuti jaekäibesse.

Näide. Kui toitlustusettevõtete omatoodangu käibe plaaniks kinnitati 600 000 rubla ja keskmine juurdehindluse määr on 20% (aruandeaasta andmeid arvestades), siis juurdehindluse summa moodustab

$$\frac{600\ 000 \times 20}{120} = 100\ 000 \text{ rubla.}$$

Kui ostukaupade käive on 400 000 rubla ja keskmine juurdehindluse määr 8%, siis juurdehindluse summa moodustab

$$\frac{400\ 000 \times 8}{108} = 30\ 000 \text{ rubla (ümardatult).}$$

Kogu juurdehindluse summa planeeritavaks aastaks moodustab 100 tuh. rubla + 30 tuh. rubla = 130 tuh. rubla.

Plaani andmed tööstus- ja toidukaupade (koos juurdehindlusega) kohta tervikuna saame üksikute kaubagruppide käivate liitmisel. Sealjuures tuleb jälgida üldtendentsi, mis on suunatud tööstuskaupade osatähtsuse suurendamisele.

Jaekäibeplaani läbitöötamiseks kaubagruppide viisi võib kasutada tabelit 16.

Tabeli andmetest nähtub, et käibe keskmise kasvu juures 7,5% on suhkru käibe kasvuks ette nähtud 10,4%, soola aga 8,2%. Viina ja likööri-viinatoodetele ei ole käibekasvu ette nähtud, arvestades nõudluse mõningat ümberlülitumist viinalt veinidele ja alkohoolsete jookide tarvitamise piiramise üldist tendentsi. Puuvillastele kangastele on planeeritud madal käibekasv (2%), pidades silmas nõudluse ümberlülitumist õmblustoodetele.

Kultuurikaupade käibe kõrge kasv (12%) on tingitud sellest, et eelneval aastal ei suudetud nõudlust täielikult rahuldada. Kultuurikaupadega kauplemise arendamise vajadust näitab ka nende osatähtsuse tõus käibes (3,4%-lt 3,54%-ni) ja müügi suurenemist ühe elaniku kohta ligi 10% (arvutused ühe elaniku kohta võib teha täiendavalt). Meie näites on teenindatava elanikkonna arv planeeritaval aastal on 39 420 inimest, sellele eelneval aastal 38 640 inimest.

Peale sortimendilise jaekäibeplaani koostamist tervikuna kaubandusvõrgule ja toitlustusettevõtetele määratakse käibeplaani kaubagruppide viisi ainult kaubandusvõrgule. Selleks määratakse toitlustusettevõtete jaekäibeplaani ilma varem väljaarvestatud juurdehindluseta kaubagruppide viisi. Sealjuures tuleb arvestada tarbijate nõudlust, toiduainete kasutamise dünaamikat möödunud aastatel ühiskondlikus toitlustamises (statistiliste materjalide põhjal), piima, liha, kala, juurvilja ja teiste toiduainete müügi eeliskasvu toitlustusettevõtete kaudu võrreldes kaubandusvõrguga.

(tuh. rbl.)

Tabel 16

Kaubagrupid	Planeeritava eelne aasta				Planeeritav aasta		
	käibe- plaan	tegelik (loodetav) käive		plaani täit- mise %	ette- nähtud käibe- plaan	osa- tähtsus (%)	plaan %-des eel- neva aasta tegelikust (loodeta- vast) käi- best
		summa	osa- tähtsus (%)				
Suhkur	707,5	716,4	6,66	101,3	790,0	6,83	110,4
Sool	23,5	23,1	0,21	98,3	25,0	0,22	108,2
Viin ja likööri-viinatooted	868,0	870,0	8,08	100,2	870,0	7,52	100,0
Ülejäänud toidukaubad	4032,0	4050,8	37,64	100,4	4355,0	37,64	107,5
Kokku toidukaupu	5631,0	5660,3	52,59	100,5	6040,0	52,21	106,7
ÜTE juurdehindlus	120,0	122,0	1,13	101,7	130,0	1,12	106,6
Kokku toidukaupu koos ÜTE juurdehindlusega	5751,0	5782,3	53,72	100,5	6170,0	53,33	106,7
Puuvillased kangad	431,0	426,5	3,96	99,0	435,0	3,76	102,0
Õmblustooted	766,0	781,8	7,27	102,1	860,0	7,43	110,0
Kultuurikaubad	368,0	366,1	3,40	99,5	410,0	3,54	112,0
Ülejäänud tööstuskaubad ...	3384,0	3406,3	31,65	100,7	3695,0	31,94	108,5
Kokku tööstuskaupu	4949,0	4980,7	46,28	100,6	5400,0	46,67	108,5
Kõik kokku	10 700,0	10 763,0	100,0	100,6	11 570,0	100,0	107,5

Tööstuskaupade käibeplaani maht kaubandusvõrgus (välja arvatud tubakatooted ja tikud) on sama mis kaubandusvõrgus ja tootlustusettevõtetes kokku.

Eraldi määratakse sortimendiline käibeplan kolhoosidelt komisjonile võetud ja kolhoosnikutelt ning teistelt kodanikelt kokkuostetud põllumajandussaadusi realiseerivale kaubandusvõrgule.

Arvestuste tegemisel tuleb lähtuda aruandeaastal realiseeritud saaduste hulgest liikide viisi. Sealjuures tuleb arvestada andmeid põllumajandussaaduste tootmise kasvu kohta rajoonis, saaduste ülejääkide kokkuostu edasise laiendamise võimalusi (põhiliikide viisi tuleb kasutada peatükis VII käsitletud põllumajanduse bilansside andmeid), samuti tuleb silmas pida teenindatavate kontingentide reaalseid vajadusi. Käibe leidmiseks tuleb saaduse keskmine hind korrutada ettenähtud müügiplaaniga naturaalväljenduses. Keskmise hinna määramiseks tuleb jälgida selle dünaamikat möödunud aastatel põllumajandussaaduste liikide viisi ja hindade edasise alandamise võimalusi.

Käibeplan saaduste liikide viisi peab vastama põllumajandussaadusi realiseerivale kaubandusvõrgule kinnitatud käibemahule.

Igaks kvartaliks kinnitatud käibe üldmahu piirides töötatakse välja sortimendilised jaekäibeplaanid. Kvartalite viisi arvestused tehakse samadel põhimõtetel kui aasta kohta tervikuna, võttes arvesse nõudluse hooajalisi iseärasusi üksikute kaubagruppide osas.

17. Kaubavarude planeerimine jaekaubandusvõrgus

Normaalhoiuajaga kaubavarud kaubandusvõrgule planeeritakse kõigi kaupadega häireteta kauplemise tagamiseks.

Kaubavarude normeerimisel kehtib järgmine kord.

Tarbijate kooperatiivide oblastiliit kinnitab kaubavarude normatiivid summas ja päevades planeeritava aasta kvartaliteks eraldi jaevõrgule, hulgilülile ja tarbijate kooperatiivide rajooniliidu süsteemi kaubandusele tervikuna. Eraldi määratakse varude normatiiv põllumajandussaadusi realiseerivale jaevõrgule.¹

¹ Seoses üleminekuga uuele planeerimiskorrale ei kinnita oblastiliit kaubavarude normatiive rajooniliidule. Normatiivid töötatakse välja tarbijate kooperatiivide ja rajooniliitude endi poolt.

Kaubavarude normatiivid kaubagruppide viisi rajooniliidus määratakse kõigepealt jaekaubandusvõrgule planeeritava aasta IV kvartaliks, lähtudes sealjuures oblastiliidu poolt kaubandusvõrgule IV kvartaliks kinnitatud kaubavarude normatiivist päevades.

Normatiivide määramisel tuleb arvestada kaubagruppide iseärasusi. Nii kinnitatakse laialdase sortimendiga kaupadele tunduvalt kõrgemad varude normatiivid kui lihtsortimendiga kaupadele. Orientiirina võib kasutada oblastiliitude poolt keskmisteks töötajamusteks soovitatavaid näidismatiive päevades.

Peale selle tuleb silmas pidada möödunud aastate IV kvartali normatiive ja tegelikku kaubaringlust. Tuleb arvestada ka ühtede või teiste kaupadega kauplemise hooajalisuse tegurit.

Normatiivi leidmiseks summas kaubagruppide viisi korrutatakse IV kvartali plaaniline ühe päeva käive varude normatiiviga päevades. Kõigi kaubarühmade varude summa peab vastama IV kvartaliks kinnitatud varude normatiivile. Kui ilmneb lahkumine, tuleb teha vastavad parandused nende kaubarühmade normatiivides, kus see osutub võimalikuks. Neis kaubarühmades, kus varude summat parandatakse, tuleb muuta ka esialgselt määratud normatiive päevades. Selleks jagatakse parandatud normatiiv summas vastava kaubagrupi ühepäevase käibega.

Tabelis 17 on toodud normaalhoiuajaga kaubavarude normatiivi arvestus Oktjabrski Rajooni Tarbijate Kooperatiivide Liidu jaekaubandusele planeeritava aasta IV kvartaliks.

Oktjabrski Rajooni Tarbijate Kooperatiivi jaekaubandusvõrgule IV kvartaliks kinnitatud kaubavarude normatiiv on 75 päeva. Selles ulatuses tuleb määrata ka varude normatiivid päevades kaubagruppidele.

Samal põhimõttel planeeritakse kaubavarude normatiivid ka I, II ja III kvartaliks. Need arvestused võib teha hiljem.

Peale kaubagruppidele normatiivide määramist IV kvartaliks kinnitatakse IV kvartali kaubavarude normatiivid tarbijate kooperatiividele ja rajooniliidu ettevõtetele.

Kui rajooniliidu hulgi baas teostab väikehulgimüüki suurtes kogustes, tuleb talle anda osa jaelüli normatiivist.

Kaubarühpid	Näidis-normatiivid päevades	Eelmise aasta IV kvartali kaubaringlus päevades		Planeeritava aasta I kvartaliks ettenähtud varude normatiiv	Planeeritava aasta IV kvartali käibeplaan (tuh. rbl.)		IV kvartali varude normatiiv summas tuh. rbl. (7 x 5)
		normatiiv	tegelik		kokku	sellest ühepäevane	
Suhkur	20	21	22,5	50	221	2,46	49,2
Sool	100	105	101,2	110	8	0,09	9,9
Viin ja likööri-viinatooted ...	40	41	45,4	42	218	2,42	101,6
Ülejäänud toidukaubad	-	43	42,9	43,7	918	10,20	446,1
Kokku toidukaupu	-	39,3	42,8	40	1365	15,17	606,8
Puuvillased kangad	55	54	58,7	52	108	1,20	62,4
Õmblustooted	134	128	129,1	130	258	2,87	373,1
Kultuurikaubad	150	150	156,0	152	112	1,24	188,5
Ülejäänud tööstuskaubad	-	103	105,4	103,4	967	10,74	1110,7
Kokku tööstuskaupu	-	107	109,5	108,0	1445	16,05	1734,7
Kõik kokku	-	74	77,1	75,0	2810	31,22	2341,5

Jaelüli normatiivist ühe osa eraldamine baasile väikehulgimüügiks toimub järgmiselt. Analüüsides andmeid baasi väikehulgikäibesse kuuluvate kaubavarude ja sortimendi kohta, määratakse käibesse kuuluvate varude normatiivid päevades ning, korrutades seda baasi IV kvartali plaanilise ühepäevase väikehulgikäibega, leitakse varude plaaniline summa. Jaelüli IV kvartali normatiivist lahutatakse baasile väikehulgimüügiks ülean-tav normatiivi summa. Tulemusena saadud normatiiv summas kuulub jaekaubandusvõrgule. Jaevõrgu varude normatiiv päevades leitakse summa jagamisel kaubandusvõrgu IV kvartali plaanilise ühepäevase käibega.

Oktjabrski Rajooni Tarbijate Kooperatiivide Liidu kaubavarude normatiivide arvestus planeeritava aasta IV kvartaliks on toodud tabelis 19.

Jaelüli varude normatiiv planeeritavaks aastaks on 75 päeva. Arvestades analüüsi andmeid ja hulgibaasi väikehulgikäibe struktuuri, määratakse varude normatiiviks 50 päeva. Baasile väikehulgimüügiks planeeritav varude summa on seega $1,22x \times 50 = 61,0$ tuh. rubla.

Järelikult jaekaubandusvõrgule jääb $2341,5 - 61,0 = 2280,5$ tuh. rubla ehk $2280,5 : 30,0 = 76$ päeva.

76 päeva piires määratakse varude normatiivid rajooni universaalkauplusele ja tarbijate kooperatiividele.

Määrates varude normatiivi päevades tarbijate kooperatiividele ja rajooniliidu jaettevõtetele, tuleb jälgida kogu jaevõrgu üldist tendentsi kaubavarude normatiivi suurenemisele või vähenemisele päevades võrreldes eelneva aastaga.

Lähtetingimuseks normatiivide määramisel on iga tarbijate kooperatiivi ja rajooniliidu jaettevõtte tegelik kaubaringlus päevades eelnevate aastate IV kvartalis. Sealjuures tuleb arvestada ka järgmisi tegureid:

keskmine kaugus rajooniliidu baasist kilomeetrites. Kaugemal asuvate tarbijate kooperatiivide normatiiv on harilikult kõrgem;

kaubakäibe maht ja struktuur. Suurema käibemahuga ja suurema toidukaupade osatähtsusega tarbijate kooperatiivide normatiiv on suhteliselt madalam;

käive ühe kaubandusettevõtte kohta. Normatiiv on kõrgem väiksema käibe tingimustes;
transporditingimused;
kontsentreeritud või laialipillatud kaubandusvõrgu olemasolu;

ringveo, kaupade tsentraliseeritud kohaleveo ja progressiivsete teenindusvormide kasutamise võimalused.

Oluliseks tingimuseks tarbijate kooperatiivile päevades kinnitatavate kaubavarude normatiivide põhjendamisel on rajooniliidu süsteemi jaevõrgus tervikuna IV kvartaliks kaubagruppidele kinnitatud varude normatiivide ja iga tarbijate kooperatiivi käibestruktuuri põhjal arvutatud tingnormatiivid. Neid tingnormatiive ei saa kinnitada tarbijate kooperatiividele, kuid konkreetsete normatiivide määramisel võib neid kasutada kui tähtsat orientiiri.

Vaatleme meie näites varude tingnormatiivide arvestamist tarbijate kooperatiividele planeeritava aasta IV kvartaliks (tabel 18).

Toidukaupade osatähtsus rajooniliidu süsteemi kaubandusvõrgu IV kvartali kogu jaekäibeplaanist on 48,6% ($\frac{1365 \times 100}{2810}$). Tabelis 18 on toodud toidukaupade osatähtsus käibes ainult tarbijate kooperatiivides (s. o. ilma rajooniliidu ettevõteta). Siit toidukaupade osatähtsus moodustab 61,5% ($\frac{1365 \times 100}{2220}$), kus kõigi tarbijate kooperatiivide kaubandusvõrgu IV kvartali jaekäive on 2 220 000 rubla, sellest toidukaupade käive - 1 365 000 rubla).

Arvestused teeme Oktjabrski tarbijate kooperatiivi kohta.

Näide. Oktjabrski tarbijate kooperatiivi IV kvartali käibeplaan on 940 000 rubla, sellest toidukaubad - 602 000 rubla ja tööstuskaubad - 338 000 rubla. Siit ühepäevased käibed moodustavad: kokku - 10 450 rubla, toidukaubad - 6 690 rubla, tööstuskaubad - 3 760 rubla. Määrame varude tingnormatiivid summas, korrutades Oktjabrski tarbijate kooperatiivi ühepäevase käibe rajooniliidu süsteemi jaevõrgu keskmiste varude normatiividega päevades: $6,69 \times 40 = 267,6$ tuh. rbl.; $3,76 \times 108 = 406,08$ tuh. rbl. Kokku $267,6$ tuh. rbl. + $406,08$ tuh. rbl. = $673,68$ tuh. rbl.

Tabel 18

Kaubagrupid	Rajooniliidu süsteemi jaevorgule arvestatud normatiivpäevad IV kvartaliks	Tarbijate kooperatiivid				jne.
		Oktjabrski		Nikolski		
		IV kvartali plaaniline ühe päeva käive (rubla-des)	normatiiv, tuh. rbl. (3 x 2)	IV kvartali plaaniline ühe päeva käive (rubla-des)	normatiiv, tuh. rbl. (5 x 2)	
1	2	3	4	5	6	
Toidukaubad	40	6,69	267,6	2,77	110,8	
Tööstuskaubad	108	3,76	406,08	1,84	198,72	
Kokku	-	10,45	673,68	4,61	309,52	
Keskmine normatiiv päevades	66,2	64,5		67,1		
Toidukaupade osatähtsus tarbijate kooperatiivide käibes	61,5	64,0		60,0		

Oktjabrski tarbijate kooperatiivi tingnormatiiv moodustab:

$$673,68 : 10,45 = 64,5 \text{ päeva.}$$

Kõigi tarbijate kooperatiivide keskmine varude normatiiv päevades (rajooniliidu jaettevõtete) leitakse nende normatiivide üldsumma (arvestatult nende käibestruktuuri ja keskmiste normatiivpäevade alusel) jagamisel kõigi tarbijate kooperatiivide IV kvartali ühepäevase plaanilise käibega.

Meie näites moodustab see $1633,88 : 24,67 = 66,2$ päeva (kõigi tarbijate kooperatiivide tingnormatiivide summa 1 633 880 rubla leidmiseks on liidetud tabelis 18 kooperatiividele arvestatud normatiivid: $673\ 680 + 309\ 520 +$ teiste tarbijate kooperatiivide vastavad normatiivid. Kõigi tarbijate kooperatiivide ühepäevase käibe 24 670 rubla leidmiseks on nende plaaniline IV kvartali käive 2 220 000 rubla jagatud 90 päevaga).

Järgnevalt määratakse normaalhoiuajaga kaubavarud rajooniliidu ettevõtetele ja tarbijate kooperatiividele. Arvestusteks kasutatakse tabelit 19.

Kõigepealt määratakse normatiiv rajooni universaalkauplusele (112 päeva ehk 597 000 rubla). Tarbijate kooperatiividele jääb seega 1 683 500 rubla ($2\ 280\ 500 - 597\ 000$) ehk 68,2 päeva ($1\ 683\ 500 : 24\ 670$). Selle piires määratakse normatiivid tarbijate kooperatiividele. Kui esialgselt määratud normatiivpäevad ei võimalda täielikult ära kasutada kogu varude plaanilist summat (1 683 500 rubla) või see summa ületatakse, siis tuleb tarbijate kooperatiivide normatiive vastavalt parandada.

Edasi leitakse varude normatiivid summas ja päevades tarbijate kooperatiividele ja rajooniliidu jaettevõtetele planeeritava aasta I, II ja III kvartaliks. Varude normatiivide arvestus summas on toodud tabelis 20. Arvestuste tegemise kord on järgmine. Tuuakse välja planeeritava aasta IV kvartali ja eelneva aasta IV kvartali varude normatiivide vahe tuhandetes rublades. Harilikult näitab see normatiivsumma kasvu. Üksikjuhtumitel, kui organisatsiooni käibekasv on väike ja varude normatiiv päevades on madalam eelneva aasta vastavast näitajast, võib varude summa väheneda. Seejärel leitakse 25% varude kas-

vust või vähenemisest. Belmise aasta IV kvartali varude normatiivile liidetakse 25% varude juurdekasvust (või lahutatakse 25% varude vähenemisest). Tulemusena saadakse planeeritava aasta I kvartali normatiivsumma. Liites sellele (või lahutades sellest) järgmised 25% varude juurdekasvust (vähenemisest), saadakse II kvartali normatiivsumma jne.

Meie näites Oktjabrski tarbijate kooperatiivi kohta on planeeritava aasta normatiivi juurdekasv 46 800 rubla (678 600 rubla - 631 800 rubla), 25% sellest on 11 700 rubla. I kvartali normatiivsumma moodustab 643 500 rubla (631 800 rubla + 11 700 rubla), II kvartaliks - 655 200 rubla (643 500 rubla + 11 700 rubla), III kvartaliks - 666 900 rubla (655 200 rubla + 11 700 rubla).

Real "Kokku" on arvestus järgmine: I kvartal - 2 150 400 + 47 775 = 2 198 175 rubla ehk peale ümardamist 2 198 200 rubla, II kvartal - 2 198 175 + 47 775 = 2 245 960 rubla ehk pärast ümardamist 2 246 000 rubla jne.

Varude normatiivi määramiseks päevades jagatakse leitud normatiivsumma vastava kvartali ühepäevase plaanilise käibega.

Näiteks real "Kokku" I kvartali varude normatiiv päevades moodustab: kaubandusvõrgu I kvartali ühe päeva plaaniline käive - 2 490 000 : 90 = 27 670 rubla;

varude normatiiv päevades - 2 198 200 : 27 670 = 79,4 päeva.

Samuti leitakse kvartalite varude normatiivid päevades kõigile tarbijate kooperatiividele ja rajooniliidu ettevõtetele.

Erandjuhtumitel, kui planeeritava aasta käive kvartalite viisi kõigub tunduvalt, võib varude normatiivi juurdekasvu jagada kvartalite vahel vastavalt nende osatähtsusele aasta plaanilisest käibest.

Peale normaalhoiuajaga varude tuleb leida ka hooajaliste kaupade varud vastavalt loetelule. Hooajaliste varude summa määramisel tuleb lähtuda kinnitatud kogumistähtaegadest (akna-klaas, metsamaterjalid, tsement, rattamääre - novembrist aprilli lõpuni, viltjalatsid - aprillist septembri lõpuni jne.) ja vastavate kaupade hankijatelt saabumise plaanist.

Sügisese ja kevadise teedelagunemise tõttu peavad mõned rajoonid varakult looma kauplemiseks vajalikud varud kogu perioodiks, mil kaupade juurdevedu nende rajoonide organisatsioonidesse ja ettevõtetesse on võimatu. Varude suuruse määramisel

Tarbijate kooperatiivide ja rajooniliidu kaubandusvõrk	Projekteeritavat varude normatiivi mõjustavad põhilised tegurid			
	kaugus rajooniliidu kaubandusvõrk (km)	toidukaupade osatähtsus kaubakäibes (%) (planeeritava aasta IV kvartal)	arvestuslikud tingnormatiivid, mis on saadud lähtudes kooperatiivide sortimendilisest struktuurist ja rajooniliidu süsteemi keskmistest normatiividest	käibe suurus ühe kaubandusettevõtte kohta (tuh. rbl.)
1	2	3	4	5
Oktjabrski	12	64,0	64,5	55,2
Nikolski	18	61,0	66,5	48,6
Lozovski	21	60,7	66,8	47,1
Ostrovski	35	58,9	68,0	41,1
Zaretski	47	54,4	71,0	40,6
Kokku ...	-	61,5	66,2	49,1
Rajooni univertsitaalkauplus	-	-	-	-
Kokku jaekaubandusvõrk	-	-	-	-
Rajooniliidu kaubaas (välkehulgimüük)	-	-	-	-
Kokku jaelüli ...	-	-	-	-

Tegelik kauba- ringlus- aruande- aastale eelneva aasta IV kvar- tali jooksul (päeva- des)	Kaubaringlus aruandeaasta IV kv. jook- sul (päevades)		Planeeritava aas- ta IV kv. projek- teeritav varude normatiiv		Kaubandusvõrgu käibeplaan pla- neeritava aasta IV kv. (tuh. rbl.)	
	norma- tiiv järgi	tege- likult	päeva- des	tuh. rbl.	kokku	sellest ühe päe- va käi- ve
6	7	8	9	10	11	12
66,3	65	64,6	65	678,6	940	10,44
69,2	67	68,8	68	313,5	415	4,61
69,6	68	67,0	69	329,8	430	4,78
77,5	71	78,5	73	223,4	275	3,06
79,2	74	88,6	78	138,2	160	1,78
69,8	67,4	69,2	68,2	1683,5	2220	24,67
115,7	110	119,8	112	597,0	480	5,33
78,0	75	78,3	76	2280,5	2700	30,00
52,0	50	50,0	50	61,0	110	1,22
76,9	74	77,1	75	2341,5	2810	31,22

Tarbijate kooperaatiivid ja rajooniliidu kaubandusvõrk	Varude normatiivplaneeritava aasta IV kvartaliks	Varude normatiivplaneeritavale aastale eelneva aasta IV kvartaliks	Normatiivide suuremine (+) või vähenemine (-) planeeritava aastal (2 - 3)	25% normatiivi suurenemisest (+) või vähenemisest (-) planeeritaval aastal	Varude normatiivid planeeritava aasta I-III kvartaliks (ümardatult kümnendikkudeni)		
					I kvartal (3 + 5)	II kvartal (6 + 5)	III kvartal (7 + 5)
1	2	3	4	5	6	7	8
Oktjabrski	678,6	631,8	+ 46,8	+11,7	643,5	655,2	666,9
Nikolski	313,5	286,8	+ 26,7	+ 6,675	293,5	300,2	306,8
Lozovski	329,8	298,5	+ 31,3	+ 7,825	306,3	314,2	322,0
Ostrovski	223,4	200,9	+ 22,5	+ 5,625	206,5	212,2	217,8
Zaretski	138,2	123,9	+ 14,3	+ 3,575	127,5	131,0	134,6
Kokku ...	1683,5	1541,9	+141,6	+35,4	1577,3	1612,8	1648,1
Rajooni universaalkauplus	597,0	550,0	+ 47,0	+11,75	561,8	573,5	585,3
Kokku jaelüli	2280,5	2091,9	+188,6	+47,15	2139,1	2186,3	2233,4
Rajooniliidu kauba- baas (väikehulgi- müük)	61,0	58,5	+ 2,5	+ 0,625	59,1	59,7	60,3
Kõik kokku	2341,5	2150,4	+191,1	+47,775	2198,2	2246,0	2293,7

tuleb lähtuda keskmisest ühe päeva plaanilisest müügist ja teedelagunemise ligikaudsest kestusest päevades. Seega peavad organisatsiooni või ettevõtte varud vastama normaalhoiuajaga kaupadele kinnitatud normatiivile.

Ennetähtaegse kohaleveo rajoonides moodustuvad varud navigatsiooniperioodil või perioodil, mil teed on autotranspordile avatud, kogu perioodiks kuni eelseisva kaupade juurdeveoni. Ennetähtaegse kohaleveo kaupade kogused määratakse vastavalt perioodi jaekäibe mahule, arvestades sealjuures ka vajalike reserve olemasolu eelseisvaks perioodiks.

18. Jaekäibe kaupadega katmise planeerimine

Kaubakate on vajalik tingimus jaekäibeplaani täitmiseks. Kaubakatte üldsumma peab vastama kaubandusvõrgu ja toitlustusettevõtete jaekäibeplaanile.

Kaubakatte allikad on järgmised:

eraldatud kaubafondid ja kõrgemalseisvalt organisatsioonilt saabuvad kaubad;

jaeorganisatsioonide ja ettevõtete endi poolt, põhiliselt kohalikest allikatest ostetud kaubad ja kaupade saamine oma tootmisettevõtetest;

perioodi alguseks plaanis ettenähtud suuremad kaubavarud võrreldes varudega perioodi lõpuks;

toitlustusettevõtete juurdehindlus;

sügavpunkti juurdehindlus (jaamadest, sadamatest ja hankijate baasidest kaugemal kui 10 km asuvad tarbijate kooperatsiooni organisatsioonid võivad teha täiendavaid juurdehindlusi kaupade jaehindadele vastavalt ministrite nõukogu poolt kinnitatud määradele).

Kaubakatte kaks esimest allikat vastavad kaupade saabumisele.

Kaupade saabumist arvestatakse nii üldmahus organisatsioonide ja ettevõtete viisi kui ka kaubagruppide viisi. Kaupade saabumise arvestamiseks üldmahus organisatsioonide ja ettevõtete viisi kasutatakse kaubakäibe laiendatud valemit

$$M + k + a + J_2 = S + J_1 + j + s.$$

Selles valemis võetakse jaekäive (M) kaubandusvõrgule ja toitlustusettevõtetele kinnitatud plaani ulatuses; kaupade loomulik kadu normi piires eelneva aasta või eelneva aasta vastava kvartali keskmise protsendi järgi, kuid mitte rohkem kui 0,2% käibest (k); mitteminevate ja seismajäänud kaupade allahindluse fond (a) rajooniliidu juhatuse poolt igale tarbijate kooperatiivile ja rajooniliidu jaeettevõtetele kinnitatud ulatuses. Kaubavarud (J_2 - perioodi lõpuks ja J_1 - perioodi alguses) hõlmavad normaalhoiuajaga ja hooajalisi kaupu (samuti ennetähtaegse kohaleveo kaupu).

Normaalhoiuajaga kaubavarud aasta lõpuks võetakse arvesse planeeritava aasta IV kvartaliks kinnitatud mahus, hooajalised kaubavarud aga planeeritava aasta lõpuks (s. o. järgneva aasta 1. jaanuariks) kinnitatud suuruses. Õigem oleks siiski normaalhoiuajaga kaubavarud planeeritava aasta lõpuks võtta järgneva aasta I kvartaliks kinnitatud mahus. Planeeritava aasta lõpp on järgneva aasta 1. jaanuar. Normaalhoiuajaga kaubavarud peavad selleks kuupäevaks juba vastama järgmise aasta I kvartali normatiivile. Seetõttu tuleb planeeritava aasta lõpus pärast seda, kui on tehtud varude normatiivide arvestused järgmiseks aastaks, täpsustada kaupade saabumise aastaplaani.

Oluline tähtsus on kaubakatte plaani koostamisel kvartaliteks. Plaani koostamisel I kvartaliks võetakse kvartali lõpu kaubavarud II kvartaliks kinnitatud mahus, II kvartali saabumise plaani koostamisel - III kvartaliks kinnitatud mahus jne.

Normaalhoiuajaga ja hooajalisi kaubavarusid aasta või kvartali alguseks arvestatakse tegeliku või loodetava mahu järgi.

Ülenormatiivseid kaubavarusid perioodi alguseks tuleb vaadelda, silmas pidades nende käibesse haaramise võimalusi. Nõudlusele mittevastavad kaubad, mida kohalik elanikkond ei osta, tuleb arvestuste tegemisel perioodi alguseks välja jätta.

Toitlustusettevõtete juurdehindlus (j) arvestatakse keskmisena omatoodangule ja ostukaupadele. Samuti arvestatakse sügavpunkti juurdehindlus (s). Mõlemal juhul leitakse keskmine juurdehindluse määr aruandeperioodi tegelike andmete põhjal.

Kaupade saabumise leidmiseks kasutatakse järgmist arvestust:

$$S = (M + k + a + J_2) - (J_1 + j + s).$$

Peale kaupade vajaliku saabumise määramist tuleb leida saabumise allikad: kõrgemalseisva organisatsiooni poolt eraldatud kaubad - fonditeadete põhjal; kaubad, mida tarbijate kooperasiivid ja rajooniliidu jaeettevõtted ise ostavad - olemasolevaid võimalusi arvestades; oma tootmisettevõtetest saabuvad kaubad - vastavalt toodangu väljalaske plaanile. Eriti tähtis on kohalike kaubaressursside laialdane kasutamine.

Meie näites vaatleme kaupade saabumise arvestust jaekaubanduses üldmahu järgi tarbijate kooperasiivide ja rajooniliidu ettevõtete viisi planeeritava aasta I kvartaliks (tabel 21).

Tabeli 21 lahtris 5 toodud normaalhoiuaajaga kaubavarud on võetud tabelist 20 (lahter 7). Neile on liidetud hooajalised kaubavarud järgmise aasta 1. jaanuariks tarbijate kooperasiivide viisi järgmiselt: Oktjabrski - 2 400 rubla, Nikolski - 700 rubla, Lozovski - 800 rubla, Ostrovski - 500 rubla, Zaretski - 400 rubla.

Toitlustusettevõtete juurdehindlus on arvestatud näiteks Oktjabrski tarbijate kooperasiivis järgmiselt: omatoodangu käibeplaan - 75 000 rubla, keskmine juurdehindlus - 20%, siit juurdehindluse summa

$$\frac{75\,000 \times 20}{120} = 12\,500 \text{ rubla.}$$

Ostukaupade käibeplaan - 60 000 rubla, keskmine juurdehindlus - 8%, siit juurdehindluse summa

$$\frac{60\,000 \times 8}{108} = 4\,400 \text{ rubla, seega kokku } 16\,900 \text{ rubla.}$$

Oktjabrski tarbijate kooperasiivis ei ole sügavpunkti juurdehindlust. Sügavpunkti juurdehindluse tegemise õigus on Nikolski tarbijate kooperasiivil, kus keskmine juurdehindluse määr on 0,4%. Siit juurdehindluse summa moodustab

$$\frac{370\,000 \times 0,4}{100,4} = 1\,500 \text{ rubla.}$$

Kaupade saabumise plaan nii jaekaubandusele kui ka ühiskondlikule toitlustamisele tuleb koostada mitte ainult üldmahu, vaid ka kaubagruppide viisi.

Kaubagruppide viisi arvestuste tegemisel tuleb tugineda kaubakäibe bilansile: $M + J_2 = S + J_1$, siit $S = M + J_2 - J_1$. Kaubagruppide viisi planeerimisel ei arves-

(tuh. rbl.)

Tarbijate kooperatiivid ja rajooniliidu kaubandusvork	Kaubandusvorgu ja tootlustusetevotete I kvartalil käibeplaan	Kaupade loomulik kadu	Mittemelevate ja seisvate kaupade allahindluse fond	Jooksvad ja hooajalised kaubavaryd I kv. lopuks plaani järgi	Tegelikud jooksvad ja hooajalised kaubavaryd I kv. alguseks	Tootlustusettevotete juurdehindlus	Täiendavad juurdehindadele	Kaupade saabumise plaan sellest		
								kokku (2+3+4+5-6-7-8)	eraldatud fondid	omaostude ja oma tootmisettevotelt saadavate kaupade arvel
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Oktjabrski	835	0,8	1,4	657,6	651,6	16,9	-	826,3	736,0	90,3
Nikolski ...	370	0,4	1,0	300,9	300,4	5,0	1,5	365,4	340,4	25,0
Lozovski ...	380	0,4	0,6	315,0	303,3	4,5	2,3	385,9	361,7	24,2
Ostrovski ..	245	0,3	1,2	212,7	217,1	2,3	1,9	237,9	225,9	12,0
Zaretski ...	140	0,2	1,3	131,4	146,6	0,8	1,3	124,2	118,7	5,5
Kokku ..	1970	2,1	5,5	1617,6	1619,0	29,5	7,0	1939,7	1782,7	157,0
Rajooni universaalkauplus	425	0,1	2,0	573,9	615,1	-	-	385,9	320,9	65,0
Kokku jagkaubandusvork	2395	2,2	7,5	2191,5	2234,1	29,5	7,0	2325,6	2103,6	222,0
Rajooniliidu kaubaas (väikehulgi müük)	95	-	-	59,8	54,1	-	-	100,7	100,7	-
Kõik kokku ..	2490	2,2	7,5	2251,3	2288,2	29,5	7,0	2426,3	2204,3	222,0

tata laiendatud bilansi teisi elemente, välja arvatud toitlustusettevõtete juurdehindlus, mis on toodud eraldi reana toidukaupade kokkuvõtte järel. Arvestamise metoodika on toodud eespool.

Jaekäivet kaubarühmade viisi (M) arvestatakse bilansis vastavalt kaubandusele ja ühiskondlikule toitlustamisele plaanis ettenähtud summadele, normaalhoiuajaga ja hooajalisi kaubavarusid aga ainult kaubandusvõrgule ettenähtud mahus - perioodi alguse tegelikud (loodetavad) ja perioodi lõpu plaanilised varud. Samuti kui arvestuste tegemisel üldmahu järgi tuleb ka siin normaalhoiuajaga kaubavarud planeeritava kvartali lõpuks võtta järgmiseks kvartaliks kinnitatud normatiivi ulatuses.

Rajooni tarbijate kooperatiivide liidule eraldatud kaubafondid jaotatakse tarbijate kooperatiividele ja rajooniliidu ettevõtetele vastavalt koostatud kaubakatte arvestusele allikate viisi.

Kaupade saabumise plaani võib koostada mitte ainult kaubandusvõrgule ja toitlustusettevõtetele tervikuna, vaid ka eraldi kaubandusvõrgule. Seejuures arvestustes olulisi erinevusi ei ole, ainult jaekäive võetakse kaubandusvõrgule kinnitatud mahus ja arvestustes ei kajastu toitlustusettevõtete juurdehindlus.

VI PEATÜKK

KAUPADE LIIKUMINE JA HULGIKAUBANDUS

1. NSV Liidu hulgikaubandus ja selle osa kaubaringluses

Sotsialismi tingimustes on hulgikaubandus sotsialistlike ettevõtete vaheliste kaubandusviiside vorm.

Hulgikäivet on kolme liiki.

1. Tootmisettevõtete ja organisatsioonide vaheline ja tootmisvahendite (tooraine, materjalide, kütuse, masinate jne.) vahetamisega seotud materiaal-tehnilise varustamise käive.

2. Põllumajandussaaduste ja tooraine tootjate ning varumisorganisatsioonide vaheline varumiskäive.

3. Rahvatarbekaupade realiseerimise käive, mis on seotud kaupade suunamisega kaubandusvõrku müügiks elanikkonnale.

Rahvatarbekaupade hulgikaubandusega tegelevad kaubandusorganisatsioonid ja -ettevõtted.

Kaup toodetakse vabrikutes ja tehastes, sovhoosides ja kolhoosides, müüakse aga elanikkonnale põhiliselt jaekaubandusettevõtetes (kauplused, kioskid ja toitlustusettevõtted).

Kaugeltki mitte kõik jaettevõtted ei saa osta kaupu otse tootmisettevõtetelt. Seda takistab jaettevõtete kaugus kaupade tootmiskohtadest, suurema osa kaubandusettevõtete jaoks väike maht jne.

Suured tööstusettevõtted spetsialiseeruvad ja toodavad ainult üht laadi kaupa, samal ajal kui kaupade sortiment kaubandusvõrgus peab olema väga mitmekesine. Hulgikaubandus ostab tööstusettevõtetelt kaupu suurtes kogustes vabriku pakendis ja veab need oma baasidesse, kus kaubad komplekteeritakse ümber jaettevõtetele vajalikus kaubanduslikus sortimendis.

Seega on hulgikaubandus vahendajaks tootmise ja jaekaubanduse vahel. Tema põhifunktsiooniks on jaevõrgu varustamine kaupadega elanikkonnale vajalikus sortimendis ja kõige väiksemate kuludega.

Hulgikaubandusel on tähtis osa rajoonidevaheliste majanduslike sidemete arendamisel. Hankides kaupu ühtedest majandusrajoonidest teiste rajoonide vajadusteks, loob see soodsad tingimused tööstuse arenguks, soodustab elanikkonna nõudluse paremat rahuldamist.

Paljusid kaupu (pudukaupu, majapidamisnõusid jt.) toodetakse suures hulgas väikestes kohaliku tööstuse ettevõtetes. Hulgikaubanduse kohuseks on nende kaupade kogumine ja haaramine jaekäibesse.

Hulgiorganisatsioonidel on paremad tingimused kaubavarude säilitamiseks. Kaubavarude kontsentreerumine hulgilülis võimaldab nendega operatiivsemalt manööverdada, paremini varustada jaevõrku kaupadega mitmekesises sortimendis. Peale selle võimaldab kaubakoguste koondumine hulgilülisse õigesti kasutada kaubanduse kapitaalvahutusi, killustamata neid paljudele kauplustele abiruumide ehitamiseks.

Hulgikaubandus ei piirdu kaupade koguja ja jaotaja passiivse osaga. Ta avaldab aktiivset mõju nii tootmisele kui ka jaekaubandusele.

Nõudluse hoolika uurimise põhjal esitavad hulgiorganisatsioonid tellimised tööstusettevõtetele, sõlmivad kaupade hankelepingud tarbijatele vajalikus sortimendis, kontrollivad tööstusettevõttes valmistatud toodangu kvaliteeti.

NLKP Keskkomitee 1965. aasta septembripleenumi otsustega loodi tingimused kaubandusorganisatsioonide mõju tugevdamiseks tööstusettevõtetele, kes on nüüd huvitatud valmistoodangu, eeskätt tarbeesemete realiseerimisest kaubanduse vahendusel.

Hulgiorganisatsioonid avaldavad mõju ka jaekaubandusele. Laiendades kaubanduslikku sortimenti, suunates müügiks uusi kaupu, instrueerides kaupluste töötajaid kõigis ostjate teenindamise progressiivsete vormide, kaupade vastuvõtu, säilitamise, reklaami ja müügiga seotud küsimustes, soodustavad nad jaekaubanduse kultuuri tõusu.

Suur tähtsus on tarbijate kooperatsiooni hulgilülil.

Tarbijate kooperatsiooni jaekaubandusettevõtted on enamikus väikese käibega ja laiali pillatud kogu riigi territooriumile; nad asuvad kaugel rahvatarbekaupade põhilistest tootmisrajoonidest.

Hulgiladude ja -baaside võrk on vajalik selleks, et vedada kaupu jaeettevõtetesse väikeste kaubapartiidena ja sorteeritult.

Kooperatiivse hulgilüli iseärasused määrab teenindatava elanikkonna spetsiifika ning jaekaubandusvõrgu paiknevus maakotades ja rajoonikeskustes.

Tarbijate kooperatsiooni hulgikaubandus on süsteemisese iseloomuga, s. o. tema hulgibaaside ja -ladude kaudu varustatakse ainult kooperatiivseid organisatsioone ja ettevõtteid.

Kui tarbijate kooperatsiooni jaekaubandusvõrku suudab üksikute kaupadega normaalselt varustada oblastis (krais, vabariigis) asuv vabariigi kaubandusministeeriumi hulgibaas, siis pole otstarbekohane, et kooperatiivsed hulgilülid kaupleksid samade kaupadega.

2. Hulgikaubanduse organiseerimine

Käesoleval ajal organiseerivad hulgikaubandust:

laialdase hulgibaaside võrguga liiduvabariikide kaubandusministeeriumide hulgikontorid. Nende hulgibaasid ostavad kokku kerge- ja toiduainete tööstuse ettevõtete ning teiste tööstusharude poolt toodetavaid tarbekaupu ja teostavad müügi hulgioperatsioone;

tarbijate kooperatsiooni hulgiorganisatsioonid, kes varustavad tarbekaupadega süsteemi jaekaubandusvõrku;

liiduvabariikide materiaal-tehnilise varustamise peavalitsuste varustus- ja turustusorganid, mis alluvad NSV Liidu Ministrite Nõukogu Materiaal-tehnilise Varustamise Riiklikule Komiteele ja liiduvabariikide ministrite nõukogudele. Põhiliselt need organisatsioonid varustavad tööstusettevõtteid tooraine, materjalide ja sisustusega ning tegelevad ka tootmisliku sihitusega kaupade turustamisega vastavalt valitsuse poolt kinnitatud materiaal-tehnilise varustamise plaanidele. Teatud osa tootmisliku sihitusega kaupadest eraldatakse müügiks turufondi arvelt;

raamatute müüki organiseeriv NSV Liidu Ministrite Nõukogu Riiklik Kirjastuskomitee;

liiduvabariikide leivatoodete ja jõusöödatööstuse ministeeriumid, kelle realiseerimisbaasid kauplevad leiva, tangainete, söödateravilja ja teiste teraviljasaadustega;

tootmisettevõtted, trustid ja kohaliku tööstuse ministeeriumide turustusorganid, kes realiseerivad kaupu vahetult jaekaubandusorganisatsioonidele ja -ettevõtetele.

Riikliku kaubanduse hulgilülil on juhtiv koht rahvatarbekaupade hulgikaubanduses. Talle kuulub valdav osa maa kogu hulgikäibest.

Juhtiv osa riiklikus hulgikäibes kuulub liiduvabariikide kaubandusministeeriumidele. Liiduvabariikide kaubandusministeeriumide hulgiorganisatsioonid hangivad enamiku põhilistest kaupadest (kangad, jalatsid, õmblustooted, kalatooted jne.) nii linna- kui ka maakaubandusvõrgule.

Liiduvabariikide ministrite nõukogude vabariiklikud hulgikontorid tegelevad üksikute kaupade hulgikaubandusega. Nii näiteks VNFSV Kaubandusministeeriumi kontorid on Rostekstil-torg, Rosobuvtorg jt.

Hulgikontorite laialdane hulgibaaside võrk paikneb nii kaupade tarbimis- kui ka tootmisrajoonides. Peale vabariikliku alluvusega hulgiorganisatsioonide on kaubandusministeeriumi süsteemis veel kohaliku alluvusega hulgiorganisatsioonid. Neist võiks nimetada selliseid hulgi-jaeorganisatsioone nagu puu- ja köögiviljakaubastud Moskvas, Leningradis, Kievis, Harkovis, Baakuus ja reas teistes linnades. Need organisatsioonid veavad kohale, säilitavad, töötavad ümber ja realiseerivad hulgikorras kartuleid, juur- ja puuvilja. Nad alluvad kohalike täitevkomiteede kaubandusvalitsustele.

Tarbijate kooperasiiooni hulgikaubandusega tegelevad:

keskliidu kaubanduse peavalitsused;

vabariiklike, krai- ja oblastiliitude kaubandusvalitsused ja baasid, Vene ja Ukraina vabariiklikes liitudes aga spetsialiseeritud peavalitsused ja hulgikoondised;

rajooni tarbijate kooperatiivide liidud.

Keskliidu koosseisu kuuluvad järgmised peavalitsused:

Glavkoopfoztorg - Peenraua ja Majapidamiskaupade Peavalitsus;
Glavkoopkulttorg - Kultuur-elukondlike Kaupade ja Raamatu-kaubanduse Peavalitsus; Koopposõltorg - Pudu-parfümeeria-, Trikkoo- ja Õmblustoodete Saatekaubanduse Peavalitsus.

Keskliidu kaubanduse peavalitsused on spetsialiseeritud hulgiorganisatsioonid. Nende kaubandus- ja kokkustubaasid os-tavad tööstusettevõtelt kaupu ja organiseerivad nende väljas-tamist tarbijate kooperatsiooni ettevõtetele ja organisatsioonidele.

Tarbijate kooperatsiooni hulgiorganisatsioonid pööravad suurt tähelepanu täiendavate kaubaressursside hankimisele es-majärjekorras kohalike tööstusettevõtete toodangust.

Oblasti-, krai- ja vabariiklikes liitudes tegelevad hul-gikaubandusega arvukad baasid, mis erinevad üksteisest kauban-duslike tunnuste (universaalsed ja spetsialiseeritud kultuu-rikaupade, majapidamiskaupade baasid jt.) ja teenindatava piir-konna poolest (vabariiklikud, oblastite-, kraide- ja rajooni-devahelised baasid).

Vabariiklike, krai- ja oblastiliitude baasid kauplevad põhiliselt kohalike tööstusettevõtete poolt toodetavate kaupa-dega (pudu-, kultuuri-, majapidamiskaubad jt.). Hulgibaaside ülesandeks on koguda need kaubad, kujundada tööstuslik sorti-ment ümber kaubanduslikuks ja suunata vastavalt tellimistele jaekaubandusse.

Peale kaubanduse peavalitsuste kauplevad kartulite, juur-ylja, puuvilja, viinamarjade, kuivatatud puuvilja ja loomakas-vatussaadustega ka Keskliidu varumise peavalitsused (Glavkoop-lodoovoštš - taimekasvatussaadustega, Glavkoopživsörjo - looma-kasvatussaadustega). Nende tooteliikide hulgikaubandusega tege-levad oblasti-, krai- ja vabariiklikud liidud.

Oma hulgibaaside ja -ladude kaudu varustavad rajooniliid-dud tarbijate kooperatiivide maakaubandusvõrku ja rajooniliid-du ettevõtteid (kauplusi) oma oblasti riiklikelt hulgiorgani-satsioonidelt (baasidelt), oblasti- (krai-) liitude baasidelt ja kohalikelt tööstusettevõtelt ostetud kaupadega.

Tarbijate kooperatsiooni volinike V kongress tegi tarbi-jate kooperatsiooni hulgikaubandusele ülesandeks selle põhjaliku parandamise. Kongress võttis vastu otsuse rajoonidevaheliste baa-side muutmise kohta hulgilüliliks, mis peab teenindama mitme ra-jooni kooperatiivorganisatsioone.

Kaubandusvõrgu varustamine rajoonidevaheliste baaside kau-du võimaldab kindlustada kaupade laiemat ja stabiilsemat sorti-menti kui rajooniliitude ladudes.

Laialdane rajoonidevaheliste baaside organiseerimine võimaldab kaotada paljude rajooniliitude hulgilüli ja lahendada sellega tähtsa ülesande - likvideerib liigse lüli kaupade liikumisel tööstusettevõtetest jaettevõttesse. See tähendab, et tarbijate kooperasiiooni süsteemis läbivad kaubad edaspidi põhiliselt ainult ühe hulgilüli.

NSV Liidu tarbijate kooperasiiooni volinike VI kongress kavandas abinõud kooperatiivse hulgikaubanduse edasiseks täiustamiseks.

Täites neid ülesandeid, saavutasid paljud kooperatiivorganisatsioonid märkimisväärset edu hulgikaubanduse täiustamisel.

Rajooni tarbijate kooperatiivide liitude hulgiakäibe osatähtsus tarbijate kooperasiiooni süsteemis tervikuna langes seitseaastaku (1959-1965) jooksul 60,7 protsendilt 49 protsendini. Vastavalt tõusis oblasti- (krai-, vabariiklike) liitude baaside käibe osatähtsus. Siiski kulgeb see protsess veel aeglaselt.

Rajoonidevaheliste hulgibaaside suuri eeliseid kasutatakse veel äärmiselt puudulikult.

NSV Liidu tarbijate kooperasiiooni volinike VII kongress määras kindlaks abinõud hulgikaubanduse materiaal-tehnilise baasi edasiseks kindlustamiseks, baaside kaudu kaupade tsentraliseeritud kohaleveo täiustamiseks, valmisriiete, jalatsite ja kangastega kauplemise koondamiseks rajoonidevahelistesse baasidesse ning nende kaupade tsentraliseeritud kohaleveoks kauplustesse sorteeritult. Nähti ette kooperatiivsete organisatsioonide ja nende hulgibaaside üleminek lepingulistele otsesidemetele tööstusettevõtetega.

3. Kaubaliiklusteed ja lülisus

Igal aastal toodetakse meie maal kolossaalseid koguseid kõige erinevamaid kaupu. Tarbijateni jõudmiseks peavad kaubad läbima teatud tee. Kaupu veetakse raudtee-, vee-, õhu-, auto- või hobustranspordi abil. Kaupade liikumine tootmisest tarbijateni on seotud suurte tööjõu-, aja- ja vahendite kadudega. Seetõttu on väga tähtis leida kõige õigem ja lühem kaubaliiklustee, välistades ebaratsionaalseid, liialt kaugeid ja vastassuunalisi vedusid.

Oma teel tootmisest jaevõrguni läbivad paljud kaubad la-
dusid (hulgibaase). Kaubaliikluse lülisus sõltubki ettevõtete ar-
vust, mida üks või teine kaubapartii läbib.

Mida rohkem laolülisid kaup läbib, seda keerukam on liik-
lustee.

Kaubaliikluse lihtsaimaks vormiks on transiit. Transiidi
korral saabub kaup jaettevõtetesse otse tööstusettevõtetest,
läbimata hulgiladusid.

Kaubaliikluse transiitvormi kasutatakse kõige sagedamini
sorteerimist mittevajavate lihtsortimendiga kaupade või ühes lin-
nas asuvate ettevõtete poolt toodetavate kaupade veoks. Nii näi-
teks veetakse leib kauplustesse otse leivatehastest, viin ja li-
kööri-viinatooted ning alkoholita joogid - kohalikest tehastest
jne. See on täielik transiit, mille puhul kaubad ei läbi hulgi-
lülisid.

On olemas veel osaline transiit, mille puhul kaup teel
tootmisest jaevõrguni (ettevõteteni) läbib ainult ühe suure hulgi-
baasi (näiteks saatekaubandus, millega tegelevad Keskliidu hulgi-
peavalitsuste baasid).

Transiitoperatsioon tuleb laiendada kohapeal toodetud
kaupade üha laialdasema haaramisega kaubakäibesse, kaupade kon-
teineritesse laadimise ja saatekaubanduse laiendamise ja ka-
bandusorganisatsioonide ja -ettevõtete suuremaks koondamisega,
kuna suuremad ettevõtted on võimelised võtma kaupu vastu suure-
mate partiidenä vabrikusortimendis.

Transiidi kasutamine on ökonoomsem ja kasulik, kuna see
kiirendab kaupade saabumist jaevõrku, vähendab tööjõu-, aja- ja
vahendite kulu ning võimaldab tõsta jaelüli rentaablust. Transiidi
ülemäärane kasutamine võib tuua kaasa kaupade sortimendi kit-
senemise kaubandusettevõtetes ja ülenormatiivsete kaubavarude tek-
kimise. Selline olukord võib tekkida vabrikusortimendis suurte
kaubapartiide transiitveol väikese käibega kaubandusorganisat-
sioonidesse ja -ettevõtetesse.

Juhul kui kaupade transiitvedu on võimatu, liiguvad kaubad
tootmisest kaubandusvõrku hulgiorganisatsioonide ladude kaudu.

Kaup võib läbida üht hulgilüli (näiteks liigub kaup vabri-
kust oblastiliidu baasi, sealt aga tarbijate kooperatiivi), kaht
hulgilüli (näiteks vabrikust või väljamisbaasist oblastiliidu baa-

si, sealt rajooniliidu lattu ja alles seejärel tarbijate kooperatiividesse), kolme hulgilüli (Keskliidu Kaubanduse Peavalit-suse vabrik-baas - oblastiliidu baas - rajooniliidu ladu - ra-jooni universaalkauplus). Kaubanduse praktikas ei tohi esineda kaupade kulgemist läbi kolme hulgilüli.

Maakaubanduses läbib kaup harilikult rohkem lülisid kui linnas. Seda põhjustab tarbijate kooperatiivide ja maakaupluste kaugus hulgibaasidest ja nende väiksem käibemaht.

Käibe kasvuga ja kaupade tsentraliseeritud ning ringvedusid organiseerivate rajoonidevaheliste baaside arvu suurenemisega väheneb kaubaliikluse lülisus ka kooperatiivses kaubanduses.

Käesoleval ajal läbib suurem osa kaupu tarbijate koope-ratsiooni süsteemis kaks hulgilüli. Rajoonidevaheliste baaside organiseerimise tulemusena väheneb kaubaliikluse lülisus kuni ühe hulgilülini.

Linnakaubanduses läbivad kaubad juba praegu põhiliselt ühe hulgilüli.

Kõlge suuremad võimalused kaupade liiklusteede lühenda-miseks ja lülisuse vähendamiseks peituvad hulgiorganisatsioonide otsesidemetes tööstusettevõtetega.

Tarbijate kooperatsiooni süsteemis sõlmivad otselepin-guid tööstusettevõtetega oblasti-, krai- ja vabariiklike liitu-de rajoonidevahelised hulgibaasid ja suured rajooniliidud, kel-lel on hulgibaasid. Kaubandusorganisatsioonid sõlmivad otsele-pinguid antud oblastis, kraisis või vabariigis asuvate tööstuset-tevõtetega.

Tuleb silmas pidada, et tööstusettevõttega sõlmitavate otselepingute efektiivsus sõltub kõigepealt hulgiorganisatsioo-ni materiaal-tehnilise baasi olukorrast ja kaubatundjate kvali-fikatsioonist.

4. Kaubaliiklusteid ja lülisust mõjustavad tegurid

Kaubaliikluse ratsionaalse organiseerimise võimalused sot-sialismi ajal peituvad sotsialistliku rahvamajanduse süsteemis endas, mis areneb vastavalt rahvamajanduse plaanipärase, pro-portsionaalse arengu seadusele.

Kaubaliiklusteede ja lüüisuse määramisel arvestatakse järgmisi tegureid.

1. Tarbeesemeid tootvate tööstusettevõtete geograafiline paiknemine. Tootmisettevõtete territoriaalne paigutus, nende poolt väljastatava toodangu sortiment ja tootmise maht avaldavad otsesest mõju kaubaliikluse ratsionaalsele organiseerimisele.

Sotsialistliku ülesehitustöö käigus toimusid suured muudatused kerge- ja toiduainete tööstuse ettevõtete paiknemises tooraine- ja kütuseallikatele ning tarbimisrajoonidele lähenemise ja tootmisettevõtete kogu maa ulatuses ühtlase paiknemise suunas, tootmise igakilgse arendamise suunas rahvuslikes rajoonides ja ääremaadel, eriti Kesk-Aasias, Kasahstanis, Siberis ja Kaug-Idas.

Nii näiteks varem maa keskrajoonides paiknenud tekstiilitööstusettevõtted on nüüd nihkunud kaugemale idasse, Kesk-Aasia vabariikidesse - lähemale tooraineallikatele. Tunduvalt on laienenud peedikasvatusrajoon selle külvikultuuri nihkumise tõttu Siberisse, Kaug-Itta, Kasahstani ja Kirgiisiasse. Neis rajoonides on loodud kohalikul toorainel töötavad suhkrutehased. Volgamaal, Põhjas ja maa teistes rajoonides on loodud naftatööstus.

NIKP XXIII kongressi direktiivides on ette nähtud tootvate jõudude paigutuse parandamise ja liiduvabariikide majanduse arendamise põhisuunad.

Kõik see võimaldab veelgi vähendada ebaratsionaalseid, liialt kaugaid vedusid ja korrastada kaupade liiklusteid.

2. Tarbimisrajoonide kinnistamine kaupade tootmispunktidele. Kaupade ratsionaalseim liikumine sõltub sellest, kui õigesti on tootmisettevõtted kinnistatud tarbimisrajoonidele keh-tiva tootmise paiknemise tingimustes.

Iga tarbimisrajoon peab saama tema vahetus läheduses asuvatelt tootmisettevõtetelt kaupu vajalikus sortimendis. Selle nõude mittetäitmisel läbivad kaubad pikki vahemaid ja tekivad kaupade ebaratsionaalsed veod.

3. Kaubabaaside paiknemine. Kaubanduse hulгибаase tuleb luua nende poolt teenindatavate rajoonide vahetus läheduses. Sellest põhimõttest kinnipidamisel lühenevad kaupade veokaugused, kaupu veetakse kõige otsemat teed mööda, vältides liigseid hulgilülisid, kaovad korduvad ja vastassuunalised veod.

4. Üksikute kaupade iseärasused. Vastavalt kaupade iseärasustele kasutatakse mitmesuguseid kaupade liikumise vorme. Lihtsortimendiga kaupu (sool, jahu, tangained, petrooleum jt.) on otstarbekohane vedada jaevõrku transiidina, kuna need ei vaja erilist sorteerimist. Keeruka sortimendiga kaubad (kangad, jalatsid, pudukaubad jt.), mida on vaja sorteerida ja komplekteerida kaubandusorganisatsioonidele vajalikus sortimendis, läbivad harilikult hulgilüli (lao).

5. Kaubandusorganisatsioonide kaubakäibe maht. Tootmisettevõtted laadivad oma toodangu suurte partiidena vabrikusortimendis, harilikult vagunite või konteineritena. Järelikult võib jaekaubandusorganisatsioon saada kaupu suurtes kogustes ainult juhul, kui tema käibemaht kindlustab suure partii ühenimeliste kaupade realiseerimise, sealjuures mitte suurendades varusid üle kinnitatud normatiivi.

Üha laiemat kasutamist leiavad käesoleval ajal veod konteinerites. See võimaldab kaupade laadimist väiksemate partiidena tootmispunktidest vahetult suurtesse kauplustesse, tarbijate kooperatiividesse või rajooniliidu ladudesse, läbimata oblasti hulgiorganisatsioonide vahelülisid. Põhilised kogused õmblustooteid, nahkjalatseid, trikoo-, parfümeeria- ja pudukaupu veetakse konteinerites.

6. Transporditingimused. Kaubaliikluse parandamine ja odavamaks muutmine sõltub paljuski transpordivahendite õigest valikust. Joeteede läheduses asuvad organisatsioonid peavad laialdaselt kasutama veetransporti kui kõige ökonoomsemat. Oblastisestel vedudel on üha suurem tähtsus autotranspordil. Rajoonisestel lühivedudel kasutatakse ka hobuveotransporti.

Transpordivahendite valik sõltub kaubandusorganisatsiooni asukohast, tema kaugusest raudteejaamani või sadamani. Mida lähemal on kaubandusorganisatsioon raudteejaamale või sadamale, seda rohkem on tal võimalusi kaupade transiitveoks tingimusel, et tema kaubakäibe maht võimaldab kaupade saamist suurte partiidena vahetult tootmisettevõttest või liiduvabariikide kaubandusministeeriumide väljasmisbaasidest.

5. Kaupade juurdeveo skeemid ja nende osa kaubaliikluses

Lütlisuse vähendamiseks ja kaubaliikluse õigeks organiseerimiseks tarbijate kooperatsiooni süsteemis töötatakse välja kaubaliikluse skeemid. Skeemides on näidatud konkreetsete kaupade juurdeveo kord hankijatelt tarbijate kooperatiivini või suurte kauplusteni oblasti (krai, vabariigi) piirides. Skeemide koostamisel arvestatakse kõiki kaubaliiklusteid ja lütlisust mõjustavaid tegureid - tootmisettevõtete geograafilist paiknemist, tööstustoodangu realiseerimise rajoneerimist, kauba- baaside paiknemist, liiklusteid jne.

Suur tähtsus on oblasti- (krai-, vabariikliku) liidu iga baasi kohta koostataval kaupade liikumise skeemil. Neis on ära toodud kaupade ja hankijate (vabrikute, kaubandusministeeriumide baaside, Keskliidu baaside jne.) nimed. Sealjuures arvestatakse ka rajoonidevahelise baasi asukohas olevaid teisi kauba- baase.

Tarbijate kooperatiivide oblasti (krai-, vabariiklik) liit määrab üheaegselt kaupade juurdeveo plaani kinnitamisega oma baasile kaupluste loetelu, kuhu konkreetsete kaubad võetakse otse rajoonidevahelisest baasist, läbimata rajooniliitude ladusid. Sellised kaupade juurdeveo skeemid koostab oblastiliit igale rajooniliidule. Neis on kindlaks määratud, missugused kaubad ja missugustelt hankijatelt peavad saabuma rajooniliitude ladusse. Peale selle määratakse skeemis kindlaks ka nende kaupade juurdeveo kord, mis saavad tarbijate kooperatiivi, läbimata rajooniliidu ladusid (s. o. transiidina). Näiteks paljud raudteejaamades ja sadamates asuvad tarbijate kooperatiivid saavad soola soolakaevandusest. Sel juhul on skeemis märgitud, et teatud kindlad tarbijate kooperatiivid saavad soola soolakaevandusest, ülejäänud aga rajooniliidu laost.

Kaupade juurdeveo skeemide koostamine antud tarbijate kooperatiivide vabariikliku (krai-, oblasti-) liidu iga organisatsiooni töötingimusi arvestades soodustab kaubaliikluse ratsionaalsemat organiseerimist tarbijate kooperatsioonis.

Kaupade kulgemise lülisust tarbijate kooperatsiooni süsteemis iseloomustab teatud määral kogu hulgi- ja jaekäibe suhe. Nii näiteks moodustas see näitaja 1958. aastal 88,7% (jaekäibed ilma turgudel kujunevate hindadega põllumajandussaaduste müügita), 1961. aastal 83,6%, 1965. aastal aga 82,1%. Need andmed räägivad sellest, et tarbijate kooperatsiooni süsteemis on viimastel aastatel leidnud aset kaubaliikluse lülisuse tunduv vähenemine. Kõrvuti teiste kaubaliikluse ratsionaalsemaks organiseerimiseks tarvitusele võetud abinõudega (üleminek otse- sidemetele tööstusettevõtete, rajoonidevaheliste baaside tähtsuse suurendamine jaelüli varustamisel kaupadega jne.) soodustas seda kaubaliikluse skeemides kindlaksmääratud range kord kaupade juurdeveol.

6. Hulgikäibe analüüsimine

Hulgikäibe on kaupade müük tööstusettevõtete või spetsiaalsete hulgiorganisatsioonide (ettevõtete) poolt edasiseks töötlemiseks või müügiks. Hulgimüügi tulemusena ei satu kaup veel tarbija kätte, vaid läbib hulgikaubanduseks nimetatava vahelüli.

Eristatakse kaht liiki hulgikäivet - lao- ja transiitkäivet. Laokäibe puhul läbivad kaupad hulgiorganisatsiooni ladusid, transiitkäibe puhul aga laaditakse kaupad otse tootmisettevõttest või suurest hulgibaasist (osaline transiit) jaevõrku.

Transiit omakorda võib olla makstud või maksmata.

Makstud transiidi korral arveldused hankija ja kaubasaajaga (jaeorganisatsiooni või kauplusega) teeb hulgibaas (kontor).

Maksmata transiidiga tegeleb tarbijate kooperatiivide oblasti- (krai-) liidu kaubandusvalitsus või rajooniliidu kaubandusosakond. Nad sõlmivad lepinguid hankijatega, saadavad neile korraldusi kaupade mahalaadimiseks ja kontrollivad laadimistööde käiku. Arveldused hankijaga teeb kauba saanud jaeorganisatsioon. Seetõttu nimetatakse maksmata transiiti sageli organiseeritavaks käibeaks.

Hulgikäibe planeerimisele eelneb analüüs. Analüüsi põhiülesandeks on hulgikäibe mõju määramine jaekäibeplaani täitmisele tervikuna ja kaubagruppide viisi.

Analüüsi alustatakse hulgikäibe üldmahu määramisega. Seejärel tuleb analüüsida käivet kaubagruppide viisi.

Analüüsi järgmiseks tähtsaks etapiks on hulgilüli kaubarudele hinnangu andmine ja nende vastavus kinnitatud normatiividele tervikuna ning kaubagruppide viisi.

Lõpuks analüüsitakse kaupade saabumist.

Analüüs lõpetatakse järelduste ja ettepanekutega hulgi-kaubanduse edasiseks parandamiseks, kaubaliiklusteede lühendamiseks ja lülisuse vähendamiseks ning kooperatiivsete organisatsioonide ja ettevõtete teenindamistaseme tõstmiseks.

Analüüsimisel tuleb jälgida tegelike ja plaaniliste andmete võrreldavust. Kui aruandeperioodil muutusid kaupade hinnad, tuleb käibed ümber arvestada võrreldavates hindades. Baasi poolt teenindatava piirkonna muutumisel tuleb arvestada plaaniga võrreldava piirkonna käivet jne.

Hulgikäibe üldmahu analüüs. Hulgikäibe analüüsi alustatakse plaani täitmise kontrollist üldmahu järgi.

Meie näites kinnitati Oktjabrski Rajooni Tarbijate Kooperatiivide Liidu aasta hulgikäibeplaaniks 8 600 000 rubla, tegelik käive moodustas 8 718 000 rubla enk 101,4%.

Rajooni tarbijate kooperatiivide liit täitis jaekäibeplaaniga 100,6%. Võrreldes hulgikäibeplaaniga täitmist protsentides teenindatavate kaubandusorganisatsioonide tegeliku jaekäibega, võib teha järelduse, et hulgiorganisatsiooni poolt müüdud kaup ei realiseeritud täielikult jaevõrgus. Seetõttu ei saa hulgikäibeplaaniga ületamist antud juhul lugeda täielikult positiivseks nähtuseks.

Edasi tuleb analüüsida plaani täitmist käibeliikide viisi. Selleks vaadeldakse hulgikäivet liikide viisi, s.t. lao- ja transiitkäivet eraldi kahe näitaja - käibeplaaniga täitmise ja kummagi käibeliigi osatähtsuse järgi Oktjabrski Rajooni Tarbijate Kooperatiivide Liidu kogu hulgikäibest (tabel 22).

Analüüs näitab, et aruandeaasta hulgikäibeplaan täideti laokäibe arvel. Transiitkäibe plaan jäi täitmata ja selle osatähtsus kogu hulgikäibes alanes plaaniliselt 35,9 protsendilt tegeliku 33,7 protsendini. Kuid enne järelduste tegemist rajooniliidu hulgikaubandusalase töö kohta tuleb välja selgitada laokäibeplaaniga ületamise põhjused.

Hulgikäibe liigid	Plaan		Tegelik		
	summa (tuh.rbl.)	osatähtsus (%)	summa (tuh.rbl.)	täitmine (%)	osatähtsus (%)
Laokäive	5510	64,1	5780	104,9	66,3
Transiitkäive (makstud)	3090	35,9	2938	95,1	33,7
Kokku	8600	100,0	8718	101,4	100,0

Laokäibeplaanilise ületamist põhjastanud positiivseteks teguriteks võib lugeda järgmisi.

1. Hankijatelt osteti täiendavalt üleplaaniis, jaevõrgule vajalikke kaupu.

2. Hankijatelt saadi kaupu rohkem rajooniliidule kinnitatud fondidest, kusjuures need kaubad vastasid nõudlusele ja nad realiseeriti jaekaubandusorganisatsioonidele vastavalt tellimistele.

3. Vähenesid ülenormatiivsed kaubavarud hulgilülis ja kiirenes kaubaringlus. Seda nähtust võib hinnata positiivselt juhul, kui kaubad jaorganisatsioonidele on väljastatud tellimiste põhjal ja vastavad nõudlusele.

Kuid hulgilaokäibeplaanilise ületamise põhjused võivad olla ka teistsugused. Rajooniliidu hulgilaod võisid väljastada kaupu, mis ei vasta elanikkonna nõudmistele, või kunstlikult suurendada käivet, vedades ladudesse kaupu, mida tuleb vedada hankijatelt otse jaevõrku. Näiteks rajooniliit ostis kohalikust tehast alkoholit jooki. Selle asemel et suunata need tehast otse kauplustesse, vedas ta suure osa neist oma hulgilattu. Seetõttu tõsteti kunstlikult laokäivet ja tehti kaupade veo ja laadimisega lisakulutusi. Selline hulgilaokäibeplaanilise ületamine näitab rajooniliidu ebarahuldavat tööd.

Praktikas esineb juhtumeid, et hulgiladudest müüakse kaupu sisseemi mittekuuluvatele organisatsioonidele. Tulemusena ületatakse küll hulgikäibeplaan, kuid see ei toimu tarbijate kooperatsiooni ja eluli kaupadega varustamise huvides. Müük välja- poole sisseemi on lubatud ainult juhul, kui nende kaupade varud ületasid normatiivi ja teenindatavad jaettevõtted olid nendega täielikult varustatud.

Hulgiorganisatsiooni tööd iseloomustavaks tähtsaks analüüsi etapiks on hulgilaokäibe ja jaekäibe suhte määramine (tabel 23).

Tabel 23

(tuh. rbl.)

Näitajad	Aruandeaastale eelnev aasta (tegelik)	Aruandeaasta		
		plaan	tegelik	täitmise %
Kaubandusvõrgu ja toitlustusettevõtete jaekäibe (ilma põllumajandussaaduste käibeta)	10 060	10 700	10 763	100,6
Rajooniliidu baasi hulgilaokäibe	5 432	5 510	5 780	104,9
Hulgilaokäibe suhe jaekäibesse (%-des)	54,0	51,5	53,7	-
Transiit (makstud)	2 768	3 090	2 938	95,1
Kokku hulgikäibe	8 200	8 600	8 718	101,4

Meie näites ületas hulgilaokäibe ja jaekäibe protsendiline suhe aruandeaastal plaanilise näitaja 2,2% (53,7 - 51,5).

Oktjabrski Rajooni Tarbijate Kooperatiivide Liidu ladudest pidi jaevõrku saabuma 51,5% ulatuses kaupu jaekäibe summast, tegelikult saabus aga 53,7%. Järelikult veeti rajooniliidu ladudesse üleliia kaupu 236 800 rubla eest $\left(\frac{10\,763\,000 \times 2,2}{100}\right)$.

Kaupade vedu ladudesse võis olla tingitud mitte ainult kinnitatud kaupade juurdeveo graafikutest kõrvalekaldumisest, vaid ka käibestruktuuri muutumisest - ümbertöötamist ja sorteerimist vajavate kaupade osatähtsuse suurenemisest. Võrreldes eelneva aastaga vähenes mõnevõrra kaupade juurdevedu rajooniliidu ladude kaudu - 0,3% (54,0 - 53,7).

Hulgikäibe analüüs kaubagruppide viisi. Analüüsi eesmärgiks on määrata:

1. Suuremad kõrvalekaldumised analüüsitava perioodi plaanist üksikute kaupade osas.

2. Transiidina jaevõrku veetavate kaupade ladudesse või baasi saabumise faktid.

3. Laokäibe suhe jaekäibesse (või kaupade saabumisse) protsentides.

4. Üksikute kaupade (kaubagruppide) osatähtsus kogu laokäibes.

Oktjabrski Rajooni Tarbijate Kooperatiivide Liidu hulgi-laokäibe sortimendiline analüüs (tabel 24) näitab, et aruandaastal veeti enamik kaupadest ladudesse liigsetes kogustes. Nii näiteks suhkrut tuli plaani kohaselt vedada lattu 55% realiseerimise üldsummast, tegelikult aga veeti 62%. Tulemusena ületati suhkru hulgi-laokäibeplaan tunduvalt (11,4%), tema osatähtsus hulgi-laokäibes kasvas aga 7,8 protsendilt 8,2 protsendini.

Analoogiline on olukord viina- ja likööri-viinatoodetega, millest 52% pidi saabuma jaetevõtetesse transiidina tehastest. Tegelikult moodustas transiit ainult 47%. Ladudesse veeti neid tooteid ligi 27 000 rubla eest rohkem, kui plaanis oli ette nähtud.

Üleliigsetes kogustes veeti ladudesse kultuurikaupu ja mõningaid teisi kaupu grupist "Ülejäänud kaubad".

Analüüs näitab, et rajooniliit rikkus kaupade juurdeveoks kehtestatud korda ja kaldus kõrvale kinnitatud kaubaliiklusskeemist.

Jaekäibeplaan puuvillaste kangaste osas täideti 99%, laokäibeplaan aga kõigest 90,7%. Sellist olukorda põhjustas kaubafondide halb realiseerimine.

Edukalt täideti õmblustoodete jaekäibeplaan; üle plaani müüdi õmblustooteid 15 800 rubla eest. Samal ajal täideti õmblustoodete laokäibeplaan kõigest 97,1%. Kasutati laialdaselt transiitvedusid, mida tuleb hinnata kui positiivset nähtust.

Kultuurikaupade jae- ja hulgi-laokäibe võrdlus näitab, et selle kaubagrupiga kauplemisel esineb tõsiseid puudusi: laokäibeplaan ületati tunduvalt, lattu veeti liigseid kaupu 20 200 rubla ulatuses

$$\left[\frac{366,1 \times (45,6 - 40,0)}{100} \right]$$

Samal ajal jäi jaekäibeplaan nende kaupade osas täitmata ning kasvasid kaubajäägid jaevõrgus.

	Kaubandusvõrgu ja tootlus- tusettevõtete jaekäive				Hulgilaokäive				Hulgilaokäi- be suhe jae- käibesse (%-des)		Hulgijae- käibe struk- tuur (%-des)	
	plaan	tege- lik	plaanil täit- mise %	korva- lekal- dumine plaa- nist (+,-)	plaan	tege- lik	plaanil täit- mise %	korva- lekal- dumine plaa- nist (+,-)	plaan	tege- lik	plaan	tege- lik
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Suhkur	759,5	768,4	101,2	+ 8,9	427,8	476,4	111,4	+48,6	55,0	62,0	7,8	8,2
Sool	25,5	24,1	94,5	- 1,4	10,0	12,0	120,0	+ 2,0	40,0	50,0	0,2	0,2
Viin ja li- kööri-vii- natooted	995,0	1007,0	101,2	+12,0	477,6	533,7	111,7	+56,1	48,0	53,0	8,7	9,2
Puuvillased kangad ...	431,0	426,5	99,0	- 4,5	310,3	281,5	90,7	-28,8	72,0	66,0	5,6	4,9
Õmblustooted	766,0	781,8	102,1	+15,8	536,2	520,8	97,1	-15,4	70,0	68,0	9,7	9,0
Kultuurikau- bad	368,0	366,1	99,5	- 1,9	147,2	167,8	114,0	+20,6	40,0	45,6	2,7	2,9
Muud kaubad	7 355,0	7389,1	100,5	+34,1	3 600,9	3 787,8	105,2	+186,9	49,0	51,3	65,3	65,6
Kokku	10 700,0	10763,0	100,6	+63,0	5 510	5 780	104,9	+270	51,5	53,7	100,0	100,0

Kokkuvõttes kaldus tegelik hulgilaokäibe struktuur tunduvalt kõrvale plaanilisest: kasvas suhkru, viina- ja likööri-viinatoodete ning kultuurikaupade osatähtsus ja langes puuvillaste kangaste ning õmblustoodete osatähtsus.

Hulgikäibe sortimendilisel analüüsimisel tuleb kindlaks määrata mittetellitud kaupade hulgiladudest jaevõrku väljastamise juhtumid.

Analüüsimisel tuleb pöörata tähelepanu ka kaupade ühtlasele hankimisele. See on väga tähtis käibeplani rütmilise täitmise kindlustamisel.

Kaubavarude analüüs. Kaubavarud hulgiladudes on ette nähtud jae- ja toitlustusettevõtete häireteta varustamiseks kogu ettenähtud kaupade sortimendiga.

Majanduslikult on otstarbekohasem kontsentreerida kaubavarud hulgilülis, kindlustades kaupade sagedasema juurdeveo ettevõtetesse.

Peale normaalhoiuajaga kaubavarude on hulgiettevõtetele ka hooajalised kaubad, mida säilitatakse hulgiladudes hooaja saabumiseni. Neid kaupu ei tohi laiali pillata jaettevõtetesse.

Normaalhoiuajaga kaubavarusid hulgikaubanduses normeeritakse samuti kui jaelülis - summas ja päevades laokäibest.

Üle- ja allanormatiivsed kaubavarud on ühtviisi ebasoovitavad. Kaubavarude suurenemisega aeglustub kaubaringlus, kasvavad kaubakaod ja halveneb hulgiorganisatsiooni finantsolukord. Kaubavarude vähenemisega võivad tekkida häired jaekaubandusvõrgu varustamisel kaupadega.

Järelikult hulgiettevõtete ülesandeks on kinnitatud kaubavarude normatiivist kinnipidamine. Kaubaringluse kiirendamine hulgilülis on niisama tähtis kui jaelülis. Seda võib saavutada kaupade transiitvedude laiendamisega, kokkuostetud kaupade vastavusega teenindavate kaubandusorganisatsioonide tellimistele, kaupade tsentraliseeritud vedude organiseerimisega jaevõrku, õigesti organiseeritud informatsiooniga ladudes olevate kaupade kohta, kaupade vastuvõtu, sorteerimise, kaubapartiide komplekteerimise ja väljastamisega seotud töö täpse organiseerimisega jne.

Kaubavarusid ja kaubaringlust hulgikaubanduses analüüsitakse samuti kui jaekaubanduseski. Tuleb ainult silmas pidada, et kaubavarude ja kaubaringluse analüüsimisel hulgilülis tuleb

arvestused teha hulgi- ja jaelüli kaupade väikehulgi- ja jaelüli. Transiitkaivet ei arvestata, kuna transiidi puhul ei läbi kaubad hulgiladusid.

Kaubavarude määramisel päevades käibest rajooniliidus tervikuna (hulgi- ja jaelüli) tehakse arvestused kaubandusvõrgu jaekäibe suhtes (ilma turgudel kujunevate hindadega põllumajandussaaduste müügikäibeta).

Tabelis 25 toodud arvestus näitas, et nii Oktjabrski Rajooni Tarbijate Kooperatiivide Liidu jaeettevõtetes kui ka hulgiladuses ületavad kaubavarud aruandeperioodi lõpuks süsteemile tervikuna kinnitatud normatiivi 166 900 rubla ehk 6,4 päeva võrra.

Kaubavarusid rühmade viisi analüüsitakse samuti kui jae-kaubanduses. Analüüsimisel tuleb jälgida kaubavarude grupisest sortimenti, kasutades selleks inventeerimisnimestikke, ühekordset valikulist uurimist, arvestust summas ja koguses jne.

Analüüsi käigus tuleb välja selgitada rajooniliidu ladudes olevad nõudlusele mittevastavad kaubad ja kavandada abinõud nende realiseerimiseks.

Analüüsi tähtsaks osaks on kaubavarude võrdlus grupisest sortimendi järgi hulgi- ja jaelüli. Üksikute kaupade puudumine jaevõrgus, samal ajal kui need on olemas hulgiladuses, näitab tosinisi puudusi baasi kommertstöös.

Kaupade saabumise analüüs. Kaupade saabumise analüüsi ülesandeks hulgi- ja jaelüli on kõigepealt plaani täitmise astme väljaselgitamine selle näitaja osas tervikuna ja kaubagruppide viisi. Seejärel tuleb välja selgitada plaani täitmine kaupade saabumise allikate ja hankijate viisi.

Analüüsimisel tuleb anda hinnang hankelepingute täitmisele sortimendi, kvaliteedi, hangitud kaubakoguste ja hanke- tähtaegade põhjal. Selleks võrreldakse operatiivandmeid lepingute täitmise kohta iga lepingu tingimustega. Analüüsi käigus vaadatakse läbi kaupade vastuvõtu aktid, kaupade alahankide põhjustanud või lepingus kooskõlastatud sortimendist mittekinnipidanud hankijatele esitatud sanktsioonide dokumendid jne.

Iga hulgiorganisatsiooni ülesandeks on kohalike kaubaresursside maksimaalne ärakasutamine. Seepärast tuleb väljavõtteliselt analüüsida kaupade ühekordseid saabumisi ko-

(tuh. rubl.):

Tabel 25

Rajoonilise suuremi- lised	Kaubavarud aruandeaasta lõpuks				Kaubavaru- de norma- tiivvää- rtavade normatiiv- väärtuste (summa)	Varude kõrva- tekaadumise normatiivset (+,-)		Planeeritava aasta I kvar- tali käibe- plaan	
	võrgus	teel	hooajal- ises	normatiiv- väärtuste normatiiv- väärtuste normatiiv- väärtuste normatiiv- väärtuste (summa)		summas (5-6)	ühikvää- rtus (7:10)	kokku	selles ühikvää- rtuse käi- ve
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Jaalüli	2228,8	5,3	8,1	2226,0	2139,1	+86,9	+3,3	2395	26,6
Hulgilüli ..	685,0	18,7	62,0	641,7	561,7	+80,0	+4,8	1675	18,61
Kokku	2913,8	24,0	70,1	2867,7	2700,8	+166,9	+6,4	2490,0	27,67

Märkus.

Kuna hulgibaas tegeleb väikehulgimüügiga, siis on I kvartali jaekäivet lahtris "kokku" suurendatud väikehulgimüügi arvel 95,0 tuh. rubla võrra (ühikväärtuse käive - 1,06 tuh. rubl.). Vastavalt on võrreldavaks tehtud tegelikud kaubavarud ja normatiivid jae- ja hulgilüli.

halikelt hankijatelt (ilmsaks lepingulistele hangetele), mäida-
tes ära kaupade nimetused, kogused ja ostutähtaajad hankijate
viisi.

Andmed kaupade saabumise kohta tuleb grupeerida saabumise
allikate (tsentraliseeritud fondid, kohalikud ressursid) ja
hankijate (tööstusettevõtted ja realiseerimisbaasid, kaubandus-
ministeeriumi baasid, tarbijate kooperatiivide vabariiklike
krai- ja oblastiliitude baasid, kohaliku tööstuse ettevõtted,
kolhoosid, rajooniliidu oma tootmisettevõtted) viisi.

Grupeerimise tulemusena on võimalik määrata kindlaks põ-
hilised kaupade saabumise allikad ja iga hankija osa hulgiorga-
nisatsiooni varustamisel kaupadega. Hulgikäibe analüüsi lõpuks
koostatakse bilansitabel, kus on omavahel seotud kaupade hul-
gimüük, saabumine ja kaubavarud.

Analüüsi põhjal tehtavates järeldustes tuleb välja tuua
hulgiorganisatsiooni töö positiivsed küljed ja puudused ning
rajooniliidu poolt töö parandamiseks kasutusele võetud abinõud.

Ettepanekutes tuleb märida konkreetseid abinõuid analüüsi
käigus väljaselgitatud puuduste kõrvaldamiseks: kaupade veo eida-
siseks korrastamiseks, transportitöö parandamiseks, liigsete
kaubavarude realiseerimiseks, ringhuse kiirenemiseks jna.

Analüüsi materjale kasutatakse rajooniliidu hulgikaubanduse
operatiivse juhtimise parandamiseks ja kõigi märitajate pla-
neerimiseks.

7. Hulgikäibe planeerimine

Hulgikäibeplaan ei koostata kogu maa ulatuses. Hulgikäi-
vet planeeritakse hulgikaubandusega tegelevates kaubandusüsteemides.

Tarbijate kooperatsiooni hulgikäivet planeerivad kaeseis-
valt tarbijate kooperatiivide vabariiklikud, krai- ja oblastiliidud.

Rajooni tarbijate kooperatiivide liidu hulgikäibeplaan-
ni kinnitab oblasti (krai-) liit koos jaskäibeplaaniga. See võimal-
dab omavahel siduda nende põhilisi märitajaid, piiritleida rajoo-
niliitude ja oblasti- (krai-) liidu baaside hulgikäibe märitu kauba-
gruppide viisi, leida kõige õigemad jaskvõrgu kaupadega varusta-
mise moodused ja ratsionaalsemad kaubaliiklusteed.

Rajooniliidu hulgakäibeplaan koostatakse aasta peale kvartalite viisi. Oblastiliidu poolt kinnitatud hulgakäibeplaanil põhjal määrab rajooniliit igale laole käibeplaanil vastavalt tema sortimendile. Rajooniliidu hulgakäibeplaanil põhilisteks näitajateks on käive liikide viisi (laokäive ja makstud transiit), kaubavarud ja kaupade saabumine. Hulgakäibe põhiliste näitajate vaheline bilansiline seos on samasugune kui järgnevalt:

$$M + J_2 = S + J_1.$$

Rajooniliidu hulgilaokäibeplaanil aluseks on jaekaubandusvõrgu, toitlustus- ja tootmisettevõtete vajadus kaupadele (saabumise plaan). Peale selle tuleb planeerimisel arvestada kaubaliikluse lülisuse edasise vähendamise, transiitvedude otstarbeka suurendamise, kaupade jaevõrku suunamise kiirendamise ja kaupade saamisega seotud kulude vähendamise vajadust.

Jaevõrgu ja toitlustusettevõtete kaubavajadus ja tootmisettevõtete tooraine ja materjalide vajadus leitakse üksikute kaupade viisi. Põhjuseks on see, et erinevalt jaekäibeplaanist, mille koostamine algab käibe üldmahu määramisest, koostatakse hulgakäibeplaan (laoc- ja transiitkäive) kõigepealt kaubagruppide viisi.

Hulgilaokäibeplaanil määramiseks selgitatakse välja iga kauba vajadus, seejärel nende kaupade jaeorganisatsioonidesse ja -ettevõtetesse, toitlustus- ja tootmisettevõtetesse saabumise allikad (välja arvatud rajooniliidu ladu).

Kaupade saabumise allikateks võivad olla: ostud kohalikelt tööstusettevõtetelt ja kolhoosidelt, saabumine oma tootmisettevõtetest, kaubandusministeeriumide baasidest ja oblastiliidu baasidest; transiitvedu ettevõtetest ja tööstuse baasidest.

Antud kauba üldvajaduse ja eespool loetletud allikatest saabumise vahe moodustabki rajooniliidu hulgilaokäibe mahu.

Hulgilaokäibeplaan koostatakse läbitöötamistabelis (tabel 26).

Hulgilaokäibeplaanil määramisel üksikutele kaupadele meie näites on lähtutud järgmistest tingimustest.

(tuh. rbl.)

Kaubagrupi nimetus	Kaupade vajadus aastaplaani järgi				Saabumine vahetult kaubandusvõrku ja tootmisettevõtetesse, läbimata rajooniliidu hulgilüli					Saabumine ladudest	
	jse- vor- gule	toit- lus- tus- ette- võte- tele	toot- mis- ette- võte- tele	kokku	oma toot- mis- ette- võte- test	oste- tud koha- li- ette- võte- kest res- surs- si- dest	transil- dina tööstus- ette- võte- telt ja han- kija- telt	oblasti- liidu ja Kesklii- du Pudu- kaupade Peava- litsuse baasi- dest	kokku rajooni- liidu hulgi- lüli läbima- ta	summas	%-des saabu- misest kau- bandus- võrku ja toot- miset- tevõte- tesse
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Suhkur ...	752,0	90,0	20,0	862,0	-	-	172,4	-	172,4	689,6	80,0
Sool	25,0	3,0	1,0	29,0	-	-	14,5	-	14,5	14,5	50,0
Viin ja vii- natooted	857,0	50,0	-	907,0	-	-	498,8	-	498,8	408,2	45,0
Puuvillased kangad ...	443,0	-	-	443,0	-	-	155,0	-	155,0	288,0	65,0
Õmblustooted	842,0	-	-	842,0	-	40,0	187,4	42,0	269,4	572,6	68,0
Kultuurikau- bad	394,0	-	-	394,0	-	24,0	-	188,0	212,0	182,0	46,0
Muud kaubad	7 310,3 ^x	607,0	35,0	7 952,3	880	600,0	1 432,4	1 294,8	4207,2	3745,1	47,0
Kokku	10 623,3	750,0	56,0	11 429,3	880	664,0	2 460,5	1 524,8	5529,3	5900,0	51,6

^x Koos turgudel kujunevate hindadega realiseeritavate põllumajandussaadustega.

Suhkur. Suhkrutehaste vahetus läheduses asuvad tarbijate kooperatiivid saavad suhkru otse tehasest, ilma et see läbiks rajooniliidu ladu. Neile tarbijate kooperatiividele on määratud fond 172 400 rubla ulatuses. Kõik ülejäänud tarbijate kooperatiivid saavad suhkru rajooniliidu laost. Järelikult rajooniliidu suhkru hulgilaokäive moodustab 689 000 rubla (862 000 - 172 400).

Sool. Raudteeliinidel asuvad suured tarbijate kooperatiivid saavad soola transiidina otse soolakaevandusest (14 500 rubla), ülejäänud tarbijate kooperatiivid aga rajooniliidu laost. Soola laokäive moodustab 14 500 rubla (29 000 - 14 500).

Viin ja likööri-viinatooted. Vastavalt kinnitatud kaubaliiklusteedele saavad jaamade juures asuvad suured tarbijate kooperatiivid viina ja likööri-viinatooted vahetult hankijatelt. Nende aastakäive selle kaubagrupi osas moodustab 498 800 rubla. Viina- ja likööri-viinatoodete laokäive moodustab 408 200 rubla (907 000 - 498 800).

Sama kord kehtib ka teiste kaupade laokäibe määramisel. Nii näiteks ostab rajooniliit 40 000 rubla eest õmblustooteid lepingute põhjal kohalikele hankijatelt. Neilt saabub ka kultuurikaupu 24 000 rubla eest ja oluline osa tooteid grupist "Ülejäänud kaubad" - 600 000 rubla eest. Rajooniliidu oma ettevõtetelt saadakse selle kaubagrupi kaupu 880 000 rubla eest. Nende hulgas on suured kogused töödeldud juurvilja, seeni, puuvilja ja teisi rajooniliidu poolt kolhoosidelt ja elanikkonnalt kokkuostetavaid saadusi, samuti metsikult kasvavaid puuvilju ja marju.

Rajooniliidu ettevõtetes toodetud kaubad moodustavad 7,7% kohalikest allikatest - 5,8% kaupade kogu saabumisest planeeritaval aastal. Laokäibe üldmahu leidmiseks liidetakse kõigi kaubagruppide laokäibed.

Meie näites on läbitöötamistabeli lahtris 10 kokkuvõtte rea rajooniliidu hulgilaokäibeplaaniks määratud 5 900 000 rubla. Võrreldes seda aruandeaasta tegeliku käibega (5 780 000 rubla), näeme, et rajooniliidu plaaniline laokäive kasvab 2,1% ($\frac{5\,900\,000}{5\,780\,000} \times 100$), jaekäive aga 7,5%.

Vastavalt langeb ka laokäibe ja jaekäibe suhe 53,7 protsendilt 51,0 protsendile ($\frac{5\,900\,000}{11\,570\,000} \times 100$). Tunduvalt vähem veetakse ladudesse kaubagruppidesse "Viin ja likööri-viinatooted" ja "Ülejäänud kaubad" kuuluvaid kaupu.

Hankijatega sõlmitud lepingutes kinnitatud kaupade juurdeveo korra ja arveldustingimuste põhjal määratakse makstud transiidi käive planeeritavaks perioodiks.

Meie näites määratakse makstud transiidi käive lahtrite 8 ja 9 andmete põhjal. Neis lahtrites kajastub kogu transiitkäive. Makstud transiidi väljatoomiseks tuleb olemasolevate lepingute ja väljakujunenud arvelduspraktika põhjal määrata, missuguse osa kaupade eest maksavad tarbijate kooperatiivid rajooniliidu vahendusel. Meie näites moodustab makstud transiidi summa 3 300 000 rubla.

Hulgikäibe aastaplaan määratakse kvartalite viisi, kusjuures tunakse eraldi välja lao- ja transiitkäive. Arvestuse tegemisel peetakse harilikult silmas jaekäibeplaaniga jaotust kvartalite viisi. Samuti tuleb silmas pidada hooajaliste kaubavarude moodustamist, kaupade tarbijate kooperatiividesse veo hooajalisi iseärasusi ja hankijatega sõlmitud lepingutes ettenähtud kaupade saabumise tähtaegu.

8. Kaubavarude ja kaupade saabumise planeerimine

Rajooni tarbijate kooperatiivide liidu hulgi baasi kaubavarude normatiivi planeeritavaks aastaks kinnitab kõrgemal seisv organisatsioon.

Meie näites kinnitati normatiiviks 31 päeva hulgi laokäibest.

Rajooniliidu planeeritava aasta (IV kvartali) hulgi kaubanduse kaubavarude määramisel summas tuleb lähtuda kinnitatud varude normatiivist päevades ja planeeritava aasta IV kvartali ühepäevasest laokäibest.

Kuid Oktjabrski Rajooni Tarbijate Kooperatiivide Liidu baas tegeleb peale kaupade hulgi müügi veel ka väikehulgi müügiga (s. o. jaekäibega). Seetõttu tuleb baasi hulgi kaubanduse varude normatiivile lisada osa jaelüli normatiivist, mis eraldatakse baasile väikehulgi müügi organiseerimiseks. Meie näites on need arvestused tehtud tabelis 27. Hulgi baasi IV kvartali varude üldnormatiiv on leitud järgmiselt: $600\ 100 : 18\ 610 = 32,2$ päeva. Väikehulgikäibe ettenähtud normatiivi määramisel arvestatakse viimaste aastate tegelikke varusid. Meie näites võetakse normatiiviks 50 päeva.

Käibe liik	Varude normaatiiv päevades	IV kvartali käibeplaan		Varude normaatiiv summas
		kokku	sellest ühepäevane	
Hulgilaokäive	31	1565	17,39	539,1
Väikehulgikäive	50	110	1,22	61,0
Kokku	32,2	1675	18,61	600,1

Kaubavarude normatiivid planeeritava aasta kõikideks teisteks kvartaliteks määratakse samuti kui jaelülile: planeeritava aasta IV kvartali ja sellele eelneva aasta IV kvartali kaubavarude normatiivide vahe (tuh. rublades) lisatakse võrdsete osadena (25% kaupa) eelseisva kvartali normatiivile alates eelneva aasta IV kvartalist.

Peale normatiivi määramist kõikideks teisteks kvartaliteks summas tuleb need väljendada ka päevades. Selleks tuleb normatiivi summa jagada vastava kvartali ühepäevase laokäibega.

Peale normaalhoiuajaga varude koondatakse rajooniliidu baasi ladudesse ka hooajalised ja ennetähtaegse kohaleveo kaubad. Nende varuliikide planeerimine kajastub peatükis "Jaekaubakäive", sama metoodikat kasutatakse ka hulgilülis.

Kaubavarude kaubagruppide viisi jaotamisel jae- ja hulgilüli vahel tuleb silmas pidada kinnitatud kaupade juurdeveo skeeme, üksikute kaupade iseärasusi, jae- ja hulgivõrgu materiaal-tehnilist baasi, s. o. normaalsete hoitingimuste loomise võimalust ühes või teises lülis jne.

Suurem osa keeruka sortimendiga kaupade varudest on harilikult koondatud hulgibaasidesse ja -ladudesse.

Jaekaubanduses paiknevate lihtsortimendiga kaupade (eriti toidukaupade) varude osatähtsus kogu kaubavarudes võib olla suurem kui keeruka sortimendiga kaupadel.

Kaupade rajooniliidu lattu saabumise plaan määratakse hulgikäibeplaanil põhiliste näitajate vahelise bilansilise seose põhjal: $S + J_1 = M + J_2$ ehk $S = M + J_2 - J_1$.

Järelikult võrdub kaupade saabumine realiseerimisplaani-
ga, millele on liidetud kaubajäägid perioodi alguseks.

Varud aasta alguseks võetakse aruandeandmete põhjal, aas-
ta lõpuks aga vastavalt kinnitatud normatiivile. Rea kaupade
osas arvestatakse hooajalisi ja ennetähtaegseks kohaleveoks et-
tenähtud varusid (tabel 28).

Keeruka sortimendiga kaupade saabumise plaani arvestami-
sel tuleb silmas pidada kaubavarude olukorda mitte ainult antud
kaubagrupis tervikuna, vaid ka grupisisese sortimendi järgi.

Oktjabrski Rajooni Tarbijate Kooperatiivi hulgilattu kau-
pade saabumise aastaplaani arvestus on toodud tabelis 28.

Kaupade saabumine allikate viisi on määratud rajoonilii-
du tootmistevuse plaani, baasi enda poolt tehtavate ostude
plaani, eraldatud fondide ja hankijatega sõlmitud lepingute põh-
jal.

(tuh. rbl.)

Kaubagrüpi nimetus	Lao-käibe-plaan	Plaanilised kaubavarud ladudes aasta lõpuks			Tegelikud kaubavarud summas aasta alguseks (normaal-hoiuajaga ja hooajalised)	Kaupade vajalik saabumine ladudesse			
		normaal-hoiuajaga varud	hooajalise kogumise ja ennetähtaegse kohalveo varud	kokku varud		kokku	sealhulgas allikate viisi		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Suhkur.....	689,6	19,8	-	19,8	15,4	694,0	-	694,0	-
Sool	14,5	1,2	6,8	8,0	6,6	15,9	-	15,9	-
Viin ja likööri- viinatooted	408,2	28,0	-	28,0	25,2	411,0	-	411,0	-
Puuvillased kangad	288,0	15,4	-	15,4	18,0	285,4	-	285,4	-
Õmblustooted ...	572,6	64,0	26,0	90,0	106,0	556,6	57,0	359,6	140,0
Kultuurikaubad	182,0	38,6	9,2	47,8	51,8	178,0	35,0	67,0	76,0
Muud kaubad	3745,1	433,1	90,0	523,1	480,7	3787,5	480,0	1919,9	1387,6
Kokku	5900,0	600,1	132,0	732,1	703,7	5928,4	572,0	3752,8	1603,6

Märkus. Tegelikke kaubavarusid (lahter 6) tuleb vähendada antud rajoonis nende kaupade osas, millel on ülenormatiivsed jäägid turu puudumise tõttu. Kaubavarude üldsummast lahutatakse kaupade tagastamine hankijatele, nõudlust mitteomavate kaupade allahindluse summa ja loomulik kadu normi piires.

VII PEATÜKK

PÕLLUMAJANDUSSAADUSTE JA TOORAINETE VARUMINE

1. Põllumajandussaaduste ja toorainete varumise olemus ja rahvamajanduslik tähtsus

Põllumajandussaaduste ja toorainete varumine on üks kaubavahetuse vorme sotsialismi ajal. Varumise protsessis ostavad riiklikud organisatsioonid ja tarbijate kooperatsioon põllumajanduses toodetud saadusi toorainete ja toiduainete vajaduste rahuldamiseks.

Põhilisteks põllumajandussaaduste tootjateks on sotsialistlikud ettevõtted - kolhoosid ja sovhoosid. Kolhoosidelt ja sovhoosidelt varutakse valdav enamus riiklikus korras kokkuostetud põllumajandussaadustest. Nii moodustas 1965. aastal loomade ja lindude kogu kokkuostust kolhooside ja sovhooside osatähtsus 91%, piimast - 96, munadest - 74, villast - 86, kartulitest - 73 ja kõögiviljast - 93 protsenti.

Osa kokkuostetavatest saadustest toodetakse kolhoosnikute, tööliste ja teenistujate majapidamistes, kelle valduses on maad ja kellel on isiklikud loomad ja linnud.

Varutud saaduste peamiseks tarbijateks on tööstusettevõtted ja linnaelanikkond. Seega avaldub varumises majanduslik side linna ja maa, tööliklassi ja kolhoositalurahva vahel.

Põllumajandussaaduste ja toorainete varumisel on ülisuur rahvamajanduslik tähtsus.

Kiire tempoga arenev sotsialistlik tööstus nõuab iga aastaga ikka rohkem mitmesuguseid tooraineid. Kasvab ka elanike arv, kelle toiduainete vajadus iga aastaga suureneb. Nõukogude rahva materiaalse heaolu pidev kasv suurendab ka nõudlust.

Varumise abil luuakse põllumajandussaaduste ja toiduainete riiklikud reservid. Põllumajandussaaduste varumine on vajalik ka NSV Liidu väliskaubanduse arendamise huvides (eksportiks).

Pidevalt kasvavad riigi käsutuses olevad põllumajandussaaduste kogused tugevdavad raharinglust.

Toiduainete ja toorainete varumine kuulub nende materiaalsete stiimulite hulka, mis tagavad põllumajandusliku tootmise edasise arengu. Kui kolhoosidele ja kolhoosnikutele luuakse mugavad ja soodsad võimalused toodangu realiseerimiseks, kasvab nende materiaalne huvitatus tööviljakuse tõstmise ja enamtootmise vastu.

NLKP programmis on selgelt määratletud partei poliitika põllumajandussaaduste varumise valdkonnas: "Riikliku kokkuostu süsteemi eesmärgiks peab olema suurendada varutavate põllumajandussaaduste hulka ja parandada nende kvaliteeti kolhoosimajanduse igakilgse tõusu alusel. Varumise planeerimine peab olema kooskõlas kolhooside tootmis- ja majandusplaanidega ning peab sealjuures rangelt arvestama põllumajandusliku tootmise, selle õige paigutamise ja spetsialiseerimise huve."¹

2. Põllumajanduse areng on põllumajandussaaduste ja toorainete varumise alus

Meie riigi sotsialistlik põllumajandus on baasiks põllumajandussaaduste ja toorainete varumisele.

Kommunistliku Partei juhtimisel on meil leninliku koöperatsiooniplaani ellurakendamise tulemusena loodud mehhaniseeritud ja maailmas kõige suurem sotsialistlik kolhoosi- ja sovhosimajandus.

1965. aastal ületas NSV Liidu põllumajanduse kogutoodang 80 protsenti sõjajärgse (1940. aasta) kogutoodangu mahu.

NLKP Keskkomitee märtsipleenum (1965) võttis vastu põllumajanduse edasiarendamise laia programmi. Pleenumi otsuste tähelepanu keskpunktiks oli põllumajandusliku tootmise intensiivistamine. Nähti ette abinõude süsteem tootmise spetsialiseerimiseks, materiaal-tehnilise baasi tugevdamiseks, kemiseerimiseks, elektrifitseerimiseks ning maakõlvikute irrigatsiooni- ja melioratsioonitöödeks.

¹ NLKP programm. Lk. 76.

NLKP XXIII kongressi direktiivid NSV Liidu rahvamajanduse arendamise viie aasta plaani kohta (aastad 1966-1970) näevad ette: "Põllumajanduse valdkonnas on peamiseks ülesandeks suurendada tunduvalt põllu- ja loomakasvatussaaduste toodangut, et rahuldada paremini elanikkonna kasvanud vajadusi toiduainete ja tööstuse vajadusi põllumajandusliku tooraine järele. Selle ülesande lahendamise aluseks peab olema NLKP Keskkomitee 1965. aasta märtsipleenumil väljatöötatud majanduslike abinõude süsteemi järjekindel ellurakendamine."¹

Käesoleval viisaastakul kavatakse mahutada põllumajanduse tootmisalasteks ehitusteks ja tehnika soetamiseks 71 miljardit rubla (selle hulgas üksnes riiklikke vahendeid 41 miljardit rubla), s. o. peaaegu kaks korda rohkem kui eelmisel viisaastakul.

Plaan näeb ette suurendada viisaastakul põllumajandussaaduste tootmise mahtu aastas keskmiselt 25% (selle hulgas teravilja tootmist 30%) eelmise viisaastakuga võrreldes. Nisuguseks toodangu suurendamise peateeks on kõigi põllumajanduskultuuride saagikuse ja loomakasvatuse produktiivsuse tõstmine.

Tootmise arendamise kardinaalsete küsimuste edukas lahendamine põllumajanduses ei ole mõeldav ilma võitluseta tootmise efektiivsuse tõstmise eest. Kongressi direktiivides viisaastaku kohta on rõhutatud tsentraliseeritud plaanipärase juhtimise kooskõlastamise tähtsust kolhooside ja sovhooside initsiatiivi arenemisega ja isemajandamise järjekindlat juurutamise vajadust. Suur majanduslik ja sotsiaalne tähtsus on kongressi direktiivide täitmisel nendel otsustel, mis käsitlevad sovhooside mehhanisaatorite töös materiaalse huvitatuse tõstmist ja kolhoosnikutele igakuise garanteeritud palga maksmist alates 1. juulist 1966. Kõigele sellele on majanduslikuks ja organisatsiooniliseks aluseks melioratsioonitööde lai programm, mille töötab välja NLKP Keskkomitee maipleenum (1966).

Suurt kasu said kolhoosid tulumaksuga maksustamise korra muutmisest alates 1966. aastast. Kui varem maksustati kolhoose tulumaksuga olenemata tootmise rentaabluse tasemest, siis nüüd

¹ NLKP XXIII kongressi direktiivid NSV Liidu rahvamajanduse arendamise viie aasta (1966-1970) plaani kohta. Kirjastus "Eesti Raamat" Tallinn 1966, lk. 25.

võetakse seda ainult puhastulult (12%) ja sellelt tulude osalt, mis jaotatakse töö järgi sõltuvalt kolhoosnike palgast (8 protsendi ulatuses ainult palgafondi sellelt osalt, mis ületab kolhoosniku kuu keskmise palga 60 rubla). Seejuures on kolhoosid, kus rentaabluse tase on 15 protsenti ja madalam, tulumaksust vabastatud. Teistes kolhoosides ei võeta tulumaksu esimeselt 15% kasumilt.

Põllumajanduse arengule avaldas suurt mõju kolhoosi-sovhoositootmise juhtimise reorganiseerimine. Põllumajanduse juhtimine ning vastutus kolhooside ja sovhooside olukorra eest on alates 1965. aastast pandud NSV Liidu liidulis-vabariiklikule põllumajanduse ministerruumile. Üks ministerruumi tähtsamaid funktsioone on põllumajandussaaduste tootmise ja varumise planeerimine ning paigutus riigi eri piirkondade viisi (NSV Liidu Riikliku Plaanikomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu Riikliku Varumiskomitee osavõtul).

Põllumajandust ja varumist vabariikides ja oblastites (kraides) juhivad oblastite (kraide) põllumajanduse valitsused, rajoonides - rajoonide põllumajanduse valitsused, kes vahetult juhivad kolhoose ja sovhoose.

Vastutus riikliku kokkuostu plaanide täitmise, saaduste vastuvõtmise, säilitamise ja kulutamise eest riigi ulatuses teravikuna on pandud NSV Liidu Ministrite Nõukogu Riiklikule Varumiskomiteele. Viimane korraldab oma tööd tihedas kontaktis vabariikide ministrite nõukogudega, oblastite (kraide), rajoonide täitevkomiteedega ja kohalike põllumajanduse ning varumise organisatsioonidega.

NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu määruses "Põllumajandussaaduste kokkuostu plaanist aastatel 1966-1970", mis võeti vastu vastavalt NLKP Keskkomitee märtsipleenumi (1965) otsustele, on kolhooside ja sovhooside kokkuostuplaan kinnitatud pikemaks ajaks ja see ei kuulu muutmisele. Teravilja kokkuostu iga-aastaseks plaaniks aastatel 1965-1970 on määratud kindel kogus - 3,4 miljardit puuda. Koos sellega organiseeritakse vabadel alustel nisu ja rukki üleplaanilist kokkuostu 50 protsenti kõrgemate hindadega.¹ Teistele saadustele on

¹ Alates 1966. aastast ostetakse üle plaani kokku 50 protsenti kõrgemate hindadega ka riisi, otra, maisi, hirssi ja herneid.

samuti määratud kokkusotuplaanid aastate viisi kuni 1970. aastani, kuid nende mahtu on aastast **aastasse** suurendatud. 1970. aastaks on kavandatud, 1965. aastaga võrreldes, suurendada kariloomade ja lindude riiklikku kokkuostu eluskaalus 23 protsenti, piima - 32, munade - 60 ja villa kokkuostu 24 protsenti.

1965. aastal sai iga kolhoos ja sovhoos kuueks aastaks (1965-1970) kindla iga-aastase kokkuostuplaani. Kokkuostuplaanide määramisel võeti arvesse majandite spetsialiseeritust ja mullastik-kliimaatilisi ning majanduslikke erinevusi.

Juhindudes majandusliku otstarbekuse teguritest, töötab iga kolhoos ja sovhoos endale välja määratud kokkuostuplaanide alusel tootmis-finantsplaanid, planeerib külvipinnad kultuuride viisi ja loomakasvatuse arengu loomaliikide viisi. Seega on põllumajandustöötajatel ulatuslikult võimalik rakendada enda initsiatiivi ühes otsustavamas loigus - põllumajandusliku tootmise planeerimises.

Suure materiaalse stiimuli tootmise arendamiseks said kolhoosid ja sovhoosid uute kokkuostuhindade näol. Neid tõsteti ja mõnedele piirkondadele eriti märgatavalt. Endiste, aasta tingimustest sõltuvalt muutuvate hindade asemel kehtivad nüüd kindlad hinnad. Uus hindade tase kindlustab rentaabluse kõigi saaduste tootmisel.

3. Põllumajandussaaduste ja toorainete varumise kord

Sotsialistliku majanduse arengu igal etapil kehtestasid Kommunistlik Partei ja Nõukogude valitsus antud ajaperioodile kõige otstarbekohasemad varumisviisid. Kauemat aega (1932. aastast 1958. aastani) oli varumise põhiliseks vormiks põllumajandussaaduste riiklikud kohustuslikud hanked. Nende kõrval kehtisid naturaaltasu masina-traktori jaamade töö eest, kontraheerimine ja riiklik kokkuost, mis toimus pärast riiklike kohustuste täitmist. Sealjuures olid kokkuostuhinnad kõrgemad kui saaduste andmisel kohustuslike hangete korras.

1958. aastal asendati kohustuslikud hanked ja teised siis kehtinud varumisvormid põllumajandussaaduste riikliku kokkuostuga.

Selleks et enam mõjustada põllumajanduslikku tootmist, korraldati riiklik kokkuost 1961. aastal ümber. Alates sellest aastast hakkas riik ostma teravilja, kariloomi, lindusid, piima, tehnilisi kultuure, kartuleid, kõögivilja ja teisi saadusi kolhooside ja sovhoosidega sõlmitud kontraheerimislepingute alusel. Koos sellega rakendati abinõud kolhooside ja kolhoosnikute põllumajandussaaduste vabade jääkide turustamise organiseerimise parandamiseks.

Kaasajal toimub põllumajandussaaduste ja toorainete varumine alljärgnevalt.

1. Kolhoosidelt ja sovhoosidelt põhitoodangu riiklik kokkuost kontraheerimislepingute alusel, mõnede saaduste osas (suled ja udusuled, sarved, sõrad, metallimurd jt.) aga ühekordsete tehingutena. Riiklik kokkuost toimub kinnitatud plaani alusel määratud kindlate hindadega. Kontraheerimislepingute sõlmimist organiseerivad rajoonide põllumajandusvalitsused. Kontraheerimislepingud sõlmitakse ühtse dokumendina kõigi varumisorganisatsioonide ja kolhooside ning sovhooside vahel iga aasta peale, arvestades perspektiivplaanis ettenähtud kokkuostuülesandeid aastate viisi. Need on riiklikud tellimised kolhoosidelt ja sovhoosidelt vajaliku toodangu saamiseks.

Lepingutes nähakse ette:

kolhooside ja sovhooside riiklikud kohustused saaduste müümise kohta; märgitakse ära kogus (liikide viisi), kvaliteet, saaduste üleandmise tähtajad ja koht;

vastuvõtupunktide ja ettevõtete kohustus saaduste õigeaegse vastuvõtu, tasumise, avansside andmise tähtaegade ja suuruse kohta;

kohustus osutada kolhoosidele ja sovhoosidele agrotehnilist abi ja abi saaduste veol vastuvõtupunktidesse ja ettevõtetesse;

poolte vastastikune materiaalne vastutus ettenähtud kohustuste rikkumise puhul.

Peale plaani alusel saaduste kokkuostu organiseeritakse veel üleplaani alusel kokkuostu pooltevahelisel kokkuleppel.

Riiklik kokkuost ei toimu üksnes kolhoosidelt ja sovhoosidelt, vaid ka elanikkonnalt. Sel juhul toimub kokkuost kolhoosidele kehtivate hindadega (üleande hinnad sovhoosi-

de toodangule on mõne saaduse osas kolhoosidele makstavatest madalamad). Kokkuost elanikkonnalt arvestatakse varumisorganisatsioonide plaani täitmiseks, kuid see toimub ainult vabatahtlikel alustel.

2. Põllumajandussaaduste vabade jääkide kokkuost tarbijate kooperatsiooni poolt. Kolhoosnikutelt ja teistelt kodanikelt ostab tarbijate kooperatsioon saadusi ühekordsete tehingutena kokkuleppehindadega. Vabade jääkide kokkuost kolhoosidelt (pärast riiklike kohustuste täitmist kontraheerimislepingute alusel) toimub kokkuleppel kolhoosidega komisjoni korras. Andes saadused komisjoniliigile, saavad kolhoosid avanssi kuni 75 protsenti saaduste kokkulepitud hinnast.

Jaehinnad kehtestatakse kokkuostu ajal. Nende tase ei või ületada kohalike turgude hindu. Tarbijate kooperatsiooni ülesanne on osta saadusi madalama hinnaga, nii et nende saaduste müümisel linnades ja asulates oleksid hinnad võimalikud lähedased riiklikele jaehindadele.

Osa vabade jääkidena kolhoosidelt ja kolhoosnikutelt suhteliselt madalama hinnaga ostetud saadustest võib suunata tarbijate kooperatsiooni oma vajadusteks (toitlustamise, töötlemise ja kaubanduse jaoks).

4. Tarbijate kooperatsiooni osa ja tähtsus põllumajandussaaduste ja toorainete varumisel

Põllumajandussaaduste ja toorainete riiklikku kokkuostu teostavad riigis riiklikud varumisorganisatsioonid ja tarbijate kooperatsioon. Riiklike varujate hulka kuuluvad liiduvabariikide teraviljasaaduste ja jõusöödatööstuse komiteed, liidulis-vabariiklike kerge-, toiduainete, liha- ja piimatööstuse ministerriumide organisatsioonid ja ettevõtted; riikliku kaubanduse organisatsioonid (varuvad kartuleid, köögivilja, puuvilju ja marju linnalähedastest rajoonidest); NSV Liidu Tervishoiuministeeriumi apteegid, arstimeid valmistavad ettevõtted jt.

Tähtsaks varumisorganisatsiooniks riigis on tarbijate kooperatsioon. Erinevalt teistest organisatsioonidest on tarbijate kooperatsiooni varumistegevusel universaalne iseloom. Tarbijate

kooperatsioon varub ligikaudu 70 liiki saadusi ja tooraineid. Ta teostab kartulite, köögivilja, puuviljade, viinamarjade, tsitrusviljade ja kuivatatud puuviljade (välja arvatud piirkonnad, kus asuvad nende töötlemise ettevõtted), munade, villa, toornahkade, karusnahkade, karakulli ja teiste loomsete saaduste riiklikku kokkuostu. Piirkondades, kus toodangu maht on suhteliselt väike, ostab tarbijate kooperatsioon ka tubakat ja mahorkat, lina- ja kanepisaadusi, loomi ja linde, piima ja võid.

Tarbijate kooperatsioon ostab kokku riikliku plaani alusel veel kõrviitsalisi, seeni, metsikult kasvavaid puuvilju, marju ja pähkleid, loorberilehti, pipart, lufasid (nuustikuid), mett ja vaha, ravim-tehnilisi tooraineid, kibuvitsamarju, parkkoort, metsalinde, sooli, harjaseid, sarvi ja sõrgu, sulgi ja udusulgi, metallimurdu (majapidamise) ja teisi utiiltooraineid. Tarbijate kooperatsiooni osa üksikute saaduste riiklikus kokkuostus on erinev. Nii varub tarbijate kooperatsioon 100 protsenti munadest ja villast. 1965. aastal moodustas tarbijate kooperatsiooni osa kartulite riiklikus kokkuostus 52 protsenti, köögivilja osas - 40, toornahkade osas - 35, karusnahkade osas - 82 ja mee osas - 99 protsenti.

Kolhoosidelt ja kolhoosnikutelt põllumajandussaaduste vabade jääkide kokkuost on pandud täielikult tarbijate kooperatsioonile. Viimane teostab liha, või, piima, munade, kartulite, köögivilja, puuviljade, viinamarjade ja paljude teiste põllumajandussaaduste vabade jääkide kokkuostu.

Tarbijate kooperatsioonil on laialdane varumisaparaat. Enamikul tarbijate kooperatiivide rajooniliitudel ja rajoonikooperatiividel on oma varumiskontorid. Tarbijate kooperatiivide rajooniliitude süsteemis tegutseb ligikaudu 16 000 tarbijate kooperatiivi ja valdav osa neist võtab osa varumisest.

Tarbijate kooperatsiooni kasutamine varumiseks väldib vajaduse luua riigis spetsiaalne täiendav varumisaparaat, millega säästetakse märgatavad vahendid rahvamajanduse teisteks vajadusteks.

Varumise kõrval töötleb tarbijate kooperatsioon oma ettevõtetes köögivilja, puuvilju, seeni ja teisi saadusi. Süsteemis on ka karusloomakasvandused, mis annavad riigile kõrgekvaliteedilisi karusnahku.

1965. aastal oli tarbijate kooperatsiooni üldine varumiskäive peaaegu kaks korda kõrgem kui 1958. aastal. Sel ajavahemikul kasvas (võrreldavates hindades) turgudel kujunevate hindadega kolhoosidelt ja kolhoosnikutelt kokkuostetud põllumajandussaaduste käive kaks korda.

NLKP Keskkomitee märtsipleenum (1965) lõi tugevad majanduslikud alused põllumajandussaaduste tootmise ja riigile müümise suurendamiseks. Neis tingimustes peab tarbijate kooperatsioon kindlustama varumistegevuse edasise arengu. Tema varumisorganisatsioonid peavad välja selgitama kohapealsed ressursid ja need täielikult ära kasutama.

Toiduainete ressursside suurendamisel ja elanikkonna toitlustamise mitmekesistamisel on suur tähtsus looduslike rikuste laiemal kasutamisel - pähklike, metsikult kasvavate puuviljade, seente, marjade ja mee kogumine ja varumise pidev laiendamine. Praegu on eriti tähtis igati laiendada põllumajandussaaduste vabade jääkide kokkuostu. Sellest peavad aktiivselt osa võtma kõik tarbijate kooperatiivid.

Põllumajandussaaduste ja toorainete koguste kiire kasvutingimustes tekib vajadus tugevdada varumisorganisatsioonide ja ettevõtete materiaal-tehnoloogilist baasi. Intensiivselt tuleb ehitada mehhaniseeritud vastuvõtu-varumispunkte, külmhooneid, köögivilja-kartulite hoidlaid, munaladusid jne.

NSV Liidu tarbijate kooperatsiooni volinike VII kongress andis kooperatiivorganisatsioonidele põllumajandussaaduste varumise valdkonnas tähtsad ülesanded.

Kongress määras, et varumisaparaadi peamine tähelepanu peab olema keskendatud kolhoosidega ja sovhoosidega lepinguliste suhete arendamisele ja tugevdamisele neilt põllumajandussaaduste ja toorainete varumisel. Kongressi otsuse kohaselt peavad tarbijate kooperatsiooni varumisorganisatsioonid looma maal laia varumispunktide võrgu, parandama elanikkonnalt põllumajandussaaduste kokkuostu organiseerimist, vähendama varutud saaduste kadusid ja tõstma nende kvaliteeti, suurendama töödeldud saaduste mahtu, laiendama sortimenti jne.

5. Tarbijate kooperatsiooni varumis- aparaat

Rajoonis organiseerib põllumajandussaaduste varumist rajooni varumiskontor, mis allub tarbijate kooperatiivide rajooniliidule või rajooni tarbijate kooperatiivile. Varumiskontor kindlustab rajooniliidule määratud saaduste kokkuostu, töötlemise ja realiseerimise plaanide täitmise, osutab kolhoosnikutele abi põllumajandussaaduste ja toorainete turustamisel. Koos rajooni teiste varumisorganisatsioonidega sõlmib rajooni varumiskontor rajooni põllumajandusvalitsuse osavõtul kontraheerimislepingud kolhooside ja sovhoosidega ning võtab neilt vastu ettenähtud toodangu. Ta juhib kooperatiivide varumistegevust, kes ostavad saadusi eelkõige elanikkonnalt ja mõningal juhul võtavad saadusi vastu ka kolhoosidelt ja sovhoosidelt. Temale alluvad vastuvõtupunktid, varumislao ja töötlemisettevõtted.

Suure kaubatoodanguga rajoonides on varumiskontori juures organiseeritud spetsiaalsed isemajandavad varumise-turustamise baasid koos varumispunktide võrguga, ladudega ja töötlevate ettevõtetega. Need baasid organiseerivad põllumajandussaaduste ja toorainete kokkuostu, töötlemist ja turustamist nii riikliku plaani arvel kui ka kooperatiivse kaubanduse jaoks.

Varumispunktid on ka kooperatiividel. Paljud neist organiseerivad kõõgivilja, puuviljade, seente ja teiste saaduste töötlemise punkte. Saadusi ostavad koosseisulised ja mittekoosseisulised varujad ning jaekaubandusettevõtete töötajad.

Põllumajandussaaduste ja toorainete varumist, töötlemist ja turustamist juhivad oblasti, krai ja autonoomsete vabariikide tarbijate kooperatiivide liitudes isemajandavad põhikirjalised varumisvalitsused. Liiduvabariikide tarbijate kooperatiivide liitudes, v.a. Vene Tarbijate Kooperatiivide Liit, on põhikirjalised isemajandavad varumise peavalitsused. Vene Tarbijate Kooperatiivide Liidus juhivad varumist spetsialiseeritud peavalitsused: Roskoopživsõrjo, Roskoopplodoovoštš, Roskooplektehpušmehsõrjo. Kõigis tarbijate kooperatiivide liitudes peale Vene ja Ukraina on linnades ja töölisasulais põllu-

majandussaaduste kaubanduse juhtimine varumise peavalitsuse ülesanne. Ukraina Tarbijate Kooperatiivide Liidus on selleks otstarbeks loodud iseseisev linnades ja töölisasulates põllumajandussaaduste kaubanduse organiseerimise valitsus, Vene Tarbijate Kooperatiivide Liidus aga vastav peavalitsus.

Keskliidu varumisaparaadi koosseisus tegutsevad järgmised organisatsioonid: Glavkoopživsõrjo, Glavkoopplodoovoštš, Tsentrokooppušnina, Põllumajandussaaduste Vabariikidevahelise Kooperatiivkaubanduse Peavalitsus, Metsikult Kasvavate Saaduste ja Ravim-tehniliste Toorainete Kokkuostu Valitsus ning Põllumajandussaaduste ja Toorainete Kokkuostu Organiseerimise ja Ökoonoomika Valitsus. Loomakasvatussaaduste vabade jääkide kokkuostu organiseerimine on pandud Glavkoopživsõrjole, taimekasvatussaaduste osas Glavkoopplodoovoštšile.

Tarbijate kooperatiivide oblasti-, krai- ja vabariiklike liitude juures on oblasti ja rajoonidevahelised spetsialiseeritud kokkuostu-turustamise baasid ning töötlemisettevõtted. Mõnedel liitudel on ka karusloomakasvandused.

Turul kujunevate hindadega kokkuostetud põllumajandussaadustega vabariikide- ja oblastitevahelise kooperatiivkaubanduse laiendamiseks teostavad vabariiklikud, krai- ja oblastiliidud nende saaduste hulgimüüki nii Keskliidu vahendusel kui ka sõlmitud otsalepingute alusel.

6. Põllumajandussaaduste bilansid

Varumistegevuse analüüsimiseks ja põhiliste saaduste liikide viisi varumisplaanide majanduslikult põhjendamiseks on vaja uurida põllumajanduse kaubalisi ressursse. Eriti vajalikud on bilansid põllumajandussaaduste vabade jääkide kokkuostu põhjendatud planeerimiseks.

Bilansid koostatakse Nõukogude Liidu iga vabariigi, oblasti, krai ja rajooni kohta. Aruandeaasta kohta koostatakse (NSV Liidu SKV ja selle kohalike organite poolt) aruandelised bilansid ja planeeritava aasta kohta plaanilised bilansid (NSV Liidu Riikliku Plaanikomitee ja selle kohalike organite poolt).

Rajoonides võivad bilansse vahetult koostada rajooniliidud rajooni põllumajandusvalitsusest saadavate andmete alusel.

Bilansid koostatakse kolhooside, kolhoosnikute, töeliste ja teenistujate saaduste läbilõikes. Bilansil on kaks poolt: sissetulek ja väljaminek. Taimekasvatussaaduste bilansi sissetulekupoolel näidatakse kogutoodang külvipinnalt majandite kategooriate ja saagikuse normide alusel. Peale selle näidatakse seal rajooni kolhooside tootmisplaani alusel see hulk antud saadustest, mida kolhoosnikud saavad kolhoosidelt (normipäevade eest ja muu), samuti kolhoosi töövõimetute liikmete abistamise fond, kaasa arvatud väljastamine kolhoosi lasteaedadele ja -sõimedele, 2 protsendi piires kogutoodangust. Bilansi väljaminekupoolel näidatakse riiklikud ostud vastavalt määratud plaanile. Edasi kajastatakse tootmise vajadused. See sisaldab seemnefondi (teraviljade ja kartulite osas), mis arvutatakse lähtudes külvinormist ja planeeritavale aastale järgneva aasta plaanilisest külvipinnast. Tootmise vajadus sisaldab ka söödafondi, mis arvutatakse lähtudes loomade arvust liikide viisi majandite kategooriate lõikes ja söödakulu aastanormist ühe pea kohta. Kindlustusfond planeeritakse kolhoosidele 10-15 protsendi ulatuses seemne- ja söödafondist kokku.

Väljastamine tööpäevade eest ja muu väljaminek isiklikuks tarbimiseks näidatakse kolhooside osas bilansi väljaminekupoolel samas ulatuses, nagu see oli kajastatud bilansi sissetulekupoolel kolhoosnikute osas. Isiklik tarbimine määratakse lähtudes elanike arvust ja antud saaduse tarbimise aastanormist ühe elaniku kohta.

Kaubatoodangu vaba jäägi, mille moodustab bilansi sissetuleku ja loetletud väljaminekute vahe, võib osta tarbijate kooperatsiooni. Kolhoosid ja elanikud võivad selle realiseerida kolhoositurgudel.

Vaatame näiteks kartulite bilansi koostamist rajooni ulatuses planeeritavaks aastaks. Lähteandmed bilansi koostamiseks on toodud tabelis 29.

Kartulite külvinorm - 2,5 tonni hektarile; kolhooside kindlustusfond - 10% seemne- ja söödafondist; töövõimetute abistamise fond - 2% kolhooside kogutoodangust; kartulite väljastamine kolhooside poolt normipäevade eest ja muu väljastamine isiklikuks tarbimiseks - 5100 tonni, maaelanike isiklik tarbimine - 6500 tonni.

Tabel 29

Näitajad	Kolhoosid	Kolhoosnikute, tšelliste ja teenistujate majapidamised
1	2	3
Kartulite külvipind (hektarites)		
a) planeeritava aastal	1000	200
b) järgmiseks aastaks (seemne- vajaduse määramiseks)	1040	200
Saagikus plaani järgi (tonnides hektarilt)	18	17
Riiklik kokkuost (tonnides)	4400	450
Söödafond (tonnides)	3400	540

Tehes arvutused eespool märgitud korra kohaselt, lähtudes toodud andmetest, on rajooni kartulite bilanss planeeritavaks aastaks järgmine (tabel 30).

(tonnides)

Tabel 30

Sissetulek	Kolhoosid	Kolhoosnikud, tšellised ja teenistujad	Väljaminek	Kolhoosid	Kolhoosnikud, tšellised ja teenistujad
1	2	3	4	5	6
Kogutoodang ..	18 000	3400	Riiklik kokkuost	4400	450
Saadused normipäevade eest ja muu tasu isiklikuks tarbimiseks ..	-	5100	Tootmisvajadus: seemnefond ..	2600	500
Töövõimetute abistamise fond	-	360	söödafond ...	3400	540
			kindlustusfond	600	-
			Väljastamine normipäevade eest ja muuks isiklikuks tarbimiseks ..	5100	-
			Töövõimetute abistamise fond	360	-
			Isiklik tarbimine	-	6500
			Kokku	16 460	7690
			Kaubatoodangu vaba jääk ...	1 540	1170
Bilanss	18 000	8860	Bilanss	18 000	8860

Kartulite kaubatoodangu vaba jäägi rajooni ulatuses saame bilansis lahtris "Kolhoosid" ja "Kolhoosnikud, töölised ja teenistujad" näidatud vabade jääkide liitmisega. Meie näites moodustab see 2710 tonni (1540 t + 1170 t).

Loomakasvatussaaduste bilansside koostamises on erinevusi, kuid üldised koostamise põhimõtted on samad, mis taimekasvatussaaduste bilanssidel.

Näiteks piima bilansi sissetulekupolelt näidatakse kogu väljalüps, lähtudes keskmisest normist ühe lehma kohta majandite kategooriate viisi ja aasta keskmisest lehmade arvust.

Väljaminekupolel näidatakse riiklik kokkuost kooskõlas määratud plaaniga ja majanditesisene vajadus. Selleks võetakse kolhooside plaanilistest arvestustest piima kulutamine vasikate jootmiseks, oma lasteadeade ja -sõimede ning toitlustusettevõtete vajadusteks ja kolhooside plaanid piima müügi kohta kolhoosnikutele. Maaelanike isiklik tarbimine määratakse ühe elaniku aastase piimatarvitamise näidisinormatiivi ja elanikkonna arvu alusel.

Vahe sissetulekupole ja väljaminekuks märgitud kirjete vahel eraldi kolhooside ja elanikkonna osas näitab piima kaubatoodangu vaba jääki müümiseks tarbijate kooperatsioonile või elanikkonnale kolhoositurgudel.

7. Põllumajandussaaduste kokkuostu analüüsimine rajooni tarbijate kooperatiivide liidu süs- teemis

Kooperatiivorganisatsiooni varumistegevuse plaanis kajastatakse riikliku kokkuostu ja põllumajandussaaduste vabade jääkide aasta kokkuostu maht kvartalite viisi.

Ülesanded saaduste liikide viisi määratakse naturaalse-tes mõõtühikutes ja ka riiklikes kokkuostuhindades. Niisugune kord põllumajandussaaduste ja toorainete kajastamiseks kokkuostuplaanides ei kehti ainult saaduste riikliku kokkuostu kohta (üleandehindadega vastuvõetud sovhooside toodangu väärtus arvutatakse ümber riikliku kokkuostu hindadesse), vaid laieneb ka kohalike turuhindadega saaduste vabade jääkide kokkuostule, mille väärtus samuti arvutatakse ümber riikliku kokkuostu hindades-

se. Saaduste koguväärtus riikliku kokkuostuplaani ja kolhoosidelt ning elanikkonnalt ostetud saaduste vabade jääkide kokkuostuplaani järgi kokku riiklikes kokkuostuhindades moodustab varumiskäibe mahu. Ka see näidatakse plaanis.

Möödunud perioodi kokkuostuplaani täitmist on vaja hoolikalt analüüsida. Analüüs võimaldab õigesti hinnata varumistegevust, avastada puudusi nende õigeaegseks kõrvaldamiseks ning üldistada ja levitada positiivseid töökogemusi süsteemis. Analüüsi käigus selgitatakse, mil määral varumine haaras ressursse, ja tehakse kindlaks varumistegevuse edasiarendamise võimalused. Varumistegevuse sügav analüüsimine aitab õigemini koostada põllumajandussaaduste ja toorainete kokkuostu plaane.

Varumistegevuse analüüsimiseks kasutatakse peale plaaniliste ülesannete statistilisi aruandeid, operatiivset aruandlust (viie päeva, kümne päeva, kuu kohta saaduste liikide viisi), volinke (liikmete) koosolekute protokolle, varujate nõupidamiste materjale, uurimismaterjale jne. Peale selle kasutatakse tähtsamate saaduste osas varumise hindamiseks kolhooside statistiliste aruannete andmeid nende tootmise kohta.

Varumistegevust analüüsitakse tarbijate kooperatiivide rajooniliidu süsteemi ulatuses ja igas tarbijate kooperatiivis möödunud aasta kohta kui ka jooksva aasta kestel kvartalite viisi. Eraldi analüüsitakse riiklikku kokkuostu ja vabade jääkide kokkuostu. Analüüsimisel selgitatakse saaduste liikide viisi plaani täitmist ja dünaamikat, s. o. kokkuostu mahu muutusi aruandeperioodil protsentides eelnenud perioodi suhtes.

Kuna saagid põllumajanduses aastate viisi ei ole ühesugused, siis pärast aruandeaasta kokkuostu tegeliku mahu võrdlemist eelnenud aastaga kõrvutatakse aruandeaasta andmeid ka viimase 2-3 aasta kokkuostu keskmise mahuga. Kui analüüsitakse kvartali tegevust, siis tehakse kindlaks ka kokkuostu aastaplaani täitmine antud kvartali lõppseisuga. See näitaja võimaldab täielikumalt iseloomustada varumise käiku aasta kestel ja varumishooaja kokkuvõtete perspektiive.

On vaja kõrvutada kokkuostu aastaplaani täitmise protsenti jooksva aasta möödunud kvartali lõpul aastaplaani täitmise protsendiga eelmise aasta samal kuupäeval. Kui jooksva aasta

plaanitõitmise protsent mõõdunud kvartali lõpul on kõrgem kui aastaplaani tõitmise protsent eelmise aasta sama seisuga, võib kokkuostu kulgu jooksva aastal pidada edukamaks.

Nõiteks vaatleme Oktjabrski Rajooni Tarbijate Kooperatiivide Liidu kokkuostu 9 kuu ja aastaplaani tõitmist jooksva aasta 1. oktoobri seisuga (tabel 31).

Andmed tabelis 31 kinnitavad, et kokkuost jooksva aastal toimub põhiliselt edukalt ja paremini kui eelmisel aastal. Erandi moodustavad munad, mille plaan on tõitmata. Ainult kõigi reservide mobiliseerimine IV kvartalis võib osaliselt parandada munade kokkuostu mahajõõvust (IV kvartal on ebasoodus periood munade kokkuostuks).

Varumistegevuse analõõsi tõhtsaks küsimuseks on kontrollida üksikute kolhooside ja sovhooside kontraheerimislepingute tõitmist. Iga kolhoosi ja sovhoosi osas on vaja kindlaks teha saaduste õleandmise plaani tõitmine nii hulgaliselt kui ka kvaliteedinõitajate jõõrgi vastavalt kokkulepitud õleandmise tõht-aegadele. Kontrollida on vaja ka teiste lepingutingimuste tõitmist.

Varumistegevuse analõõsimisel on tõhtis kindlaks teha rajoonis olevate ressursside varumisega haaramise ulatus. Selleks tuleb analõõsida põllumajandussaaduste aruandelisi bilansse. Bilansside väljaminekupoole andmetel määratatakse saaduste kaubatoodangu suurus. Selleks liidetakse riiklik kokkuost ja bilansis selgunud vabade jõõkide kaubatoodang. Seejõõrel arvutatakse riikliku ja vabade jõõkide kokkuostu tegelik maht protsentides kaubatoodangust. Seda protsenti kõõrvutatakse mõõdunud aastatel varumisega haaratud kaubatoodangu protsendiga. Haarde protsendi suurenemine nõitab varumisressursside paremat kasutamist rajoonis. Niisuguseid arvutusi tuleb teha rajooni kohta tervikuna, aga samuti ka eraldi kolhooside ja elanikkonna osas.

Analõõsime nõite varal, mil määral kartulite kokkuost haarab kaubatoodangu vabu jõõke aruandeaastal. Aruandelise bilansi andmetel moodustas vaba jõõk rajooni kolhoosides 1400 t. Kolhoosidelt võeti komisjoni korras mõõõgile aruandeaastal 728 t kartuleid. Siit tuleneb, et kokkuostu poolt kolhooside kartulite vabade jõõkide haarde protsent moodustab 52

$$\left(\frac{728 \times 100}{1400} \right) .$$

Näitajad	Mõõ- tühik	Plaan		Täitmine aasta al- gusest kuni 1. oktoob- rini	Plaani täitmine (%)		Aastaplaa- ni täitmi- ne 1. ok- toobriks eelmisel aastal
		Aasta	9 kuud		Aasta	9 kuud	
I. Riiklik kokkuost:							
munad	tuh. tk.	1600	1360	1300	81,3	95,6	83,0
kartulid	t	4500	2025	2061	45,8	101,8	44,1
jne.							
Kokku	tuh.rbl.	1400	1060	1077	76,9	101,6	76,2
II.Vabade jätkide							
kokkuost:							
munad	tuh. tk.	450	382	358	79,6	93,7	81,2
kartulid	t	1150	510	513	44,6	100,6	43,7
jne.							
Kokku riiklikes kokku- ostuhindades	tuh.rbl.	260	198	196	75,4	99,0	75,2
Varumiskäive kokku ...	tuh.rbl.	1660	1258	1273	76,7	101,2	76,0

Kui möödunud aastal oli see 50%, siis tähendab see seda; et aruandeaastal kartulite vabade jääkide suunamine varumiskäibesse paranes.

Varumise poolt saaduste ressursside kasutamise hindamiseks on vaja kasutada ka kolhooside aruandelisi andmeid tootmise kohta (esitatakse statistika rajooniinspektorile iga kuu). Need andmed võimaldavad hinnata ressursside kasutamist mitte ainult aasta kohta, vaid ka aastasisestel tähtpäevadel ja seda ka üksikute kolhooside viisi.

Näide. Kolhoosis "Koit" pügati jooksva aastal kuni 1. juulini aruande andmetel 3000 kg villa. Kolhoosilt osteti kuni 1. juulini 2100 kg villa. Seega villa ressursside kokkuostu poolt haarde protsent moodustab $70 \left(\frac{2100 \times 100}{3000} \right)$, mis tõendab kasutamata reservide olemasolekut. Tarbijate kooperatiivide rajooniliidu süsteemis tuleb analüüsida üksikute põllumajandussaaduste varumist ka tarbijate kooperatiivide viisi ja varumiskontori poolt. Analüüsi käigus selgitatakse varumisplaanide täitmist ja dünaamikat eelmise aasta ja möödunud viimase 2-3 aasta keskmiste andmetega võrreldes. Mahajäävate kooperatiivide selgumisel on vaja uurida selle konkreetseid põhjusi. Nendeks põhjusteks võivad olla: puudulik materaal-tehniline baas; tara puudus; halb selgitustöö kolhoosnikute, tööliste ja teenistujate hulgas; kaubandustöötajate nõrk kaasatõmbamine varumistööle jm.

8. Varutud saaduste turustamise, jääkide ja käibe- kiiruse analüüsimine

Saaduste turustamine on üks tähtsamaid kooperatiivorganisatsioonide varumistegevuse näitajaid. Tähtis ei ole ainult saadusi varuda, vaid ka õigeaegselt, kadudeta ja kvaliteedi languseta laadida ettenähtud saajatele.

Analüüsiga on vaja selgitada, kas kogu varutud toodang kasutati vastavalt määratud sihtustele (laadimine üleliidulise fondi arvel, realiseerimine tööstusettevõtetele, kaubandusorganisatsioonidele, laste- ja raviasutustele jne.) ja kas laadimine toimus ettenähtud tähtaegadel.

Õigeaegne turustamine on tihedalt seotud saaduste jääkidega varumispunktides ja -laadudes. Mida paremini on organiseeritud turustamine, seda väiksemad on jäägid.

Jääkide suurus oleneb saaduste liigist, transporditingimustest, laadimise sagedusest. Varumishooaja kõrgpunktil kasvavad jäägid sageli seoses saaduste massilise vastuvõtmisega, mis tekitab raskusi nende ettevalmistamisel õigeaegseks laadimiseks. Kui ei ole hooaeg, on vaja saadusi koguda kuni laadimiseks vajaliku partii moodustumiseni.

Varumises võib kaubajääkide suuruse hindamiseks kasutada realiseerimiskäibe suhtes päevades väljendatud näitajat. Selleks jagatakse jäägid antud kuupäeval möödunud kolme kuu tegeliku realiseerimise ühe päeva käibega või lühema perioodi ühe päeva käibega, kui varumise hooaeg päevades jääkide arvutamise momendil on lühem kui kolm kuud. Päevades arvatatud tegelikke jääke kõrvutatakse jääkide suurusega möödunud aasta samal kuupäeval.

Kaubajääke varumises analüüsitakse tihedas seoses varumise teiste näitajatega, mis on omavahel bilansilises seoses. Niisugusteks näitajateks on kaupade saabumine, s. o. saaduste varumine (S), saaduste realiseerimine (R), jäägid perioodi algul (J_1), jäägid perioodi lõpul (J_2), loomulikud kaod ja kaod üle selle (K). Bilanss on järgmine:

$$S + J_1 = R + K + J_2.$$

Toodud näitajate seos tähendab näiteks seda, et saaduste saabumise plaani ületamise, kuid mitteõigeaegse laadimise puhul võivad saaduste jäägid perioodi lõpul kasvada. Võib olla ka nii, et saaduste saabumise plaani alatäitmise puhul jäägid suurenevad, kui laadimine ei toimu õigeaegselt.

Nimetatud näitajate vastastikust seost on vaja analüüsida iga saaduse osas selleks, et saada täielikumat selgust varumises esinevate puuduste põhjustest.

Saaduste jääkidega on tihedas seoses varumiskaupade käibekiirus. Saaduste kasvavad jäägid piiratud realiseerimise tingimustes aeglustavad käibekiirust. Käibekiiruse analüüsiga on vaja iga saaduse osas kindlaks määrata käibevalde päevades ja selgitada, kas see kiirenes võrreldes käibevaldega möödunud aastal või möödunud aasta vastaval perioodil.

Vaatame näite varal kõõgivilja IV kvartali käibevälte analüüsimist.

Näide. Tarbijate kooperatiivi varumispunktis moodustas möödunud aasta IV kvartalis kõõgivilja käibevälde 12 päeva. Aruandeaasta IV kvartalis olid kõõgiviljavarud 1. oktoobril 320 t, 1. novembril - 180 t, 1. detsembril - 60 t ja 1. jaanuaril - 0 tonni. Kõõgivilja realiseeriti 1260 t.

IV kvartali keskmine ühe päeva realiseerimine oli 1260 t : 90 = 14 t.

Keskmine jääk oli (varumises arvutatakse aritmeetiline keskmine) $(320 + 180 + 60 + 0) : 4 = 140$ t.

Käibevälde päevades on $140 : 14 = 10$ päeva.

Kõrvalekaldumine möödunud aasta IV kvartali käibevältest on $10 - 12 = -2$ päeva (kiirenemine).

Varumiskaupade käibekiirust analüüsitakse mitte ainult kvartalis, vaid ka iga kuu, samuti varumishooajal ja aruandeaastal. Nende saaduste osas, mida varutakse lühikese aja kestel, tuleb õigesti määrata varumishooaja kestus. Sellest ajast tuleb lähtuda realiseerimise ühe päeva käibe määramisel, mis on vajalik tegeliku käibevälte arvutamiseks.

9. Saaduste kvaliteedi ja kadude analüüsimine varumises

Iga varumisorganisatsioon peab võitlema varutavate saaduste kõrge kvaliteedi eest. Hinnangu saaduste kvaliteedi kohta saab eelkõige anda kolhooside ja sovhooside poolt kontraheerimislepingute täitmist iseloomustavate materjalide alusel.

Aruandeaasta saaduste kvaliteedinäitajate analüüsimisel kõrvutatakse neid möödunud aasta vastavate näitajatega. Toornahkade kvaliteedi planeerimiseks ja arvestamiseks arvutatakse ühikud ümber vastavate koefitsientidega esimese sordi suhtes. Umberarvutuse koefitsiendid on järgmised. Esimest sorti suured toornahad - 1, teine sort - 0,87, kolmas sort - 0,66 ja neljas sort - 0,46; esimest sorti väikesed toornahad ja seanahad - 1, teine sort - 0,85, kolmas sort - 0,6 ja neljas sort - 0,4.

Kui tarbijate kooperatiivide rajooniliidu süsteemis os-
teti kokku aruandeaastal 2000 suurt toornahka, sealhulgas esi-
mest sorti - 1000, teist sorti - 600, kolmandat - 300 ja nel-
jandat sorti 100 tk., siis sordilisuse koefitsient moodustab

$$\frac{(1 \times 1000) + (0,87 \times 600) + (0,66 \times 300) + (0,46 \times 100)}{2000} = 0,88.$$

Oletame, et planeeritavaks aastaks oli keskmine koefit-
sient määratud 0,86, möödunud aastal oli see aga 0,83. Sel ju-
hul võib teha järelduse, et aruandeaastal tõusis märgatavalt va-
rutud toornahkade kvaliteet. Kvaliteet osutus kõrgemaks plaanis
ettenähtust ja oli märgatavalt kõrgem kui möödunud aastal.

Munade kvaliteeti iseloomustavaks näitajaks on kategooria-
te suhe varutud munade koguses.

Kui aruandeaastal esimese kategooria munade osatähtsus
varutud munade kogumahu suurenes möödunud aasta osatähtsusega
võrreldes, siis näitab see varutud saaduste kvaliteedi kasvu.

Varutud munade kvaliteedi hindamisel (samuti paljude
teiste varumiskaupade puhul) on vaja silmas pidada ka nende käi-
bekiirust varumispunktides ja -baasides. Varutud munad peavad
jõudma tarbijani võimalikult värskelt. Käibe kiirenemine on
ühelselt tingimuseks, mis võimaldab seda vältimatut nõuet täita.

Varumisorganisatsioonile on väga tähtis, et varutud saa-
duste kvaliteet ostjatele üleandmise momendini ei langeks.

Võrreldes saaduste vastuvõtmise ja realiseerimise aruan-
deandmeid sortide viisi, võib teha järelduse, kuidas võideldi
saaduste kõrge kvaliteedi säilitamise eest. Säärase võrdlusega
võib kindlaks teha sordilisuse languse varumisorganisatsioonis,
mis mõjustab majandusliku tegevuse tulemusi. Sordilisus langeb
sageli ebarahuldavate hoitutingimuste, aeglase käibekiiruse ja
saadustega hooletu ümberkäimise tõttu, mõnikord aga ka sellepä-
rast, et varujatel puuduvad tööalased teadmised, kuidas saadust
õigete sortide järgi vastu võtta.

Paljudele varutavatele saadustele on ette nähtud loomu-
liku kao normid. Seepärast on vaja varumiskadude analüüsimisel
kõrvutada iga saaduse tegelikku kadu ettenähtud normiga.

✕ Näide. Kartulite kaonorm lühiajalisel hoidmisel varumis-
punktis katuse all on 1,5 protsenti. Varumispunkti saabus varu-
mishooaja kestel 800 t kartuleid ja sealt laaditi dokumentide
kohaselt 780 t. Määrame kartulite lubatud kaod normi järgi:

$$\frac{800 \times 1,5}{100} = 12 \text{ t.}$$

Tegelik kadu oli $800 \text{ t} - 780 \text{ t} = 20 \text{ t}$.

Seega moodustasid kaod üle normi $20 \text{ t} - 12 \text{ t} = 8 \text{ t}$. Kartulite kadude kohta 5 t ulatuses olid koostatud aktid (nende põhjendatust on vaja täiendavalt kontrollida). Järelikult tuleb varumispunkti materiaalselt vastutavate isikute arvele kanda kaod $8 \text{ t} - 5 \text{ t} = 3 \text{ t}$.

Ebamajanduslikkus, standardse taara puudumine, halvad säilitamis- ja veotingimused on varumises peamised üle ettenähtud normide tekkivate kadude põhjused. Analüüsid ülenormikaod, tuleb selgitada konkreetsed põhjused, kindlaks teha süüdlased ja rakendada abinõud saaduste allesoleku kindlustamiseks.

Eriti hoolikalt on vaja kontrollida saaduste mahakandmisi aktide alusel. Lubamatu on maha kanda saadusi, mis riknesid materiaalselt vastutavate isikute süü läbi. Säärased kaod tuleb kanda saaduste riknemises otseste süüdlaste arvele.

10. Põllumajandussaaduste ja toorainete kokkuostu planeerimine tarbijate kooperatiivide rajooniliidu süsteemis

Põllumajandussaaduste ja toorainete kokkuost planeeritakse tarbijate kooperatiivide rajooniliidu süsteemis kahes etapis: esimene - aasta plaan-avalduse koostamine ülesannete jaotamisega kvartalite viisi esitamiseks tarbijate kooperatiivide oblastiliidule; teine - planeeritava aasta kokkuostu plaaniliste ülesannete määramine kvartalite viisi rajooni varumiskontorile ja tarbijate kooperatiividele tarbijate kooperatiivide vabariikliku (oblasti-) liidu poolt kinnitatud plaani piirides. Tarbijate kooperatiivides tehakse iga kvartali kokkuostu ülesanded teatavaks kokkuostjatele ja kaubandusettevõtete töötajatele.

Kokkuostu planeerimise peamine ülesanne on õigete, majanduslikult põhjendatud ülesannete määramine igale organisatsioonile. Kokkuostuplaanid peavad kajastama varumise võimalusi ja tingimusi selleks, et kasutada maksimaalselt kõiki olemasolevaid

ressursse. See nõuab kogu rajooni ja tarbijate kooperatiivide tegevuspiirkondade majandusnäitajate sügavat tundmaõppimist. Tuleb arvestada kolhooside ja sovhooside arvu, nende majapidamise arengu põhisuundi, kolhoosiperede arvu, külvipindu ja saagikust kultuuride viisi, kariloomade arvu liikide viisi ja nende produktiivsuse näitajaid (piima väljalüps, pügatud villa kogus jne.) ning metsikult kasvavate puuviljade, marjade ja pähklike kasvupiirkondi. Põhjendatud planeerimiseks on vaja koostada põhiliste põllumajandussaaduste bilansid.

Kõigi nimetatud majandusnäitajate arvestus on vajalik eelkõige plaan-avalduse koostamiseks ja riikliku varumise korras kokkuostetavate saaduste kohta plaaniliste ülesannete määramiseks selles osas, mis varutakse elanikkonnalt, aga samuti ülesannete määramiseks põllumajandussaaduste vabade jääkide kokkuostuks. Mis puutub plaanidesse riikliku varumise korras kolhoosidelt ja sovhoosidelt, siis on vaja teada, et ülesanded igale majandile pikemaks ajaks aastate viisi määrab rajooni põllumajandusvalitsus. Neid materjale on vaja kasutada tarbijate kooperatiivide rajooniliidus kokkuostuplaanide koostamisel. Ülesanne on selles, et plaan-avaldustes ja täitjatele esitatakse plaanides õigesti kajastada varumiskäibe mahtu rajooniliidu süsteemis, igas tarbijate kooperatiivis ja rajooni varumiskontoris.

Nagu märgitud, algab tarbijate kooperatiivide rajooniliidus (rajooni kooperatiivis) varumistegevuse plaani koostamine varumismahu määramisega plaan-avalduse jaoks.

Lähtebaasiks arvutustele on varumise loodetav maht jooksva aastal. See arvutatakse iga saaduse osas järjekorras: jooksva aasta möödunud 9 kuu varumise tegelikule mahule liidetakse IV kvartali plaan, parandades seda ka plaani ületamiseks reaalseid võimalusi arvesse võttes. Seega peab arvestama varutavate ressursside olemasolu jooksva aastal ja aastaplaani täitmise taset III kvartali lõpuks. Esimese 9 kuu kokkuostuplaani märgatava ületamise puhul ei või teha järeldust, et IV kvartali kokkuostuplaan samuti ületatakse. Mõne saaduse osas, kui jooksva aasta kestel selles osas on plaan ületatud, võib IV kvartali kokkuostuplaan jääda isegi täitmata. See võib tulla sellest, et varutavad ressursid olid ulatuslikult ära kasutatud juba IV kvartalile eelnenud perioodil.

Tarbijate kooperatiivide rajooniliidu plaan-avalduses riikliku kokkuostu korras kolhoosidelt ja sovhoosidelt varutavate saaduste kajastamiseks on vaja kasutada rajooni põllumajandusvalitsuse poolt antud kokkuostuplaanide ja kontraheerimislepingute andmeid.

Riikliku kokkuostu korras elanikkonnalt ostetavad saadused määratakse arvesse võttes jooksva aastal saavutatud mahtu ja võimalusi kokkuostu edasiseks laiendamiseks.

Sääraste saaduste osas nagu metsikult kasvavad marjad, puuviljad, pähklid, seemned, elukondlik metallimurd, suled ja udusuled, makulatuur planeeritakse riikliku ostu maht arvesse võttes loodetavaid koguseid jooksva aastal, nende saaduste kokkuostu dünaamikat rajoonis viimasel 2-3 aastal, vastavate ressursside võimalikke reserve eelseisval aastal ja võimalusi koollide ulatuslikumaks kaasatõmbamiseks mõnede utiliitainete kogumisele (metallimurd, makulatuur jt.).

Plaan-avalduse koostamisel põllumajandussaaduste vabade jääkide kokkuostu kohta tuleb lähtuda ülesandest haarata kokkuostuga ikka täielikumalt need jäägid, mis jäävad kolhoosidele pärast nende poolt kontraheerimislepingute täitmist, aga samuti suurendada kokkuostu kolhoosnikutelt ja teistelt kodanikelt. Üksikasjalikult on vaja tunda õppida rajooni põllumajanduse arengu perspektiive ning kolhoosnikute, töliste ja teenistujate isikliku majapidamise olukorda. Aluseks tuleb võtta põllumajandussaaduste vabade jääkide tegeliku kokkuostu maht möödunud aastatel.

Põhiliste saaduste osas (kartulid, piim jt.) vabade jääkide kokkuostu planeerimisel on vaja kasutada põllumajandussaaduste bilansse.

Kokkuostumahu kavandamisel on vaja arvesse võtta kõiki võimalusi kaubatoodangust vabade jääkide kokkuostu osatähtsuse tõstmiseks möödunud aasta sama näitajaga võrreldes.

Näide. Planeeritava aasta kartulite bilansis (tabel 30) on välja toodud kaubatoodangu vabad jäägid: kolhoosides 1540 t, kolhoosnikute, töliste ja teenistujate majapidamistes 1170 t. Jooksva aastal on vabade jääkide kokkuostu poolt kaubatoodangu haarde loodetav protsent kõrgem kui möödunud aastatel: kolhoosi-

de osas moodustas see 52, kolhoosnikute ja teiste kodanike osas 40 protsenti. Eelseisval aastal kavandatakse suurendada kartulite vabade jääkide kokkuostu, mis võimaldab vabade jääkide kokkuostu poolt kartulite kaubatoodangu haarde protsenti tõsta kolhooside osas 54 protsendini ja kolhoosnikute ning teiste kodanike osas 42 protsendini.

Seega peab kartulite vabade jääkide kokkuost moodustama:

$$\text{kolhoosnikutelt } \frac{1540 \times 54}{100} = 830 \text{ t (ümardatult),}$$

$$\text{kolhoosidelt } \frac{1170 \times 42}{100} = 490 \text{ t (ümardatult).}$$

Kartulite kokkuost kokku peab olema 1320 t.

Plaan-avaldukes arvutatakse ka varumiskäive, lähtudes riikliku kokkuostu korras ja vabade jääkide kokkuostuks kavandatud saaduste kogustest natuuras ja iga saaduse riiklikust kokkuostuhinnast.

Köögivilja, puuviljade ja mõne teise saaduse osas kehtivad erinevad hinnad hooaegade viisi. Sel juhul tuleb aasta varumiskäibe arvutamisel kasutada keskmisi kaalutud hindu (hooaegade viisi kehtivad hinnad korrutatakse saaduse kokkuostu osatähtsusega antud hooajal ja korrutiste summa jagatakse 100-ga).

Kokkuostu aastamaht jagatakse plaan-avaldukes iga saaduse osas kvartalite viisi. Arvestuse aluseks võetakse üksikute saaduste kokkuostu kalendrilised tähtajad, mis olenevad tootmise hooaegadest, kohalikest looduslikest tingimustest ja ka aastate jooksul kujunenud andmetest kokkuostu jagunemise kohta kvartalite viisi. Põhiliste põllumajandussaaduste müügi kalendrilised tähtpäevad kolhoosidele ja sovhoosidele kajastuvad kontraheerimislepingutes. Tarbijate kooperatiivide rajooniliidu plaan-avaldukes koostamisel tuleb arvestada ka tarbijate kooperatiivide ettepanekuid saaduste riikliku varumise ja vabade jääkide kokkuostu mahu kohta. Need ettepanekud on kajastatud rajooniliidule esitatavates tarbijate kooperatiivide plaan-avaldukes, mille koostamise põhimõtted on samad mis rajooniliidus kasutatavatel.

Pärast tarbijate kooperatiivide rajooniliidule varumiskäive kinnitamist määrab rajooniliit riikliku kokkuostu ja vabade jääkide kokkuostu plaanide piires ülesanded iga saaduse osas tarbijate kooperatiividele ja rajooni varumiskontorile.

Saaduste kokkuostu plaanide paigutamisel rajooni varumiskontori ja tarbijate kooperatiivide vahel tuleb arvestada seda, et kõik saadused, mida ostetakse kokku kolhoosidest ja sovhoosidest kontraheerimislepingute alusel (munad, kartulid, köögivilid, vill jm.), peab vastu võtma rajooni varumiskontor, mis nähakse ette tema plaanis. Tarbijate kooperatiivide põhiliseks ülesandeks on saaduste kokkuost elanikkonnalt ja vabade jääkide ost kolhoosidelt. Tarbijate kooperatiivide ülesandeks on kokku osta kolhoosidelt ja sovhoosidelt toorsooli, heitekarva, harjaseid, sarvi, sõrgu jms. Peale selle võib tarbijate kooperatiivide kokkuostuplaanis ette näha nende saaduste kokkuostu kolhoosidelt ja sovhoosidelt, mida ainult mõned kolhoosid ja sovhoosid toodavad väikeses ulatuses.

Rajooniliidu riikliku kokkuostu plaan tarbijate kooperatiividelt ja elanikkonnalt vabade jääkide kokkuostu plaan jagatakse üksikute kooperatiivide vahel.

Sääraste plaanide väljatöötamise meetodika oleneb üksikute saaduste erinevusest. Vaatleme mõne saaduse osas plaani arvutamise korda.

Munad. Elanikkonnalt munade kokkuostu plaani (eraldi riikliku kokkuostu ja vabade jääkide kokkuostu osas) jagamisel tarbijate kooperatiivide vahel on vaja arvesse võtta mõõdunud aastate kokkuostu tegelikku mahtu ja analüüsimeid, kooperatiivide plaan-avaldusi, kolhoosiperede ning töoliste ja teenistujate arvu iga kooperatiivi tegevuspiirkonnas. Samuti on vaja silmas pidada individuaallinnupidamise arengu taset iga kooperatiivi tegevuspiirkonnas ja linnaturgude lähedust (linnadest kaugel asuvatele kooperatiividele tuleb planeerida kõrgem kokkuostu kasv linnalähedastega võrreldes).

Üldise ülesande piirides tuleb määrata munade kokkuostu ulatus igale kooperatiivile.

Kavandatud plaanide põhjendamiseks on vaja kõrvutada planeeritud munade kogust ühe pere kohta vastava tegeliku kogusega mõõdunud aastal.

Munade kokkuostu planeerimist võibki alustada kokkuostetava koguse määramisega ühe pere kohta (arvesse võttes kõiki seda näitajat mõjustavaid tegureid erinevates kooperatiivides), hiljem parandades saadud koguseid võrreldes rajoonile kinnitatud ülesandega.

Vaatleme munade riikliku kokkuostu aastaplaani arvutust
tarbijate kooperatiividele Oktjabrski Rajooni Tarbijate Koope-
ratiivide Liidus (tabel 32).

Tabelist nähtub, et suuremad kasvud munade kokkuostuks
on projekteeritud Ostrovski ja Zaretski kooperatiividele, mis
asuvad linnadest kaugel ega kasutanud aruandeaastal ära sood-
said võimalusi kokkuostuplaani täitmiseks. Väike kasv on pla-
neeritud Lozovski kooperatiivi kokkuostumahule, kus möödunud
aastal kasutati hästi ära kokkuostu reservid, ja ka Oktjabrski
tarbijate kooperatiivile, kelle tegevuspiirkond on rajoonikes-
kuse turgude läheduses.

Kavandatud kokkuostu maht on mõnevõrra kõrgem koopera-
tiivide plaan-avaldustes ettenähtust. Arvestusega ühe pere koh-
ta tagab plaan kokkuostu edasise kasvu igas tarbijate koopera-
tiivis.

Vill. Lähtudes elanikkonnalt villa riikliku kokkuostu
plaanist ja lammaste arvust kolhoosnikute, tööliste ja teenis-
tujate majapidamistes planeeritava aasta algul, arvutatakse
planeeritav villa kokkuost ühe lamba kohta. Tuginedes sellele
näitajale ja möödunud aastate andmetele, kavandatakse planeeri-
tavaks aastaks villa kokkuost ühe lamba kohta kooperatiivide
tegevuspiirkondade viisi ja korrutatakse lammaste arvuga kol-
hoosnikute, tööliste ja teenistujate majapidamistes vastavate
kooperatiivide tegevuspiirkondade viisi. Saadud plaani kõrvuta-
takse villa tegeliku kokkuostuga möödunud aastal ja vajaduse
korral tehakse parandused, kui seda põhjustavad erinevused ük-
sikute kooperatiivide poolt villa kokkuostmisel.

Kartulid, kõõgivilid, puuvili. Tarbijate kooperatiivide
rajooniliidule määratud kartulite, kõõgivilja ja puuviljade
riikliku kokkuostu ülesandest lahutatakse rajooni põllumajan-
dusvalitsuse andmetel või kontraheerimislepingute alusel kol-
hoosidele ja sovhoosidele ettenähtud kokkuostu maht. Ulejäänud
kogused kuuluvad kokkuostule elanikkonnalt tarbijate koopera-
tiivide kaudu.

Kartulite ja kõõgivilja kokkuostu plaani jagamisel ko-
operatiivide vahel võetakse arvesse nimetatud saaduste kokku-
ost planeeritavale aastale eelnenud 2-3 aastal ja nende and-
mete alusel arvutatakse aasta keskmine kokkuostumaht. Pla-

Tabel 32

Mõitajad	Tarbi- ja te koo- perati- vides kokku	Sellest				
		Okt- jabs- ki	Ni- kols- ki	Lozovs- ki	Ost- rovs- ki	Za- rets- ki
Töölise, tee- nistujate ja kolhoosipere- de arv	6100	1620 ^{x)}	1370	1490	1020	600
Aruandeaasta te- gelik munade kokkuostu maht elanikkonnalt (tk.) kokku	341 600	82 620	73 980	92 380	60 220	32 400
selle hulgas arvestuses ühe pere kohta (tk.)	56	51	54	62	59	54
Kokkuostuplaani täitmise prot- sent aruande- aastal	100,7	99,5	101,6	103,9	99,1	91,4
Kokkuostu maht planeeritava aastal koope- rativide plaan- avalduste jär- gi (tk.)	355 000	84 900	75 800	94 600	63 700	36 000
Elanikkonnalt munade kokku- ostuks kinni- tatud plaan (tk.)	366 000	-	-	-	-	-
Munade kokku- ostu projek- teeritud maht ühe pere koh- ta (tk.)	60	53	57	64	66	65
Munade kokku- ostu plaan: a) kogus (tk.)	366 000	86 000	78 200	95 400	67 320	39 000
b) võrreldes aruande- aasta tege- likuga (%)	107,1	104,1	105,7	103,2	111,3	120,4

^x Arvesse võetud need majapidamised tegevuspiirkonnast, mis asu-
vad maal.

neeritavaks aastaks nähakse igale tarbijate kooperatiivile ette kokkuostu edasine suurenemine aasta keskmise tegeliku mahuga võrreldes. Tarbijate kooperatiividele kokkuostu kasvu määramisel on vaja arvestada külvipindu ja saagikust kolhoosnikute, tööliste ja teenistujate majapidamistes, aruandeaasta kokkuostu analüüsi andmeid ja tarbijate kooperatiivide plaan-avaldusi.

Arvutuste käigus tuleb välja selgitada kokkuostuplaani suurus ühe majapidamise kohta, mis peab suurenema tegeliku kokkuostuga võrreldes ja tagama võrdsetes majanduslikes tingimustes töötavate tarbijate kooperatiivide kokkuostu mahtude lähendamise.

Sama korra kohaselt kavandatakse puuviljade kokkuostu plaan vähese kaubatoodanguga rajoonides.

Suurema kaubatoodanguga rajoonides määratakse aasta keskmine puuviljade kokkuost viljakandvate aedade ühe hektari kohta (viimase 2-3 aasta andmetel). Arvesse võttes planeeritava aasta puuviljade kokkuostu plaani kasvu ja saagikuse perspektiive, kavandatakse puuviljade kokkuostu maht viljakandvate aedade ühelt hektarilt planeeritaval aastal. Seejärel arvutatakse kogu kokkuostuplaan iga kooperatiivi tegevuspiirkonnas.

Samasugust metoodikat kasutatakse elanikkonnalt kartulite, köögivilja ja puuviljade vabade jääkide kokkuostu planeerimisel.

Toornahad. Kokkuostu planeeritakse suurte, väikeste ja seatoornahkade osas.

Tarbijate kooperatiivide rajooniliidule kinnitatud toornahkade kokkuostu plaanist liikide viisi eraldatakse kolhoosidelt ja sovhoosidelt loomade juhuslikust tapust saadavate toornahkade kokkuost (peamise osa toornahkadest annavad kolhoosid ja sovhoosid vahetult ära elusloomade tapule viimisega riiklikesse tapamajadesse), mis nähakse ette tarbijate kooperatiivide rajooniliidu varumiskontori plaanis. Ulejäänud osa kokkuostuplaanist (kokkuost elanikkonnalt) jagatakse tarbijate kooperatiivide vahel. Seejuures arvutatakse kokkuostetav keskmine nahkade arv arvestusega elanikkonnal planeeritava aasta algul oleva iga 100 looma kohta. Saadud keskmine arv korrutatakse iga tarbijate kooperatiivi tegevuspiirkonnas oleva loomade arvuga saades tükki.

Nõide. Tarbijate kooperatiivide rajooniliidu süsteemile määratud suurte toornahkade kokkuostu aastaplaan on 2000 tk., sellest rajooni varumiskontori osa, mis saadakse kolhoosidelt ja sovhoosidelt, on 600 tk. Seega tuleb tarbijate kooperatiividel kokku osta 1400 nahka. Elanike veiste arv planeeritava aasta algul on 7000. Järelikult iga 100 looma kohta tuleb varuda

$$\frac{1400 \times 100}{7000} = 20 \text{ suurt toornahka.}$$

Nikolski tarbijate kooperatiivi tegevuspiirkonnas on elanikkonnal 1600 veist. Seega kokkuostu plaan on

$$\frac{20 \times 1600}{100} = 320 \text{ nahka.}$$

Pidades silmas kokkuostu tegelikku mahtu ja analüüsiaandmeid möödunud aastal, võib sääraselt igale kooperatiivile arvatud kokkuostuplaanis teha vajaduse korral korrektiive.

Mets- ja koduloomade karusnahad. Tarbijate kooperatiivide rajooniliidule määratud mets- ja koduloomade karusnahkade kokkuostu plaanist eraldatakse eelkõige rajooniliidu varumiskontori plaan. Selles nähakse ette kolhooside ja tarbijate kooperatiivide liidu karusloomakasvanduste poolt üleantav toodang (vastavalt kasvanduste plaanile).

Tarbijate kooperatiivid ja varumiskontorid saavad mets- ja koduloomade toorkarusnahku jahimeestelt, küülikukasvatajatelt ja teistelt kodanikelt.

Plaani määramiseks on vaja uurida toorkarusnahkade tegeliku kokkuostu andmeid möödunud 2-3 aastal üksikutes tarbijate kooperatiivides ja rajooni varumiskontoris ning kasutada ka andmeid metsloomade arvu kohta iga tarbijate kooperatiivi poolt teenindatava territooriumi jahimaadel.

Kokkuostuplaan määratakse eraldi karusnahaliikide viisi koguselises väljenduses (tükkides). Plaan väärtuselises väljenduses arvutatakse nahkade hinna järgi.

Teiste saaduste kokkuostu planeerimisel tarbijate kooperatiivide ja varumiskontori lõikes on vaja arvesse võtta tegevuspiirkondade majanduse erinevusi (näiteks metsikult kasva-

vate puuviljade, marjade ja pähklite osas nende kasvualasid, parkkoore osas metsavarumise piirkondi jne.). Arvestada tuleb ka tegeliku kokkuostu andmeid möödunud 2-3 aastal ja analüüsimaterjale.

Igale tarbijate kooperatiivile ja rajooni varumiskontorile määratakse ka varumiskäibe maht. See saadakse riikliku kokkuostu korras ja vabade jääkidena kokkuostetud saaduste koguste korrutamise teel keskmiste kokkuostuhindadega.

Aastaplaan jaotatakse kvartalite viisi.

Lähtudes kokkuostuülesannetest, annavad tarbijate kooperatiivid ja rajooni varumiskontor kvartaliplaanid varujatele ja kauplustöötajatele. Plaani määramisel varujatele võetakse arvesse saaduse liike, millega üks või teine tegeleb, varujate tegevuspiirkondi ja nende töötulemusi möödunud perioodidel.

11. Kaupade realiseerimise planeerimine varumis- tegevuses

Paralleelselt kokkuostuplaanide koostamisega planeeritakse tarbijate kooperatiivide rajooniliitudes ka saaduste realiseerimist. Riikliku kokkuostu korras kogutud saadused realiseeritakse kõrgemalseisvate organisatsioonide poolt määratud sihituste kohaselt (üleliidulisse fondi, tööstusettevõtetele, kaubandusorganisatsioonidele jne.).

Saaduste kohta, mis võetakse komisjonimüügile kolhoosidelt ja ostetakse kolhoosnikutelt ja teistelt kodanikelt, koostatakse kasutamise plaan.

Peamine osa vabade jääkidena ostetud saadustest suunatakse oblasti-, krai-, vabariikliku liidu ettekirjutuste kohaselt linnades kooperatiivkaubanduse arendamiseks. Need saadused müüakse elanikkonnale kooperatiivkaubastute kaupluste kaudu oblasti, krai, vabariigi keskustes, suuremates tööstuslinnades või realiseeritakse hulgikaubanduse korras väljapoole oblastit Keskliidu Põllumajandussaaduste Vabariikidevahelise Kooperatiivkaubanduse Peavalitsuse vahendusel või sõlmitud otselepingute alusel.

Teine osa saadustest kasutatakse vajadusi arvestades kooperatiivkaubanduse jaoks rajooni piirides, toitlustusettevõtete ja rajooniliidu põllumajandussaadusi töötlevate ettevõtete varustamiseks või säilitatakse varudena häireteta kaubanduse tagamiseks perioodidel, kui ei toimu varumist. Peale selle nähakse ette osa saaduste eraldamine tellimiste põhjal müümiseks laste- ja raviasutustele ja rajooni teistele asutustele.

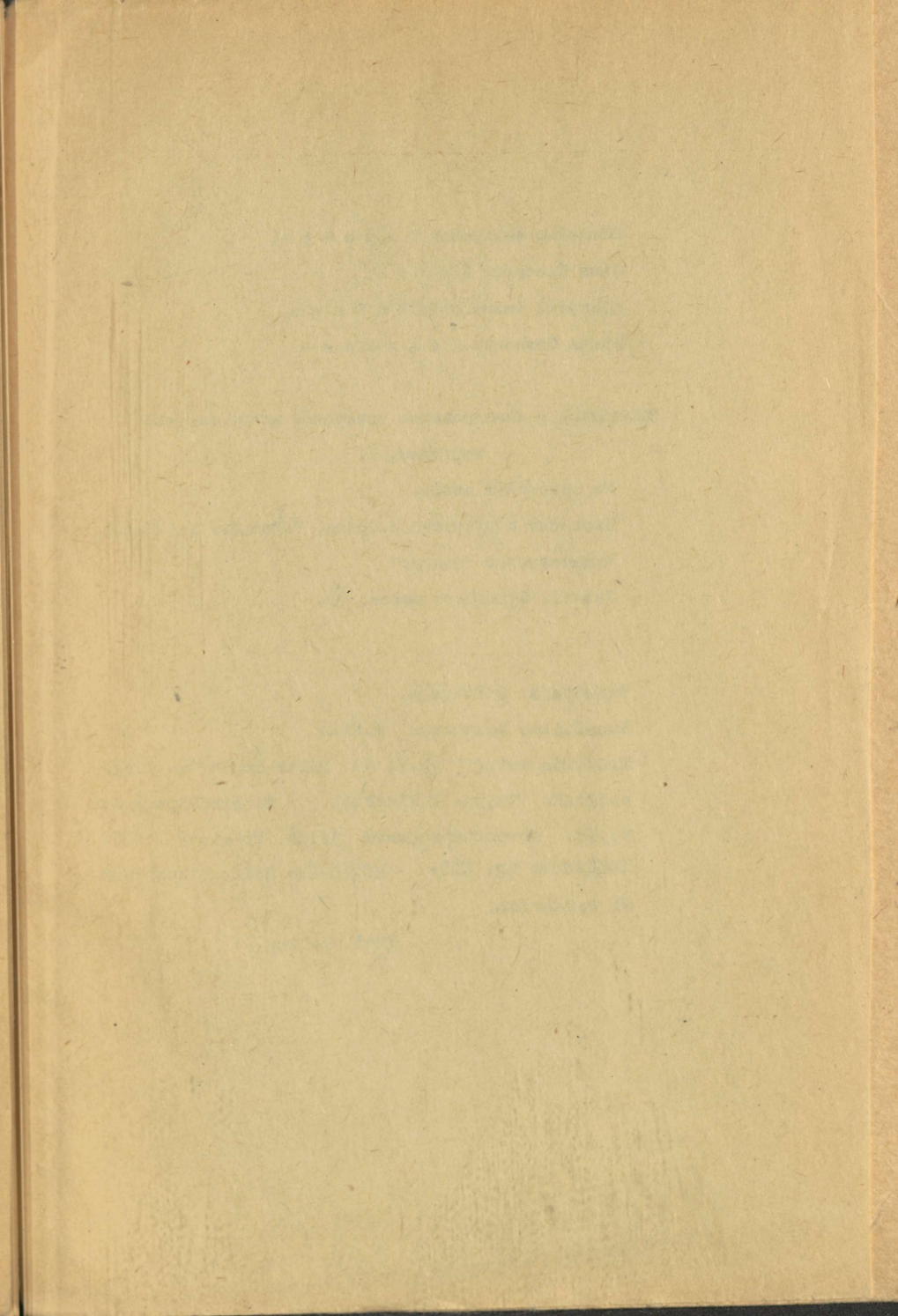
SISUKORD

I peatükk. NSV Liidu kaubandus ja selle vormid	7
1. Kaubatootmine ja kaubaringlus sotsialismi ajal ja kommunistliku ühiskonna laiahaardelise ülesehitamise perioodil	7
2. Kaubanduse funktsioonid ja osa NSV Liidu rahvamajanduses	12
3. Kaubanduse põhilised erinevused ja eelised sotsialismi ajal võrreldes kapitalistliku kaubandusega	16
4. Nõukogude kaubanduse vormid	18
II peatükk. Nõukogude tarbijate kooperatsioon	21
1. Kooperatsiooni tekkimine ja arenemine	21
2. Lenini kooperatsiooniplaan ja tarbijate kooperatsiooni tähtsus selle elluviimisel	26
3. Tarbijate kooperatsiooni osa NSV Liidu rahvamajanduses	29
4. NSV Liidu tarbijate kooperatsiooni osa rahvusvahelises kooperatsiooniliikumises	34
III peatükk. Nõukogude kaubanduse planeerimise alused ja plaanitöö organiseerimine tarbijate kooperatsiooni süsteemis	38
1. Rahvamajanduse plaanipärase, proportsionaalse arenemise seadus ja sotsialistlik planeerimine	38
2. Rahvamajanduse planeerimise organiseerimine	41
3. Sotsialistliku planeerimise põhiprintsiibid	43
4. Plaanide liigid	48
5. Nõukogude kaubanduse plaani seos teiste rahvamajandusharude plaanidega	48
6. Tarbijate kooperatsiooni plaani sisu ja koostamise järjestus	49
7. Plaanide koostamisel kasutatavad tarbijate kooperatsiooni organisatsioonide tegevuspiirkonna sotsiaalökonoomilised näitajad	51
8. Plaanialase töö organiseerimine	53

9.	Tarbijate kooperatsiooni plaaniorganite struktuur	55
10.	Kooperatiivorganisatsioonide plaanialase dokumentatsiooni vormid	56
11.	Kooperatiivorganisatsioonide majandusliku tegevuse, analüüsi tähtsus ja metoodika	57
IV	peatükk. Kaubaressursid ja turufondid	59
1.	Kaubaressursside ja turufondide mõiste. Kaupade turufondide moodustamise allikad	59
2.	Tarbeesemete tootmise areng NSV Liidus	61
3.	Rahvatarbekaupade bilansid	64
4.	Kaupade turufondide jaotamise planeerimine ...	67
5.	Kaupade turufondide planeerimise kord tarbijate kooperatsiooni süsteemis	70
6.	Kaubanduse osa turufondide suurendamisel, sortimendi laiendamisel ja kaupade kvaliteedi parandamisel	71
V	peatükk. Jaekaubakäive	74
1.	Jaekaubakäibe mõiste ja tähtsus	74
2.	Tarbimine ja selle areng kommunismi ülesehitamise perioodil	76
3.	Elanikkonna ostufond ja selle arvestus	79
4.	Jaekäibe arenemise põhilised seaduspärasused ..	85
5.	Jaekäibeplaani näitajate süsteem	88
6.	Materjalide ettevalmistamine jaekäibe analüüsiks	90
7.	Jaekäibe üldmahu analüüs	95
8.	Jaekäibe analüüs kaubarühmade viisi	104
9.	Kolhoosidelt komisjonile võetud ja kolhoosnikelt ning teistelt kodanikelt kokkuostetud põllumajandussaaduste müügi analüüs	108
10.	Kaubavarud ja kaubakäibe välde kaubanduses ...	110
11.	Kaubavarude suurust ja kaubakäibe vältet mõjustavad tegurid	113
	Kaupade sortimendi ulatus	113
	Kaubandusorganisatsioonide ja ettevõtete kaubakäibe maht	114
	Kaupade müügi organiseerimine	114

Kaubatootmise territoriaalne paigutus	114
Transporditingimused	115
Kaubandusorganisatsioonide ja -ettevõtete asetus	115
Kaupade kaubandusorganisatsioonidesse ja -et- tevõtetesse juurdeveo kord	115
12. Jooksvate kaubavarude normeerimine	115
13. Kaubavarude ja kaubakäibe välte analüüsimine	120
14. Kaupade jaevõrku saabumise analüüs	130
✓ 15. Rajooniliidu jaekäibe planeerimine üldmahu..	134
16. Jaekäibe sortimendiline planeerimine	145
17. Kaubavarude planeerimine jaekaubandusvõrgus..	151
18. Jaekäibe kaupadega katmise planeerimine	162
<u>VI peatükk. Kaupade liikumine ja hulgikaubandus</u>	<u>167</u>
1. NSV Liidu hulgikaubandus ja selle osa kauba- ringluses	167
2. Hulgikaubanduse organiseerimine	169
3. Kaubaliiklusteed ja lülisus	172
4. Kaubaliiklusteid ja lülisust mõjustavad tegu- rid	174
5. Kaupade juurdeveo skeemid ja nende osa kauba- liikluses	177
6. <u>Hulgikäibe analüüsimine</u>	<u>178</u>
Hulgikäibe üldmahu analüüs	179
Hulgikäibe analüüs kaubagruppide viisi	181
Kaubavarude analüüs	184
Kaupade saabumise analüüs	185
7. Hulgikäibe planeerimine	187
Suhkur	190
Sool	190
Viin ja likööri-viinatooted	190
8. Kaubavarude ja kaupade saabumise planeerimine	191
<u>VII peatükk. Põllumajandussaaduste ja toorainete va- rumine</u>	<u>195</u>
1. Põllumajandussaaduste ja toorainete varumi- se olemus ja rahvamajanduslik tähtsus	195
2. Põllumajanduse areng on põllumajandussaaduste ja toorainete varumise alus	196

3. Põllumajandussaaduste ja toorainete varumise kord	199
4. Tarbijate kooperatsiooni osa ja tähtsus põllumajandussaaduste ja toorainete varumisel ..	201
5. Tarbijate kooperatsiooni varumisaparaat	204
6. Põllumajandussaaduste bilansid	205
7. Põllumajandussaaduste kokkuostu analüüsimine rajooni tarbijate kooperatiivide liidu süsteemis	208
8. Varutud saaduste turustamise, jääkide ja käibekiiruse analüüsimine	212
9. Saaduste kvaliteedi ja kadude analüüsimine varumises	214
10. Põllumajandussaaduste ja toorainete kokkuostu planeerimine tarbijate kooperatiivide rajooniliidu süsteemis	216
Munad	220
Vill	221
Kartulid, kõõgivilid, puuvili	221
Toornahad	223
Mets- ja koduloomade karusnahad	224
11. Kaupade realiseerimise planeerimine varumistegevuses	225

Hind 63 kop.

A-

30687

77 363

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00438247 1